

Alberto
Moravija

RIMLJANKA

ALBERTO MORAVIA

RIMLJANKA

Naslov izvornika **LA ROMANA**

1

Kad mi je bilo šesnaest godina, bila sam prava ljepotica.

Imala sam savršeno ovalno lice, iako nešto uže u donjem dijelu, oči bademaste, velike i blage, nos prav i u stoj liniji s čelom, usta velika s lijepim, crvenim i mesnaim usnama, a kad sam se smijala svakome bi upali u oči moji pravilni vanredno bijeli zubi. Majka je govorila da li, ličim na neku madonu. Meni se činilo da ličim na neku filmsku glumicu koja je tada bila u modi i počela sam da se češljam kao ona. Majka je govorila da mi je lice lijepo, ali mi je tijelo sto puta ljepše; tijelo kakvo je moje, govorila e nema u čitavom Rimu. Ja nisam tada obraćala pažnju na svoje tijelo. Izgledalo mi je kao da se sva ljepota sastoji u licu, ali danas mogu da kažem da je majka bila u pravu. Noge su mi bile prave i čvrste, bokovi okrugli, leđa juga, uska u struku, a široka u ramenima. Trbuh mi je bio tosta jak, pupak mi se gotovo nije vidio, toliko je bio upao j meso. Majka je govorila da je to jedna ljepota više, jer trbuh mora biti ispupčen, a ne ravan, kao što je to sada moderno. I grudi su mi bile jake; tako čvrste i lijepe da su i lijepo same stajale, bez ikakva prslučića. Kad sam se žalila ja su mi grudi suviše razvijene, majka mi je govorila da ;u izvanredno lijepe i da danas grudi u drugih žena baš lista ne vrijede. Naga, na to su mi kasnije obratili pažnju, sila sam visoka i puna, građena poput statue, ali u haljini zgledala sam kao neka mala djevojčica, i niko nije mogao ii da zamisli da sam tako građena. To je zavisilo, kako mi e rekao slikar kome sam bila počela da poziram, od općih. ;razmjera pojedinih dijelova moga tijela.

Toga slikara bila mi je pronašla moja majka. Do udaje bila model. Kad joj je neki bio naručio da mu sašije nekoliko košulja pa se sjetio njenog ranijeg zanata, predložio joj je da mu ja budem model. Kad sam prvi put pošla slikaru, majka je htjela da me prati, iako sam ja bila spremna sama da odem do njega. Bilo me je stid, ne toliko što ću prvi put u životu morati da se skinem pred jednim muškarcem, već što sam predviđala kako će majka govoriti slikaru da bi ga privoljela da me primi. I zaista, pošto mi je pomogla da skinem haljine i pošto me sasvim nagu postavila usred ateljea, počela je sva zanijeta da govori slikaru:

– Ta pogledajte samo te grudi... a bokovi... noge... gdje ćete pronaći slične grudi, slične noge i bokove?–

I dok je tako govorila, ona me pipkala kako se to radi sa životinjama, kad želimo da djelujemo na kupca da se odluči na kupovinu. Slikar se smijao, ja sam se stidjela i, kako je bilo zimsko doba, drhtala sam od hladnoće.

Shvatila sam ipak da to majka ne radi iz neke prepredenosti, već što se ponosi mojom ljepotom: radila je to jer ona me je rodila, pa ako sam lijepa to dugujem njoj, mislila sam. Izgledalo je da i slikar razumije majčine osjećaje, pa se smijao bez zlobe, prijatno, tako da sam se odmah ohrabrila i, svladavajući svoju sramežljivost, bila sam prišla navrh prstiju do peći, da bih se ugrijala. Slikaru je moglo da bude oko četrdeset godina, bio je krupan, vesela i mirna izgleda. Osjećala sam da me posmatra bez želje, kao što bi posmatrao neku stvar, i to mi je ulijevalo povjerenje. Kasnije, kad me je bolje upoznao, uvijek je sa mnom postupao ljubazno i s poštovanjem, nije, naime, postupao više sa mnom kao s nekom stvari, već kao s ličnošću. Odmah sam prema njemu osjetila veliku simpatiju i možda bih se u njega, samo zbog toga što je sa mnom bio tako nježan i tako ljubazan, iz zahvalnosti bila i zaljubila. Ali on nikad nije bio suviše povjerljiv i uvijek se prema meni odnosio samo kao slikar, a ne kao muškarac. Tako su naši odnosi, za čitavo vrijeme koliko sam za njega pozirala, ostali onako besprijekorni i otmjeni kao što su bili prvog dana.

Kad majka prestade da me hvali, slikar bez riječi priđe nekim svojim starim knjigama koje su bile nagomilane na stolici i, pošto je neko vrijeme po njima preturao, izvuče jedan bakrorez u boji i pokaza ga majci, rekavši joj tiho:

– Evo tvoje kćerke.

Ja sam se odmakla od peći da vidim taj bakrorez. Prikazivao je nagu ženu, ispruženu na krevetu, prekrivenom skupocjenom tkaninom. Iza kreveta nalazila se baršunasta zavjesa, između nabora zavjese visila su dva dječaka s krilima, kao dva anđelčića. Žena je zaista ličila na mene, samo što je, iako naga, zbog one skupocjene tkanine, i zbog prstenja na ruci, bilo jasno da je to svakako neka kraljica ili neka druga važna ličnost, dok sam ja bila samo dijete iz naroda. Majka isprva nije; mogla da shvati i zbunjeno je posmatrala sliku. Zatim kao da je odjednom shvatila u čemu je sličnost, uzviknula je teško dišući:

– Točno... to je ona... vidite da sam bila u pravu ... a ko je to?

– To je Danaja – odgovori slikar smiješeći se.

– Danaja?

– Da, Danaja... pagansko božanstvo.

Majka, koja je očekivala da će čuti ime neke osobe koja je stvarno postojala, zbuni se, a da bi to sakrila počne da mi objašnjava da moram zauzeti položaj kakav želi slikar, na primjer, da se moram ispružiti poput figure na slici ili da moram stajati ili sjediti mirno kroz čitavo vrijeme dok on slika. Slikar joj, smiješeći se reče da se ona razumije više od njega, a majka,

polaskana odmah poče da govori o vremenu kad je i sama bila model i u čitavom Rimu poznata kao jedan od najljepših modela. Zatim je govorila o šteti koju je sama sebi nanijela svojom udajom, kao i time što je prestala da radi kao model. Slikar mi je, međutim, bio naredio da se ispružim na divanu koji se nalazio u dnu ateljea i postavio me u traženu pozu, savijajući mi sam ruke i noge onako kako je to želio, ali je sve to radio s promišljenom i profinjenom nježnošću; jedva me se doticao, kao da me je već vidio u pozi u kojoj je želio da me slika. Zatim, dok je majka i dalje brbljala, on je na bijelom platnu, koje je bilo postavljeno na nogare, počeo da povlači prve konture. Majka je bila primijetila da je on više ne sluša, da je sav zanijet slikanjem, pa ga upita:

– A koliko ćete platiti toj mojoj kćeri za svaki sat rada?

Ne dižući pogled s platna, slikar reče neku svotu, ali majka na to odmah zgrabi moje haljine koje sam bila ostavila na stolici, baci mi ih u lice i naredi mi:

– Hajd obuci se... bit će bolje da odemo.

– Što ti je sada? – začuđeno je upita slikar, prestajući da slika.

– Ništa, ništa, – odgovori mu majka, praveći se kao: da joj se žuri – idemo. Adrijana... moramo još toliko toga da posvršavamo.

– Čuj, najzad, – reče joj slikar – ako želiš da nešto, predložiš, predloži... kakve su to komedije?

Na to majka poče da se svađa vičući glasno da je on, lud kad misli da mi tako malo plati, da ja nisam od onih. starih modela koje više niko neće, da mi je tek šesnaest godina i da prvi put poziram. Kad želi da nešto postigne,, majka uvijek više, i stvarno tada izgleda kao da se naljutila. Međutim, ona uopće nije ljuta, i ja znam, jer je dobro poznajem da je u suštini mirna kao ovčica. Ali ona više kao što viču žene na trgu kad im kupac za njihovu robu ponudi suviše nisku cijenu. Naročito više kad govori s odgojenim ljudima, jer zna da će oni, kao odgojeni ljudi na kraju ipak popustiti. I zaista, slikar na kraju popusti. Dok je majka glasno vikala, on se smiješio i neprestano mahao rukom kao da; traži riječ. Na kraju, da bi predahnula, majka zastade, a on ponovo upita koliko traži. Ali majka to ne reče odmah. Iznenada viknu:

– Htjela bih da znam koliko je onaj, što je radio onu sliku koju ste mi pokazali, plaćao svome! modelu?

Slikar poče da se smije:

– Kakve to veze ima?... To: su bila druga vremena... vjerojatno joj je dao bocu vina... ili par rukavica.

Majka se ponovo zbuni, kao onda kad joj je rekao da slika predstavlja Danaju. Slikar je, iako prostodušno, a majkom zbijao donekle šalu, ali ona to

ne primijeti. Ponovo poče da viče, nazva ga škrcem i u isto vrijeme stade veličati moju ljepotu. Zatim se odjednom upre podobi i reče svotu koju je željela. Slikar se i dalje pogađao, ali se na kraju sporazumješe i ugovoriše svotu koja je bila nešto manja od one koju je majka zahtijevala. Slikar ode do jednog stolića, izvuče fioku i plati majci. Veoma zadovoljna, ona uze novac, dade mi još izvjesne posljednje savjete i ode. Slikar zatvori za njom vrata, a zatim me, kad se vrati nogarima, upita:

– Da li tvoja majka uvijek tako viče?

Rekoh mu:

– Majka me voli.

Nastavljajući ponovo da slika, on mirno primijeti:

– A meni se čini da naročito voli novac.

– Ne, to nije istina – odgovorih mu živahno. – Ona mene voli više od svega, ali joj je žao što sam se rodila siromašna i htjela bi da dobro zarađujem.

Potanko sam ispričala taj događaj sa slikarom zato što sam od tog dana počela da radim, iako sam kasnije odabrala drugi zanat; jer se po majčinom ponašanju tom prilikom mogu upoznati njen karakter i priroda njenih osjećanja prema meni.

Kad se završi sat poziranja, potražih majku koja mi je bila zakazala sastanak u jednoj mljekarnici. Zapita kako je bilo i zatraži od mene da joj potanko prepričam kratke razgovore koje je slikar, inače čovjek dosta šutljiv, vodio sa mnom za vrijeme mog poziranja. Na kraju mi reče da moram biti oprezna, jer, iako možda ovaj slikar i nema loših namjera, ipak slikari većinom uzimaju modele s namjerom da im budu ljubavnice, a ja moram svakako da odbijem ponude takve vrste.

– Slikari su od reda slijepci, – objasni mi – od njih čovjek ne može ništa da očekuje, a ti s tvojom ljepotom možeš da se nadaš nečem i mnogo boljem nego da po staneš ljubavnica nekog siromašnog mazala.

Bilo je to prvi put što je majka sa mnom ovako govorila. Govorila mi je sa sigurnošću, kao što se govori o stvarima o kojima je čovjek dugo razmišljao.

– Što hoćeš time da kažeš? – upitah je začuđeno.

Odgovori mi prilično neodređeno:

– To su ljudi koji umiju lijepo i mnogo da govore, ali nemaju novaca... djevojka tvoje ljepote mora uvijek da traži društvo gospode.

– Kakve gospode?... Ja ne poznajem nikakvu gospodu.

Pogleda me i još dvosmislenije završi:

– Dobro, zasad budi model, a kasnije ćemo vidjeti... jedno drugo vuče,

od malih stvari postaju velike stvari... – Dok je to govorila, lice joj poprими zamišljen i pohlepan izraz, od kojeg se gotovo uplaših. Toga dana nisam je ništa više pitala.

Uostalom, majčini savjeti bili su sasvim suvišni, jer sam u to doba, i pored svoje mladosti, bila veoma ozbiljna. Poslije onog slikara našla sam druge i ubrzo sam u krugu slikarskih ateljea postala veoma poznata. Moram da kažem, govoreći općenito, da su gotovo svi slikari prema meni imali dosta obzira i da su bili uzdržljivi, iako mnogi od njih nisu preda mnom skrivali svoje osjećaje. Ja sam ih, međutim, sve tako odlučno odbijala da sam uskoro stekla glas pretjerano ozbiljne djevojke. Rekla sam da su slikari prema meni uvijek bili dosta pažljivi. Mislim da za to treba u prvom redu zahvaliti činjenici što oni nisu išli za tim da mi se udvaraju, već da me crtaju i slikaju a, crtajući i slikajući, nisu me gledali očima običnih muškaraca već očima umjetnika, onako isto što bi gledali kakvu stolicu ili kakav drugi predmet. Bili su navikli na modele, zato moje nago tijelo, iako mlado i izazovno, nije činilo na njih neki naročit utisak kao što ne bi bilo činilo ni na kakvog ljekara koji je navikao na golotinju. Međutim, često su me dovodili u nepriliku prijatelji pojedinih slikara. Ulazili su i počinjali da razgovaraju sa slikarima ali bih ubrzo primjećivala da oni, ma koliko nastojali da se pokažu ravnodušnima, nisu bili u stanju da skinu pogled s mog tijela. Drugi su naprosto bili bestidni pa su namjerno hodali gore dolje po ateljeu, kako bi me dobro zagledali sa svih strana. Baš ti pogledi, pored nejasnih aluzija moje majke, probudiše u meni koketeriju i u isto vrijeme dopriniješe da sam postala svjesna i svoje ljepote i koristi koju bih iz nje mogla da izvučem. Na kraju sam ne samo bila već navikla na te bezobzirnosti, već se kasnije nisam mogla ni oteti osjećaju zadovoljstva primjećujući zabunu tih posjetilaca, a osjećala sam i izvjesno razočaranje kad bih primijetila da su prema meni ravnodušni. Tako sam neosjetno, preko taštine, došla najzad na misao, što je majka i željela, da bih, koristeći se svojom ljepotom, samo kad bih to htjela, mogla da popravim svoje stanje.

Međutim, ja sam u to vrijeme mislila najviše na udaju. Osjećaji se u meni nisu bili još probudili, pa ljudi koji su me gledali dok sam pozirala nisu budili u mojoj duši nikakav drugi osjećaj osim osjećaja taštine. Sav zarađeni novac davala sam majci, a kad nisam pozirala, ostajala sam kod kuće i pomagala joj u krojenju i šivanju košulja, jer je to, poslije očeve smrti, koji je bio željezničar, bio jedini prihod od kojega smo živjele. Stanovale smo u dugoj i niskoj kući koja je pedeset godina ranije bila podignuta za željezničare, na drugom katu, u malom stanu. Kuća se nalazila u predgrađu u jednoj ulici koja je bila osjenčena platanama. Na jednoj strani ulice nalazio se

niz kuća koje su ličile sasvim na našu. Sve su te kuće bile jednake, sve na dva kata, s pročeljem od opeke, neožbukane, svaka je imala po dvanaest prozora po šest na svakom katu, i vrata u sredini. Na drugoj strani ulice protezale su se gradske zidine koje su u tom dijelu grada bile čitave i obrasle zelenilom. Na oba kraja zidina stajala je po jedna kula. Pored same kapije, nalazila se ograda – Luna parka– koji se oslanjao na zidine. U proljeće je park bio svečano osvijetljen, pa se odonud čula muzika. S mog prozora, gledajući malo ukoso, mogla sam da vidim vijence šarenih sijalica, krovove paviljona okićene zastavama i gomile ljudi koji su se okupljali oko ulaza, ispod grana platana. Noću je često jasno dopirala do mene muzika, pa sam ostajala budna, otvorenih očiju, zaokupljena njom. Činilo mi se kao da ta muzika dolazi iz nekog nedostižnog svijeta, nedostižnog bar za mene, a taj je osjećaj pojačavala i tjeskoba i tama moje sobe. Činilo mi se kao da se cjelokupno gradsko stanovništvo okupilo u Lunaparku, a samo ja nemam tamo pristupa. Htjela sam da se dignem i odem tamo, ali se nisam micala, a muzika, svirajući neumorno po čitavu noć, primoravala me da mislim kako mi je sve uskraćeno i to zbog nekih meni potpuno nepoznatih krivica. Ponekad se dešavalo da sam, slušajući tu muziku, i plakala od tuge što i ja nisam tamo. U to doba bila sam veoma sentimentalna. Bilo kakva sitnica, kao nepažljivost ma koje prijateljice, majčini prigovori, dirljive scene u kinematografu – sve je to moglo da u meni izazove suze. Možda se taj osjećaj o sretnom i zabranjenom svijetu ne bi bio u meni razvio da me majka za vrijeme mog djetinjstva nije stalno držala daleko od Lunaparka i da mi nije uskraćivala svaku razonodu. Ali majčino udovištvo, njeno siromaštvo, a naročito njena averzija prema razonodama, koje su joj bile nepoznate, jer je sudbina i prema njoj bila škrt, nisu mi dozvoljavali da uđem u Lunapark, pa ni u koje drugo mjesto gdje bih se bila mogla razonoditi. To mi je bilo omogućeno tek mnogo kasnije, kad sam već postala djevojka s izgrađenim karakterom. Vjerojatno je to bio i razlog što sam čitavog svog života smatrala da sam isključena iz vesela i blistava svijeta sreće. Te se misli nisam mogla da oslobodim ni kad sam već bila uvjerena da sam sretna.

Rekla sam da sam tada naročito mislila na udaju, a reći ću i kako sam tu udaju zamišljala. Drvored u predgrađu, u kome se nalazila naša kuća, vodio je u manje siromašnu gradsku četvrt. Mjesto dugačkih i niskih željezničarskih kuća, koje su ličile na umorne i prašnjave željezničke vagone, tamo su se izdizale mnogobrojne male vile okružene vrtovima. Nisu bile luksuzne, tamo su stanovali činovnici i sitni trgovci, ali su, u poređenju s našom sumornom kućom, ostavljale utisak kuća u kojima je život bio udobniji i srećniji. Prije svega, te su se vile razlikovale jedne od drugih,

zatim, one nisu vrijeđale oko, nisu bile ni izgrebane, ni crne, ni napukle, kao moja i njoj slične kuće, koje su podsjećale na neku staru svađu njihovih stanovnika. Osim toga te su vile bile okružene gustim bašticama, a to je navodilo na misao da je u njima život intiman i da se ta intimnost ljubomorno čuva i stoji daleko od ulične vreve i gradske zbrke. Međutim, u mojoj kući sve je ličilo na ulicu: i široki trijem, koji je ličio na neki magazin za smještaj trgovačke robe, i široke stepenice, nečiste i prazne, pa čak i same sobe u kojima je stari i odasvud prikupljeni namještaj podsjećao na starinare koji na pločnicima izlažu i prodaju stare stvari, sve je to ličilo na ulicu.

Jedne ljetne večeri, dok sam s majkom šetala ispred drvoreda, vidjela sam kroz prozor jedne od tih vila porodičnu scenu koja mi se urezala u pamćenje i koja je, kako mi se činilo, u svemu odgovarala mojoj predodžbi o normalnom i pristojnom životu. To je bila mala ali čista soba sa šarenim papirom na zidu, u kojoj je iznad postavljenog stola visila jedna lampa. Oko stola sjedilo je pet do šest osoba, a među njima bila su, kako mi se učini, i tri djeteta od osam do dvanaest godina. Nasred stola stajala je zdjela iz koje je majka stojeći dijelila juhu. Možda će izgledati čudnovato, ali meni je od svih stvari najviše upala u oči ona lampa iznad stola, ili bolje reći izvanredno vedar i prirodan izgled koje su pojedine stvari dobijale od njenog svjetla. Kasnije, kad sam ponovo razmišljala o toj sceni, zarekla sam se odlučno da moram sebi postaviti za cilj da jednog dana i ja stanujem u takvoj kući, da imam takvu porodicu i da živim u takvoj svjetlosti, jer mi se činilo da ona otkriva sređene i čvrste simpatije. Možda će neko pomisliti da su moje težnje bile suviše skromne, ali treba uzeti u obzir moje tadašnje prilike: na mene, koja sam se rodila u skromnoj željezničarskoj kući, ta mala vila širila je isti utisak kakav su, vjerojatno, na sve njene stanovnike, kojima sam ja toliko zavidjela, pravili bogatiji i veći stanovi u luksuznijim gradskim četvrtima. Tako, eto, Svako zamišlja svoj raj tamo gdje je za drugog pakao.

Majka je, međutim, na moj račun pravila velike planove, ali to su, kako uskoro primijetih, bili planovi koji nisu imali nikakve veze sa sređenim životom koji mi je ležao na srcu. U stvari ona je mislila da ne postoji uspjeh kome se ja, s mojom ljepotom, ne bih bila mogla nadati, ali nikako nije željela da se udam i da imam porodicu kao druge žene. Bite smo veoma siromašne, moja ljepota činila joj se jedinim bogatstvom kojim smo mogle da raspolažemo, samo što je ona smatrala da to bogatstvo nije isključivo moje već i njeno, jer me ona rodila.

Ja sam se s tim bogatstvom morala da služim sporazumno s njom, i to u cilju da popravimo naše stanje, ne vodeći računa o tome da li je to pristojno i nepristojno. Vjerojatno je to bilo zbog nedovoljne mašte moje majke, pa je,

u prilikama kakve su bile naše, misao da se iskoristi moja ljepota, bila prva koja je mojoj majci pala na pamet. Ona se od te misli nikako nije mogla da odvoji.

Tada su mi ti majčini planovi bili još vrlo nejasni, a ni kasnije, kad sam ih potpuno shvatila, nikad nisam imala smjelosti da je zapitam zašto se ona, kad je već imala takve ideje, udala za željezničara i samu sebe dovela u tako težak položaj. Zaključila sam ipak na osnovu mnogih aluzija, da sam baš ja bila kriva što je majka tako promašila, da je krivica ležala, naime, na mom neželjenom i nepredviđenom rođenju. To je drugim riječima značilo da sam se ja sasvim slučajno rodila i da je majka, – nemajući smjelosti da spriječi moj dolazak na svijet (što je, prema njenim riječima, morala uraditi) – bila prinuđena da se uda za mog oca i da snosi sve posljedice sličnih brakova. Ciljajući na moje rođenje, majka je često ponavljala:

– Ti si bila moja propast.

Ta mi je fraza ranije bila nejasna i žalostila me, ali sam je kasnije u cijelosti shvatila. Ta je fraza značila:

– Da nije bilo tebe, ne bih se bila udala i danas bih se vozila automobilom.

Budući da je tako mislila o vlastitom životu, razumljivo je što nije željela da njena kćerka, koja je od nje bila mnogo ljepša, ponovi iste greške i da je zadesi ista sudbina. Eto, zato ja ni danas, kad na stvari gledam iz nužne perspektive, nisam u stanju da svoju majku optužim. Za majku je porodica značila: siromaštvo, ropstvo i one rijetke radosti, kojima je s muževljevom smrću brzo došao kraj. Iako to shvaćanje nije bilo točno, ipak je bilo prirodno što je majka pošten porodični život smatrala za nesreću i što je budno pazila da i ja ne podlegnem istim iluzijama koje su nju bile upropastiše.

Majka me je na svoj način mnogo voljela. Na primjer, čim sam počela da hodam po ateljeima, sašila mi je dvije haljine, jedna se sastojala od dva dijela, od suknje i kaputića, a druga od jednog samog dijela. Istinu da kažem, bila bih voljela da sam dobila rublje, jer sam se, svaki put kad sam morala da se skinem, stidjela da pokažem svoje rublje koje je bilo prosto, iznošeno i ne uvijek besprekorno čisto. Ali je majka govorila da ispod haljine mogu da nosim bilo kakve dronjke i da je glavno da ostavim utisak. Sama je bila odabrala dvije šarene tkanine svijetlih boja i sama mi je bila skrojila haljine, ali kako je šila ; samo košulje i nikad nije bila prava krojačica, pokvarila je obje haljine, iako se iz petnih žila trudila da ih što bolje sašije. Sjećam se da mi je haljina, sašivena od jednog dijela tako loše stajala da su mi se grudi suviše isticale pa sam na tom mjestu morala da nosim broš. Na drugoj mi je haljini kaputić bio suviše kratak i uzak, pa su mi se jako isticali ne samo

bokovi, već i grudi i ruke; suknja je, međutim, bila suviše visoka pa mi je na trbuhu pravila izvjesne nabore. Meni su se te haljine ipak neobično svidale, jer sam se ranije još ružnije odijevala. Obično sam nosila neke suknjice koje su mi razotkrivale butine, a uz to neke majice, šalove... Majka mi je bila kupila i dva | para svilenih čarapa. Ranije sam nosila kratke čarape koje su mi dopirale do pola noge i ostavljale koljena gola. Ti su me pokloni bili ispunili radošću i ponosom; neprestano sam im se divila i na njih mislila; po ulici sam hodala ukočeno i pažljivo; kao da nisam odjevena u jadne krpice, već u najskupocjenije haljine, sašivene od najpoznatije krojačice.

Majka je stalno mislila na moju budućnost. Nakon kratkog vremena ona je već bila nezadovoljna mojim zanatom; smatrala je da kao model zarađujem suviše malo, a što se tiče samih slikara i njihovih prijatelja, smatrala je da je to sirotinja i da u tom društvu neću sklopiti nikakvo korisno poznanstvo. Odjednom joj pade na pamet da bih mogla da postanem balerina. Kao što sam već rekla, ja nisam pomišljala ni na što drugo, osim na miran život, na muža i djecu, ali je zato majka bila suviše ambiciozna. Misao o baletu bila joj je pala na pamet u vezi s jednom porudžbinom, koju je bila dobila od nekog direktora varijetea, čiji su se programi davali na kinematografskoj pozornici, između pojedinih filmova. Majka nije smatrala da je profesija balerine sama po sebi naročito unosna, ali, kako je smatrala da od malih stvari mogu nastati velike, nadala se da bih ja, nastupajući na pozornici, mogla da sretnem i kakvog pravog gospodina.

Jednog dana rekla mi je da je govorila s tim direktorom i da joj je on rekao da me dovede k njemu. Pošle smo izjutra u hotel u kojem je direktor stanovao s čitavom svojom družinom. Sjećam se da je hotel bio smješten u jednoj staroj i ogromnoj palači u blizini stanice!

Bilo je to oko podneva, ali je po hodnicima još uvijek bilo tamno. Iz soba je prodirao zadah ustajalog zraka koji je otežavao disanje. Projurile smo kroz nekoliko hodnika i na kraju smo pronašle neku vrstu mračnog predsoblja u kome su tri balerine i jedan klavirist, koji je sjedio za klavirom, vježbali u onom oskudnom svjetlu kao da se nalaze na nekoj pozornici. Klavir se nalazio u jednom uglu i to pored klozetskih vrata s mutnim staklom. U suprotnom uglu uzdizala se ogromna gomila prljavih plahta. Klavirist, mršav starac, svirao je napamet, ali je, kako mi se činilo, mislio na nešto sasvim drugo, a možda je i spavao. Balerine su bile mlade, na sebi nisu imale kaputiće, već samo suknjice, grudi i noge bile su im gole. Držale su se za struk, a kad bi klavirist počeo da svira, išle su naprijed, i to sve tri zajedno, prema gomili prljavih plahta, dizale noge i, njišući ih najprije udesno, zatim ulijevo, pravile neku izazovnu kretnju, koja je u onom mračnom i bijednom

prostoru izgledala sasvim neobično. Zatim su se okretale i snažno tresle zadnjim dijelom tijela.

Gledajući te balerine i videći kako one, uz jaku i potmulu buku, u taktu udaraju nogama po podu, osjetih kako me ostavlja hrabrost. Bila sam svjesna, iako sam imala duge i čvrste noge, da nemam nikakve sklonosti za ples. Već sam ranije u društvu s dvjema mojim prijateljicama, uzimala satove plesa u jednoj rejonskoj školi. One su već nakon nekoliko sati umjele da drže takt i da, kao iskusne balerine, pokreću nogama i kukovima, dok sam se ja vukla kao da sam od struka nadolje od olova. Činilo mi se da nisam građena poput drugih djevojaka, osjećala sam da u meni ima nešto masivno i teško, što čak ni muzika ne može da pokrene. Osim toga, već sam u nekim ranijim pokušajima bila imala osjećaj da ruka koja mi obavlja stas izaziva u meni vrstu podatljive malaksalosti, tako da sam noge vukla umjesto da ih pokrećem. A i slikar mT je bio rekao:

– Ti si se, Adrijana, morala roditi četiri vijeka ranije, kad su bile moderne žene kao što si ti. Danas, međutim, kad je u modu prodrila mršavost, ti više nisi u svom elementu, za četiri do pet godina postat ćeš Junona.

On se u svom predviđanju prevario, jer, iako je već prošlo pet godina, nisam postala ni deblja ni Junona, ali bio je u pravu kad je rekao da nisam za to doba mršavih žena. Patila sam zbog te svoje nesposobnosti, željela sam da smršam i da plešem kao druge djevojke; ali, iako sam malo jela, ostala sam i dalje masivna kao kakva statua, a kad sam plesala, nije mi polazilo za rukom da uhvatim skakutav i brz ritam moderne muzike.

Sve to sam rekla majci, jer sam bila svjesna da je taj moj posjet direktoru varijetea besciljan, a ponižavala me pomisao da bih mogla biti odbijena. Majka je odmah počela da viče da sam kudikamo ljepša od svih onih nesrećnica što se pokazuju na pozornicama, da bi direktor morao da zahvali bogu što mu se pruža prilika da me uzme u svoju družinu, i još tako neke druge stvari. Majka nije uopće shvaćala modernu ljepotu i vjerovala je da je žena utoliko ljepša, ukoliko ima veće grudi i oblije bokove.

Direktor nas je očekivao u sobi koja je vodila u predsoblje. On je iz te sobe, kroz otvorena vrata, vjerojatno nadzirao probe svojih balerina. Sjedio je u naslonjaču pored raspremljenog kreveta. Na krevetu se nalazio poslužavnik s kavom; u tom trenutku on je baš dovršavao svoj doručak. Bio je debeo i star, ali gladak, napomađen i odjeven s blistavom elegancijom, koja je među onim izvrnutim plahtama u slabo osvijetljenoj sobi, u onom zadahu zatvorenog prostora činila čudan utisak. Lice mu je bilo tako svježije, da mi je izgledalo kao namazano, jer su se ispod crvenila na obrazima vidjele nejednake tamne i nezdrave mrlje. Nosio je monokl, stalno je pokretao

usnama, teško je disao i uz to otkrivao zube čija je pretjerana bjelina podsjećala na umjetno zubalo. Kako sam već rekla, bio je odjeven izvanredno elegantno. Naročito se sjećam njegove leptir kravate, koja je bila iste boje i imala iste šare kao i maramica koja mu je virila iz džepića. Bio je ostao da sjedi u svom naslonjaču parnu se jako isticao ogroman trbuh, a kad je završio da jede, obrisao je usta i rekao, glasom plačnim i punim dosade:

– Hajde, pokaži noge.

– Pokaži noge gospodinu direktoru, – reče majka predusretljivo.

Kako sam se radeći po ateljeima već bila navikla na slične stvari, nisam se više stidjela. Podigla sam suknju i pokazala noge, a zatim sam, držeći krajeve suknje u ruci; ostala nepomična, s razotkrivenim nogama. Noge su mi divne, visoke, prave, spojene, ali su mi bedra neobično razvijena, okrugla i teška, i šire se sve do samih kukova, Posmatrajući me, direktor zatrese glavom, a zatim me zapita:

– Koliko ti je godina?

– U augustu je navršila osamnaest, – spremno odgovori majka.

Direktor ne reče ništa, diže se i priđe gramofonu koji se nalazio na stolu, između papira i rublja. Navi gramofon, pažljivo odabra ploču i stavi je na gramofon, a zatim reče:

– Nastoj da plešeš u taktu s ovom muzikom, ali drži suknju stalno podignutu.

– Uzela je samo nekoliko sati plesa, – reče majka, jer je znala da će ta proba biti odlučujuća, a poznavajući moju nespretnost plašila se za rezultat ispita.

Ali direktor učini znak rukom, kao da želi da je ušutka, a kad muzika zaszvira, dade mi znak da plešem. Počela sam da plešem, i to, kako mi je bio rekao, držeći suknju podignutu. U stvari, jedva sam mlitavo i teško pokretala nogama tamo amo, a uz to sam osjećala da ih pokrećem i van takta. Direktor je stajao pored stola na koji se bio naslonio. Okrenut prema meni odjednom zatvori gramofon, ponovo sjede u naslonjač i napravi sasvim jasnu kretnju j u pravcu vrata.

– Zar nije dobro? – upita majka uzbuđeno i već spremna za napad.

On joj odgovori ne gledajući je (a međutim je po džepovima tražio kutiju s cigaretama):

– Ne, nije dobro.

Uvijek sam predosjećala majčinu spremnost na svađu, i to po intonaciji njenog glasa, zato je i sad povukoh za rukav. Ona me, međutim, odgurnu naglim pokretom i, upirući u direktora usplamtjele oči, ponovi još jačim glasom:

– Nije dobro. A može li se znati zašto?

Direktor je bio našao cigaretu, pa je sad tražio šibice. Bio je krupan pa je izgledalo kao da ga svaki pokret zamara. Odgovori mirno, iako teško dišući:

– Nije dobro, jer nema sklonosti za ples, a i njena fizička građa ne odgovara.

Na to majka, kao što sam predviđala, počne da više navodeći uobičajene razloge: da sam prava ljepotica, da imam lice kao u madone, da treba samo pogledati moje grudi, moje bokove. Ne mičući se, on upali cigaretu i, pušeći i gledajući je, sačeka da dovrši. Kad majka završi, reče svojim plačnim glasom punim dosade:

– Možda će tvoja kćerka za koju godinu postati dobra dadilja, ali balerina nikad.

Direktor zacijelo nije znao kako izgleda majka kad se naljuti i padne u vatru. Toliko se iznenadi da izvadi cigaretu iz usta i ostade neko vrijeme otvorenih usta. Htio je da govori, ali mu to majka ne dozvoli. Kako je bila mršava i uvijek teško disala, bilo je nemoguće shvatiti otkud joj onaj glas i ona bujica riječi. Obasu ga mnoštvom pogrda, i to ne samo njega, već i balerine koje smo bili vidjeli u hodniku. Na kraju uze komade svile koje joj je bio dao da mu sašije košulje, baci mu ih u lice i stade da viče:

– Neka vam košulje šije ko hoće ... makar vaše balerine ... ja vam ih neću siti makar me obasuli zlatom.

Takav kraj tog posjeta direktor zaista nije očekivao. Obavit oko tijela i oko glave materijalom za košulje stajao je crven i zaprepašćen. Ja sam, međutim, vukla majku za rukav i postidjena i ponižena, samo što nisam plakala. Konačno me posluša i mi iziđosmo iz sobe, ostavivši direktora da se sam razmrsi i sa sebe skine komade svile.

To što se desilo ispričala sam idućeg dana slikaru koji je u neku ruku bio postao čovjek mog povjerenja. Mnogo se smijao direktorovoj frazi o mojoj sklonosti da ću moći postati dadilja, a zatim primijeti:

– Jadna moja Adrijana, već sam ti više puta rekao da si pogriješila što si se rodila u ovom vijeku ... Morala si se roditi četiri vijeka ranije, jer ono što se danas smatra manom, onda se smatralo vrlinom, i obratno... Taj direktor je sa svog gledišta bio u pravu ... On je znao da publika traži mršave plave žene, malih grudi, male zadnjice, prepredena i izazovna lica... Ti si, mada nisi debela, punačka, crnomanjasta, imaš velike grudi, a isto tako i stražnji dio tijela, lice ti je nježno i mirno ... Što da radiš? Meni odlično odgovaraš, budi i dalje moj model. .. jednog ćeš se dana udati i imat ćeš mnogo djece koja će ličiti na tebe, bit će crna, punačka, nježna i mirna lica.

Rekla sam mu energično:

– To baš i želim da uradim.

– Evala – reče mi on – a sad se malo nagni na bok . . . tako.

Taj me je slikar volio na svoj način i možda bi me bio savjetovao, da je i dalje ostao u Rimu i da sam ja i dalje prema njemu imala povjerenja, pa se možda mnoge stvari ne bi bile desile. Ali on se stalno tužio da slabo prodaje slike, zato jednom kad je u Milanu imao izložbu svojih slika, iskoristi priliku pa se definitivno preseli u taj grad. Ja sam, međutim, kako mi je on bio preporučio, i dalje ostala model, ali drugi slikari nisu bili ni tako ljubazni, ni tako srdačni kao on, i ja nisam osjećala; nikakvu želju da s njima govorim o svom životu, koji je u tom periodu bio sušta prividnost, pun pustih nada i snova.

2

I ako je majka prigovarala da premalo zarađujem, ja sam i dalje radila kao model.

U to vrijeme majka je bila stalno neraspoložena. Mada to nije priznavala, bilo mi je jasno da sam ja glavni razlog njenog neraspoloženja. Kao što sam rekla, ona se, oslanjajući na moju ljepotu, nadala – , velikim uspjesima i bogatstvu. Moj zanat modela predstavljao je za nju samo prvi korak, poslije kojega će doći sasvim nešto drugo, jer, kako je imala običaj da kaže, jedno vuče drugo. Međutim, kako sam ja i dalje ostajala samo, skroman model, ona je postala ogorčena i gotovo bi se moglo reći da je prema meni osjećala mržnju. Majci se činilo da sam joj ja, mojim skromnim ambicijama, ukrala neku sigurnu zaradu ... Naravno da mi nije govorila ono što je mislila, ali mi je to davala na znanje svojim grubim/postupcima, aluzijama, uzdasima, melankoličnim pogledima i sličnim providnim lukavstvima. To je bila neka vrsta stalne ucjene. Tada sam razumjela zašto mnoge djevojke, kojima razočarane i ambiciozne majke na sličan način , stalno zagorčavaju život, prije ili poslije, da ne bi više podnosile to mučenje, bježe od kuće i podaju se prvome koji naiđe. Razumije se da je majka tako postupala jer me je voljela, ali je to, u izvjesnom smislu, bila ljubav što je domaćice osjećaju prema kokoški koja im nosi jaja. Kad kokoška prestane da nosi jaja, one počinju da je pipaju, da je stežu i da smišljaju ne bi li možda bilo bolje da je zakolju.

Moj je život u to vrijeme bio zaista užasan, ali ja to nisam zapažala. Sav novac koji sam dobila za dugo, zamorno i dosadno poziranje u ateljeima, savjesno sam davala majci. Ono vrijeme koje nisam naga, sasvim ukočena i osjećajući bolove po čitavom tijelu, provodila u ateljeima da bi me slikari, slikali i crtali, provodila sam za šivaćom mašinom pogrbljenih leđa i očiju uprtih u iglu, jer sam pomagala majci u njenom poslu. Noć me je uvijek zaticala pri šivanju; ustajala sam izjutra, jer su ateljei bili daleko, a poziranje počinjalo veoma rano. Pa ipak sam, i prije nego što bih otišla na posao, spremala krevet i pomagala majci da uredi kuću. Bila sam neumorna, pokorna i strpljiva i u isto vrijeme uvijek vedra, sretna i mirna. Moja duša nije znala što znači zavist, mržnja, ljubomora, jer ju je ispunjala ona bestjelesna blagost i zahvalnost koje predstavljaju spontani cvijet mladosti. Bijedu naše kuće nisam ni zapažala. Jedna ogromna i prazna soba služila nam je kao radionica. Usred sobe se nalazio sto pokriven prnjama, a druge su prnje opet bile okačene o čavle, po tamnim i oguljenim zidovima. Osim stola i tih prnja, u sobi je bilo samo još nekoliko stolica s prostrtom slamom. U

spavaćoj sobi, u kojoj sam spavala s majkom na bračnom krevetu, baš nad samim krevetom, na tavanici, prostirala se velika vlažna mrlja. Kad je vrijeme bilo ružno, na tom je mjestu prokišnjavalo i kapljice su padale pravo na nas. Naša mala kuhinja bila je crna i puna tanjura i šerpi, koje majka u svojoj nemarnosti nije nikada dospijevala da sve opere. Pa ipak ja nisam primjećivala u kolikoj je mjeri moj život bio lišen i razonode i ljubavi i nježnosti, u kolikoj je mjeri bio pun odricanja. Sad, kad se sjetim one mlade djevojke, kakva sam tada bila, svoje dobrote, svoje nevinosti, ne mogu a da prema sebi ne osjetim duboko sažaljenje, nemoćno i tužno sažaljenje, kao kad u izvjesnim romanima čitamo o nesrećama koje se dešavaju nekom simpatičnom junaku, kome bismo htjeli da pomognemo, a znamo da je to nemoguće, lako to možda i nije najbeznačajnija tajna života, ipak je točno da ljudi ne znaju što da urade s dobrotom i s nevinošću. To su osobine kojima nas priroda velikodušno daruje i koje svi unose riječima, a koje nisu, međutim, nizašto drugo nego da uvećaju našu nesreću.

U to vrijeme činilo mi se da bi se moje nade da ću se udati i stvoriti porodicu mogle jednog dana i da ostvare. Na tramvaj sam svakog jutra čekala na jednom malom trgu, nedaleko moje kuće, na koji je pored mnogih fabrika gledala i jedna dugačka i niska građevina koja se oslanjala na zidine i služila kao garaža za automobile. U taj sat na vratima garaže uvijek bi se našao jedan mladić koji je prao i uređivao svoj auto i uporno me gledao. Lice mu je bilo crnomanjasto, otmjeno, upravo savršeno: prav, malen nos, oči crne, usta divno skrojena, zubi bijeli. Bio je mnogo sličan jednom američkom glumcu koji je tada bio u modi pa mi se činio ono što on nije bio, jer je bio lijepo odjeven i vrlo se lijepo i pristojno ponašao. Bila sam uobrazila da je auto njegov i da je on imućan, jedan od one gospode o kojima mi je majka tako često govorila. On mi se u izvjesnom smislu dopadao, ali sam na njega mislila samo kad bih ga vidjela, čim bih stigla u atelje, on bi iščezao iz mog sjećanja. Bilo mi je ipak jasno da me on, mada toga nisam bila svjesna, očaravao samim svojim pogledima. Jednog jutra, dok sam kao obično čekala tramvaj, čula sam kako me netko zove onako kako se dozivaju mačke. Kad sam se okrenula i vidjela da on na taj način daje znak baš meni, nisam ni trenutak oklijevala, već sam s nekom nepromišljenom popustljivošću, koja me i samu iznenadila, pošla prema njemu. Otvorio je vrata automobila.

Odmah sam primijetila da mu je ruka, koju je držao na prozorčetu, velika i gruba, da su mu nokti na ruci crni i iskrzani i da mu je kažiprst žut od nikotina. Bila je to ruka čovjeka koji se bavio fizičkim radom. Ipak nisam ništa rekla, već sam se šutke popela u auto.

– Kud želite da vas otpratim? – upitao me je zatvarajući vrata. Rekla

sam mu adresu jednog ateljea. Primijetila sam da mu je glas nježan. Učinilo mi se kao da mi se taj glas dopao, ali sam ipak primijetila da ima izvjesnu notu neiskrenosti i izvještačenosti. Odgovorio mi je:

– Ah, najprije ćemo napraviti malu šetnju a onda ću vas odvesti kuda želite. Još je rano.

Auto pojuri.

Jureći u predgrađu alejom koja je vodila duž zidina, izidismo iz mog kvarta, zatim pojurismo dugim putem, pored kojega su se nalazile kućice i magazini, i konačno se našosmo van grada. Sad je tim pravim putem, koji je s obje strane bio zasađen platanama, počeo da juri kao kakav luđak. Ne okrećući se, neprestano je ukazivao na brzinomjer i govorio: – Sad jurimo brzinom od ... osamdeset ... devedeset... sto ... sto dvadeset... sto pedeset kilometara. Htio je da me tom brzinom impresionira, ali ja sam bila uznemirena, jer sam morala da idem da poziram a plašila sam se da se auto zbog kakve nezgode ne zaustavi daleko van grada. Najednom se iznenada ukoči, ugasi motor, okrenu se prema meni i upita me:

– Koliko vam je godina?

– Osamnaest – odgovorih mu.

– Osamnaest. .. mislio sam da vam je više.

Glas mu je bio zaista izvještačen, a ponekad kad bi izvjesne riječi htio naročito da naglasi, govorio je tako tiho kao da govori sam sebi ili kao da saopćava neku tajnu.

– A kako se zovete?

– Adrijana ... a vi?

– Dino.

– A čime se bavite? – upitah ga.

– Ja sam trgovac – odgovori bez oklijevanja.

– Da li je to vaš auto?

Prezrivo pogleda auto i izjavi:

– Da, moj je.

– Ne vjerujem – rekoh mu sasvim iskreno.

– Ne vjerujete ... – lijepo – ponovi hladnokrvno, tihim, iznenađenim i podrugljivim tonom.

– Lijepo, a zašto?

– Vi ste vozač.

Glumio je začuđena čovjeka i reče ironično:

– Vi mi zaista saopćavate sasvim neobične stvari... Gle, gle .. a Što vas je navelo na tu misao?

– Vaše ruke.

Nije se ni zacrvenio ni zbunio, samo je pogledao svoje ruke i rekao:

– Eh, od gospođice se ne može ništa sakriti ... imate veoma pronicljivo oko ... da, ja sam vozač, istina je. Da li je sad sve u redu?

– Ne, nije u redu – hladno mu odgovorih – molim vas da me odmah otpratite u grad.

– Ali zašto? Zar se ljutite na mene? Jeste li se naljutili što sam vam rekao da sam trgovac?

Iako ni sama nisam znala zašto, ja sam se u tom trenutku, gotovo protiv svoje volje, bila zaista na njega naljutila.

– Nećemo više da govorimo o tome... Odvezite me.

– Pa to je bila šala... Zar se čovjek više ne smije ni da šali?

– Meni se takve šale ne sviđaju.

– Stvarno, kakav je to karakter? ... Mislio sam možda je ta gospođica neka princeza ... pa ako otkrije da sam samo bijedni vozač, neće me više ni pogledati reći ću joj da sam trgovac.

Te su riječi odavale veoma lukava čovjeka, jer su mi laskale i u isto vrijeme jasno otkrivale njegove osjećaje prema meni. Osim toga sasvim me je bila osvojila ona namještena otmjenost kojom je on te riječi bio izgovorio. Odgovorih mu:

– Nisam princeza... da bih mogla da živim, radim kao model... isto onako kao što vi radite kao vozač.

– Što to znači – model?

– Idem u slikarske ateljee, skidam se gola, pa me slikari slikaju i crtaju.

– Imate li vi majku? – upita izvještačeno svečanim tonom.

– Pa zar vam majka dopušta da se pred muškarcima skidate gola?

Nikad nisam smatrala da u mom zanatu ima nešto i ružno, kao što stvarno nije ni bilo, ali mi se ti njegovi i osjećaji svidješe, jer su odavali ozbiljnost i smisao za moral. Kako sam rekla, čeznula sam za normalnim odnosima. I ako ni danas ne znam kako je on to dokučio, u svojoj dvoličnosti točno je pogađao Što treba a Što ne treba da mi kaže. Drugi bi se na pomisao o mojoj golotinji ili narugao ili bi pokazao indiskretno uzbuđenje. Ta mi se misao silom nametala, i tako se izmijenilo ono moje prvo mišljenje koje je bilo nastalo pod utiskom njegove laži, a da ni sama toga nisam bila svjesna. Pomislih da je zaista dobar, ozbiljan i pošten, upravo onakav kao što je bio čovjek kojega sam u snovima željela da mi bude muž.

Rekoh mu prostodušno:

– Pa baš mi je majka pronašla taj posao.

– To znači da vas ona ne voli.

– Ne – protestovah – majka me voli ... ali je i ona kao djevojka radila

kao model... a zatim, uvjeravam vas, tu nema ništa ružnog ... tolike djevojke bave se kao i ja tim istim zanatom pa su to ipak ozbiljne djevojke.

Odmahnu glavom kao da hoće da me od nečega odvрати, a zatim stavljajući svoju ruku na moju, reče:

– Drago mi je, veoma mi je drago što sam vas upoznao.

– I meni – rekoh naivno.

U tom trenutku osjetih prema njemu neku vrstu zanosa i gotovo poželjeh da me poljubi. Da me je poljubio, sigurno ne bih bila protestovala, ali umjesto toga on mi reče ozbiljnim i protektorskim glasom:

– Kad bi to zavisilo od mene, onda vi nikako ne biste radili kao model.

Izgledala sam sama sebi kao neka žrtva i u isto sam vrijeme osjećala prema njemu zahvalnost.

– Djevojka kao vi, nastavi, treba da ostane kod kuće, ako li je pak primorana da radi, onda treba da radi pošten posao koji je ne dovodi u priliku da žrtvuje svoju čast... Djevojka kao vi treba da se uda, da osnuje porodicu, da ima djece i da živi s mužem.

To je bilo baš ono što sam i sama mislila i ne mogu da kažem koliko sam bila zadovoljna što je i on to isto mislio, ili mi se bar činilo da to isto misli. Rekoh mu:

– U pravu ste, ali ipak ne smijete misliti ružno o mojoj majci, ona je htjela da radim kao model jer me voli.

– Ne bih rekao – odgovori s izvjesnom tužnom i ljutitom ozbiljnošću.

– Da, ona me voli, samo neke stvari ne razumije.

Tako smo razgovarali sjedeći iza zaštitnog stakla u autu koji je stajao. Sjećam se da je bio maj; da je zrak bio prijatan i da su vesele sjenke platana padale u nedogled po putu. Niko nije prolazio, osim, i to velikom brzinom, po koji automobil, a i sama priroda oko nas, zelena i puna sunca, bila je pusta. Najzad on pogleda na sat i reče mi da će me odvesti natrag u grad. Kroz čitavo to vrijeme samo mi jednom dodirnu ruku. Očekivala sam da će bar pokušati da me poljubi i bila sam u isto vrijeme i razočarana i zadovoljna tom njegovom pažnjom. Bila sam razočarana, jer mi se sviđao pase nisam mogla savladati a da ne gledam njegova crvena i nježna usta; bila sam zadovoljna, jer se potvrđivalo moje mišljenje da pored mene sjedi ozbiljan mladić koji u svemu odgovara mojim željama.

Doprati me do ateljea i reče mi da će me unaprijed, ako u određeni sat budem na tramvajskoj stanici, uvijek pratiti, jer u to vrijeme nema posla. Prihvatih njegovu ponudu drage volje, a dugi časovi poziranja izgledali su mi tog dana neobično laki. Činilo mi se da je moj život našao svoju centralnu točku, bila sam zadovoljna, jer sam mogla da mislim na njega bez srdžbe i

bez grižnje savjesti, kao na čovjeka koji mi se sviđa kao ličnost, na čovjeka koji ima sve one karakterne osobine koje sam smatrala za sebe presudnima.

Majci ne rekoš ništa, jer sam se s pravom bojala da ona ne bi trpjela da se vežem sa siromašnim čovjekom skromne budućnosti. Slijedećeg dana, kao što je bio obećao, došao je po mene, ali me tog dana otpratio samo do ateljea. Kasnije, kad je vrijeme bilo lijepo, odvezao bi me u koju ulicu u predgrađu ili na koju gotovo pustu periferijsku cestu, da bi mogao da sa mnom slobodno razgovara, ali je to uvijek radio sa mnogo poštovanja i vodeći samo čestite i ozbiljne razgovore. Ti su razgovori namjerno bili tako podešeni da su mi se morali sviđati. Kako sam u to vrijeme bila veoma sentimentalna, sve što je odisalo dobrotom, vrlinom, moralom, porodičnim sklonostima uzbuđivalo me je gotovo do suza, koje su lako navirale na oči i ulivale mi opojan osjećaj utjehe, simpatije i povjerenja, u kome sam se rastapala. Tako sam, najzad, u njemu vidjela oličenje savršenstva, ali mi se ipak dešavalo da ponekad posumnjam i zapitam samu sebe ima li on i kakvih nedostataka. Bio je to lijep, mlad, inteligentan,...pošten, ozbiljan čovjek, ma koliko da sam se trudila, nisam mogla da mu pronađem bilo kakvu manu. Ta su me razmišljanja iznenađivala i gotovo plašila, jer se savršenstvo ne susreće svakog dana. Kakav je to čovjek, pitala sam se, na kome, ma koliko da ga ispitujem, ne mogu da otkrijem nikakve ljage, nikakav nedostatak? U stvari, ja sam se neprimjetno bila u njega zaljubila, a zna se da kroz naočare zaljubljena čovjeka i nakaza izgleda divno.

Bila sam toliko zaljubljena da sam onog dana kad me u aleji, gdje smo vodili prve razgovore, prvi put poljubio, osjetila izvjesno olakšanje. To je bio sasvim prirodan prelaz od želje, koja je bila sazrela, do njenog prvog zadovoljenja. Pa ipak me ta neodoljiva spontanost kojom su se bila susrela naša usta, donekle uplašila. Pomislila sam da odsad moji postupci više neće zavisiti od mene već od one izvanredno nježne i moćne snage koja me tolikom snagom gurala prema njemu. Pa ipak sam se potpuno smirila kad mi je rekao, čim smo se rastali, da se odsada moramo smatrati kao vjerenici. Tako je on i tom prilikom, to sam naročito zapazila, bez ikakve teškoće pročitao moje najskrivenije misli i izgovorio baš one riječi koje je u tom trenutku trebalo kazati. Strah, koji mi je ulio prvi poljubac, bio je iščezao. Kroz čitavo vrijeme, koliko smo ostali na toj usamljenoj cesti, ljubila sam ga bez ustezanja, s izvjesnim osjećajem potpunog i strasnog prepuštanja koje sam smatrala sasvim opravdanim.

Kasnije sam dala i primila toliko poljubaca, sam će bog znati koliko sam ih dala i primila, ne samo bez osjećajnog već i bez fizičkog sudjelovanja – onako kao što se daje i prima upotrebljen novac koji je već prošao kroz

hiljade ruku. Ali ću se tog prvog poljupca, zbog njegove gotovo bolne žestine, uvijek sjećati. U taj sam poljubac bila ulila ne samo svu svoju ljubav za Dina, već i izvjesno očekivanje za čitav život. Sjećam se da sam imala utisak kao da se čitav svijet oko nas okreće, kao da je nebo poda mnom, a zemlja nada mnom. U stvari, ja sam se pod njegovim ustima bila samo malo ispružila, da bi što više produžila zagrljaj. Nešto živo i svježije pritiskivalo je moje zube i spoticalo se o njih, a kad sam sasvim otvorila usta osjetila sam kako mi njegov jezik, koji je svojim slatkim riječima toliko puta milovao moje uho, prodirući u moja usta, nijemo razotkriva neke druge slasti, meni dotada nepoznate. Nisam znala da se može ljubiti na taj način i tako dugo. Uskoro mi je bilo ponestalo daha, bila sam toliko opijena da sam se na kraju, kad smo se razdvojili, naslonila na sjedalo, zatvorenih očiju i zamagljene svijesti, kao da ću se onesvijestiti.

Tako sam toga dana otkrila da na svijetu postoje i druge radosti osim radosti mirnog života u krilu porodice, ali nisam znala da će te radosti za mene morati da znače odricanje od onih normalnih radosti za kojima sam dotada čeznula. Dino mi obeća da će me uzeti, ja sam prema tome bila sigurna da ću u budućnosti moći da uživam i u jednima i u drugima, i to bez grijeha i bez grižnje savjesti.

Bila sam toliko uvjerena da je moje ponašanje ispravno i opravdano, da sam te iste večeri, možda s pretjeranom strepnjom i udešavanjem, sve to ispričala majci. Našla sam je kako pored prozora šije na mašini, uz blještavu svjetlost male lampe bez zaslona. Rekla sam joj usplamtjela lica:

– Majko, ja sam se vjerila.

Vidjela sam kako joj se čitavo lice skupilo u grimasu koja je odavala otpor, kao kad nam po hrptenjači klizi hladna voda.

– A s kim?

– S jednim mladićem koga sam upoznala ovih dana,

– A Što je on?

– Vozač.

Htjela sam da još nešto dodam, ali nisam imala vremena. Majka je zaustavila mašinu, skočila sa stolice i pograbila me za kosu.

– Vjerila si se ... a meni nisi ništa rekla... i to s nekim vozačem ... jedna ti sam ja... ti ćeš me ubiti.

Govoreći tako, pokušavala je da me ošamari. Štitila sam se rukama koliko sam mogla, najzad sam joj izmakla, ali je ona jurila za mnom. Napravila sam krug oko stola koji se nalazio usred sobe, ali je ona neprestano jurila za mnom i uz to urlala i kukala. Strahovito sam se bila uplašila njenog mršavog lica koje se prema meni bilo ispružilo u nekom bjesnilu punom

bola.

– Zaklat ću te, vikala je, ovog puta ću te zaklati.

Kad god bi viknula:– Zaklat ću te! Izgledalo je kao da njeno bjesnilo raste i njena prijetnja postaje sve stvarnija. Stajala sam uvrh stola i pazila na njene pokrete, jer je ona zaista bila u stanju, ako ne baš da me zakolje, a ono bar da me rani, i to prvim predmetom koji joj dođe do ruku. I stvarno, odjednom baci na mene svoje velike krojačke makaze. Jedva uspjeh da se izmaknem, kad makaze udariše o zid. Ali se ona uplaši tog pokreta. Odjednom sjede pored stola, pokri lice rukama i, kašljući, brižnu u nervozan plač, u kome je vjerojatno iskaljivala više svoj bijes, nego svoj bol. Govorila je kroz suze:

– A ja sam imala za tebe toliko planova... već sam zamišljala kako si bogata ... ti s tvojom ljepotom ... a sad si se vjerila s pukim siromaškom.

– Ali on nije puki siromašak, – plašljivo je prekinuh.

– Vozač, – ponovi ona slegnuvši ramenima, – vozač ... nesrećnice, završit ćeš kao i ja.

Kao da je uživala u njihovoj gorčini, ona je te riječi izgovorila sasvim polako. A čas zatim dodade:

– On će te uzeti, a ti ćeš morati da mu budeš služavka... Kasnije ćeš biti služavka svojoj djeci... eto, kako će se to svršiti.

– Uzet ćemo se kad on bude imao dovoljno novaca da kupi auto– rekoh joj nagovještavajući jedan od Đinovih planova.

– Ne lipši magarče... ali nemoj da mi ga dovodiš – povika odjednom podižući prema meni svoje uplakano lice – nemoj da mi ga dovodiš ovamo ... ne želim da ga vidim ... radi što te volja, sastaj se s njim izvan kuće... ali mi ga ovamo nemoj dovoditi.

Toga sam dana, veoma tužna i sasvim neutješna, legla bez večere. Bilo mi je jasno da se majka tako ponašala, jer me je voljela i za moju budućnost imala velike planove koje je pokvarila moja vjeridba s Đinom. Ali ne samo tada, nego ni kasnije, kad mi je priroda tih planova bila sasvim jasna, ja nisam mogla da osudim majku. U zamjenu za svoj čestit i radom ispunjen život eto što je dobila: samo gorčinu, patnju i bol. Zar je onda čudo što je svojoj kćerki željela sasvim drukčiju sudbinu. A moram da dodam da možda i nisu bili u pitanju sasvim određeni i jasni planovi, već više magloviti i blistavi snovi, u kojima mogla da uživa bez grižnje savjesti upravo zbog te njihove maglovitosti i blistavosti. To je ipak bila možda samo pretpostavka. Možda je, naprotiv, u davnašnjoj pometnji svoje savjesti zaista bila odlučila da me jednog dana uputi onim putem kojim sam se ja kasnije po nesreći sama uputila. Kažem to ne zato što sam kivna na majku, nego zato što mi ni

danas nije jasno na Što je ona tada mislila, jer iz iskustva znam da se u isto vrijeme može misliti o najrazličitijim stvarima s istim osjećajem, da se pri tom ne primjećuju suprotnosti koje među njima postoje i ni jednoj ne daje prednost.

Majka se bila zarekla da neće da vidi Dina, i ja sam izvjesno vrijeme poštovala tu njenu odluku. Ali je, kako mi se činilo, Dinu bilo mnogo stalo do toga da poslije onih prvih poljubaca dovede stvar u red, kako je govorio. Navaljivao je iz dana u dan da ga predstavim majci. Nisam smjela da mu kažem da majka ne želi da ga vidi, jer smatra da je njegova profesija suviše skromna. Tako sam pod raznim izgovorima nastojala da odgodim taj susret. Đino najzad shvati da od njega nešto krijem, ali je toliko na mene navaljivao da sam na kraju bila prinuđena da mu kažem istinu:

– Majka ne želi da te vidi, jer kaže da se moram udati za kakvog gospodina, a ne za vozača.

Bili smo u autu, u onoj aleji u predgrađu. Pogleda me tužna lica i duboko uzdahnu. Toliko sam bila zalučena da nisam ni primijetila koliko je taj njegov bol neiskren. Usiljeno uzviknu:

– Eto Što znači biti siromah.

Zatim zašutje i dugo ne reče ništa.

– Da li ti je krivo? – upitah ga najzad.

– Osjećam se utučenim, – odgovori mi mašući glavom. – Drugi na mom mjestu ne bi ni tražio da bude predstavljen, ne bi govorio o vjeridbi... e pa sad dovodi stvari u red.

– Baš te briga – rekoh mu – ja te volim, to je dosta.

– Da imam mnogo novaca, tvoja bi me majka sigurno dočekala raširenih ruku i ne bi tražila čak ni da joj govorim o ženidbi.

Nisam smjela da mu protivurijechim, znala sam, naime, da je sve što on govori čista istina.

– Znaš Što ćemo uraditi, nastaviti čas zatim, jednog od idućih dana odvest ću te majci iznenada. I tada morat će na silu da te upozna... ta valjda neće zatvoriti oči pred tobom.

Određenog dana, kako smo se bili dogovorili, uvedoh Dina u sobu. Majka je baš završavala posao i raspremala velik sto usred sobe, u namjeri da ga postavi. Idući ispred Dina rekoh:

– Majko, ovo je Đino.

Očekivala sam da će doći do kakve scene i čak sam na to upozorila Dina. Ali je na moje iznenađenje majka samo hladno rekla:

– Milo mi je, – dobacivši mu uz to pogled kojim ga odmjeri od glave do pete, a zatim je izišla iz sobe.

– Vidjet ćeš da će sve biti dobro – reko Dinu. Približih mu se i, pružajući mu usta, dodadoh: – Poljubi me.

– Ne, ne, – tiho izusti on, odgurnuvši me – onda bi tvoja majka imala pravo da o meni loše misli...

Kao uvijek, umio je da kaže baš ono što je u danom trenutku trebalo da se kaže. Morala sam priznati da je u pravu. Majka je ponovo ušla i rekla, izbjegavajući da gleda Dina:

– Imam mršavu večeru, i to samo za dvoje... ti mi nisi ništa rekla... ali sad ću da iziđem i...

Ne dospje da dovrši, jer Đino stupi pred nju i prekide je:

– Zaboga, ta nisam došao na večeru ... dozvolite da ja pozovem vas i Adrijanu.

Govorio je pretjerano uljudno, kao što govore uglašeni ljudi. Majka, koja nije bila navikla da s njom tako govore i da je pozivaju, pogleda me i ostade časkom neodlučna. Zatim reče:

– Što se mene tiče, ako Adrijana hoće...

– Idemo nekud tu u blizini, možda u bife – predložih.

– Kuda god želite – reče Đino.

Majka reče da ide da skine keću. Ostadosmo sami. Ispunjala me bezazlena radost, jer sam imala osjećaj da sam izvojštila bogzna kakvu pobjedu, dok je u stvari sve to bila samo komedija u kojoj jedino ja nisam igrala nikakvu ulogu. Pridoh Dinu i, prije nego što je mogao da me odgurne, poljubih ga od sveg srca. Osjećaj olakšanja što sam oslobođena nemira koji me je toliko dana mučio, uvjerenje da mi je Sad put za brak slobodan, zahvalnost prema Dinu za njegovo uljudno držanje prema majci – sve sam to bila izrazila u tom poljupcu. Moji su ciljevi bili jasni, sva sam bila tu: s mojom željom za udajom, s mojom ljubavi prema Dinu, s mojom naklonošću prema majci, iskrena, povjerljiva, razoružana, baš onako kako to biva kad nam je osamnaest godina, kad se razočaranja još nisu dotakla naše duše. Tek sam mnogo kasnije shvatila da se ta nevinost samo pojedincima sviđa i da samo pojedince dira, a da većini izgleda smiješna i da im upravo uliva želju da je uprljaju.

Podosmo sve troje u jednu obližnju gostionicu, s one strane zidina. Za stolom, zanemarujući mene, Đino se bio sav posvetio majci, s jasnom namjerom da je osvoji. Meni je i ta njegova želja da zadobije majčinu naklonost izgledala opravdana i stoga nisam ni obraćala pažnju na nezgrapna ulagivanja kojima ju je obasipao. Oslovljavao ju je – gospodo – , tom majci sasvim nepoznatom titulom, a uz to je nastojao da tu titulu, kao neku uzrečicu, što češće ponavlja, i to bilo u po četku ili u sredini rečenice. Osim

toga je kao uzgred dodavao:

– Vi ste pametni pa ćete shvatiti, ili:

– Vi ima te životnog iskustva pa vam izvjesne stvari ne treba ni pominjati, ili još kraće:

– S vašom inteligencijom...

Čak je bio ulučio priliku da joj kaže kako je ona u mojim godinama morala biti ljepša od mene.

– Na osnovu čega to zaključuješ? – upitah ga malo pogođena.

– To se razumije... to su stvari koje se razumiju same po sebi – odgovori neodređenim i laskavim tonom.

Sirota majka, kojoj je on tako laskao, bila je raskola čila oči i pravila mazno, vragolasto i sladunjavo lice, ili je, kako sam bila primijetila, pokretala usne i sasvim tiho, sama za sebe, ponavljala sladunjave komplimente koje joj je on pravio. To je sigurno bilo prvi put što joj je neko govorio slične stvari pa se njeno gladno srce nikako nije moglo da zasiti. Što se mene tiče, za mene su, kako sam već rekla, sve te neiskrenosti bile samo izraz ljubaznog poštovanja prema majci i pažnje prema meni i stoga su davale samo jednu crtu više Đinovoj slici, koja je i bez toga bila tako savršena. U blizini našeg stola bila je zauzela mjesto grupa mladića. Jedan od njih, koji je izgledao pijan i uporno me gledao, glasno reče jednu sramnu i u isto vrijeme za mene laskavu rečenicu. Đino je bio to čuo pa se odmah digao i prišao mladiću

– Hajd' ponovite ono što ste rekli.

– Ali kakve to ima veze s tobom? – zapita ga mladić, koji je bio zaista potpuno pijan.

– Gospođa i gospođica su u mom društvu – reče Đino podižući glas, – a dok su u mom društvu, sve ono što se tiče gospođe i gospođice, tiče se i mene... jeste li razumjeli?

– Razumio sam, ne plaši se... dobro, dobro – odgovori mladić uplašeno. I drugi su izgledali neprijateljski raspoloženi prema Dinu, ali se nisu usuđivali da se zauzmu za prijatelja. On, praveći se još pijaniji nego sto je stvarno bio, napuni čašu i ponudi Dinu. Jednom kretnjom ruke Đino odbi čašu. – Zar nećeš da piješ, po vika pijani mladić, zar ti se vino ne sviđa?... Nisi u pravu... vino je odlično, popit ću ga ja. – Ispi čašu na dušak. Đino ga još jednom strogo pogleda, a zatim se vrati k nama.

– Prostaci – reče sjedajući i namještajući sebi nervoznim pokretima kaput.

– Ali niste morali – reče majka polaskana – zna te... to je ološ.

Kako se Dinu nije činilo da time dovodi u pitanje svoje viteštvo,

odgovori:

– Kako da nisam morao? Da sam bio u društvu s jednom od onih ... vi me, gospođo, razumijete, ne bih bio reagirao, iako, ali kako se nalazim u društvu takve gospođe i takve gospođice, a uz to na javnom mjestu, u gostionici, uostalom shvatio je da se ja ne šalim i vidjeli ste kako je odmah ušutio.

Taj događaj potpuno osvoji majku. Djelovalo je uz to i vino kojim ju je Đino nudio, a za nju je bilo isto tako opojno kao i laskanje. Ali, kao što se to pijanim ljudima često dešava, ona je, iako su sad njeni osjećaji prema Dinu bili kudikamo popustljiviji, i dalje bila zlovoljna zbog moje vjeridbe pa je prvom zgodom htjela da mu pokaže da ona to uprkos svemu ipak nije zaboravila.

Zgoda joj se pruži kad počesmo da govorimo o mojoj profesiji. Više se ne sjećam kako sam počela da govorim o nekom slikaru kome sam tog jutra prvi put pozirala. Na to Đino reče:

– Možda sam glup, možda nisam dovoljno moderan, možda sam sve što hoćete. ... ali nikako ne mogu da se pomirim s činjenicom da se Adrijana svakog jutra skida gola pred tim slikarom.

– A zašto? – upita ga majka uzrujanim glasom, iskusnija u tome od Dina, ja odmah zaključih da se sprema oluja.

– Ukratko, jer to nije moralno.

Ne navodim u cijelosti majčin odgovor, jer je bio sav iskićen grubim riječima i sramnim izrazima, kojima se uvijek služila kad bi mnogo popila ili kad bi je obuzela srdžba. Ali i uljepšane, one vrlo dobro prikazuju njene ideje i njene osjećaje u vezi s tim pitanjem.

– Tako, nije moralno, poče ona da viče tako glasno da su svi gosti za drugim stolovima prestali da jedu i okrenuli se prema nama – tako, nije moralno... a Što je onda moralno? A da li je moralno mučiti se po cio dan, prati suđe, siti, kuhati, glačati, čistiti, brisati pod, a zatim uveče gledati muža koji se vraća mrtav umoran i čim nešto pojede legne u krevet, okrene se zidu i mirno zaspi. Da li je to moralno? Žrtvovati se, nemati ni časka odmora, ostarjeti prije vremena, poružnjeti, crknuti, je li to moralno? Zna li Što ću vam reći? Samo jednom se živi, a kad umrem, laku noć... Reći ću vam da vi, zajedno s vašim moralom, možete da idete do đavola... i da je Adrijana potpuno u pravu što se onima koji ju plaćaju pokazuje gola i da bi bilo još bolje kad bi... i tu naniza čitav niz sramnih izraza od kojih se zastidjeti, jer ih izreče onim istim prodornim glasom kao što je bila izrekla ostalo – i ja, kad bi ona te stvari radila, ne samo da joj ne bih to zabranila, nego bih joj još pomogla da to radi... da, pomogla bih joj...samo, razumije se, kad bi joj

plaćali – , dodade nakon izvjesnog razmišljanja.

– Uvjeran sam da vi ne biste bili u stanju da tako' nešto uradite – hladnokrvno reče Đino.

– Tako, ja da ne bih bila u stanju? I to kažete vi... pa Što vi mislite? Zar vi mislite da sam ja zadovoljna što se Adrijana vjerila s takvim slijepcem kakav ste vi, s vozačem?... Zar vi mislite da mi ne bi hiljadu puta bilo milije da se Adrijana bavi bludom? Zar vi vjerujete da u meni milo kad pomislim da je Adrijana sebe, sa svojom ljepotom, za koju bi mnogi dali teške hiljade, osudila da kroz cio život bude vaša služavka? Varate se, baš se jako varate.

Ona je vikala, gosti su se okretali, a ja sam se neizmjereno stidjela. Samo se Đino, kao što sam rekla, nije ni najmanje zbunjivao. Iskoristi trenutak kad je majka, zadihavši se, bila ušutjela, uze litrenjak, napuni joj čašu i ponudi je:

– Još malo vina?

Jadna majka morala je da kaže:

– Hvala, da bi prihvatila čašu kojom ju je Đino nudio. Gosti, vidjeći da mi uprkos majčinog ispada i dalje zajedno pijemo, baš kao da se nije ništa desilo, nastaviše svoje obične razgovore. Đino reče:

– Adrijana bi sa svojom ljepotom zasluživala da živi kao što živi moja gazdarica.

– Pa kako živi ona? – zapitah brzo u želji da skrenem razgovor sa svoje ličnosti.

– Izjutra – odgovori on neozbiljnim i oholim tonom, baš kao da i on ima razloga da se ponosi bogatstvom svojih gospodara – ustaje u jedanaest ili u podne... doručak joj donose u krevet, i to na srebrnom poslužavniku i s priborom od teškog srebra... zatim se kupa u vodi u koju je sobarica prije toga usula neke mirisave soli. U podne je autom izvozim u šetnju... ide da popije vermut, ili hoda po dućanima... Vratu se kući, ruča, legne, a zatim se puna dva sata odijeva... trebalo bi da vidite koliko ima haljina... pune ormare... ide u posjete, uvijek autom ... na večeru ... uveče u kazalište ili na ples ... često ima društvo ... plešu, piju, muziciraju ... ah, bogat svijet, strašno bogat... vjerujem da moja gazdarica u samom nakitu ima vrijednost od nekoliko miliona.

Kao što djeca sve lako zaboravljaju, jer svaka sitnica može da promijeni njihovo raspoloženje, tako je i majka opis toga sjaja slušala iskolačenih očiju, zaboravljajući pri tome i mene i moju nepravичnu sudbinu.

– Milioni, ponavljala je pohlepno, a da li je lijepa?–

Đino, koji je pušio, prezrivo ispljunu komadić duhana:

– Ni govora ... baš je ružna ... mršava, liči na vješticu.

Tako su i dalje govorili o bogatstvu Đinove gazdarice ili, točnije rečeno, Đino je i dalje to bogatstvo kovao u zvijezde, baš kao da je njegovo. Ali majčina je radoznalost bila kratkog vijeka. Nakon nekoliko trenutaka ponovo utonu u neko sumorno i zbunjeno raspoloženje i čitavo veče nije više otvarala usta. Možda se stidjela svog ispada, možda je ono bogatstvo budilo u njoj zavist, pa je s prezirom mislila na moju vjeridbu sa siromašnim čovjekom.

Sutradan upitah sa strepnjom Dina da li se osjetio uvrijeđenim onim majčinim ispadima. Odgovorio mi da on, istina, ne dijeli njeno mišljenje, ali da ga vrlo dobro shvaća, i to kao posljedicu nesretnog života ispunjenog bijedom. Smatrao je da majku treba više žaliti nego osuđivati, pogotovu što ona tako govori iz ljubavi prema meni. Kako sam i ja tako mislila, bila sam veoma zahvalna Dinu što pokazuje toliko razumijevanja za majku, a bila sam se uistinu uplašila da bi scena koju je majka bila priredila mogla da pokvari naše odnose. Đinova me umjerenost ne samo ispuni zahvalnošću, već iznova potvrdi moje uvjerenje o njegovu savršenstvu. Ali da sam bila manje zaslijepljena i manje neiskusna, bila bih shvatila da samo smišljena neiskrenost ide za tim da izazove osjećaj savršenstva, jer prava iskrenost ima tu osobinu da pored malobrojnih vrlina ističe i mane i nedostatke.

Ukratko, ja sam sada stalno imala osjećaj kao da vrijedim mnogo manje od njega, jer mi se činilo kao da ja njemu ništa ne dajem u zamjenu za njegovu strpljivost i njegovo razumijevanje. Možda je tome bilo krivo baš to moje duševno stanje bića koje nejasno osjeća potrebu da se nečim oduži što se nekoliko dana kasnije nisam usprotivila njegovim sve drskijim ljubavnim postupcima, to bih ranije svakako bila uradila. Ali, kao što sam to u vezi s našim prvim poljupcima već rekla, isto je tako točno da sam i ja sama osjećala kako me neka izvanredno snažna i slatka sila primorava da mu se podam. Ta se sila može uporediti sa snom koji nas, da bi savladao naš otpor, ponekad primorava da zaspimo obmanjujući nas da smo budni. Mi mu se stvarno prepuštamo, ali u uvjerenju da smo budni.

Sjećam se vrlo dobro svih faza mog zavođenja, jer sam svaku od Đinovih pobjeda htjela i nisam htjela, jer mi je svaka od njih u isto vrijeme bila uzrokom zadovoljstva i grižnje savjesti. Sjećam ih se i zbog toga što su one na mom neotpornom tijelu, od usta pa do samog trbuha, bile izvedene smišljeno i postepeno, bez žurbe i strpljivo, više kao što to čini neki general koji osvaja izvjesnu zemlju, nego ljubavnik koji se prepušta svojoj želji. Sve to ipak ne znači da se Đino u mene kasnije nije zaista zaljubio i da predumišljaj i račun nisu ustupili mjesto ako ne samoj ljubavi, ono bar jakoj i neutoljivoj želji.

Za vrijeme onih prvih šetnji automobilom on se zadovoljavao time što me ljubio u usta i vrat. Ali jednog jutra, dok me je tako ljubio, osjetih kako se njegovi prsti zapliću među dugmadima moje bluze. Zatim sam imala osjećaj studeni na grudima. A kad podigoh oči iznad njegova ramena, prema ogledalu, primijetih da mi je jedna dojka naga. Zastidjeh se, ali nisam se usuđivala da se pokrijem. Međutim, on mi je užurbanom kretnjom, kojom kao da je htio da me izbavi iz neprilike, krajevima bluze pokrio grudi i ponovo uveče svako dugme u rupicu. Kad sam kasnije, kod kuće, o svemu tome ponovo razmišljala, osjetih nemir i milinu. Kad je idućeg dana ponovio istu kretnju, osjećaj zadovoljstva bio je jači od osjećaja stida, i tako sam se postepeno bila navikla na taj dokaz njegovih želja, a kako mi se činilo, to kasnije nije ponavljao samo zato da bi pobudio u meni da me manje voli.

Sad je Đino sve češće govorio o životu koji ćemo voditi kad se uzmemo. Govorio je i o svojoj porodici koja je živjela u unutrašnjosti i koja, prema njegovim riječima, nije bila sasvim siromašna, jer je posjedovala nešto zemlje. On je kako se to lažljivcima često dešava, kadšto možda i sam povjerovao u same laži. Razumije se da je prema meni ispoljavao veoma tople osjećaje koji su iz dana u dan sve više uvećavali našu intimnost, a i sam je, vjerojatno, pri tom postajao sve iskreniji. Što se mene tiče, njegovi su razgovori uspavljivali moju savjest i izazivali u meni osjećaje potpune i naivne sreće, koje kasnije nisam više nikad osjetila. Voljela sam i bila sam voljena, mislila sam da ću se uskoro udati, izgledalo mi je da na svijetu nema više ništa što bi moglo da se poželi.

Majci je bilo sasvim jasno da naše jutarnje šetnje nisu bile nikako nevine. To mi je često davala na znanje izvjesnim frazama, kao:

– Ja uopće ne znam Što vi radite kad izlazite u šetnju autom, a i ne želim da to znam – ili – Ti i Đino pripremate neku nesreću... utoliko gore po tebe – , i sličnim. Pa ipak nisam mogla a da ne primijetim da su ovog puta njeni prigovori bili neobično nježni i umjereni. Izgledalo je kao da se ne samo pomirila s idejom da smo ja i Đino ljubavnici, nego da je baš to i željela. Danas sam uvjeren da je vrebala priliku kako bi pokvarila moju vjeridbu.

3

Jedne nedjelje reče mi Đino da su njegovi gospodari otišli na ljetovanje, a služavke na odsustvo u svoja sela. U vili su ostali samo on i baštovan. Upita me da li bih htjela da posjetim vilu. Pristadoh vrlo rado, jer mi je on o toj vili često i s takvim divljenjem govorio, da je to u meni pobudilo radoznalost. Međutim, u istom trenutku kad sam pristala, izvjestan duboki nemir, ispunjen požudom, jasno mi pokaza da moja radoznalost da vidim vilu nije ništa drugo nego izgovor i da me u suštini nešto sasvim drugo nagoni da je posjetim. I kao što se to često dešava kad nešto želimo, što ne bismo htjeli da želimo, ja sam se i pred sobom i pred njim pravila kao da vjerujem tit taj izgovor.

– Znam da ne bi trebalo da idem, naglasila sam ulazeći u auto, ali ćemo svakako ostati samo kratko vrijeme, zar ne?

Osjetih da sam te riječi izgovorila nekim izazovnim i u isto vrijeme uplašenim tonom.

Đino odgovori sasvim ozbiljno:

– Ostat ćemo samo toliko koliko bude potrebno da pogledamo vilu, a onda ćemo odmah otići u kinematograf.

Vila se nalazila na jednom puteljku na nizbrdici, između drugih vila, u novoj i bogatoj gradskoj četvrti. Dan je bio vedar, i te vile, raspoređene na brežuljku, nasuprot plavoj pozadini neba, s pročeljima od crvenih opeka i bijelog kamena, s trijemovima ukrašenim statuama, staklenim terasama i balkonima prepunim geranija, s vrtovima iza kojih se, između pojedinih vila, uzdizalo visoko lisnato drveće – izazivale su u meni izvjestan osjećaj otkrivenja i novine, kao da sam ušla u jedan slobodniji i ljepši svijet, u kome bi bilo vrlo prijatno živjeti. Nisam mogla a da se ne sjetim svoje gradske četvrti, široke ceste duž zidina, željezničarskih kuća i rekla sam Dinu:

– Loše sam uradila što sam pristala da dođem ovamo.–

– Zašto – upita me potpuno prirodnim glasom ta ostat ćemo samo kratko vrijeme... budi mirna.

– Nisi me shvatio – odgovorih mu – nisam uradila, jer ću se kasnije stidjeti i svoje kuće i svojeg gradske četvrti.

– To svakako – odgovori s izvjesnim olakšanjem – ali Što da radiš? Morala si se roditi kao milionerka, u ovoj četvrti žive samo milioneri.

Otvori gvozdena rešetkasta vrata i pođe preda mnom pošljunčenom stazom, koja je vodila između redova drveća potkresana u obliku glave šećera ili lopte. Kroz masivna staklena vrata uđosmo u vilu, u vanredno čist i prazan ulaz s mramornim bijelo crnim kockastim podom koji je bio tako

uglaćan da je ličio na ogledalo. S ulaza prijedosmo u prostran, svijetao trijem, u koji su vodile sobe iz prizemlja. U dnu trijema vidjele su se potpuno bijele stepenice koje su vodile na gornji kat. Izgled tog trijema ispuni me tolikim strahom da sam počela da hodam na prstima. Đino je to primijetio i reče mi smijući se da mogu da lupam koliko me god volja, jer ionako nema nikoga kod kuće.

Pokaza mi salon, veliku sobu s mnogo staklenih prozora i s mnogo fotelja i divana; nešto manju trpezariju, s ovalnim stolom, stolicama i kredencom od lijepog smeđeg sjajnog drveta; garderobu s uzidanim, bijelo lakiranim ormarima. U jednoj manjoj prostoriji nalazio se u jednom udubljenju između zidova čak i bar. To je bio pravi pravcati bar s policama za boce, s poniklovanom mašinom za kuhanje kave i sa stolom od cinka. Taj bar je svojim malim pozlaćenim vratima, koja su zatvarala ulaz, ličio na kapelicu. Upitah Dina gdje kuhaju kavu. Objasnio mi je da se kuhinja i sobe za posluhu nalaze u suterenu. To je bilo prvi put u mom životu da sam ušla u takvu kuću; prosto ne vjerujući vlastitim očima, dodirivala sam vrhovima prstiju pojedine predmete. Činilo mi se da je sve tu sasvim novo, i napravljeno od skupocjenog materijala, i staklo, i drvo, i mramor, i metal, i tkanina. I nehotice sam morala da upoređujem one zidove, onaj pod, onaj namještaj s prljavim podom, pocrnjelim zidovima, rasklimanim i starim namještajem u mojoj kući i govorila sam samoj sebi da je majka u pravu kad tvrdi da na svijetu samo novac vrijedi. Bila sam uvjerena da i ličnosti koje žive među svim tim lijepim stvarima moraju biti i lijepe i dobre, da sigurno ne piju, ne psuju, ne viču, ne tuku se, jednom riječi ne čine ništa od onog što sam vidjela da se čini u mojoj kući i u kućama sličnim mojoj.

Đino mi je već stoti put tumačio kako se u toj kući živi. To je činio s nekim naročitim ponosom, kao da nešto od čitavog tog sjaja i čitavog tog bogatstva i njemu pripada.

– Jedu iz porculanskih tanjura... ali voće i slatkiše jedu iz srebrnih tanjura... sa srebrnim priborom ... jedu pet jela i piju tri vrste vina... uveče gospođa ima na sebi haljinu s dubokim izrezom, a gospodin crno odijelo... kad se svrši ručak sobarica im na srebrnom poslužavniku donosi sedam vrsta cigareta, i to, razumije se, sve stranih cigareta... zatim odlaze iz trpezarije, i onda im na onom stoliću s točkovima nose gore kavu i likere ... uvijek imaju po nekog gosta... nekad dvojicu, nekad četvoricu ... gospođa ima ovako velike dijamante ... i divnu ogrlicu od bisera... u samom nakitu ima vrijednosti od nekoliko miliona.–

– Pa to si mi već rekao – prekinuh ga dosta hladno.

Zasljepljen bogatstvom svojih gospodara, on nije bio zapazio moju

dosadu pa produži:

– Gospođa nikad ne silazi u suteran ... izdaje naređenja telefonom ... u kuhinji je sve na električnu ... naša je kuhinja čistija nego kod mnogih ljudi spavaća soba... ali Što da govorim o kuhinji? Čak se i s ona dva gospođina psa postupa bolje nego s ljudima, a čistiji su od mnogih ljudi.

O svojim gospodarima govorio je s divljenjem, a o siromasima s prezirom; ja sam se, nešto od njegova pričanja a nešto od poređenja koja sam stalno pravila između te i moje kuće, osjećala veoma jadnom.

S prvog kata popesmo se stepenicama na drugi kat. Na stepenicama me Đino jednom rukom uhvati oko struka i čvrsto stisnu. Ni sama ne znam zašto, ali sam imala iluziju kao da sam ja gospodarica te kuće i kao da se poslije nekog primanja ili poslije ručka penjem tim stepenicama s mužem na drugi kat da bih zajedno s njim legla u krevet. Đino, kao da pogađa moje misli (a on je stalno imao tu vrstu intuicije), reče:

– A sad idemo da zajedno spavamo... a sutra ujutro donijet će nam kavu u krevet.

Počeh da se smijem, ali sve mi se nekako činilo da je to istina.

Toga dana, znajući da ću izići s Đinom, bila sam obukla što sam najbolje imala: haljinu, cipele, bluzu, svilene čarape. Sjećam se da se haljina sastojala od dva dijela, od crnog kaputića i suknje na bijelo crne kocke. Materijal nije bio loš, a krojačica iz našeg kvarta, koja ju je sašila, nije bila mnogo vještija od moje majke, pa mi je napravila suknju suviše kratku, i to kraću straga nego sprijeda, tako da su mi koljena bila pokrivena, ali su se straga vidjele butine. Kaputić mi je bila napravila suviše priljubljen struku, s velikim reverima i tako uskim rukavima, da me je stezalo i boljelo ispod pazuha. Sve je na meni bilo suviše zategnuto, grudi su mi se tako jako isticale kao da je na kaputiću nedostajao jedan dio. Bluzica mi je bila veoma jednostavna, ružičaste boje, od odgovarajućeg materijala, Bez ukrasa, ali se kroz nju vidio moj pamučni kombinezon, najbolji koji sam imala.. Cipele su mi bile crne, sjajne i od dobre kože, ali staro modne. Šešira nisam imala, pa mi je smeđa, kovrdžasta kosa bila rasuta po ramenima. Haljinu koju sam imala na sebi bila sam obukla po prvi put pa sam se njom mnogo ponosila. Činilo mi se da sam vrlo elegantna i uobražavala sam sebi da se na ulici svi za mnom okreću. Ali kad sam ušla u sobu Đinove gospodarice i ugledala širok, nizak i mekan krevet s pokrivačem od prošivene svile, s vezenim lanenim plahtama i s onim raznim laganim velovima koji su s visine padali na uzglavlje, a pogotovu kad sam ugledala samu sebe u trostrukom toaletnom ogledalu koje se nalazilo u dnu sobe, i triput me je odražavalo, po stadi mi jasno da sam odjevena kao kakva sirotica i da je činjenica što se ponosim

svojim krpama smiješna i dostojna sažaljenja. Tada sam shvatila da neću biti sretna dok ne budem u mogućnosti da se lijepo odijevam i da stanujem u kući kakva je bila ta u kojoj sam se u taj čas nalazila. Čak me obuže želja da zaplačem, pa sam sjela na krevet bez riječi, sasvim ojađena.

– Što ti je? – upita me Đino sjedajući pored mene i uzimajući me za ruku;

– Ništa, odgovorih mu, posmatrala sam jednu prostakušu koju dobro poznajem.

– Koju? – začuđeno me upita.

– Onu tamo – odgovorih mu ukazujući na ogledalo u kojemu sam se vidjela kako sjedim pored Dina. I za ista smo oboje, ali više ja nego on, izgledali kao neki kosmati divljački par koji je slučajno dospio u neku gospodsku kuću.

On sad shvati osjećanje malodušnosti, zavisti i ljubomore koji su me mučili pa mi reče, grleći me: – A ti nemoj da se ogledaš u tom ogledalu.– Plašio se da to ne pokvari njegove planove, a nije bio primijetio da baš ti moji osjećaji poniženog čovjeka idu tim planovima u prilog. Poljubismo se, i taj mi poljubac ponovo uli hrabrosti; jer u taj čas ponovo osjetih da sam voljena i da volim.

Ali kad mi malo zatim pokaza veliko kupatilo, popločeno bijelim i sjajnim pločicama od majolike, s kadom priljubljenom uz zid i s poniklovanim slavinama, a naročito kad otvori jedan od ormara, u kojemu su se, gusto zbijene i stisnute, nalazile gospođine haljine, ponovo osjetih zavist i, svjesna svoje bijede, ponovo sam bila obuzeta očajem. Odjednom osjetih da više ne mislim na te stvari i, prvi put svjesno, poželjeh da postanem Đinova ljubavnica. Samo tako sam mogla da zaboravim svoj položaj i samo tako sam mogla da imam bar iluziju da sam i ja, i pored osjećanja potčinjenosti koji me je stalno mučio, sposobna za samostalne odluke. Nisam mogla da se lijepo odijevam, nisam mogla da imam kuću kao što je bila ova, ali sam bar mogla da volim onako isto kao što vole bogati ljudi, a možda i bolje od njih. Rekoh Dinu:

– Što mi pokazuješ te haljine, nije mi do njih stalo.–

– Mislio sam da te to zanima, – odgovori mi zbunjeno.

– Ne zanima me ni najmanje – odgovorih mu, istina, te su haljine lijepe, ali ja nisam došla ovamo da gledam haljine.

Vidjeh kako su mu oči zasjale i nepromišljeno dodadoh:

– Pokaži mi radije svoju sobu.–

– Moja je soba u suterenu. Hoćeš li da idemo tamo? – upita živahno.

Brzo ga pogledah, a zatim ga upitah, s izvjesnom iskrenošću koja mi se

ni samoj nije sviđala:

- Zašto se preda mnom praviš budalom?
- Ali ja... – počeo zbunjen i iznenađen.
- Ti znaš bolje od mene da nismo ovamo došli da razgledamo kuću, ili da se divimo haljinama tvoje gospodarice, nego da idemo u tvoju sobu i da se tamo ljubimo ... a kad je tako, onda idemo odmah i nemoj da o tome više govorimo.

Tako sam se, samo zbog toga što sam vidjela onu kuću, odjednom promijenila i nisam više ličila na onu sramežljivu i bezazlenu djevojčicu koja je bila onamo došla. Čudila sam se samoj sebi i gotovo nisam mogla da u to povjerujem. Izidismo iz sobe i počesmo da silazimo niz stepenice. Đino me je jednom rukom bio uhvatio oko struka, a na svakoj smo stepenici počinjali iznova da se ljubimo. Mislim da niko nikad nije tako polako silazio niz stepenice. Kad stigismo u prizemlje, Đino otvori vrata koja su bila maskirana u zidu, a onda me preko stepenica za posluhu, neprestano me ljubeći i stežući, odvede u suteran. Već je bila noć, i u suteranu je bilo tamno. Ne paleći svjetlo, zagrljeni i s ustima na ustima, stigismo nekim tamnim hodnikom do Đinove sobe. On otvori sobu, mi uđosmo, i on zaključa vrata. Ljubeći se neprestano, stajali smo neko vrijeme u tami. Poljupci su bili beskrajno dugi. Svaki put kad sam htjela da ga prekinem, on je ponovo počinjao, a svaki put kad je on htio da ga prekine, ja sam ponovo počinjala. Najzad me Đino gurnu na krevet, i ja padoh na uzak.

S providnom namjerom da me omami, pa da tako ne primijetim kako nastoji da me svuče, Đino mi je, teško dišući, stalno šaptao u uho nježne riječi i uvjerljive rečenice. To, međutim, nije uopće bilo potrebno, jer sam ja već unaprijed bila odlučila da mu se podam, jer sam onu svoju haljinu, koju sam ranije toliko voljela, sad mrzila pa i jedva čekala da je skinem. Smatrala sam da ću gola biti n isto tako lijepa, a možda i ljepša od Đinove gospodarice, kao i od svih drugih bogatih žena na svijetu. Uostalom, i moje je tijelo već mjesecima očekivalo taj trenutak. Osjećala sam kako ono, i protiv moje volje, dršće od nestrpljenja i od uzdržane želje kao kakva gladna i sputana životinja koja se konačno, poslije dugog gladovanja, oslobodila svojih uza i dobila da jede.

Nije nikako čudo što mi je ljubavni akt izgledao kao nešto sasvim prirodno pa fizičko zadovoljstvo u meni nije izazvalo osjećanje da radim nešto neobično. Isto kao što nam se, kad stojimo pred izvjesnim predjelima, često čini da smo ih već ranije vidjeli, iako ih naše oko u stvari sad prvi put posmatra, tako se i meni sada činilo kao da radim nešto što sam već ranije radila, iako nisam znala ni kad ni gdje, možda u nekom ranijem životu. To mi

ipak nije smetalo da Dina volim strasno, čak bijesno, da ga ljubim, grizem, pa umalo što ga nisam ugušila svojim zagrljajem. Činilo se kao da je i njega obuzeo isti bijes. Tako smo se izvjesno vrijeme, koje mi je izgledalo neobično dugo, u toj tamnoj sobici, pokopanoj dva kata ispod prazne i tihe kuće, grlili strasnom žestinom i, kao dva neprijatelja koji se bore na život i smrt i nastoje da jedan drugom nanesu što veće zlo, na hiljadu načina mučili svoja tijela.

Ali kad su se naše strasti zasitile, pa smo malaksali i iscrpljeni ležali jedno pored drugoga, osjetih velik strah, jer se uplaših da Đino sada, kad me posjeduje, više neće htjeti da me uzme. Da bih taj osjećaj ugušila, počeh mu govoriti o kući u kojoj ćemo stanovati poslije našeg vjenčanja.

Vila Đinove gospodarice bila je učinila na mene veoma snažan utisak, pa mi se sada činilo nesumnjivim da sreća može da postoji samo tamo gdje je sve lijepo i svijetlo. Bilo mi je jasno da mi nikad nećemo moći da imamo kuću ne samo kakva je ova, nego ni jednu jedinu sobu kakve su sobe u toj kući, pa ipak sam se tvrdoglavo primoravala da savladam tu teškoću. Govorila sam mu da i siromašna kuća može da izgleda bogata, ako je čista kao ogledalo. Nakon raskoši, a možda i više od raskoši, besprijeekorna čistoća vile bila je pobudila u mojoj duši čitav splet misli. Nastojala sam da Dina uvjerim da čistoća može da učini lijepim čak i ono što je ružno, ali sam u stvari, očajna zbog svoje sirotinje i svjesna da je brak s Đinom jedino sredstvo kojim raspolazem da bih iz te sirotinje izišla, naročito nastojala da u to uvjerim samu sebe.

– Pa i dvije sobe mogu da budu lijepe, samo ako su zaista čiste, ako se pod pere svakog dana, objašnjavala sam mu, ako je na namještaju obrisana prašina, ako su mesingani dijelovi očišćeni, ako je sve u redu i ako sve stoji na svom mjestu: tanjuri, krpe, rublje, odjeća, cipele ... naročito treba dobro očistiti i oprati pod, svakog dana na svim stvarima obrisati prašinu ... nemoj da sudiš o tome prema kući u kojoj ja sad stanujem s majkom ... majka je neuredna, a osim toga ona, jadnica, nema nikad vremena... ali ti obećajem da će naša kuća biti čista kao ogledalo ... –

– Da, da, – reče Đino – najvažnija je čistoća... znaš li Što radi gospođa kad u kakvom ćošku nađe malo prašine? Pozove sobaricu, naredi joj da klekne i da prašinu pokupi rukama, kao što se naređuje psima kad se opogane... a ima i pravo.

– Sigurna sam – rekoh – da će moja kuća biti još čistija i urednija od ove ... vidjet ćeš.

– Ali ti ćeš raditi kao model! – reče mi podrugljivim tonom – i nećeš se baviti kućom.

– Kakav model! – odgovorih živahno – više neću da budem model... bit ću po cio dan kod kuće, držat ću je čistu i urednu i kuhat ću ... majka kaže da to znači biti služavka... ali kad se voli, zadovoljstvo je biti služavka.

Tako smo dugo razgovarali, i ja osjetih kako moj strah postepeno iščezava i kako ustupa mjesto naivnom i slijepom pouzdanju. A zar sam mogla da sumnjam? Đino je ne samo odobravao moje planove, već je o njima i raspravljao u pojedinostima, usavršavao ih i dodavao svoje, zamisli. Sad je, čini mi se da sam to već rekla, izgledao relativno iskren: lažac je na kraju i sam vjerovao u svoje laži.

Pošto smo tako brbljali nekoliko sati, ja sam slatko zaspala, a vjerojatno je i Đino zaspao. Probudila nas je mjesečina koja je ulazila kroz prozor i osvjetljavala krevet i naša ispružena tijela. Đino reče da je sigurno već kasno. Budilnik na komodi pokazivao je stvarno nekoliko minuta poslije ponoći.

– Ko zna što radi sad majka?– – rekoh skočivši iz kreveta i stadoh se oblačiti na mjesečini.

– Zašto?

– To je prvi put što se tako kasno vraćam kući...hoću nikad ne izlazim sama. ?

– Možeš da joj kažeš, – reče Đino, koji je takođe bio ustao – da smo napravili izlet autom i da se auto zbog kvara zaustavio na putu.

– Neće mi vjerovati.

Žurno iziđosmo iz vile, i Đino me autom doprati do kuće. Bila sam sigurna da majka neće povjerovati u priču o kvaru automobila, ali nisam mogla ni da zamislim da će njeno naslućivanje ići tako daleko da će točno pogoditi Što se desilo između mene i Dina. Imala sam ključeve od kapije i od kućnih vrata. Ušla sam i trčeći prešla preko mračnih stepenica, a zatim sam otvorila vrata. Nadala sam se da je majka već legla, a to mi je izgledalo utoliko vjerojatnije što je u čitavoj kući već vladao potpun mrak. Idući na prstima i ne paleći svjetlo htjela sam da uđem u svoju sobu, kad odjednom osjetih da me je neko strahovitom snagom uhvatio za kosu. Majka me je u mraku, to jc, naime, bila ona, odvukla u sobu, bacila me na divan i, u najvećoj tišini, počela da me udara šakama. Nastojala sam da se zaštitim rukom, ali je majka, kao da vidi, uvijek uspijevala da me žestoko udari, i to pravo u lice. Najzad se zamori i ja osjetih kako je, teško dišući, sjela pored mene na divan. Malo zatim se digla, upalila je svjetlo, ponovo se vratila, i, držeći ruke na bokovima, stala ispred mene i počela da me gleda. Osjetih kako me pod tim pogledom obuzima i zbunjenost i stid, pokušah da povučem suknju i da se nekako snađem u onom neredu u koji me je bila dovela ta vrsta

borbe.

Ona reče:

– Kladim se da ste ti i Đino imali snošaj.

Željela sam da joj odgovorim potvrdno, željela sam da joj kažem da je pogodila, ali sam se plašila da će me ponovo tući, što je bilo utoliko lakše, jer je sad u sobi bilo svjetlo. Nisam se toliko plašila bola koliko točnosti njenih udaraca, a bila mi je odvratna misao, da ću se bilo gdje, a naročito pred Đinom, morati pokazati s otečenim okom. Odgovorih joj:

– Ne, nismo imali snošaj... desio nam se kvar za vrijeme izleta i zato smo zakasnili.

– A ja ti kažem da ste imali snošaj.

– Ne, nije istina.

Istina je... pogledaj se u ogledalo... sva si plava

– Umorna sam, ali nisam imala snošaj.

– Imali ste ga.

– Ne, nismo ga imali.

Naročito sam se čudila, a donekle i brinula, što to njeno navaljivanje nije odavalo nikakav naročit gnjev, već samo jako izrazitu radoznalost, koja, kako sam naslućivala, nije bila bezrazložna. Drugim riječima, majka je htjela da sazna da li sam se podala Dinu, ne zato da bi me kaznila ili da bi mi prigovorila, već zato što joj je bilo stalo da to sazna, zbog nekih njenih naročitih razloga. Ali sad je već bilo prekasno, i ja sam, mada sad već sigurna da me više neće tući, i dalje uporno lagala. Tada mi majka iznenada priđe i učini kretnju kao da hoće da me uzme za ruku. Podigoh ruku u namjeri da se zaštitim, ali mi ona reče:

– Ne plaši se, neću te dirati, ali dođi... dođi sa mnom.

Nisam bila shvatila kuda hoće da me povede, ali sam, zaplašena, ipak poslušala. Držeći me stalno za ruku, majka me izvede iz stana, primora me da siđem niz stepenice i iziđe sa mnom na ulicu. Ulica je u to doba bila potpuno pusta. Odmah primijetih da majka trči duž pločnika u pravcu crvenog svjetla dežurne apoteke, gdje je bila stanica za hitnu pomoć. Na pragu apoteke pokušah da joj se po posljednji put usprotivim i zato se oduprijeh nogama, ali me ona primora naglim pokretom, da uđem u apoteku, pa sam malone pala na koljena. U apoteci se nalazio samo apotekar i jedan mladi ljekar. Majka reče ljekaru: !

– To mi je kćerka ... hoću da je pregledate.

Ljekar nas uvede u sobu iza apoteke gdje se nalazi mali krevet za hitnu pomoć i upitao majku: – Sad mi kaži Što joj je... zašto je potrebno da je pregledam?

– Ova drolja imala je snošaj sa svojim vjerenikom, a kaže da nije – povika majka – hoću da je pregledate, i da mi kažete istinu.

Ljekar, koga je sve to počelo da zabavlja, ugrize se iza usne i reče smijući se:

– Ali to nije dijagnoza već vještačenje.

– Zovite vi to kako hoćete, – odgovori majka i dalje vičući – ali ja hoću da je pregledate ... zar vi niste ljekar? Zar vi niste dužni da pregledate ljude koji to od vas traže?

– Lakše ... lakše ... kako se ti zoveš? – upita me ljekar.

– Adrijana – odgovorih. Stidjela sam se, ali ne suviše, jer su majčine scene bile već odavno poznate u čitavom kvartu, kao što je bila poznata i moja blagost.

– Pa da je i imala snošaj, – navaljivao je ljekar, koji je sigurno bio zapazio moju zabunu i koji je stoga nastojao da izbjegne pregled – zar bi to bilo neko zlo?...uzet će se, i sve će se dobro svršiti.

– Vi vodite računa o vašim postupcima. ..

– Lakše... lakše... – ljubazno ponovi ljekar, a zatim reče okrenuvši se prema meni. – Vidiš da to tvoja majka zahtijeva... skini se ... samo načas, pa ćeš onda moći da odeš.

Skupih svu svoju snagu i rekoh:

– Pa dobro, imala sam snošaj... a sad majko, idemo kući.

– Ne, ne, draga moja, – reče ona samovoljno, – moraš dozvoliti da te pregleda.

Rezignirana, spustih suknju na zemlju i legoh nauznak na krevet. Ljekar me pregleda, a zatim reče majci:

– Bila si u pravu ... imala je snošaj... jesi li sada zadovoljna?

– Koliko? – upita majka vadeći svoj novčanik. Ja se međutim digoh s kreveta i počeh da se oblačim. Ljekar odbi da primi novac i upita me:

– Voliš li svog vjerenika?

– Razumije se, – odgovorih.

– A kad ćete se uzeti?

– Nikad je neće uzeti, – povika majka, ali ja rekoh mirno:

– Uskoro ... čim dokumenti budu u redu.

– U mojim je očima zacijelo bilo toliko i tako iskrenog povjerenja, da se ljekar počeo prijateljski smijati, pa me lagano udario po licu i izgurao nas napolje.

Očekivala sam da će me majka, kad stignemo kući, obasuti uvredama, a možda i ponovo istući. Međutim, bez riječi, ona u taj kasni sat upali gas i počeh da sprema za mene večeru.

Stavi šerpu na vatru, zatim se ponovo vrati u sobu i, pošto s vrha stola ukloni poznate dronjke, postavi ga. Ja sjedoh na onaj isti divan na kome me maločas vukla za kosu i šutke sam je posmatrala. Bila sam veoma zbunjena, jer mi ona ne samo nije prigovarala, već je čitavo njeno lice jasno odavalo neko veselo i jedva prikriveno zadovoljstvo. Pošto postavi sto, vrati se u kuhinju i poslije kratkog vremena ponovo uđe u sobu noseći šerpu:

– Sad jedi.

Pravo da kažem, bila sam veoma gladna. Digoh se i sjedoh pomalo zbunjeno na stolicu koju mi majka predusretljivo ponudi. U šerpi se nalazio komad mesa s dva jajeta, svakako neobična večera.

– Pa to je suviše– , rekoh.

– Jedi... prijat će ti... treba da jedeš – odgovori.

Njeno raspoloženje bilo je neobično, možda malo zlobno, ali nikako neprijateljsko. Nakon nekoliko trenutaka dodade gotovo bez zajedljivosti:

– A Dino se nije sjetio da li da da jedeš?

– Zaspali smo, – odgovorih – a onda je bilo suviše kasno.

Ne odgovori ništa, samo je stajala i gledala me dok sam jela. Uvijek je tako radila, služila me i gledala kako jedem, a zatim je odlazila u kuhinju i tamo jela potpuno sama. Već odavna nije jela sa mnom, za stolom, osim toga je jela mnogo manje nego ja, obično ono što bi poslije mene ostalo ili nešto što nije bilo tako dobro kao ono što sam ja jela. Ta njena laskava i puna divljenja uslužnost odavna me nije više iznenađivala. Bila sam za nju kao neki dragocjen predmet, jedini koji je imala, i zato je smatrala da treba da s njim postupa sa svim mogućim obzirima ... Ali ovaj put i njeno raspoloženje i njeno zadovoljstvo izazvaše u meni neprijatan nemir. Malo zatim rekoh: – Ti se na mene ljutiš, jer sam mu se podala... ali on mi je obećao da će me uzeti... i to u najskorije vrijeme.–

Ona odmah odgovori:

– Ne ljutim se na tebe ... isprva sam se naljutila, jer sam te čekala čitavo veće pa sam bila zabrinuta... ali sad više nemoj na to da misliš, jedi.

Kako je majka izbjegavala direktan odgovor i uz to govorila neiskreno umirujućim tonom, kako govorimo s djecom kad ne želimo da im odgovorimo na njihova pitanja, ja sam još više posumnjala i zato sam navaljivala:

– Zašto? Zar ne vjeruješ da će me uzeti?

– Da, da, vjerujem, ali sad jedi.

– Ne, ti u to ne vjeruješ.

– Vjerujem, ne plaši se, jedi.

– Neću više da jedem, – ogorčeno izjavih – dok mi ne kažeš istinu ...

zašto praviš to zadovoljno lice?

– Ja ne pravim nikakvo zadovoljno lice.

Uze praznu šerpu i odnese je u kuhinju. Sačekah da se vrati i ponovo joj rekoh:

– Jesi li zadovoljna?

Dugo me je gledala bez riječi, a zatim, s izvjesnom ozbiljnošću koja je odavala prijetnju, odgovori:

– Da, zadovoljna sam.

– A zašto?

– Jer sad sasvim sigurno znam da te Đino neće uzeti, da će te ostaviti.

–Nije istina, rekao je da će me uzeti.

– Neće te uzeti, jer ono što je želio, to je već dobio ... neće te uzeti, ostavit će te.

– A zašto da me ne uzme?... Morao bi da postoji neki razlog.

– Neće te uzeti, ostavit će te na cijedilu... taj će se slijepac s tobom zabavljati, ali ti nikad neće dati ni jednu iglu i na kraju će te ostaviti.

– Jesi li zato tako zadovoljna?

– Razumije se ... jer sad sam zaista sigurna da te neće uzeti.

– Ali Što se to tebe tiče? – uzviknuh ljutita i ožalošćena.

– Da je namjeravao da te uzme, ne bi bio došao do toga da s tobom ima snošaj, – reče iznenada – ja sam s tvojim ocem bila vjerena dvije godine, pa ipak me je sve vrijeme, do pred sam brak, samo poneki put po ljubio ... on će se s tobom zabavljati, a zatim će te ostaviti na cijedilu, budi sigurna u to... a ja sam zadovoljna što će te ostaviti, jer, kad bi te uzeo, ti bi propala.

Morala sam u sebi priznati da u njenim riječima ima točnosti. Oči mi se napuniše suzama. Rekoh:

– Znam da ti ne želiš da ja imam porodicu... ti želiš da ja živim kao Angelina.– To je bila neka djevojka iz našeg kvarta, koja je poslije dvije ili tri vjeridbe bila javno odala prostituciji.

– Ja hoću da ti bude dobro, – odgovori osornim tonom. Zatim pokupi tanjure i odnese ih u kuhinju da ih opere. Kad ostadoh sama, dugo sam razmišljala o tim maj njenim riječima. Uspoređivala sam ih s Đinovim obećanjima postupcima i izgledalo mi je nemoguće da bi majka mogla biti u pravu. Zbunjivali su me ipak njena sigurnost, njen mir, njen veseli ton, i njena dalekovidnost. Čula sam kako majka u kuhinji pere tanjure, zatim kako ih stavlja u kredenac i kako je konačno otišla u sobu. Malo zatim, umorna i utučena, ugasila sam svjetlo i poslala za njom u krevet.

Sutradan sam se zapitala da li bi trebalo da govorim s Đinom o tim majčinim sumnjama, ali poslije dužeg oklijevanja odlučih da ne treba. Misao,

koju mi je nametala majka, da bi Đino mogao da me ostavi toliko me plašila da sam se bojala da ću ga, ako mu je saopćim, samim tim i navesti na takav postupak. Sad po prvi put otkrih da se žena, kad se poda čovjeku, u isto vrijeme potpuno prepušta njemu i da više ne raspolaže nikakvim sredstvom kojim bi ga primorala da postupi po njenoj volji. Ipak sam bila uvjerena da će Đino održati svoje obećanje. Njegov stav, kad ga ponovo vidjeh, potvrdi to moje uvjerenje.

Naravno da sam od njega očekivala i najveću pažnju i najnežnije milovanje, ali sam se plašila da neće ništa govoriti o braku, ili, u najboljem slučaju, da će o tome govoriti sasvim uopćeno. Međutim, tek što se auto zaustavio u poznatoj aleji, Đino mi reče da je utvrdio datum našeg vjenčanja, najkasnije kroz pet mjeseci, ni jedan mjesec više. Moja je radost bila tako velika da sam, pripisujući samoj sebi majčine ideje, uzviknula:

– A znaš li Što sam ja mislila?... Mislila sam da ćeš me ostaviti poslije onoga što se juče desilo.

– Šta? – reče mi on s uvrijeđenim izrazom na licu, – zar si me smatrala za nekog prostaka?

– Nisam, ali znam da mnogi ljudi tako postupaju.

– Znaš li, – nastavi on, ne obraćajući pažnju na moj odgovor – da bi me ta tvoja sumnja mogla uvrijediti? Kakvo to mišljenje imaš o meni? Da li je to tvoja ljubav?

– Ja te volim, ali sam se uplašila da ti mene ne voliš – odgovorih naivno.

– Zar sam ti dosad bilo čime pokazao da te ne volim?

– Nisi, ali ko zna...

– Znaš – reče odjednom – toliko si me oneraspoložila da ću te odmah otpratiti do tvog ateljea.

Zaista je izgledalo kao da će kola staviti u pokret.

Uplašena, obavih mu ruke oko vrata i počeh da ga molim:

– Nemoj, Što ti je, ja sam to rekla samo onako, tek da nešto kažem ... smatraj kao da to nisam ni rekla, – molila sam ga.

– Kad neko kaže izvjesne stvari, onda znači da tako i misli.. a kad tako misli, onda znači da ne voli.

– Ali ja te volim.

– Ali ja tebe ne volim, – reče zajedljivo, – ja sam, kako ti kažeš, mislio samo na to kako da se s tobom zabavim, a onda da te ostavim na cjedilu ... ali je čudnovato da si to tek sad primijetila.

– Đino, zašto mi tako govoriš? – viknuh briznuvši u plač. – Što sam ti uradila?

– Ništa. – odgovori stavljajući kola u pokret, – ali sad ću te otpratiti u atelje.

Kola počese da jure, a Đino je sjedio za volanom ozbiljan i tvrdoglav. Kad vidjeh kako drveće i stupovi promiču ispred stakla, kako se s one strane polja pojavljuju profili prvih gradskih kuća, briznuh u grčovit plač. Pomislih da će majka likovati kad dozna za našu svađu i kad shvati da je njeno predviđanje bilo točno, da me Đino zaista ostavio. Sva očajna, otvorih vrata i, nagnuvši se, povikah:

– Ili ćeš zaustaviti ili ću se baciti pod kola.

Pogleda me, kola smanjiše brzinu, a zatim se, vozeći po sporednom putu, zaustaviše iza jednog brežuljka na kome su se dizale neke razvaline. Đino ugasi motor, zatim se okrenu prema meni i nestrpljivo reče:

– Hrabro... sad ... dede ... govori!

Bila sam uvjerena da zaista hoće da me ostavi i počeh da govorim s takvim zanosom i s takvom strašću, da mi to danas, kad ponovo o tome mislim, izgleda i smiješno i dirljivo. Objašnjavala sam mu koliko ga volim, pa sam išla i tako daleko da sam mu rekla da mi uopće nije stalo do toga da me uzme i da ću biti zadovoljna ako ostanem njegova ljubavnica. Slušao me je natmuren, mahao glavom i neprestano ponavljao:

– Ne, ne, za danas je među nama sve svršeno ... možda ću se do sutra odljutiti.

Ali kad sam rekla da pristajem da budem njegova ljubavnica, energično odgovori:

– Ili vjenčani ili ništa.

Dugo smo tako razgovarali, ali me on u svojoj perverznoj dosljednosti nekoliko puta natjera u očaj i izazva mi nove suze. Zatim se taj njegov tako neumoljiv stav počeo postepeno da menja. Pošto ga više puta uzalud poljubih i pomilovah, izgledalo mi je kao da sam postigla neku veliku pobjedu kad sam ga privoljela da siđemo s prednjeg sjedala i da me on u vrlo nepristojnom zagrljaju – koji mi je u želji da mu se dopadnem izgledao suviše kratak i suviše mučan – uzme na stražnjem sjedalu. Međutim, trebalo je da budem svjesna da s takvim ponašanjem u stvari nisam izvojštila nikakvu pobjedu, nego sam se, naprotiv, još više prepustila njegovoj vlasti, jer sam, ako ništa drugo, time pokazala da sam spremna da mu se podam ne samo iz ljubavnog zanosu već i zato da bih mu polaskala i da bih ga, kad to nisam mogla postići riječima, uvjerila na taj način. Tako se u stvari ponašaju sve žene koje vole ali nisu voljene.

Suviše me je bilo zaslijepilo ono njegovo savršeno ponašanje koje je proisticalo iz njegove dvoličnosti. Uvijek je radio i govorio baš ono što je

trebalo da se uradi i da se kaže, a ja, kao sasvim neiskusna, nisam primjećivala da je to savršenstvo pripadalo više onoj konvencionalnoj slici ljubavnika koju je stvorila moja uobrazilja nego čovjeku koji se nalazio pored mene. Kako je datum vjenčanja bio utvrđen, odmah počeh da se bavim pripremama. Odlučih, sporazumno s Đinom, da ćemo za prvo vrijeme stanovati s majkom. Osim radionice, kuhinje i spavaće sobe, u stanu se nalazila i jedna četvrta soba koju majka, jer nije imala novaca, nije nikad bila uredila. Tamo smo držali stare i neupotrebljive stvari, a zamislite što je u kući kao što je bila naša, u kojoj je sve izgledalo staro i neupotrebljivo, moglo da predstavlja stare i neupotrebljive stvari. Dugo smo se dogovarali i raspravljali i na kraju se zaustavimo na najskromnijem programu.

Odlučismo da ćemo namjestiti tu sobu i ja ću uz to sašiti skromnu opremu. Majka i ja bile smo veoma siromašne, ali ja sam znala da majka raspolaže izvjesnom ušteđevinom, da je taj novac skucala za mene i to, kako je samo govorila, da bi se mogla suprotstaviti svakoj eventualnosti. Kakve je eventualnosti imala u vidu, to mi nije bilo poznato, ali znam vrlo dobro da nije bio u pitanju moj brak s nekim siromašnim čovjekom nesigurne budućnosti.

Podoh majci i rekoh joj:

– Jesi li ti onaj novac koji si stavila na stranu uštedjela za mene?

– Jesam.

Onda, ako hoćeš da me usrećiš, daj mi ga sad da uredim sobu u kojoj ćemo stanovati ja i Đino... Ako je točno da si taj novac štedjela za mene, onda je sada čas da ga potrošiš. Plašila sam se da će mi majka prigovoriti, da će se upustiti u raspravljanje i na kraju me odbiti. Međutim, ona primi sasvim mirno moju molbu, ispoljavajući pri tom ono zlobno raspoloženje koje me je bilo toliko zbunilo one večeri poslije posjeta Đinovoј vili.

– A zar on neće ništa dati? – ograniči se ona samo na to pitanje.

– Svakako da će dati, – slagah, – već je to rekao, ali i ja moram doprinijeti svoj dio.

Ona je upravo šila pored prozora. Da bi mogla da sa mnom razgovara, prekinu posao.

– Idi u moju sobu, reče, otvori prvu ladicu na ormaru ... tamo ćeš naći jednu kutiju od kartona... u kutiji je i štedna knjižica i zlato... poklanjam ti ga.

Zlata je bilo vrlo malo: jedan prsten, minduše, jedan lančić. Ali, još dok sam bila mala djevojčica, ono sirotinjsko blago, koje je bilo skriveno između krpa pa sam mogla da ga vidim samo u sasvim izuzetnim prilikama, djelovalo i u na moju fantaziju. Sa zanosom zagrlih majku. Odgurnu me bez grubosti, ali hladno:

– Pazi... igla mi je u ruci... ubost ćeš se.

Ali ja nisam bila zadovoljna. Nije mi bilo dosta što sam postigla ne samo ono što sam željela već i mnogo više od toga. Htjela sam da i majka bude isto onako sretna kao i ja.

– Majko, uzviknuh; ako to radiš samo zato da meni učiniš ljubav, onda ne želim ništa.

– Svakako da to ne radim da bih njemu učinila ljubav – odgovori nastavljajući da šije.

– Zar ti baš nikako ne vjeruješ, – upitah je nježno, da ću se udati za Dina?

– Nikad nisam u to vjerovala, a sada još manje nego ikada.

– A zašto mi onda daješ novac da namjestim sobu?

– Pa to nije bačen novac, ostat će ti i namještaj i plahte... stvari ili novac, to je isto.

– A zar nećeš poći sa mnom u trgovinu da izaberemo stvari?

– Ni govora, – povika, – neću ništa da znam za to... radite kako znate, idite sami, izaberite sami... neću da znam za to.

Zaista je bila nepristupačna kad je bila u pitanju moja udaja, a shvaćala sam da njena nepristupačnost nije toliko u vezi s ponašanjem samog Dina, s njegovim karakterom i njegovim materijalnim prilikama, koliko s njenim pogledima na život. Majčin stav nije proisticao iz nekog prkosa, već iz njenog potpuno suprotnog shvatanja općih ideja. Druge žene stalno žele da im se kćerke udaju, a moja je majka, je dugo, isto tako uporno željela da se ja ne udam.

Tako je između nje i mene postojala kao neka prešutna oklada: ona je željela da do mog braka ne dođe i da ja steknem uvjerenje o ispravnosti njenih ideja, a ja sam željela da do toga braka dođe i da se majka uvjeri da je moj način mišljenja pravilan. Sada sam se bila još više uhvatila za nadu o svojoj udaji, gotovo se moglo reći da sam očajnički bacala svoj život na jednu jedinu kartu, ali sam kroz čitavo to vrijeme s gorčinom osjećala kako majka neprijateljski uhodi sve te moje napore i kako želi da se oni ne ostvare.

Moram ponovo istaći da se ono proketo Đinovo savršenstvo nije demantovalo čak ni prilikom naših priprema za vjenčanje. Kad sam rekla majci da će i Đino učestvovati u izdacima, slagala sam, jer Đino sve do tog dana nije ništa ni govorio ni spominjao o tome. Zato sam bila i iznenađena i zadovoljna kad mi je Đino iz vlastite inicijative ponudio kao pomoć izvjesnu skromnu svotu novca. Izvinjavao se što je svota tako malena: nije bio u stanju da daje više jer je morao da pomaže svoje. Danas, kad razmišljam o toj njegovoj ponudi mogu to da objasnim je Đino ulogom koju je bio odlučio da

odigra i kojoj je htio da ostane vjeran do krajnjih granica mogućnosti, jer mu je to pričinjalo izvjesno zadovoljstvo. Možda je tu vjernost izabranoj ulozi prouzrokovala i grižnja savjesti, a možda i tuga jer me je varao pa je sad želio da me uzme, iako to nije mogao. Sretna i zadovoljna, požurih da saopćim majci tu Đinovu ponudu. Ona se ograniči samo na primjedbę da je ponuda suviše skromna, da nije tolika da bi mogla da poremeti njegovu ravnotežu, ali da je dovoljna da meni baci malo prašine u oči.

To je bio veoma sretan period mog života. Sastajala sam se s Đinom svakog dana; imali smo snošaj gdje god smo mogli. Na stražnjem sjedalu kola, stojeće, u tamnom ćošku neke osamljene ulice, u prirodi, na nekoj livadi, zatim ponovo u vili, u Đinovoj sobi. Kad me jedne noći (oprati kući, imali smo snošaj na stepenicama, ispruženi na podu, pred ulazom u stan. Jednom smo imali snošaj i u kinematografu, šćućureni na zadnjim sjedalima, pod samom projekcionom kabinom. Voljela sam da s njim u tramvaju i u javnim lokalima uđem u gomilu, jer me je svijet gurao prema njemu, a ja sam se time koristila da bih se svojim tijelom priljubila uz njegovo. Stalno, na svakom mjestu, pa i u prisustvu drugih lica, osjećala sam potrebu da mu stisnem ruku, da mu prstima prođem kroz kosu ili da ga na neki drugi način pomilujem. Sve sam to radila zavaravajući se da ću ostati neprimjećena, kao što se to uvijek dešava kad se predajemo neodoljivoj strasti. Ljubav mi se neizrecivo svidala. Možda sam čak više voljela ljubav nego samog Dina, jer sam osjećala sklonost prema ljubavi ne samo zbog osjećanja koje sam imala prema njemu nego i nezavisno od toga, zbog zadovoljstva koje je u meni izazivao sam ljubavni odnos. Naravno da nisam pomišljala na to da bih to isto zadovoljstvo mogla imati i s nekim drugim muškarcem, a ne samo s Đinom, ali mi je, iako na dosta maglovit način, bilo jasno da moj zanos, vještinu i strast koju sam unosila u to milovanje, ne može da objasni samo naša ljubav. Te su osobine imate nezavisan karakter, poticale su iz izvjesnih sklonosti koje bi se u svakom slučaju, i bez Dina, ispoljile prije ili poslije.

Pa ipak misao o braku stajala je na prvom mjestu. Da bih zaradila novaca, pomagala sam majci što sam više mogla i često sam dugo u noć ostala budna. Danju, kad nisam pozirala u ateljeima, obilazila sam s Đinom trgovine da odaberem namještaj i stvari za opremu. Raspolagala sam s vrlo malo novaca, stoga je i moje odabiranje bilo utoliko savjesnije i pedantnije. Zahtijevala sam da mi pokažu i one stvari koje nisam bila u stanju da kupim, dugo sam ih pregledavala, raspravljala o njihovoj vrijednosti, nastojala da im snizim cijenu, a zatim sam praveći se nezadovoljnom, ili obećavajući da ću ponovo doći, odlazila ne kupivši ništa.

Iako to nisam zapažala, ipak me je to strastveno obilaženje pojedinih

radnji, brižljivo promatranje pojedinih predmeta koje nisam mogla da kupim, primoravalo da i protiv svoje volje uvidim koliko je bilo istine u majčinoj tvrdnji da bez novaca ne može biti mnogo sreće. Poslije onog mog posjeta vili to je bilo drugi put što sam imala prilike da bacim pogled na raj što ga stvara bogatstvo. Osjećala sam da sam isključena iz tog raja i zato sam nastojala, iako nisam mogla da savladam izvjesnu gorčinu i nemir, da, kao ranije u vili, pomoću ljubavi zaboravim tu nepravdu, da se osjetim ravna tolikim drugim ženama koje su bile bogatije i sretnije od mene.

Na kraju, poslije mnogih diskusija i neumornog traženja, odlučih da izvršim nabavke koje su zaista bile veoma skromne. Kupila sam, i to na otplatu, jer nisam imala dovoljno novaca, potpuno modernu sobu: bračni krevet, komodu s ogledalom i jednu manju komodu, nekoliko stolica i ormar. To su sve bile obične, jeftine, prosto izrađene stvari, pa ipak se ne može ni zamisliti strast koju sam odmah osjetila prema tom sirotinjskom namještaju. Dala sam da se okreće zidovi sobe, da se vrata i prozori lakiraju i da se ostruže pod, tako da je naša soba ličila na ostrvo čistoće u gnusnom moru naše kuće. Dan kada su mi donijeli namještaj bio je svakako jedan od najljepših u mom životu. Izgledalo mi je gotovo nevjerovatno da imam sobu tako čistu, tako urednu, tako svijetlu, sobu u kojoj se osjećao miris kreča i laka. S tim osjećanjem nevjerice miješao se gotovo beskrajan osjećaj zadovoljstva. Pokatkad, kad sam bila sigurna da me majka ne posmatra, odlazila sam u sobu, sjedala na goli krevetski dušek i tako satima ostajala u sobi i gledala unaokolo. Nepomična, kao kakva statua, gledala sam svoj namještaj, kao da ne vjerujem da on zaista postoji i kao da se plašim da će odjednom nestati i da će umjesto njega ostati samo goli zidovi. Katkad sam se dizala, nježno brisala prašinu i oživljavala sjaj na namještaju. Da sam mogla da se prepustim osjećaju, vjerujem da bih ga bila čak i poljubila. Prozori bez zavjesa gledali su u prostrano i prljavo dvorište, koje su okružavale niske i dugačke kuće kakva je bila naša. Izgledalo je kao da se gleda u dvorište neke kužne bolnice ili tamnice, ali ja očarana svojom sobom, nisam dvorište tako reći više ni vidjela, osjećala sam se tako sretnom, kao da soba gleda na kakvu lijepu baštu punu drveća. Zamišljala sam naš, moj i Đinov, život u ovoj sobi, zamišljala sam kako ćemo u njoj spavati, kako ćemo se voljeti. Unaprijed sam uživala i u onim drugim predmetima koje sam namjeravala da kupim, čim mi to prilike dozvole: tu jednu vazu za cvijeće, tamo lampu, malo dalje pepeljaru ili neku drugu sitnicu. Jedino sam patila zbog toga što nisam mogla da uredim kupatilo, ako ne baš kao ono u vili, koje je bilo savršeno bijelo, sa sjajnim pločicama od majolike i isto tako sjajnim slavinama, a ono bar novo i čisto. Ali nam bila odlučila da ću svoju

sobu držati u savršenom redu i čistoći. Prilikom posjeta u vili bila sam stekla uvjerenje da luksuz zaista počinje s redom i s čistoćom.

Radeći i dalje po ateljeima bila sam se sprijateljila s jednom djevojkom modelom koja se zvala Dizela, Bila je to visoka i lijepo građena djevojka, vanredno bijele puti, crne i grgurave kose, malih, duboko usađenih očiju i velikih crvenih usta. Bila je karaktera sasvim drukčijeg od moga: durljiva, zajedljiva prkosna, a u isto vrijeme veoma praktična i sebična, ali nas je bila združila, kako mi se činilo, baš ta međusobna suprotnost. Koliko mi je bilo poznato, nije se bavila kakvim drugim zanimanjem, osim što je pozirala, ali se odijevala mnogo bolje od mene i nije tajila da od jednog čovjeka, koga je predstavljala kao svog vjerenika, prima poklone i novaca. Sjećam se da je te zime često nosila crni kaputić s ovratnikom i rukavima od astrahana, na čemu sam joj mnogo zavidjela. Vjerenik joj se zvao Rikardo, a bio je krupan i debeo, dobro uhranjen i miran čovjek. Lice mu je bilo glatko kao jaje, ali mi je tada izgledalo lijepo. Uvijek je blistao, napomađen, uvijek u novom odijelu, vjerojatno jer mu je otac držao radnju s kravatama i muškim rubljem. Bio je jednostavan, dobroćudan i veseo čovjek, a možda čak i dobar. On i Dizela bili su ljubavnici, ali ne vjerujem da je između njih, kao između mene i Dina, postojalo neko obećanje koje bi se ticalo braka. I Dizela je nastojala da mu postane ženom, iako se nije mnogo nadala da će u tome imati uspjeha. Što se Rikarda tiče, uvjerena sam da mu nije ni na pamet padalo da se oženi Dizelom. Ona je bila veoma glupa, ali zato mnogo iskusnija od mene, pa je bila uvirtjela sebi u glavu da joj je dužnost da me štiti i poučava.

Ukratko, ona je o životu i o sreći imala ideje kao i moja majka, samo što su majčine ideje imale gorak i polemičan karakter, jer su bile nastale kao plod razočaranja i odricanja, dok su Dizeline proizilazile iz njene ograničenosti. Dok je ona u provođenju svojih ideja bila do krajnosti uporna, majka se, u izvjesnom smislu, zadržavala na formiranju tih ideja, dajući, kako se činilo, više značenja samom postavljanju principa nego njihovoj stvarnoj primjeni. Dizela je uvijek tako mislila i nije imala uopće pojma da bi se moglo drukčije misliti, pa se čudila što se i ja ne ponašam kao ona. Kad sam joj gotovo slučajno dala priliku da nasluti kako ja njene ideje ne odobravam, njeno se čuđenje pretvorilo u srdžbu i zavist: odjednom je otkrila da ja ne samo ne prihvaćam njenu zaštitu i ne primam njene pouke nego bih mogla, na osnovu svojih nesebičnih i iskrenih težnji, i da je osudim, samo kad bih to htjela. Tada je, možda i ne sasvim svjesno, stvorila plan da izmijeni moj sud o životu na taj način što će nastojati da mi pomogne da što prije postanem ono što je ona već bila. Stalno mi je ponavljala da sam glupa što ostajem neporočna; da je žalosno što vodim život pun odricanja i što se

loše odijevam; da bih, zahvaljujući svojoj ljepoti, samo kad bih to htjela, mogla sasvim da izmijenim svoje prilike. Ja sam joj na kraju, jer sam se stidjela što vjeruje da nisam imala veze s muškarcima, povjerila svoje odnose s Đinom, ali sam je u isto vrijeme upozorila da smo vjereni i da ćemo se uskoro uzeti. Odmah me zapita ko je Đino, a kad je doznala da je vozač, naprcila je nos. Ipak me je zamolila da joj ga predstavim.

Đizela je bila moja najbolja prijateljica, a Đino je bio moj vjerenik. Danas o njima mogu da sudim sasvim objektivno, ali sam tada u prosuđivanju njihovih karaktera bila potpuno slijepa. Što se tiče Dina, kako sam već rekla, njega sam smatrala za savršena čovjeka; što se tiče Đizele, bila sam svjesna da nije bez mana, ali sam smatrala da ima vanredno dobro srce i da me mnogo voli. Tada nisam mislila da se ona brine za mene samo zato što sa zavišću vidi u meni nevinu djevojku pa želi da me pokvari, mislila sam da je sva njena krivica u tome što ne shvaća pravilno dobrotu pa je zato skrenula s pravog puta. Sa strepnjom sam pripremila njihov susret, iako sam u svojoj naivnosti željela da postanu prijatelji. Do susreta je došlo u jednoj mljekari. Đizela je čitavo vrijeme šutjela uzdržano i neprijateljski. Đino je isprva, kako mi se činilo, želio da pridobije Đizeline simpatije i zato je, po svom običaju, poveo razgovor o vili, nadugo i široko hvaleći bogatstvo svojih gospodara. Nadao se da će je tim opisima zavarati i prikriti svoje skromne prilike. Ali se Đizela nije dala razoružati i zadržala je svoje neprijateljsko držanje. Na kraju je, ne sjećam se više zašto, primijetila:

- Sretni ste što ste pronašli Adrijanu.
- Zašto? – upita iznenađeno Đino,
- Zato što vozači obično imaju posla sa služavkama.

Primijetila sam kako je Đino promijenio boju, ali to nije bio čovjek koga je neko mogao da iznenadi.

– Točno, točno – polako je ponavljao sve tišim glasom i s izrazom čovjeka koji prvi put razmišlja o nekoj opće poznatoj činjenici koju dosad nije zapazio, – stvarno, i vozač koji je bio prije mene u istoj službi uzeo je kuharicu ... razumije se, a zašto ne?... Trebalo je da i ja isto uradim ... vozači se žene kuharicama, a kuharice se udaju za vozače ... gle, gle, kako da nisam prije o tome mislio?– Zatim nemarno doda: – Ja bih, doduše, više volio da je Adrijana sudopera nego model... – i podiže ruku kao da je želio da se ogradi od nekog Đizelinog prigovora, – što se tiče samog zanata... jer mi, pravo da kažem, to svlačenje pred muškarcima ne ide u glavu ... a naročito jer se u tom zanatu prave izvjesna poznanstva, sklapaju izvjesna prijateljstva, koja...– Pri tom zakluma glavom i iskrivi usta, a zatim, pružajući kutiju s cigaretama, upita: – Pušite li?

Đizela se nije bila odmah snašla pa odbaci cigaretu, a zatim pogleda na sat i reče:

– Adrijana, već je kasno, moramo ići.

Zaista je bilo već kasno, i mi smo, pošto pozdravimo Dina, izišle iz mljekare.

Na ulici mi Đizela reče:

– Ti se spremaš da učiniš strašnu glupost... ja se za takvog čovjeka ne bih nikada udala.–

– Zar ti se nije svidio? – upitah zabrinuto.

– Nikako mi se nije svidio... rekla si mi da je visok, a u stvari on je manji od tebe... pogled mu je neiskren ... nikada ne gleda u lice... u svemu je neprirodan, govori tako izvještačeno da se kilometar daleko osjeća da ne govori ono što misli... a zatim ona njegova vozačka nadmenost.

– Ali ja ga volim, – rekoh joj braneći se.

Ona na to mirno odgovori:

– U redu, ali on tebe ne voli... vidjet ćeš da će te jednog dana ostaviti na cjedilu.

To proročanstvo, tako nedvosmisleno i tako slično majčinom, uveliko me iznenadi. Danas mogu da kažem da je Đizela, bez obzira na svoju zloradost, pravilnije shvatila Đinov karakter za vrijeme jednog sata nego je za nekoliko mjeseci. I Đino je o Đizeli neprijateljski sudio, ali sam kasnije uvidjela da je i taj sud bar djelomično bio točan. Svakako je točno da je loš sud obično pravilan sud, ali moja naivnost i ljubav koju sam osjećala i prema njemu i prema njoj bile su mi zasjenile oči.

– Žene kao što je tvoja Đizela u mom kraj u nazivaju – dobrim ženama.

Kad sam napravila začuđeno lice, on mi objasni:

– Uličarke ... i po svom karakteru i po svom ponašanju ... ohola je, jer se lijepo odijeva... ali kako je došla do tih haljina?

– Dobila ih je od vjerenika.

– Vjerenici... svake noći drugi... a sad pazi: ili ja ili ona.

– Što hoćeš time da kažeš?

– Hoću da kažem da ti možeš da radiš što te volja ... ali ako hoćeš da se i dalje s njom sastaješ, onda moraš da se odrekneš da vidiš mene ... ili ja ili ona.

Pokušah da djelujem na njega, ali ne uspjeh. Zacijelo ga je bilo uvrijedilo Đizelino ponašanje, ali je u toj njegovoj antipatiji, punoj prezira, bilo i nešto drugo. I tu je dolazila do izraza ona njegova dosljednost prema ulozi vjerenika, koja je učinila da je i on bio doprinio svoj udio u izdatke oko priprema za naš brak. Kao uvijek, on je bio savršen u izražavanju

osjećaja koje nije imao. Ponavljao je neumoljivo:

– Moja vjerenica ne smije da se druži sa ženturačama.

Na kraju mu obećah, sve od straha da ne pokvarim naše vjenčanje, da se više neću družiti s Đizelom, iako sam u srcu osjećala da neću biti u stanju da održim to obećanje. To, uostalom, nije bilo ni moguće, jer smo Đizela i ja pozirale u isti sat, u istom ateljeu.

Od toga dana vidala sam je kriomice od Dina. Kad smo bile zajedno, ona ni jedanput nije propuštala priliku da s ironijom i s prezirom ne spomene moju vjeridbu. Bila sam toliko naivna da sam joj povjeravala mnoge tajne o sebi i o Dinu. Sad su joj baš te moje tajne, koje sam joj tako naivno bila povjerila, služile za to da bi me zadirkivala i da bi prikazivala u smiješnom svjetlu ne samo moj sadašnji već i moj budući život. Njen prijatelj Rikardo, koji, kako mi se činilo, nije pravio nikakve razlike između mene i nje, koji nas je obje smatrao za lake djevojke, nedostojne poštovanja, rado je sudjelovao u toj Đizelinoj igri, u njenom podrugivanju i njenom zadirkivanju, ali dobroćudno i glupo, jer, kao što rekoh, nije bio pametan, ali ni zao. Za njega je moja vjeridba predstavljala samo šaljivu temu o kojoj se govori da se skрати vrijeme. Đizela, za koju je moja čednost bila stalan povod prijekorima pa je, da bi mi uskratila svako pravo da joj bilo što zamjerim, željela da i ja postanem ono što je ona već bila, unosila je u te svoje prijekore mnogo zajedljivosti i pretjeranosti, nastojeći u isto vrijeme da me što više muči i što više ponizi.

Naročito se zadržavala na mojoj slaboj strani, na pitanju mojih haljina. Govorila mi je:

– Danas me je upravo stid da idem s tobom– , ili

– Rikardo uopće ne bi dozvolio da iziđem loše odjevena... je li tako, Rikardo?...

Bila sam toliko naivna, da sam se hvatala na ovaj prostački mamac: branila sam Dina, branila svoje haljine iako ne s naročitim uvjerenjem, ali se sve redovno svršavalo time što sam, crvena u licu i očiju punih suza, uvijek izvlačila deblji kraj. Osjetivši prema meni sažaljenje, Rikardo jednog dana reče:

– Danas hoću da Adrijani napravim poklon ... idemo Adrijana ... hoću da ti poklonim torbicu ...

Ali se Đizela oštro usprotivi i reče:

– Ne, ne, ni govora o tome... ona ima svoga Dina, neka joj on pravi poklone.

Rikardo, koji je ovaj predlog bio učinio u svojoj naivnoj dobroćudnosti, ali nije mogao da zamisli koliku bi mi radost bio priredio

svojim poklonom, odmah odustade. Ja sam onda, za inat, otišla to isto popodne i kupila torbicu za svoj novac. Slijedećeg dana došla sam k njima s torbicom ispod ruke i rekla sam, da sam je dobila na poklon od Dina. To je bila jedina moja pobjeda u toj žalosnoj borbi, ali me i ta pobjeda skupo stajala, jer je torbica bila suviše lijepa pa sam za nju bila izdala mnogo novaca.

Kad se Dizeli učini da sam od njene ironije, mučenja i pridika postala znatno mekša i zrelija, pozva me i reče mi da želi da mi nešto predloži.

– Ali ti, dodade, – nemoj da me prekidaš dok ti sve ne kažem ... nemoj da zauzimaš nepomirljiv stav prije nego što ti sve ne rekнем.–

– Reci, – odgovorih j oј.

– Ti znaš da te volim, – počе – ti si meni tako reći sestra... sa svojom ljepotom ti bi mogla imati sve što hoćeš... toliko mi je žao što ideš tako bijedno odjevena, kao neka sirotica... e, a sad čuj, – zastade i svečano me pogleda, – jedan vrlo otmjen, vrlo uglađen, vrlo ozbiljan gospodin vidio te i mnogo se za tebe zainteresirao ... oženjen je, ali mu porodica živi u unutrašnjosti... velika je zvjerka, – dodade nešto tišim glasom, iz policije... ako želiš da ga upoznaš... mogu ti ga predstaviti... kako sam rekla, radi se o vrlo finom i vrlo ozbiljnom gospodinu, pa možeš biti sigurna da niko neće ništa saznati... uostalom, mnogo je zauzet, pa ćeš ga moći vidjeti jedva dva tri puta mjesečno... nema ništa protiv da ti, ukoliko želiš, i dalje nastaviš s Dinom ... pa i da se udaš... a on će se brinuti da ti život učini ljepšim nego što ti je sada... Što kažeš?

– Kažem, – iskreno joj odgovorih, – da mu mnogo zahvaljujem, ali ne mogu da prihvatim.

– Zašto, – uzviknu ona iskreno iznenađena.

– Jer ne mogu, jer volim Dina, a kad bih prihvatila, ne bih mu više mogla pogledati u lice.

– Idi... kad ti kažem da Dino ne bi o tome ništa saznao.

– Pa baš zato.

– Kad samo pomislim, – reče kao da govori samoj sebi, – da je meni prije kratkog vremena neko učinio sličnu ponudu ... pa Što da mu kažem?... Da mu kažem da ćeš još promisliti?

– Ne... ne... da ne prihvaćam.

– Ti si glupa, – reče Dizela razočarano, – to se zove vlastitu sreću odgurnuti nogom. Još je mnogo što šta bila rekla u tom smislu, ali kako sam ja stalno odgovarala na isti način, najzad ode veoma nezadovoljna.

Odbila sam ponudu odlučno, ne raspravljajući o njenoj vrijednosti, ali kad sam ostala sama, bilo mi je gotovo žao. Ta možda je Dizela bila u pravu,

možda je to bio jedini način da dođem do onoga što mi je bilo tako očajno potrebno. Ali sam tu misao odmah odagnala i još se čvršće uhvatila za ideju o braku, o pristojnom, iako siromašnom životu kome sam se nadala. Žrtva, koju mi se činilo da sam podnijela, nalagala mi je da se još više nego ranije, i to svim silama, zauzmem za svoju udaju.

Ipak se nisam mogla oduprijeti izvjesnom osjećaju taštine pa sam saopćila majci Đizelinu ponudu. Smatrala sam da ću joj time učiniti dvostruko zadovoljstvo, jer sami znala koliko se ponosila mojom ljepotom i koliko je u isto vrijeme privržena svojim idejama, a ta je ponuda laskala njenom ponosu i potvrđivala ispravnost njenih ideja. Pa ipak me iznenadila uzrujanost koju je u njoj izazvalo moje saopćenje. Oči joj pohlepno planuše, a lice pocrvene od zadovoljstva.

– A ko je on? – upita naposljetku.

– Jedan gospodin, – odgovorih, ali ne spomenuh da je iz policije, jer me je bilo stid.

– I kažeš da ti je rekla da je vrlo bogat?

– Da... izgleda da veoma mnogo zarađuje.

Nije se usuđivala da kaže što je očito mislila, naime da sam pogriješila što sam odbila ponudu.

– Vidio te dakle, i rekao da ga interesuješ... zašto onda nećeš dati ga predstave?

– Zato što neću.

– Kakva šteta što je već oženjen.

– Pa i da nije oženjen, ne bih htjela da se s njim upoznam.

– Ima toliko mogućnosti da se stvari udese, – reče majka, – bogat je... voli te... jedno proizlazi iz drugoga, mogao bi da ti pomogne iz čistog saosjećanja i da ništa ne traži u zamjenu.

– Ne, ne, – odgovorili, – takvi ljudi ništa ne rade badava.

– To se nikad ne zna.

– Ne, ne, – ponovih.

– Svejedno, – reče majka, tresući glavom, – ali Đizela je vanredno dobra djevojka, ona te zaista voli... da je neka druga na njenom mjestu bila bi ljubomorna i ne bi ti ništa ni rekla... međutim, vidi se da ti je prava prijateljica.

Kako sam njenu ponudu odbila Đizela mi više nije govorila o svom otmjenom gospodinu i, na moje najveće iznenađenje, potpuno je prestala da me zadirkuje i zbog moje vjeridbe. I s njom i s Rikardom i dalje sam se kriomice sastajala. U želji da se izmire, a i zbog toga što mi se to skrivanje nije sviđalo, pokušah nekoliko puta da o njoj ponovo govorim s Đinom.

Ponavljajući svoje stare izraze mržnje, on mi nikad ne dozvoli ni da završim i čak se kleo da će, ako dozna da se s njom ipak sastajem, među nama biti sve svršeno. Govorio je ozbiljno, ali meni se činilo da mu ne bi bilo baš neprijatno da se posluži tim izgovorom i da tako pokvari naše vjenčanje. Govorila sam s majkom o toj Đinovoj antipatiji prema Dizeli, a ona primijeti gotovo bez zlobe:

– Ne želi da se s njom sastaješ, jer se plaši da ne porediš krpe koje on tebi dozvoljava da nosiš s haljinama koje Dizeli poklanja njen vjerenik.

– Ne, on kaže da je Dizela nevaljalica.

– Sam je nevaljalac... bila bi za tebe prava sreća kad bi doznao da se sastaješ s Dizelom pa bi zbog toga stvarno raskinuo vjeridbu.

– Majko – rekoh u najvećem strahu, – da se nisi usudila da mu to kažeš.

– Ne, ne – odgovori ona brzo i gotovo sa sažaljenjem, – to su vaše stvari, i ja se u to ne miješam.

– Kad bi mu to rekla, me više nikad vidjela.

Bio je novembar, dani su bili blagi i prozračni. Jednog dana reče mi Dizela da su odlučili da naprave izlet automobilom, i to ona, Rikardo i neki Rikardov prijatelj. Bila je potrebna još jedna žena koja bi pravila društvo tom prijatelju, a oni su pomislili na mene. Radosno prihvatih poziv, jer sam tada u svom nevoljnom životu stalno čeznula za bilo kakvom razonodom koja bi mi olakšala teret života. Dinu rekoh da moram da poziram nekoliko sati više i tako jednog ranog jutra pođoh na sastanak koji je bio zakazan izvan Ponte Milvija. Kola su me već čekala, a kad sam se približila, Dizela i Rikardo, koji su sjedili na prednjim sjedalima, nisu se ni pomakli, ali je zato iz kola iskočio Rikardov prijatelj i došao mi u susret. Bio je to mlad čovjek, srednjeg stasa, ćelav, potpuno žut u licu, oči su mu bile velike i crne, nos kukast, usta široka i na krajevima uvijena pa je izgledalo da se stalno smiješi. Bio je elegantno odjeven, ali potpuno drukčije nego Rikardo, ozbiljno. Imao je tamnosiv kaput i svijetlosive hlače, uškrobljen ovratnik i crnu kravatu s iglom od bisera. Glas mu je bio nježan i oči su mu izgledale nježne, ali ujedno nekako tužne i neprijatne. Bio je veoma ugladen, čak i pretjerano uljudan. Dizela ga predstavi, zvao se Stefano Astarita, a meni je odmah bilo jasno da je to upravo onaj otmjeni gospodin čije mi je uslužne ponude ona bila saopćila. Ali to mi poznanstvo nije bilo neprijatno, jer njegove ponude nisu sadržavale ništa uvredljivo, čak su mi u izvjesnom smislu i laskale. Pružih mu ruku, a on je prinesse usnama nekom čudnom pažnjom, u kojoj se ogledala gotovo bolna žestina. Zatim se popeh u kola, on sjede pored mene, i kola krenuše.

Dok su kola jurila između požutjelih polja, golom cestom punom

sunca, nismo gotovo ništa govorili. Bila sam sretna što sjedim u automobilu, sretna zbog izleta, zbog zraka koji mi je kroz prozorčić duvao u lice, i nisam mogla da se dovoljno nagledam prirode. To je vjerojatno bilo prvi ili drugi put u mom životu što sam pravila izlet kolima i, kao da sam se plašila da mi užitak izmakne, široko sam otvorila oči i nastojala da zapazim sve što je bilo moguće: stogove sijena, salaše, drveće, polja, bregove, šume. Mislila sam, proći će opet čitavi mjeseci, a možda i godine, prije nego što mi se ponovo pruži mogućnost da napravim sličan izlet i zato moram nastojati da ga upamtim, da bih o njemu imala vjernu sliku kad god zaželim da ga se ponovo sjetim. Ali mi se činilo da Astarita, koji je na izvjesnom odstojanju sjedio ukočeno pored mene, posmatra samo mene: ni jedan trenutak nije skidao s mog lica svoje melankolične i požudne oči, a nije ih skidao ni s mog tijela, tako da je njegov pogled činio upravo utisak prsta koji lagano klizi po meni. Ne mogu da kažem da mi je ta njegova pažnja bila neprijatna, ali me je ona dovodila u zabunu. Osjetih kao neku dužnost da ga zabavljam i da s njim razgovaram. Sjedio je s rukama na koljenima. Na jednoj ruci imao je vjenčani i dijamantski prsten.

Rekoh iznenađena:

– Kako imate lijep prsten.–

On obori oči, pogleda prsten, ne sklanjajući ruku, i odgovori:

– To je prsten moga oca... skinuo sam mu ga s prsta kad je umro.

– Oh, – rekoh gotovo izvinjavajući se, a zatim do dadoh ukazujući na vjenčani prsten – jeste li oženjeni?

– Kako ne, – odgovori tonom nekog mračnog zadovoljstva, – imam i ženu ... i djecu ... sve imam.

– Da li je vaša žena lijepa? – upitah ga bojažljivo.

– Ne kao vi – reče ozbiljno tihim glasom punim zanosa, kao da saopćava neku važnu istinu. Zatim pokuša da rukom, na kojoj se nalazio prsten, uzme moju ruku. Odmah je istrgnuh i upitah ga nasumce:

– A da li živite s njom?–

– Ne, – odgovori, – ona živi... – i navede neki daleki grad u provinciji, – a ja živim ovdje... sasvim sam ... nadam se da ćete me posjetiti.

Kao da nisam čula tu njegovu primjedbu, izgovorenu na izvjestan tragičan i gotovo grčevit način, upitah ga:

– Zašto... Zar ne volite da živite s vašom ženom?

– U stvari mi smo rastavljeni, – objasni mi uz grimasu, – bio sam još dječak kad sam se oženio... brak je udesila moja majka ... zna se kako se to radi... djevojka iz dobre kuće s lijepim mirazom ... roditelji udešavaju brak, a djeca se moraju uzeti... Da živim s mojom ženom?... Da li biste vi živjeli s

takvom ženom upita me.

Izvadi pri tom lisnicu iz gornjeg džepa, otvori i pruži mi jednu fotografiju. Ugledah dvije djevojčice koje su izgledale kao dvije bliznakinje, crnomanjaste, blijede i odjevene u bijelo. Iza njih, s rukama na njihovim ramenima, stajala je mala crnomanjasta, blijeda žena s očima stisnutim kao u sove i sa zlobnim izrazom. Vratih mu fotograf i ju, on je ponovo stavi u lisnicu, a zatim jedva čujno reče:

– Ne... ja bih želio da živim s vama.

– Pa vi me i ne poznajete, – odgovorih zbunjena onim njegovim držanjem čovjeka koga nešto muči.

– Poznajem vas vrlo dobro... ima već više od mjesec dana kako vas pratim ... znam sve o vama.

Govorio je sa mnom na odstojanju, s poštovanjem, ali je, obuzet suviše snažnim osjećajima stalno prevrtao očima. Rekoh mu:

– Ja sam vjerena.

– To mi je rekla Đizela, – izgovori prigušenim glasom. – Ali nemojmo govoriti o vašem vjereniku ... Što to smeta? Pri tom napravi rukom nespretnu i kratku kretnju usiljene ravnodušnosti.

– Ali meni mnogo smeta, – rekoh.

Pogleda me, a zatim nastavi:

– Vi mi se mnogo sviđate.

– To sam već primijetila.

– Vi mi se mnogo sviđate, – ponovi, – možda i niste svjesni koliko mi se sviđate.

Govorio je upravo kao kakav luđak ali me umirivala činjenica što je sjedio na izvjesnom odstojanju od mene i nije više pokušavao da me uhvati za ruku.

– Pa nema ništa loše u tome što vam se sviđam, rekoh.

– A da li se ja vama sviđam?

– Ne.

– Ja imam novaca, – reče uz neku zbunjenu grimasu, – imam dovoljno novaca pa bih vas mogao usrećiti ... ako me posjetite, nećete se kajati.

– Ne treba mi vaš novac, – odgovorih mirno i gotovo ljubazno. Kao da to nije čuo, reče gledajući mene:

– Vanredno ste lijepi.

– Hvala.

– Imate prekrasne oči.

– Čini vam se?

– Da ... a i usta su vam divna... želio bih da ih poljubim.

– Zašto mi sve to govorite?
– Želio bih da izljubim i vaše tijelo... Čitavo vaše tijelo.
– Zašto mi tako govorite? – ponovo protestovah –to nije lijepo... ja sam vjerena i udat ću se za dva mjeseca.
– Oprostite, – reče – ali toliko volim da kažem izvjesne stvari... smatrajte kao da ne govorim vama.
– Da li je još daleko Viterbo – upitah, samo da promijenim razgovor.
– Pa uskoro smo stigli... u Viterbu ćemo jesti.– dozvolit ćete mi da za stolom sjedim pored vas.
Počeh da se smijem, jer mi je na kraju krajeva njegova strast laskala.
– Dobro, – rekoh.
– Sjest ćete pored mene, – nastavi, kao sad. – dovoljno mi je da osjećam vaš miris.

– Ali ja nisam namirisana.
– Ja ću vam pokloniti parfem, – reče.
U međuvremenu stigismo već u Viterbo, kola su bila usporila vožnju. Dizela i Rikardo, koji su sjedili na prednjim sjedalima, šutjeli su za vrijeme čitave vožnje, ali kad počesmo da se polako vozimo, po prepunom korzu, Dizela se okrenu i reče:

– Kako ste vas dvoje? Zar mislite da nismo ništa vidjeli?
Astarita ne reče ništa, a ja protestovah:
– Nisi imala Što da vidiš ... samo smo razgovarali.
– Pa nešto malo – reče. Mnogo me je iznenadilo i donekle naljutilo ne samo Dizelino držanje nego i činjenica da se Astarita nije bunio.
– Ali kad ti kažem ...– počeh.
– Pa nešto malo – ponovi ona, – uostalom nemaš čega da se plašiš... Dinu nećemo ništa reći.

Stigismo međutim na trg, iziđosmo iz kola i počesmo da se šetamo u onoj masi praznično odjevenog svijeta, po blistavom i blagom novembarskom suncu. Astarita me nije ni jedan trenutak napuštao, jako je bio ozbiljan mračan. Glava mu je bila ukočena na visokom ovratniku, i jednu ruku je držao u džepu, druga mu je slobodno visila. Izgledalo je više da me stražarno sprovodi nego da me prati. Dizela se glasno smijala i šalila s Rikardom, tako da se svijet za nama okretao i posmatrao nas. Uđosmo u jednu poslastičarnicu i popismo stoječke vermut. Odjednom zapazih kako Astarita izgovara nejasno kroz zube, neke rečenice pune prijetnji. Upitah ga Što mu je.

– Onaj glupan tamo na vratima neprestano vas gleda – odgovori zlovoljno.

Okrenuh se i vidjeh jednog plavog, suhonjavog mladića, koji je stajao na ulazu u kavanu i gledao me.

– Pa Što ima u tome?– rekoh veselo. – Gleda me... pa šta?

– Ali ja sam u stanju da odem tamo i da mu razbi, njušku.

– Ako to učinite neću vas više ni pogledati, ni s vama razgovarati – rekoh ljutito. – Nemate prava da to učinite ... što ste vi meni... niko i ništa.

Ne odgovori ništa, otiđe na kasu i plati vermut. Izidismo iz kavane i ponovo počesmo šetati po korzu. Sunce, buka, kretanje gomile svijeta, ona zdrava i crvena lica iz provincije, sve meje to bilo razveselilo. Kad stigismo na jedan usamljeni trg, koji se nalazio u dnu jedno poprečne ulice, odjednom rekoh:

– Kad bih imala tako lijepu kuću kao što je ona tamo, – i pokazan na jednu malu, jednostavnu kuću na dva kata koja se nalazila iza jedne crkve, – rado bih ovdje živjela.

– Zaboga, – odgovori Dizela, – živjeti u provinciji, i još u Viterbu ... ni da me pozlate.

– Brzo bi ti dojadilo, Adrijana, – reče Rikardo, – ko je navikao da živi u gradu, ne može da živi u provinciji.

– Varate se, – rekoh – ja bih ovdje rado živjela... s čovjekom koji bi me volio ... četiri sobe sa sjenicom, četiri prozora... ništa više ne bih željela. – Govorila sam sasvim iskreno, jer sam u toj kućici u Viterbu zamišljala sebe i Dina. – A Što vi na to kažete? – dodadoh okrenuvši se Astariti.

– S vama bih i ovdje živio vrlo rado, – odgovori, on, nastojeći da ga drugi ne čuju.

– Ti imaš jednu veliku manu, – reče Dizela; – a to je da si suviše skromna... ko u životu malo traži, ni Što ne postiže.

– Ali ja i ne želim ništa – odgovorih.

– Ali svakako želiš da se udaš za Dina, – dobaci Rikardo.

– Ah, to svakako.

Bilo je već kasno. Korzo se praznio, i mi uđosmo u restoran. Sala u prizemlju bila je prepuna, i to najviše seljaka u prazničnom odijelu koji su bili došli u Viterbo na tržnicu.

Dizela naprci nos i primijeti da se osjeća zagušljiv smrad. Upita gostioničara da li bismo mogli jesti na drugom katu. Gostioničar odgovori da možemo i, uspinjući se pred nama drvenim stepenicama, uvede nas u dugačku i usku sobu s jednim prozorom. Soba je gledala na jednu malu uličicu. Rastvori žaluzine i zatvori prozore, zatim prostrije stolnjak preko velikog, grubo izrađenog stola koji je zauzimao veći dio sobe. Sjećam se da su zidovi bili tapecirani, na više mjesta starim izbljedjelim pocijepanim

papirom sa slikama cvijeća i ptica. Osim stola, u sobi se nalazio samo još jedan mali stakleni kredenac pun tanjura.

Đizela je hodala po sobi ispitujući svaki predmet a pogleda i kroz prozor na uličicu. Najzad gurnu jedna vrata, koja su, kako mi je izgledalo, vodila u jednu drugu sobu. Pošto zaviri u tu sobu, okrenu se prema gostioničaru i s nekom namještenom prostodušnošću upita ga kakva je to soba.

– To je spavaća soba, – odgovori gostioničar, – za slučaj ako neko želi da se poslije ručka odmori.

– Odmarat ćemo se, zar ne Đizela? – reče Rikardo uz uobičajeni glup smijeh. Đizela se napravi kao da to nije čula i, pošto još jednom pogleda u sobu, oprezno povuče vrata, ali ih ne zatvori sasvim.

Ta tako mala i tako intimna trpezarija obradova me, ali ne obratih pažnju ni na vrata koja su bila ostala pritvorena kao ni na značajan pogled koji, kako mi se učini, međusobno izmijeniše Đizela i Astarita, kao da se o nečemu sporazumijevaju. Sjedismo za sto. Ja sam, kako sam bila obećala, sjela pored Astarite, ali je izgledalo kao da on to nije zapazio. Izgledao je toliko zabrinut da nije bio u stanju ni da govori. Malo zatim ponovo dođe gostioničar s predjelom i s vinom. Kako sam bila veoma gladna, počela sam odmah da jedem i to s takvim apetitom da je to kod drugih izazvalo smijeh. Đizela iskoristi priliku i ponovo poče da me zadirkuje zbog moje udaje.

– Jedi, jedi, – primijeti – s Đinom nećeš nikada ni tako dobro ni toliko jesti.

– Zašto? – rekoh, – Đino će zarađivati.

– Da i svaki ćeš dan jesti pasulj.

– Pa i pasulj je dobar, – reče Rikardo smijući se, Što više, odmah ću ga poručiti.

– Ti si glupa, Adrijana, nastavi Đizela, – tebi bi bio potreban čovjek koji raspolaže sredstvima... čovjek ozbiljan, u sređenim prilikama, koji bi mislio na tebe, kod koga bi sve imala i koji bi ti dozvolio da svoju ljepotu korisno upotrijebiš... a ti hoćeš da se udaš za Dina.

Ja sam uporno šutjela, sagnute glave, i pazila samo da što više jedem. Smijući se, Rikardo dobaci:

– Ja se na Adrijaninom mjestu ne bih ničega odrekao, ni Dina, kad joj se već toliko sviđa, ni ozbiljnog čovjeka... uzeo bih ih bojicu ... a možda Đino ne bi imao ništa protiv toga.–

– To nikako, – rekoh odmah, – ta samo kad bi znao da sam danas napravila s vama ovaj izlet, raskinuo bi vjeridbu.

– Gle, a zašto? – uvrijeđeno upita Đizela.

- Jer ne želi da se s tobom družim.
- Gad, slijepac, glupan, – reče ljutito Đizela, – baš bih htjela da probam ... da odem k njemu i da mu kažem: Adrijana se sastaje sa mnom, danas je sa mnom provela cio dan, sad, ako te volja, raskini vjeridbu.
- Ne,... ne, – uplašeno je zamolih, – nemoj to da činiš.
- To bi bila prava sreća za tebe.
- Da, ali nemoj to da učiniš – ponovo je zamolih, ako me voliš, nemoj to da učiniš.

Za vrijeme svih tih razgovora Astarita nije otvarao usta i gotovo se nije doticao jela. Ali njegove su oči bile neprestano uperene u mene. Gledao me je onim svojim teškim i očajnim pogledom koji me je dovodio u veliku zabunu. Htjela sam da mu kažem da me tako ne gleda, ali sam se plašila da će mi se Đizela i Rikardo rugati. Iz istog razloga nisam imala smjelosti da se bunim kad me Astarita, iskoristivši trenutak kad sam lijevu ruku naslonila na klupu, uzeo za tu ruku, čvrsto je stisnuo i primorao me da jedem samo jednom rukom. Loše sam učinila, jer Đizela odjednom uzviknu:

– Sudeći po tvojim riječima ti si veoma vjerna Dinu ... ali, što se tiče činjenice ... zar ti misliš da ja ne vidim kako ti i Astarita ispod stola stežete jedno drugome ruku?

Pocrvenjeti i pokušah da oslobodim ruku, ali je Astarita silom zadrža. Rikardo reče:

– Pusti ih ... zar je to loše? Stežu jedno drugome ruku ... hajde da i mi to učinimo.–

– Šalila sam se, – odgovori Đizela, – meni je to baš milo.

Pošto pojedosmo makarone, dugo smo čekali drugo jelo. Đizela i Rikardo neprestano su se smijali i šalili, ali su i pili, pa i mene primoravali da pijem. Crno vino bilo je dobro, ali veoma jako, pa mi uskoro udari u glavu. Sviđao mi se topao i oštar ukus vina, a kako sam već bila pijana, činilo mi se kao da uopće nisam ni pila i da mogu još uvijek da pijem. Astarita, ozbiljan i tmuran, stiskao mi je ruku, ali se ja više nisam bunila. Govorila sam samoj sebi da mu, konačno, jedan stisak ruke mogu dozvoliti. Iznad vrata visila je slika koja je prikazivala čovjeka i ženu kako se na balkonu, obraslom ružama, odjeveni po modi od pedeset godina ranije, grle na izvještačen i komplikovan način. Đizela zapazi sliku i reče da ne shvaća kako ono dvoje u takvom položaju mogu da se ljube.

– Pokušajmo da se i mi u njih ugledamo, – predloži Rikardo.

Rikardo se diže i, smijući se, zauze stav čovjeka sa slike. Đizela, takođe nasmijana, nasloni se na sto baš onako kao što se žena na slici naslanjala na ružama obraslu ogradu balkona. U trenutku kad im s velikom

mukom pođe za rukom da spoje usta umalo što ne izgubiše ravnotežu i padoše na sto. Dizela, koju je ta igra bila uzбудila, odmah povika:

– A sad vi dolazite na red.

– Zašto, kakve to veze ima? – zapitah uplašeno.

– Da, da, probajte.

Kad osjetih da mi je Astarita stavio ruku oko struka, pokušah da se oslobodim.

– Ali ja neću, – rekoh.

– Ah, kako si dosadna, – povika Dizela, – ta to samo šala i ništa više.

– Ali ja neću.

Rikardo se smijao i podsticao Astaritu da me primora na poljubac.

– Astarita, ako je ne poljubiš, neću te više ni pogledati.

Ali Astarita je bio toliko ozbiljan, da se gotovo uplaših. Bilo mi je jasno da to za njega nije šala.

– Ostavite me na miru, – rekoh opirući mu se.

On međutim najprije pogleda mene, zatim, nekim upitnim pogledom Dizelu, kao da očekuje ohrabrenje.

– Hrabro Astarita! – povika Dizela.

Činilo se kao da je ona čak upornija od njega i to, kako nesvjesno shvatih, na naročito surov i nemilosrdan način.

Privlačeći me, Astarita me još jače stisnu oko struka. Sad se više nije radilo o šali, htio je da me poljubi po svaku cijenu. Bez riječi, pokušah da se oslobodim, ali on je bio veoma jak, i ja sam osjećala, ma koliko da sam se rukama odupirala o njegove grudi, kako se njegovo lice primiče mome. Možda mu ipak ne bi bilo pošlo za rukom da me poljubi, da mu Dizela nije pritekla u pomoć, odjednom se digla i, uz kliklav i oštar uzvik, pritrčala mi iza leđa, uhvatila me za obje ruke pa mi ih povukla nazad. Nisam je bila vidjela, ali sam osjećala njen bijes u njenim noktima koje mi je bila zabola u meso i u njenom glasu. Uz smijeh i s razdraženim i okrutnim naglaskom, stalno je ponavljala:

– Brzo, Astarita, sad je momenat, brzo.

Astarita mi se sada sasvim približi. Nastojala sam da što više okrenem glavu, jer je to bio jedini pokret koji sam mogla da napravim, ali me on jednom rukom uhvati za bradu i okrenu mi lice prema sebi, a zatim me čvrstim i dugim poljupcem poljubi u usta.

– Sad je gotovo, – pobjedonosno povika Dizela i vrati se sva radosna na svoje mjesto.

Astarita me pusti, a ja, ljutita i tužna, rekoh:

– Nikad više neću doći s vama.

– O, o, Adrijana, – povika Rikardo rugajući mi se, zbog jednog jedinog poljupca.

– Astarita je sav umrljan ružem, veselo povika Đizela.

– Kad bi sad naišao Đino, ko zna Što bi rekao. Astaritina su usta zaista bila umazana mojim ružem. Ta svijetlocrvena mrlja na njegovu žutom i tužnom licu i meni je izgledala smiješna. – Hajdemo, povika Đizela, pomirite se ... obrisi mu ruž tvojom maramicom ... inače, kad uđe konobar, ko zna Što će pomisliti.

Morala sam se praviti vesela i zato sam krajičkom maramice, koji sam ovlažila pljuvačkom, polako obrisala ruž s turobnog i nepomičnog Astaritina lica. Loše sam učinila što sam se i po drugi put pokazala popustljiva, jer me je on odmah čim sam ostavila maramicu, jednom rukom obuhvatio oko struka.

– Pustite me, – rekoh.

– Ah, ah, Adrijana.

– Što ti to smeta? – reče Đizela. – Njemu to čini zadovoljstvo, a tebi ništa ne smeta... uostalom, sad si ga već i poljubila... pusti ga da uživa.

Tako popustih i treći put. Ostadosmo jedno pored drugoga, on s rukom obavijenom oko moga struka, a ja ukočena i ozbiljna. Uđe konobar i donese drugo jelo. Dok sam jela, iako me Astarita neprestano stiskao, prođe me neraspoloženje. Jelo je bilo odlično, a ja sam uz jelo, gotovo nesvjesno, neprestano ispijala vino koje mi je Đizela neumorno sipala. Poslije drugog jela dođe red na voće i kolač. Kolač je bio veoma dobar, a kako nisam imala često prilike da tako nešto jedem, nisam imala hrabrosti ni da odbijem kad mi Astarita ponudi i svoj dio, pa sam i to pojela. Đizela, koja je takođe mnogo pila, počeo da se na razne načine mazi s Rikardom, stavljajući mu u usta kriške jabuke i praćajući svaku krišku poljupcem.

Osjećala sam da sam pijana, ali ne na neki odvratni način već na neki privlačan način. Astaritina mi ruka nije više smetala. Đizela, koja je bivala sve pomamnija i uzbuđenija, diže se i sjede Rikardu na koljena. Moradoh se nasmijati kad vidjeh kako je Rikardo pretvorno i bolno uzviknuo, kao da ga je Đizela svojim teretom zgnječila. Astarita, koji je dotada bio nepomičan pa se zadovoljavao time što mi je jednom rukom obavijao struk, odjednom mi i vrat i grudi i lice obasu poljupcima. Ovog puta nisam se bunila; prvo, jer sam bila i suviše pijana da bih se mogla boriti; drugo, jer mi je izgledalo kao da on ljubi neku drugu osobu, a ne mene. Stojeći nepomično i ukočeno kao neka statua, ja nisam uzvraćala te njegove izlive nježnosti. Onako pijanoj, činilo mi se kao da sam se izdvojila iz, same sebe i da iz nekog ćoška posmatram s ravnodušnom radoznalošću nekog očevica tu razbjesnelu Astarithnu strast.

Ali drugi tu moju ravnodušnost shvatiše kao ljubav i zato Dizela povika:

– Evala, Adrijana, tako treba.

Zaželjeh da joj odgovorim, ali ni sama ne znam zašto, promijeniti namjeru, uzeh punu čašu, podigoh je i rekoh jasnim i zvučnim glasom:

– Ja sam pijana, – a zatim iskapih čašu na dušak. Učini mi se kao da mi drugi povlađuju. Astarita, međutim, prestade da me ljubi i, gledajući me čvrsto, reče tihim glasom:

– Hajdemo onamo!

Pogledah u pravcu njegovih očiju i vidjeh da pokazuje na pritvorena vrata susjedne sobe. Pomislih da je i on pijan i učinih glavom znak da neću, ali učinih to bez žestine i gotovo s izvjesnom koketerijom. On, kao neki mjesečar, ponovi:

– Hajdemo onamo!

Primijetih da su Dizela i Rikardo prestali da govore i da nas posmatraju. Dizela reče:

– Hrabro ... hajdemo ... Što čekaš?

Odjednom mi se učini da više nisam pijana. U stvari, bila sam pijana, ali ne u tolikoj mjeri, da ne bih bila svjesna opasnosti koja mi je prijetila.

– Ali ja neću, – rekoh i ustadoh.

Astarita se diže i, pograbivši me za ruku, pokuša da, me odvuče do ulaza. Ono dvoje su ga i dalje hrabrili;

– Samo hrabro, Astarita.

Iako sam se otimala, Astarita me odvuče gotovo do samog ulaza. Ja se jednim trzajem oslobodih i polijeteh; prema stepenišnim vratima. Ali Dizela je bila brža od mene.

– Ne, draga moja, ne– povika, skočivši s Rikardovih koljena, dotrča prije mene do vrata, okrenu ključ i izvadi, ga iz brave.

– Ali ja neću, – ponovih uplašenim glasom i zastadoh pored stola.

– A Što ti to smeta? – povika Rikardo.

– Budalo, – reče Dizela hladno, gurajući me prema,

– Astariti, – idi, idi, kakve su to komedije.

Shvatih da Dizela, uprkos svojoj upornosti i svojoj okrutnosti, nije bila svjesna onoga što je činila. Mora da joj je ta vrsta zamke koju mi je bila postavila ličila na nešto veselo, zanimljivo i duhovito. Iznenadiše me i Rikardova ravnodušnost i veselost, jer sam ga poznavala kao dobra čovjeka koji je nesposoban da učini nešto što bi mu se činilo nedostojnim.

– Ali ja neću, – rekoh ponovo.

– Ta idi, – povika Rikardo, – Što ima u tome?

Uporna i razdražena, Dizela me je i dalje vukla za ruku govoreći:

– Nisam mislila da si tako glupa... idi... Što čekaš?

Astarita, stojeći nepomično pored vrata spavaće sobe, očiju uprtih u mene, nije bio rekao sve do tog trenutka ni jedne jedine riječi. Onda vidjeh kako otvara usta kao da želi da govori. Polako, zbunjeno, kao da mu i riječi imaju neku ljepljivu sadržinu, tako da ih je s mukom otkidao s usana, izgovori:

– Dođi... ili ću reći Dinu da si da nas bila s nama i da si sa mnom imala snošaj.

Odmah shvatih da bi on to što je rekao mogao i učiniti, jer su me mogle da prevare njegove riječi, ali me nije mogao prevariti ton kojim je te riječi izgovorio: bio bi sigurno govorio s Đinom i za mene bi sve bilo svršeno, i to još prije nego što je započelo. Sad ipak mislim da sam se mogla oduprijeti. Da sam vikala, da sam se silom otimala, možda bih ga bila ipak uvjerila da me uzalud ucjenjuje i nastoji da mi se osveti. Ali, možda ne bih bila u tome uspjela, jer je njegova želja bila mnogo veća od moje odvratnosti. Međutim, kako bilo da bilo, osjetila sam se pobijeđenom i, umjesto da se bunim, ja sam samo mi slila kako da izbjegnem sramoti kojom mi je bio zaprijetio. U stvari, ja sam ovamo bila došla nespremna, sa srcem prepunim planova za budućnost kojih se nisam htjela odreći ni pod koju cijenu. A mislim da se ono što se meni tada na tako okrutan način desilo, dešava na razne načine svima onima što gaje čak i skromne, opravdane, bezazlene želje kao što su bile moje. Svijet nas drži pomoću naših želja i, prije ili poslije, primorava nas da za njih platimo skupu i bolnu cijenu. Samo ko je sasvim usamljen ili se svega odrekao može da se nada da neće biti primoran da tu cijenu plati.

U trenutku kad se pokorih svojoj sudbini, osjetih oštar bol. Kao da se cio moj životni put, obično tako mračan i krivudav, odjednom razotkrio pred mojim očima sasvim prav i jasan; neka iznenadna vidovitost razotkri mi u jednoj jedinoj sekundi sve što ću izgubiti u zamjenu ta Astaritinu šutnju. Oči mi se napuniše suzama, pokrivši lice rukom, počeh da plačem. Bilo mi je jasno da ne plačem od revolta, već što sam se potpuno predala svojoj sudbini, i zaista, plaćući osjetih kako pokrećem noge prema Astariti. Đizela me gurnula ponavljajući stalno:

– Ta zašto plačeš? ... Kao da ti je to prvi put!

Rikardo se smijao, a ja osjetih kako Astarita upire oči u mene. Plaćući, podoh polako prema njemu. Zatim osjetih kako me Astarita jednom rukom hvata oko struka i kako se iza mojih leđa zatvaraju vrata one sobe.

Nisam htjela ništa da vidim, jer mi je i samo ono što sam morala da osjetim izgledalo i suviše teško. I zato zadržah uporno ruku na očima, i ako je Astarita pokušavao da mi je ukloni. Pretpostavljam da je on želio da se

ponaša kao svi ljubavnici u sličnim prilikama, to jest da me polako i neprimjetno privoli da popustim pred njegovim željama. Ali kako sam i dalje tvrdoglavo držala ruku na licu, bio je primoran da bude brži i grublji nego što bi možda inače bio. I stoga me, – pošto me primora da sjednem na rub kreveta i uzalud pokuša da me svojim milovanjem umiri, – sruši na jastuk i baci se na mene. Moje čitavo tijelo od struka na niže, bilo je teško i nepomično kao da je od olova. Nikad žena nije podnijela zagrljaj s takvom apsolutnom pokornošću, ali i s takvom apsolutnom pasivnošću, kao što sam ja podnijela taj Astaritin zagrljaj. Ubrzo prestadoh da plačem, a kad on teško dišući, ponovo pade na moje grudi uklonih ruku s lica i otvorih široko, u mraku, oči.

Uvjeren sam da me Astarita u tom trenutku volio onoliko koliko čovjek može da voli ženu, a svakako više od Dina. Sjećam se da nije prestajao da mi grčevitim i strašnim pokretom neprestano prelazi rukom preko čela i lica, dršćući čitavim tijelom i šapćući mi ljubavne riječi.

Ali moje oči su bile suhe i široko otvorene, a u mojoj glavi,, koja je sada bila trijezna, odjednom zavlada hladan i mučan mir. Pustila sam da me Astarita miluje i da mi govori, a međutim sam pratila tok svojih misli. Ponovo vidjeh svoju spavaću sobu s novim namještajem koji još nije bio plaćen, uređenu po mom ukusu, i osjetih neku vrstu utjehe. Sada mi ništa neće omesti moje planove, govorila sam samoj sebi, udat ću se i živjet ću životom za kojim čeznem. Ali sam u isto vrijeme osjećala da se moja duša nepovratno izmijenila, da su svježje i bezazlene nade ustupile mjesto osjećaju pouzdanja i novoj odlučnosti. Odjednom se osjetih daleko snažnija, ali je ta nova snaga bila tužna i lišena ljubavi.

Najzad, progovorivši po prvi put otkad smo bili ušli u onu sobu, reko:

– Vrijeme je da idemo tamo.– Odgovarajući mi, on me sasvim tihim glasom upita:

– Ljutiš li se na mene?

– Ne

– Mrziš li me?

– Ne.

– Ja te beskrajno volim, – prošaputa i ponovo počeo da me obasipa čestim i mahnitim poljupcima po vratu i po licu. Pustih ga da se izdovolji, a zatim reko:

– Da, ali sad moramo ići tamo.

–Imaš pravo, – odgovori.

Dižući se s mog tijela počeo, kako mi se učini, da se odijeva u mraku. Trgoh se ustadoh i zapalih noćnu lampu. Osvijetljenju žutim svijetlom,

ugledah sobu kakvu sam po zadahu ustajalog zraka i mirisu lavendule zamišljala, sobu s niskom tavanicom i okrećenim gredama, sa zidovima tapeciranim papirom, sa starim i glomaznim namještajem. U jednom uglu nalazi se mramorni lavabo s dva umivaonika i dva ibrika ukrašena zelenim i ružičastim cvjetovima. U sobi se nalazilo i jedno ogledalo u zlatnom okviru. Pridoh lavabou, usuh malo vode u umivaonik i ovlaženim krajem ručnika oprah usne s kojih je Astarita svojim poljupcima bio skinuo boju, a za tim oči koje su još bile crvene od plača. Iz dubine iskvarenog ogledala gledala je na mene jedna od mojih slika, ali jedna od mojih tužnih slika. Srce mi se ispunilo sažaljenjem i čuđenjem. Zatim se trgoh, popravih, koliko sam mogla, rukom kosu i okrenuh se prema Astariti. Čekao me je pored vrata. Čim vidje da sam gotova, otvori ih, ali izbjegavajući pri tom da me pogleda i okrećući mi leđa, ugasih lampu i pođoh za njim.

Đizela i Rikardo bezbrižni i, kao uvijek u dobrom raspoloženju, dočekaše nas s velikim veseljem. Kao što ranije nisu bili shvatili moj bol, sad nisu shvaćali moj mir.

Đizela povika:

– Ti si zaista sjajan tip naivke... sve kao nisi htjela, ali si se, kako mi se čini, vrlo brzo i vrlo dobro snašla... uostalom, ako ti se svidjelo, dobro si učinila ali nije trebalo da izvodiš sve one komedije.

Pogledah je. Osjetih svu neobičnost i nepravичnost njenih riječi. Prigovarala mi je što sam bila popustljiva, upravo ona koja me je bila primorala da popustim i držala ni čak ruke, da bi me Astarita lakše poljubio. Svojim grubim zdravim razumom Rikardo primijeti:

– Ali, Đizela, ti nisi dosljedna... najprije si toliko navaljivala na nju, a sad je okrivljuješ da je pogriješila.

– Naravno, – odgovori Đizela hladno, – ako nije htjela, onda je veoma loše učinila... Mene, na primjer kad ne bih htjela, ti ne bi mogao ni silom primorati... ali ona je htjela, – dodade gledajući me nezadovoljnim uvrijeđenim pogledom, – htjela je i te kako je htjela... vidjela sam ih u kolima dok smo se vozili u Viterbo... zato, kažem, nije trebalo da pravi tolike komedije.

Šutjela sam, diveći se gotovo njenoj savršenoj pakosti, koja je u isto vrijeme bila i nemilosrdna i nesvjesna. Astarita mi se približi i pokuša nespretno da me uzme za ruku. Odgurnuh ga i sjedoh udno stola.

– Ama pogledajte Astaritu, povika Rikardo, prasnuvši u smijeh, izgleda kao ja dolazi s pogreba.

Zaista, iako na svoj način, Astarita je svojom tužnom mučnom ozbiljnošću pokazivao da me shvaća bolje od drugih.

– Vi uvijek zbijate šalu, – reče.

– A zar bi trebalo da plaćem? – uzviknu Dizela.

Sad se vi malo pritrpite, kao što smo se mi pritrpili, svi pomalo. Hajdemo Rikardo.

– Preporučujem se, – reče Rikardo dižući se. Bio je zaista pijan, tako da ni sam nije znao što preporučuje.

– Hajdemo, hajdemo.

Tako i na njih dođe red da izađu iz sobe, a ja i Astarita ostadosmo sami. Ja sam sjedila na jednom, a on na drugom kraju stola. Sunčane zrake, ulazeći kroz prozor, blistavo su osvjetljavale nered na stolu i posuđe, puno kora od voća, napola ispijene čaše i prljavi jedaći pribor, i ako mu je sunce udarilo u lice, Astarita je i dalje izgledao tužan i tmuran. Bio se izdovoljio, ali je u njegovim pogledima, koje je još uvijek u mene upirao, bila ostala ona ista mučna intenzivnost iz prvih trenutaka našeg susreta. U tom trenutku osjetih prema njemu sažaljenje, uprkos zlu koje mi je bio nanio. Bilo mi je jasno da je bio nesretan i prije nego što me je savladao i da je i sada, pošto me je savladao, bio isto toliko nesretan. Ranije je patio, jer me je želio, a sada, jer mu nisam bila uzvratila ljubav. Sažaljevala sam ga, ali sažaljevanje je najveći neprijatelj ljubavi. Da sam ga mrzila, mogao je da se nada da ću ga jednog dana zavoljeti. Međutim, ja ga nisam mrzila, već sam ga žalila, i zato mi je bilo jasno da ću se prema njemu uvijek odnositi samo s osjećajima koji će nas udaljavati: s osjećajima hladnoće i odvratnosti.

Bez riječi, očekujući Dizelin i Rikardov povratak, ostadosmo dugo u sobi punoj sunca. Astarita je neprestano pušio, paleći jednu cigaretu za drugom. Pušeći, upućivao mi je kroz dim kojim se ljutito obavijao rječite poglede čovjeka koji bi želio da govori, ali se ne usuđuje. Ja sam sjedila pored stola, nogu naslonjenih na prečku. Imala sam jednu jedinu želju: da ode. Nisam osjećala ni umor ni stid, ali sam željela da ostanem sama, da bih mogla slobodno da razmišljam o onome što se desilo. Čeznući tako da što prije odem, prazne glave, bila sam neprekidno zaokupljena ništavnim posmatranjima: posmatrala sam biser na Astaritinoj kravati, šare na zidnom papiru, muhu koja se šetala po ivici čaše, mrlju od rajčice što sam je napravila na haljini jedući makarone, i u isto sam se vrijeme ljutila na samu sebe što nisam u stanju da mislim na nešto ozbiljnije. Međutim ta mi je ništavnost bila dobro došla kad me Astarita, koji je poslije duge šutnje konačno bio savladao svoju plašljivost, prigušenim glasom upita:

– Na što misliš? Razmislih časkom, a zatim mu sasvim prirodno odgovorili:

– Imam slomljen nokat i baš se evo pitam kad sam ga i gdje lomila.

Napravi gorko i podozrivo lice i od tog trenutka kao da se odreče svakog pokušaja da sa mnom razgovara.

Kad se poslije dužeg vremena Đizela i Rikardo vratiše, bili su malo zadihani, ali bezbrižni i veseli kao ranije. (pak nas nisu zadirkivali, jer je već bilo kasno, a osim loga na njih je snošaj bio djelovao umirujuće, suprotno nego na Astaritu. Đizela postade prema meni ponovo ljubazna, nije sad više bila ni razdražena ni zlobna, kao što je bila prije i poslije Astaritine ucjene. Činilo mi se da je log dana za nju ona ucjena predstavljala neki nov seksualni začim za njenu ljubavnu vezu s Rikardom. Na stepenicama mi obavi ruku oko struka i reče tiho:

– Zašto praviš takvo lice? ... Ako si u brizi zbog Dina, budi mirna ... ni ja ni Rikardo nećemo nikome ništa reći.

– Umorna sam, – slagah. Kako nisam sposobna da na nekoga budem kivna, bilo je dovoljno što mi je stavila tuku oko struka pa da me zlovolja prođe.

– I ja sam umorna, – odgovori mi ona. Vjetar mi stalno duvao u lice. Dok su muškarci išli ispred nas prema kolima, ona se zaustavi na pragu restorana i reče mi:

Valjda se nisi naljutila na mene zbog onoga što se desilo?

– Što ti pada na pamet, – odgovorih joj – kakve io veze ima s tobom?

I tako, pošto je iz svoje spletku bila izvukla tolika očekivana zadovoljstva, sad je još htjela bila se osigura da nisam na nju kivna, čini mi se da samta vrlo dobro shvatila i baš zato što sam se plašila da bi ona to mogla razumjeti pa bi se mogla uvrijediti, htjela sam da rastjeram sve njene sumnje i da se prema njoj pokažem ljubazna. Okrenuh se prema njoj, poljubih je u oba obraza i rekoh joj:

– Zašto da se na tebe ljutim? Ti si uvijek smatrala da bi trebalo da napustim Dina i da se zabavljam s Astaritom.

– Istina je, – potvrdi ona svečano, – a mislim tako i sada... iako se plašim da mi to nikad nećeš oprostiti.

Izgledala je zabrinuta, a ja sam, kao da me je nekim čudom zarazila, bila još nemirnija od nje, jer sam se plašila da će ona pogoditi moje prave osjećaje.

– Vidi se da me ne poznaješ, – odgovorih joj jednostavno, – znam da bi ti željela da ja napustim Dina i to samo zato što me voliš i što ti je žao što ne vodim računa o svojim interesima. Možda, – dodadoh i posljednju laž – imaš čak i pravo. Ona se razvedri, uze me pod ruku i reče mi povjerljivo i mirno:

– Moraš me shvatiti... Astarita ili neko drugi... ali ne Đino... kad bi ti samo znala kako mi je neprijatno kad te vidim tako lijepu, a tako bijedno

odjevenu ... pitaj Rikarda... po cio mu dan samo o tebi govorim ...

Sad je sa mnom razgovarala kao i obično, bez svakog ustezanja. Ja sam joj sve odobravalala. Tako stigismo do kola. Ponovo zauzesmo mjesta koja smo bili zauzeli na polasku, i kola krenuše. Na povratku, čitavo vrijeme niko od nas četvoro nije progovorio. Astarita me je i dalje gledao, ali je njegov pogled sad izražavao više patnju nego želju. Ali sad mi taj njegov pogled nije zadavao nikakve brige, niti sam, kao pri odlasku, osjećala potrebu da se prema njemu pokažem ljubazna. Sa zadovoljstvom sam udisala vjetar koji mi je kroz prozorčić duvao u lice i nesvjesno sam po stupovima kontrolirala razmak koji nas je još dijelio od Rima. Odjednom osjetih kako moju ruku lagano dodiruje Astaritina ruka, a zatim kako on pokušava da mi nešto utisne u dlan, kao neki komadić papira. Iznenadena, pomislih da on, kako se ne usuđuje da sa mnom razgovara, hoće da mi pismeno nešto saopći. Ali kad spustih pogled vidjeh da je u pitanju na četvoro presavijena novčanica.

Gledao me uporno nastojeći da me primora da novčanicu stisnem prstima. U jednom momentu poželjela sam da mu novčanicu bacim u lice, ali u isto vrijeme osjetih da bih tim učinila čisto spoljašnju kretnju, diktiranu više željom za podražavanjem nego dubokim duševnim impulsom. Bio me je iznenadio osjećaj koji me obuže u tom trenutku, a koji kasnije, kad sam od ljudi dobivala novac, nisam nikad osjetila ni tako jasno ni tako snažno. Bio je to osjećaj neke čisto seksualne sukrivnje i seksualnog sporazumijevanja. Ranije, u onoj gostionici, nikakvo njegovo milovanje nije bilo u stanju da u meni izazove takav osjećaj, u stvari osjećaj neke neizbježne potčinjenosti, koja mi sad odjednom otkri čitavu jednu dosad nepoznatu stranu mog karaktera. Bilo mi je jasno da treba da odbijem taj novac, ali sam u isto vrijeme osjećala da želim da ga primim. Toj je želji bio izvor ne toliko pohlepa za novcem koliko u nekom novom zadovoljstvu koje je ta ponuda budila u mojoj duši.

Pa ipak, odlučih da primim novac, napravih kretnju kao da hoću da ga odbijem. Ta je kretnja bila posve instinktivna i nimalo sračunata. Stalno gledajući u moje oči Astarita je i dalje uporno nastojao da primim novac. Konačno premetnuh novčanicu iz desne u lijevu ruku. Osjetih neku čudnovatu razdraženost, pa mi je lice gorjelo a disanje postalo teže. Da je Astarita u tom trenutku mogao da pogodi moje osjećaje, možda bi bio pomislio da ga volim. To, međutim, ne bi bilo imalo nikakve veze sa stvarnošću, jer su moju dušu ispunjavali samo novac, način i motiv. Odjednom osjetih kako mi Astarita uzima ruku i prinosi je svojim usnama. Dozvolih mu da je poljubi, a onda je povukoh. Poslije toga se više uopće ne pogledasmo sve dok ne stigismo u Rim.

U gradu se svi razidosmo, gotovo bježeći, kao da smo bili svjesni da smo počinili neki zločin pa je sada svakome stalo samo do toga da se što prije sakrije. I zaista, svi smo tog dana bili učinili nešto što je mnogo ličilo na neki zločin. Rikardo iz gluposti, Dizela iz zavisti, Astarita iz požude, a ja svojim neiskustvom. Dizela mi, u vezi s poziranjem, zakaza sastanak za slijedeći dan, Rikardo mi zaželjje laku noć, a Astarita nije bio u stanju da učini ništa drugo osim da mi, ozbiljan i izobličen, stisne ruku. Dopратише me do kuće. Sjećam se da, uprkos umoru i grižnji savjesti, nisam mogla da savladam izvjestan osjećaj zadovoljene taštine kad je porodica željezničara, moga susjeda, koja nas je posmatrala s prozora, vidjela kako izlazim iz onih lijepih kola.

Otišla sam u svoju sobu, zaključala vrata, a zatim najprije pogledala novac. Otkrila sam da se ne radi o jednoj nego o tri novčanice od po hiljadu i u jednom trenutku, sjedeći na kraju kreveta, osjetih se gotovo sretnom. Taj je novac bio dovoljan ne samo da platim poslednje otplate za namještaj nego i da njime kupim i neke druge stvari koje su mi još bile potrebne. Nikada nisam imala toliko novaca, nezasitno sam gledala i dodirivala novčanice. Moje staro siromaštvo navodilo me, da taj prizor smatram više privlačnim, gotovo nevjerojatnim. Gledala sam u novčanice isto tako dugo kao što sam često gledala u svoj namještaj, jer sam htjela da se potpuno uvjerim u to da su zaista moje.

Činilo mi se kao da je dug i dubok san te noći izbrisao i samu uspomenu na pustolovinu u Viterbu. Slijedećeg dana probudih se mirna i spremna da s uobičajenom istrajnošću i dalje radim na ostvarenju svojih težnji za normalnim porodičnim životom. Dizela koju sam tog istog jutra vidjela, da li zbog grižnje savjesti ili vjerojatnije zbog izvjesne razumne uviđavnosti, nije napravila uopće nikakvu aluziju na naš izlet, i ja sam joj na tome bila veoma zahvalna. Zabrinjavala me je, međutim, misao o mom skorom susretu s Đinom, lako sam bila uvjerena da uopće nisam kriva za sve ono što se desilo, ipak me je brinula misao da ću morati da lažem. To mi je bilo neprijatno, a nisam bila ni sigurna da ću umjeti lagati: to mi se sada prvi put dešavalo, jer sam prema njemu uvijek bila potpuno iskrena. Istina, pred njim sam tajila da se sastajem s Dizelom, ali su motivi za to moje lukavstvo bili toliko nevini, da to uopće nisam smatrala za laž, pogotovu što me je na to bila primorala njegova nerazumna antipatija prema Dizeli.

Bila sam toliko zabrinuta i uzbuđena, da sam se, sastavši se s njim tog istog dana, jedva uzdržala da ne briznem u plač, da mu sve ne kažem i da ga ne zamolim da mi oprost. Historija izleta u Viterbo, toliko mi je tištala dušu da sam osjećala veliku želju da se, govoreći o tome izletu, oslobodim tog tereta. Da je Đino bio drugi čovjek i da nisam znala koliko je ljubomoran, bila bih mu sigurno sve kazala, mi bismo se poslije toga voljeli mnogo više nego ranije, i ja bih se osjećala zaštićenom i vezanom za njega vezama koje bi bile jače i od same ljubavi.

Bilo je to jednog jutra, kad smo se, kao obično, sastali u aleji predgrađa i ondje sjedili u kolima koja su stajala. On primijeti da sam zabrinuta pa me upita:

– Što ti je?.

Pomislih:

– Sad ću reći sve, pa makar me izbacio iz kola i morala da se pješke vratim u Rim.– Ali mi poneke hrabrosti i ja ga samo upitah:

– Voliš li me?

–I ti još pitaš – odgovori.

– A da li ćeš me uvijek voljeti? – nastavih očiju punih suza.

– Uvijek.

– Hoćemo li se uskoro vjenčati?

Vjerojatno da mu je ova moja upornost bila dosadila i mirno reče:

– Časna riječ, ti ćeš me natjerati da pomislim da nemaš u mene

povjerenja... zar nismo odlučili da ćemo se o Uskrsu vjenčati?

– Tako je.

– Zar ti nisam dao novaca da urediš kuću?

– Jesi.

– Pa kad je sve tako ... jesam li ili nisam častan čovjek? Kad ja nešto obećam, onda se i držim svog obećanja. Kladim se da te to podbada tvoja majka.

– Ne, ne, moja majka nema s tim nikakve veze, uzbuđeno odgovorih, – a reci mi, hoćemo li živjeti zajedno?

– Razumije se.

– A hoćemo li biti sretni?

– To će zavisiti od nas.

– A hoćemo li živjeti zajedno? – upitah ga ponovo, sam bila nesposobna da iziđem iz kruga svojih misli.

– Pa to si me već pitala, i ja sam ti na to već odgovorio.

– Oprosti mi, – rekoh – ali mi kad – kad sve to izgleda gotovo nemoguće.

Kako se više nisam mogla savladati, počeh da plačem. Njega te moje suze uveliko iznenadiše i uzbuđiše. To njegovo uzbuđenje odavalo je izvjesnu grižnju savjesti, čiji mi motivi tek mnogo kasnije postadoše jasni.

– Hajde, hajde, zašto plačeš?

Ja sam u stvari plakala jer sam bila ogorčena: mučila me je tuga što nisam sposobna da mu ispričam sve. I to se sa mnom bilo desilo i tako oslobodim svoju dušu tereta koji me je tištao, a plakala sam i zbog toga što me je mučio osjećaj da nisam dostojna njega, tako dobra čovjeka i savršena čovjeka.

– U pravu si, – rekoh na kraju savlađujući se, – ja sam budala.

– Ja to ne kažem ... ali ne razumijem zašto plačeš.

I tako mi onaj teret ostade na duši. Kad se rastadosmo, otiđoh isto poslijepodne u crkvu da se ispovijedim. Već gotovo godinu dana nisam to činila. Bila sam svjesna da to mogu uvijek da učinim, i to mi je bilo dovoljno. Bila sam prestala da se ispovijedam kad sam prvi put poljubila Dina. Bilo mi je jasno da su, s religioznog stanovišta, moji odnosi s Đinom grešni, ali nisam zbog toga osjećala neku grižnju savjesti, jer sam bila sigurna da ćemo se uzeti, a pogotovu jer sam smatrala da ću prije vjenčanja, i to jednom zauvijek, dobiti oproštaj grijeha. Pođoh u neku malu crkvu u centru grada, čija su se glavna vrata nalazila između ulaza u jedan kinematograf i izloga jedne trgovine čarapa. Osim glavnog oltara i bočne kapele, koja je bila posvećena Gospi, crkva je bila utonula gotovo u potpunu

tamu, a uz to je bila i napuknuta i prljava. Slamnate stolice, pomaknute sa svojih mjesta i ispreturane, bile su ostale u onom istom neredu u kojemu su ih bili ostavili vjernici, tako da su više podsjećale na kakav dosadni sastanak s kojeg su ljudi otišli s olakšanjem nego na službu u crkvi.

Slaba svjetlost, koja je prodirala kroz otvor na kupoli, osvjetljavala je prašinu na podu i oguljenu žbuku koja je na stupovima, davala iluziju mramora. Mnogobrojni zavjetni pokloni od srebra, koji su u obliku plamenih srdaca, gusto visili po zidovima, podsjećali su na neku sitnu trgovačku radnju. U zraku se osjećao ustajali miris tamjana od kojega sam postajala hrabrija. Kao djevojčica često sam udisala taj miris, uspomene koje je on budio u mom sjećanju bile su naivne i prijatne. Činilo mi se kao da se nalazim na nekom intimnom, davno poznatom mjestu i da sam u tu crkvu uvijek dolazila, iako sam sada u nju bila ušla prvi put u životu.

Zaželjeh da prije ispovijesti uđem u onu bočnu kapelu u kojoj se nalazio kip Gospe. Od rođenja bila sam posvećena Gospi, a majka mi je čak govorila da s mojim pravilnim crtama lica, s mojim velikim i blagim crnim očima i ličim na Gospu. Uvijek sam voljela Gospu, jer ona u svom naručju drži dijete, koje je, kad je odraslo, bilo ubijeno, i jer je ona, koja ga je rodila i voljela kao što svaka majka voli svoje dijete, toliko prepatila kad ga je ugledala razapeta na križu. Često sam mislila da je Gospa, upravo zato što je toliko prepatila, jedina koja može da shvati moje patnje i zato sam se još kao djevojčica samo njoj molila, njoj, jedinoj koja je mogla da me razumije. Gospa mi se sviđala i zato što je bila potpuno drukčija od moje majke, jer je bila vedra, mirna, raskošno odjevena i imala oči koje su me gledale s toliko ljubavi. Činilo mi se kao da je ona moja prava majka, a ne ona koja je neprestano vikala, uvijek bila zadihana i uvijek bijedno odjevena.

Klekoh, a zatim sam se, pošto pokrih lice rukama i sagnuh glavu, dugo molila. Svoju molitvu upućivala sam lično Gospi, moleći je da mi oprostí sve što sam učinila i da mene, majku i Dina uzme pod svoje okrilje. Kad sam osjetila da ne smijem biti kivna ni na koga, zamolila sam Gospu da zaštiti Dizelu, koja me je u svojoj zavisti izdala, i Rikardo, koji je u svojoj gluposti pomagao Dizeli, a na kraju i samog Astaritu. Za njega sam se molila mnogo duže negoli za druge, jer sam prema njemu osjećala srdžbu, a htjela sam da se oslobodim tog osjećaja, da ga volim onako isto kao što sam voljela sve druge. Htjela sam da mu oprostim i da potpuno zaboravim zlo koje mi je bio nanio. Na kraju sam bila toliko ganuta, da su mi suze potekle. Podigla sam pogled prema Gospi koja se nalazila iznad oltara. Kroz suze, kao kroz neki veo, nisam je više mogla jasno vidjeti, izgledalo mi je kao da se pokreće sa svog mjesta i da tone u vodu; velike voštane svijeće, koje su oko nje gorjele,

ličile su na zlatne privlačne mrlje, ili su u meni budile izvjestan osjećaj gorčine, kao da gledam zvijezde koje bih htjela da dodirnem, mada su suviše daleko. Dugo sam tako ostala gledajući Gospu kao kroz neki veo. Iz očiju mi odjednom potekoše suze i kliznuše niz moje rastuženo lice. Učini mi se da me Gospa s djetetom u naručju posmatra, a plamičci voštanih svijeća osvetljuju njeno lice: gledala me je sa sažaljenjem i sa simpatijama. Bila sam joj duboko zahvalna, jer sam se sad osjećala mnogo vedrija. Digoh se i pođoh da se ispovjedim.

Sve su ispovjedaonice bile prazne. Dok sam se osvrtala tražeći pogledom svećenika, neko iziđe na jedna mala vrata s lijeve strane glavnog oltara, pođe ispred oltara, kleknu, prekrsti se pa se uputi na drugu stranu. Bio je to jedan fratar, ali mi nije bilo sasvim jasno kojem redu pripada. Prikupih sve snage i tiho ga pozvah. On se okrenu i odmah se uputi prema meni. Kad mi se približi, ugledah mlada, veoma visoka i snažna čovjeka; lice mu je bilo rumeno, svježije, muško, uokvireno rijetkom, plavom bradom, oči plave, čelo visoko i bijelo. Gotovo nehotice pomislih da je stvarno lijep i da se tako lijepi ljudi veoma rijetko susreću ne samo u crkvi, već i van nje, i bila sam veoma zadovoljna što ću se baš njemu ispovjediti. Tiho mu saopćih svoju želju, a on, pozivajući me laganom kretnjom, pođe ispred mene prema jednoj ispovjedaonici. Kad uđe u ispovjedaonicu, klekoh ispred rešetke. Na emajliranoj pločici, prikucanoj na ispovjedaonici, stajalo je ime oca Ilije. To mi se ime dopade i ispuni me povjerenjem. Klekoh, a on je izmolio kratku molitvu i zatim me upita:

- Da li je prošlo već mnogo vremena otkako se nisi ispovjedila?
- Bit će godina dana.
- To je mnogo ... suviše mnogo ... zašto?

Primijetih da ne govori dobro talijanski, da izgovara – r– kako ga izgovaraju Francuzi, a zatim, – na osnovu dvije tri greške koje je bio učinio podešavajući strane riječi prema talijanskom izgovoru, – shvatih da je zaista Francuz. Bila sam zadovoljna što je stranac, iako ne bih mogla da kažem zašto. Možda jer nam sve ono što nam izgleda neobično, kad se spremamo na nešto čemu pripisujemo izvjesnu važnost, pravi utisak nečega što je za nas povoljno. Objasnih mu da će iz onog što treba da mu ispričam doznati zašto se tako dugo nisam ispovjedila. Poslije izvjesne kratke šutnje upita me Što želim da mu kažem. Na to mu brzo i s povjerenjem ispričah historiju mojih intimnih odnosa s Đinom, mog prijateljstva s Đizelom, izleta u Viterbo, Astaritine ucjene. Ali pričajući mu nisam mogla i da se savladam a da se ne upitam: kakav su utisak na njega činile tajne koje sam mu povjeravala? Nije ličio na druge svećenike, izgledao je neobično, gotovo kao neki svjetski

čovjek. To me je primoravalo da s radoznavošću razmišljam o razlozima koji su ga naveli da postane svećenik. Možda će izgledati čudno što sam poslije uzbuđenja koje je u meni bila izazvala molitva mogla da se interesujem za svog ispovjednika, i što je on u meni pobudio radoznalost, ali meni se čini da između te radoznalosti i onog uzbuđenja nije postojala nikakva suprotnost. I jedan i drugi osjećaj bili su nastali u mojoj duši u kojoj su pobožnost i koketerija, tuga i senzualnost nerazdvojno povezani.

Ali, mada sam mislila na njega, ipak sam, što sam duže govorila, sve više osjećala neko prijatno olakšanje i neku neodoljivu želju da mu se potpuno povjerim, da mu sve kažem, činilo mi se da mi je sad lakše i da sam se oslobodila one teške patnje koja me je dotad mučila, baš kao što cvijet koji je izmučila žega osjeća olakšanje kad na njega padnu prve kapljice kiše. Isprva sam govorila mucajući i zastajući, a zatim sve tečnije i naposljetku s neobuzdanom iskrenošću i nadom. Ništa nisam prešutjela, pa ni novac koji mi je dao Astarita, a ni osjećaje koje li; taj novac u meni izazvao, ni svrhu u koju sam namjeravala da ga upotrijebim. Slušao me ne komentirajući moje riječi, a kad završih, reče:

– Da ne bi pokvarila svoju vjeridbu, da bi sačuvala, dakle, ono što ti je jedino izgledalo kao gubitak, ti si pristala da pretrpiš hiljadu puta veći gubitak...

– Istina je – rekoh dršćući čitavim tijelom, zadovoljna što je on svojim finim prstima otvorio moju dušu.

– U stvari – nastavi kao da govori sam sa sobom tvoja vjeridba nema s tim nikakve veze ... popuštajući pred onim čovjekom ti si u samoj stvari popustila pred vojom željom da dođeš do novca.

– Istina je, istina je.

– Bilo bi, dakle, bolje da nisi uradila ono što si uradila, ma se nikad ne udala.

– Da, i ja tako mislim.

– Nije dovoljno da samo misliš... istina, ti ćeš se sada udati, ali pod koju cijenu? Više nikad nećeš moći da budeš dobra žena.

Bila me je iznenadila strogost i neumoljivost njegovih riječi i ja bolno uzviknuh:

– Ah, to nikako ... Meni izgleda kao da se sve to uopće nije ni desilo... uvjerena sam da ću biti dobra žena.

Mora da mu se dopala iskrenost mog odgovora, jer poslije kratke šutnje nastavi blažim glasom:

– Jesi li se iskreno pokajala?

– To svakako – odgovorih vatreno. Odjednom mi pade na pamet da će

mi on narediti da Astariti vratim novac, ali, mada sam na tu pomisao unaprijed osjetila izvjesnu neprijatnost, ipak sam bila spremna da ga poslušam, ako mi on to naredi, jer mi se sviđao, jer me je bio osvojio na neobičan način. On, međutim, ne aludirajući na novac, nastavi onim svojim hladnim glasom što mu je, kako mi se činilo, dolazio iz neke daljine, a strani mu je nagla sak pridavao neobično privlačan ton:

– Sad moraš da se što prije udaš... moraš da sve dovedeš u normalno sta nje ... da svom vjereniku dadeš na znanje da se vaši od nosi više ne mogu nastaviti na dosadašnji način.

– To sam mu već rekla.

– Ali Što ti je on rekao?

Nisam mogla a da se ne nasmiješim na pomisao da mi to pitanje iz dubine ispovjedaonice postavlja taj tako lijep, plav, čovjek. Savlađujući se, odgovorih mu:

– Rekao mi je da ćemo se vjenčati o Uskrsu.

Razmisli neko vrijeme, a zatim reče:

– Bolje bi bilo da se odmah udaš... do Uskrsa je daleko.

Ovoga puta mi se zaista učini da ne govori kao svećenik već kao dobro odgojen svjetski čovjek kome je u isto vrijeme dosadno što se mora baviti mojim poslovima.

– Ne možemo prije, jer ja još moram da sašijem opremu, a on mora da ode u svoje rodno mjesto i da govori s roditeljima.

– Kako bilo da bilo – nastavi on – ti se moraš što prije udati... a do udaje treba bezuslovno da prekineš svaku intimnu vezu sa svojim vjerenikom ... jer je to veo ma težak grijeh ... jesi li razumjela?

– Da, tako ću uraditi.

– Hoćeš li zaista tako uraditi? – ponovi on tonom koji je odavao sumnju. – U svakom slučaju nastoj da ti molitva pomogne protiv iskušenja... nastoj da se moliš.

– Da, moliću se.

– A što se tiče onog drugog čovjeka – produži – više ne smiješ da ga vidiš, ma kakvi razlozi to zahtijevali... kad ga ne voliš, to ti neće biti teško ... ako bude navaljivao, ako dođe, otjeraj ga.

Kad mu odgovorih da ću tako postupiti, preporuči mi i neke stvari, govoreći mi sve to onim svojim hladnim i odmjerenim glasom, koji mi je bio, i zbog stranog naglaska kojima je izgovarao riječi i zbog ugladenosti kojom čovjek sam isticao, vanredno prijatan. Na kraju mi naredi da u ime pokajanja svakog dana izmolim izvjestan broj molitvi i razriješi me od grijeha, ali me ne otpusti dok zajedno s njim nisam izmolila Očenaš. Ja to rado učinih, i ako

mi je bilo žao da odem i jer sam željela da i dalje slušam njegov glas. On počeo:

– Oče naš koji si na nebesima.

Ja ponovih za njim:

– Oče naš koji si na nebesima.

– Neka dođe kraljevstvo tvoje.

– Neka dođe kraljevstvo tvoje.

– Neka bude volja tvoja i na zemlji i kao što je na nebu

– Neka bude volja tvoja i na zemlji i kao što je na nebu.

– Kruh naš svagdanji daj nam danas.

– Kruh naš svagdanji daj nam danas.

– I oprosti nam grijehе naše kao što ih mi opraštamo dužnicima svojim.

– I oprosti nam grijehе naše kao što ih mi opraštamo dužnicima svojim.

– I ne navedi nas u napast nego izbavi nas od zla.

– I ne navedi nas u napast nego izbavi nas od zla.

– Neka tako bude.

– Neka tako bude.

Navela sam tu molitvu u cijelosti da bih obnovila uspomenu na one osjećaje koji su me bili obuzeli kad sam je izgovarala zajedno s njim: činilo mi se kao da sam se vratila u djetinjstvo pa me on vodi od jedne rečenice do druge. Ipak sam ujedno razmišljala o novcu koji mi je dao Astarita pa sam gotovo bila razočarana što mi nije naredio da taj novac vratim. Stvarno sam željela da mi to naredi, jer sam htjela da mu pružim dokaz svoje dobre volje, svoje poslušnosti, svog pokajanja, i zato što sam zbog njega željela da učinim nešto što bi za mene predstavljalo istinsku žrtvu. Kad završih molitvu digoh se, on izađe iz ispovjedaonice i htjede da ode i ne pogledavši me, a u znak pozdrava jedva klimnu glavom. Ja ga na to, gotovo nehotice, nepromišljeno, povukoh za rukav. On zastade i pogleda me onim svojim svijetlim, hladnim i mirnim očima.

U čini mi se ljepšim nego ikada, a hiljade misli, jedna luđa od druge, proletješe mi glavom. Bila sam osjetila da bih ga mogla voljeti pa sam htjela da mu na neki način dadem na znanje da mi se sviđa, ali me glas savjesti upozori da se nalazim u crkvi, da je on svećenik i ujedno moj ispovjednik. Sve te fantazije i sve te misli, koje me zaokupiše u istom trenutku, izazvaše u mojoj duši veliku zabunu, tako da časkom nisam bila u stanju ni da govorim. On me poslije kratke stanke upita:

– Želiš li da mi još nešto kažeš?

– Željela bih da znam, – rekoh – da li onome čovjeku treba da vratim novac?

On mi dobaci kratak pogled, koji mi, prav i oštar prodrije duboko u dušu, a zatim reče kratko:

– Da li ti je taj novac jako potreban?

– Jeste.

– Dobro, možeš ga zadržati... ali u svakom slučaju treba da postupiš kako ti to nalaže savjest.

Te je riječi bio rekao nekim naročitim tonom, kao da je time htio da kaže da je naš sastanak završen.

Promucah:

– Hvala, – ne osmjehnuvši se pri tom i gledajući mu pravo u oči. U tom trenutku bila sam zaista izgubila glavu pa sam se bila gotovo ponadala da će i on meni, na bilo koji način, znakom ili riječju, pokazati da mu nisam ravnodušna. Bilo je očito da je shvatio smisao moga pogleda, jer mu preko lica prijede lagana sjenka čuđenja.

Pozdravi me jedva primjetnom kretnjom, okrenu mi leđa i ode, a ja ostadoh, sasvim zbunjena i vrlo uzbuđena, pored ispovjedaonice.

Majci ne rekoh da sam se ispovjedila, a bila sam pred njom prešutjela i ono o izletu u Viterbo. Znala sam vrlo dobro da ona i o svećenicima i o religiji ima sasvim određeno mišljenje. Govorila je da je to sve lijepo i krasno, ali da bogataši i dalje ostaju bogati, a siromasi siromašni.

– Vidi se da bogataši umiju mnogo bolje da se mole nego mi – govorila je ona. O religiji je isto imala mišljenje kakvo je imala o porodici i o braku. Nekad je bila pobožna, išla je u crkvu, pa ipak joj je uvijek sve išlo naopako i zato nije više vjerovala. Kad joj jednom rekoh da nas nagrada čeka na onom svijetu, strahovito me izgrdi rekavši mi da ona sada odmah i to na ovom svijetu traži nagradu, a kako tu nagradu nije dobila, onda je sve laž. Pa ipak me odgojila, kao što sam već rekla, u religioznom duhu, jer je izvjesno vrijeme i sama bila religiozna. Međutim, nevolje posljednjih godina toliko su je bile ozlojedile, da je bila izmijenila mišljenje.

Kad sam se slijedećeg jutra popela s Đinom u kola, on mi reče da njegovi gospodari odlaze i da ćemo tako nekoliko dana moći da se sastajemo u vili. Načas se obradovah tome, jer mi se, to sam već spomenula, ljubav sviđala i voljela sam da imam odnos s Đinom.

Ali se odmah sjetih obećanja zadana ispovjedniku i, rekoh mu:

– Ne, to je nemoguće.

– Zašto?

– Zato što je nemoguće.:

– Dobro, – reče strpljivo, uzdahnuvši pri tom.

– Onda sutra.

– Ne... ni sutra... ni nikada.

– Zar nikada, – ponovi tiho, praveći se kao da je iznenađen. – Tako dakle? Hoćeš li mi bar to nekako objasniti. Napravi pri tom sumnjičavo i ljubomorno lice.

– Đino – rekoh mu užurbano – volim te i nikada te nisam voljela kao što te sada volim .. . ali baš zato što te volim odlučila sam da sve dok se ne vjenčamo ... bolje je da između nas ništa ne bude hoću da kažem ništa u smislu intimnijeg odnosa.

– E, sad mi je sve jasno – reče mi s izvjesnom lukavošću – ti se plašiš da te sada više neću uzeti.

– Nije istina ... uvjerena sam da ćeš me uzeti..., kad bih se toga plašila, ne bih vršila sve te pripreme ine bih trošila novac koji je majka teškom mukom skupila.

– Kako si rasipna kad je u pitanju novac tvoje majke – reče. U tom je trenutku bio tako neprijatan, da mi se gotovo učinilo da ga ne poznajem. – A onda zašto?

– Ispovjedila sam se, i moj mi je ispovjednik naredio da s tobom ne smijem imati više odnosa dok se ne uzmemo.

On napravi kretnju koja je odavala njegovo nezadovoljstvo, a pri tom mu izmače uzvik nalik na psovku.

– Al' s kojim pravom taj svećenik zabada svoj nos u naše stvari? Voljela sam da mu ništa ne odgovorim, ali on ostade uporan.

– Reci, zašto ne govoriš?

– Nemam više što da kažem.

Mora da sam izgledala suviše odlučna, jer on odjednom promijeni stav i reče:

– Dobro .., neka bude ... znači, želiš da te otpratim u grad.

– Kako te volja.

Moram da kažem da je to bio jedini put kad je on prema meni bio neprijatan i neljubazan. Već idućeg dana, kao da se pomirio sa sudbinom, ponašao se kao ranije; bio je srdačan, predusretljiv, uljudan. I dalje smo se sastajali svakog dana, kao i ranije, samo što sada više nije bilo intimnijeg odnosa među nama pa se sve svodilo na razgovor. Ponekad bih ga poljubila, iako je on smatrao za pitanje časti da to od mene ne traži. Činilo mi se da nije grijeh da ga poljubim, jer smo ionako bili vjereni i uskoro smo se morali vjenčati. Danas, kad se u mislima vraćam na te dane, čini mi se da se Đino tako brzo pomirio s ulogom smirenog vjerenika, jer se nadao da će se na taj način naši odnosi postepeno ohladiti, da će među nama gotovo nesvjesno doći do neke vrste neprimjetnog raskida. Ta zar se nije svakog dana dešavalo

da su djevojke, poslije duge zamorne vjeridbe, odjednom postajale slobodne? To se dešavalo neprimjetno, a da ni one same nisu znale kako, a i bez veće štete osim što im je tako najljepši dio njihove mladosti bio prošao. Ja sam Dinu, a da ni sama nisam primijetila, saopćavajući mu onu ispovjednikovu naredbu, bila pružila izgovor koji je on možda i sam tražio da bi oslabio našu vezu. Sigurno je da on sam ne bi za to nikad bio smogao smjelosti, jer je po svom karakteru bio slab i egoista pa mu je zadovoljstvo koje su mu pružali naši odnosi bilo daleko veće od želje da me ostavi, ali mu ispovjedniskova intervencija pruži priliku da se odluči za licemjerno i prividno nezainteresovano rješenje.

Nakon izvjesnog vremena moji sastanci s Đinom postadoše sve rijedi, više se nisam sastajala svakog dana, već samo svakog drugog. Bila sam primijetila da su i naši izleti kolima iz dana u dan postajali sve kraći i da je on, kad smo govorili o braku, postajao sve rasijaniji. Ali mada sam u njegovom držanju bila jasno primijetila tu promjenu, ipak nisam ništa posumnjala, utoliko više što se tu radilo o jedva uočljivim promjenama, sitnicama, a i zato što se on i dalje ponašao na svoj uobičajen, ljubazan i uljudan način. Najzad mi jednog dana saopći skrušenog lica da zbog porodičnih razloga moramo odgoditi datum našeg vjenčanja do iza ljeta.

– Da li ti je mnogo žao? – dodao je videći da ja tu vijest uopće ne komentiram i da samo zbunjeno i s gorkim izrazom na licu gledam preda se.

– Ne, ne, – rekoh trgnuvši se – ne smeta ništa... ne mari... tako ću imati dovoljno vremena da sašijem svoju opremu.

– Ali nije istina, tebi je mnogo žao. – Čudnovato koliko mu je bilo stalo da me to odgađanje vjenčanja ražalosti.

– Nije, kažem ti.

– Ako ti zaista nije žao, onda to znači, da me ti u stvari ne voliš i da ti baš ne bi bilo žao ni kad se uopće ne bismo vjenčali.

– Ne govori tako – rekoh uplašeno – to bi za me ne bilo strašno... neću uopće da na to mislim.

U prvi mah ne shvatih izraz njegova lica. U stvari, on je htio da iskuša moju privrženost sebi, pa je bio veoma nezadovoljan, jer je shvatio da je ona još uvijek duboka.

Premda to odgađanje našeg vjenčanja nije bilo dovoljno da u meni izazove neku sumnju, ono je svakako potvrdilo davna majčina i Đizelina uvjerenja. Majka, a to se češće dešavalo (iako je to bilo čudnovato s obzirom na njen impulsivan i silovit karakter), nije isprva tu vijest uopće komentarisala. Ali jedne večeri, dok je, kao obično šutke i pazeći na moja naređenja postavljala sto, ona reče u vezi s nekom mojom aluzijom na

vjenčanje:

– Znaš li kako su u moje vrijeme zvali djevojku koja kao ti čeka da se uda, a nikad se ne udaje?

Preblijedeh, i srce mi zastade.

– Kako?

– Djevojka u hladnjači– – reče mirno majka – drži te na hladnom mjestu kao što ljudi drže meso koje je preostalo, ali, ako se meso od dugog stajanja pokvari, onda ga bace...

Razljutiti se i rekoh:

– Nije istina... uostalom, to je prvi put što smo odgodili vjenčanje... i to samo za nekoliko mjeseci... u stvari, ti si protiv Dina zato što nije gospodin nego samo vozač.

– Ja nisam ni protiv koga.

– Jesi... a i zato što si morala da potrošiš onaj novac za našu svadbu ... ali ne plaši se ...

– Čeri moja... ljubav te je učinila glupom.

– Ne plaši se, kažem ti, jer će on platiti sve rate koje još nisu plaćene... ono što si ti platila, to ćemo ti vratiti... gledaj... – Opijena strašću, otvorih torbicu i pokazan joj novčanice koje mi je bio dao Astarita. – To je njegov novac – nastavih, toliko zasljepljena da sam, govoreći ove laži, gotovo i sama povjerovala da govorim istinu – taj sam novac dobila od njega, a bit će ga još.

Majka pogleda pohlepno novac i napravi neko zbunjeno i razočarano lice koje me ispuni kajanjem. Poslije dužeg vremena prvi put sam prema njoj bila tako ružno postupila, a bila sam svjesna da lažem i, da mi taj novac nije dao Đino. Ona bez riječi raspremi sto, uze tanjire i izađe. Nakon nekoliko trenutaka ljutitog razmišljanja digoh se i pođoh za njom. Vidjeh je s leđa kako sagnute glave i pogrbljenih ramena stoji ispred lavaboa i pere sudove, stavljajući ih na mramor da se suše. Osjetih prema njoj veliko sažaljenje. Toplo joj obaviti ruke oko vrata i rekoh:

– Oprosti mi što sam ti ono rekla. . . nisam tako mislila... ali kad god govoriš o Dinu, ja izgubim glavu.

– Dobro, dobro pusti me – reče praveći se kao da želi da se oslobodi mog zagrljaja.

– Ali ti moraš shvatiti – dodadoh tužno – da ću se, ako me Đino ne uzme, ili ubiti ili postati uličarka.

Đizela primi vijest o odgodi vjenčanja gotovo na isti način kao majka. Bile smo u njenoj namještenoj sobi, ja sam sjedila na rubu kreveta, a ona se, za toaletnim stočićem, u spavaćici, češljala. Ne stavljajući nikakve

primjedbe, pusti me da izgovorim sve do kraja, a zatim pobjedonosno i mirno reče:

– Zar ne vidiš da sam bila u pravu?

– Zašto?

– On ne želi da te uzme i neće te uzeti. . . Sad više nije u pitanju Uskrs već Svi sveti... kad dođu Svi sveti, onda će odgoditi do Božića, a onda ćeš jednog da na ipak sve shvatiti i sama ćeš ga ostaviti.

Te me riječi razljutiše, bile su mi neprijatne, ali svoj bijes iskalih donekle na majci, jer sam znala da bih, ako kažem što mislim, morala da prekinem svoje odnose s Đizelom; to, međutim, nisam htjela jer je ona bila, na kraju krajeva, moja jedina prijateljica. U stvari, trebalo je da odgovorim onako kako sam mislila, naime, da ona ne želi da se ja udam za Dina, jer zna da je Rikardo neće nikada uzeti. To je bilo točno, ali to bi od mene bilo suviše pakosno, a smatrala sam da ne bi bilo ni pravedno da vrijeđam Đizelu samo zato što je ona, govoreći o Dinu, podlegla, možda čak i nesvjesno, ružnom osjećaju zavisti i ljubomore. Rekla sam samo:

– Nećemo više o tome govoriti ... pristaješ li? ... Tebi ionako nije ni najmanje stalo da li ću se ja udati ili neću, a meni je neprijatno da o tome govorim.

Ona odjednom ustade od toaletnog stočića, i sjede pored mene na krevet.

– Kako da mi nije stalo? – živahno protestovah a zatim obuhvativši me oko struka, reče: –Meni je, naprotiv, veoma neprijatno kad vidim kako te on vuče za nos.

– Ali to nije istina – rekoh tiho.

– Htjela bih da budeš sretna – nastavi, a zatim po što je neko vrijeme šutjela, kao mimogred reče: – Da ti uzgred kažem ... Astarita me stalno muči, jer želi da te ponovo vidi... kaže da bez tebe ne može da živi... za ista je zaljubljen ... hoćeš li da zakažemo sastanak?

– Nemoj da mi govoriš o Astariti – odgovoriti.

– On je svjestan toga da se onog dana u Viterbu ružno ponio – nastavi – ali, konačno, on se tako ponio samo zato što te voli... spreman je da to popravi.

– Jedini način na koji može da to popravi – rekoh –jeste da ga više nikad ne vidim.

– Hajde, hajde... naposljetku radi se o ozbiljnom čovjeku koji te zaista voli... hoće da te svakako vidi i da govori s tobom ... zašto se, na primjer, ne biste mogli sastati u nekoj kavani u mom prisustvu?

– Ne, – rekoh odlučno – ne želim da ga vidim.

– Kajat ćeš se. Zabavljaj se ti s Astaritom. Ja bih se, draga moja, vrlo rado s njim zabavljala, jer je on velikodušan čovjek i ne vodi računa o novcu... ali on želi tebe ...

– Da, ali ja neću.

I dalje je navaljivala u korist Astarite, ali ja se ne dadoh nagovoriti. Tada sam se nalazila na vrhuncu svojih očajničkih želja da se udam, da osnujem svoju porodicu i zato sam bila čvrsto odlučila da se ne dam zavesti bilo kakvim razlozima ili novcem. Čak sam bila zaboravila i ono zadovoljstvo i onu drhtavicu koju je Astarita bio izazvao u mojoj duši na povratku iz Viterba stavljajući mi silom novac u ruku. i, kao što to često biva, ja sam se baš zato još grčevitije hvatala za misao o braku, jer sam se plašila, da bi Dizela i majka mogle biti u pravu i da bi bilo kakav razlog mogao da onemogući moju udaju.

U međuvremenu sam bila otplatila sve rate za namještaj, ali sam ipak radila više nego ranije, jer sam htjela da zaradim što više novaca da tako otplatim i opremu. Izjutra sam pozirala po ateljeima, a poslije podne se zatvarala s majkom u sobu i radila sve do noći. Ona je pored prozora radila na šivaćoj mašini, a ja sam, malo podalje, sjedila za stolom i šila na ruke. Majka me naučila da šijem bijelo rublje. Uvijek sam bila vrijedna i vrlo brza. Morala sam izrađivati mnogobrojne rupice i petljice, a uz to je za svaku košulju trebalo izraditi i monograme. Te sam monograme naročito lijepo radila; činilo se kao da izlaze iz samog tkanja, tako su bili ispupčeni i čvrsti. Naša je specijalnost bila muško rublje, ali se dešavalo da smo šile i žensko, samo što je to redovno bila roba osrednjeg kvaliteta, jer majka nije znala da radi fino rublje, a nije ni poznavala takve gospođe koje bi tražile bolju robu. Šijući, razmišljala sam o Dinu, o udaji, o izletu u Viterbo, o majci, jednom riječi o svom životu, i tako mi je vrijeme brzo prolazilo. Što je mislila majka, to nisam nikad mogla da saznam, ali je svakako nešto mislila, jer je dok je radila na šivaćoj mašini, uvijek bila nekako namrgođena, a kad bih joj ja nešto rekla, obično je odgovarala bez veze. Pred večer, čim bi pao mrak, dizala sam se, stresala sa sebe konce, i pošto bih obukla svoju najbolju haljinu, išla da potražim Đizelu i Dina, kad je to bilo moguće. Pitam se sad da li sam u to vrijeme bila sretna? U izvjesnom smislu jesam, jer sam svom dušom samo jedno željela, a činilo mi se da je to što sam željela blizu i moguće. Kasnije sam shvatila da prava nesreća dolazi tek onda kad više nemamo nikakvih želja i kad više ne pomaže ni to što su nam prilike povoljne i što imamo svega.

U to doba često sam primjećivala da me na ulici prati Astarita. To se dešavalo rano izjutra, kad sam odlazila u atelje. Astarita je obično čekao da izađem, i to na drugoj strani ulice, stojeći u nekom udubljenju gradskih zidina. Nikad nije prelazio preko ulice, već me, dok sam išla žurno pored kuća prema trgu, pratio polako s druge strane ulice, idući duž gradskih zidina. Vjerujem da me io posmatrao i, kako mi se činilo, bio zadovoljan time. U svemu se ponašao kao ludo zaljubljen čovjek, a to je stvarno i bio. Kad bih stigla na trg, on bi se zaustavio na tramvajskoj stanici, preko puta mjesta na kome bih ja zastala. Posmatrao me je i dalje, ali, čim bih ga ja pogledala, on bi se odmah zbunio i pravio se da gleda ide li tramvaj. Nema žene koja bi mogla da ostane ravnodušna prema takvoj ljubavi. Što se mene

tiče, ja sam ponekad prema njemu osjećala neku vrstu sažaljenja, jer mi je to njegovo ponašanje laskalo. Kad bi stigao Đino ili tramvaj, već prema tome kako bismo se dogovorili, ja sam se penjala u kola ili u tramvaj, a Astarita je ostajao na stanici i gledao kako se udaljujem i kako iščezavam.

Jedne večeri, kad se vratih kući, zatekoh u radionici Astaritu. Stajao je s šeširom u ruci i, oslanjajući se na sto, razgovarao s majkom. Kad ga ugledah u svojoj kući, odmah pomislih da je sigurno razgovarao s majkom u nadi da će ona moći uraditi nešto u njegovu korist. Bez trunke sažaljenja prema njemu, veoma se razljutih:

– Što radite ovdje?– – upitah ga.

On me pogleda, a na licu mu se ponovo pojavi onaj grčevit i drhtav izraz koji je imao u kolima, na putu za Viterbo, kad mi je rekao da mu se sviđam. Ali sada nije mogao ni riječi da progovori.

– Ovaj gospodin kaže da te poznaje – poče majka povjerljivim tonom – htio je da te pozdravi...

Sudeći po njenom tonu shvatih da je Astarita govorio s njom baš u onom smislu kako sam bila pomislila, a možda joj je dao i novaca,

– Učini mi ljubav, iziđi– – rekoh majci. Ona se uplaši mog grubog glasa i, bez riječi, izađe u pravcu kuhinje.

– Što radite vi ovdje?... Odlazite!– rekoh ponovo.

On me pogleda, izgledalo je kao da su mu se usne pomakle, ali ne reče ništa. Oči su mu bile utonule duboko u kapke, tako da su se vidjele samo bionjače. Pomislih da će naprosto pasti u nesvijest.

– Odlazite – ponovih još glasnije i još jače udarajući nogom o pod. – Odlazite, ili ću pozvati u pomoć ... pozvat ću susjeda koji stanuje ispod nas.

Kasnije sam se više puta pitala zašto me Astarita nije tada ponovo ucijenio i zašto mi nije zaprijetio da će, ako pred njim ne popustim, ispričati Dinu sve što se desilo u Viterbu. Sad me je mogao ucijeniti s većom sigurnošću u uspjeh nego ranije, jer me je tada zaista posjedovao, a postojali su i svjedoci, tako da nisam nikako mogla poricati da se desilo ono što se stvarno desilo. Tako sam došla do zaključka da me je prvi put želio, a drugi put volio. Ljubav mora biti uzajamna, a Astarita, koji me sada volio, morao je osjećati koliko bi bilo besciljno da me posjeduje na način kao što me je posjedovao onog Mana u Viterbu, nijemu i nepomičnu, kao da sam mrtva. No ja sam ovoga puta bila odlučila da ću dopustiti da istina izbije na vidjelo, jer, na kraju krajeva, ako me Đino voli, mislila sam, morat će shvatiti moj položaj pa će mi oprostiti. Moja je odlučnost svakako uvjerila Astaritu da bi nova ucjena bila nekorisna.

Na moju prijetnju da ću zvati u pomoć, uopće ne odgovori. Vukući

šešir po stolu, uputi se prema vratima. Kad dođe do kraja stola, zaustavi se, pognu glavu, kao da nastoji da se pribere i da želi da nešto kaže. Ali kad ponovo podiže oči prema meni i već pokrenu usne, učini mi se da ga je ponovo napustila hrabrost te ostade nijem, gledajući me netremice. Taj njegov drugi pogled učini mi se veoma dug. Zatim, pozdravivši me pokretom glave, iziđe i zatvori za sobom vrata.

– Odmah otidoh u kuhinju majci i bijesno je upitah: Što si kazala onom čovjeku?

– Ništa – odgovori mi ona uplašeno – pitao me je kakvim se poslom bavimo... rekao mi je da bi želio da mu šijem košulje.

– Ako pođeš k njemu, ubit ću te – povikah.

Ona me pogleda uplašeno i odgovori:

– Zar misliš da ću ići k njemu?... Neka naruči nekome drugome da mu šije.

– A o meni ti nije govorio?

– Pitao me je kad ćeš se vjenčati.

– A Što si mu ti odgovorila?

– Da ćeš se vjenčati u oktobru.

– A da li ti je dao novaca?

– Nije, zašto? – pogleda me praveći se kao da je iznenađena tim pitanjem. – Zar je trebalo da mi ne što da?

Po njenom glasu bila sam uvjerena da joj je Astarita dao novaca. Bacih se na nju i silovito je uhvatih za ruku:

– Reci istinu ... da li ti je dao novaca?

– Ne, ništa mi nije dao.

Držala je ruku u džepu od kecelje. Uхватih je za tu ruku svom snagom. Zajedno s rukom i skoči iz džepa i jedna novčanica presavijena nadvoje. Iako sam je i dalje stiskala, ona se sagnu i zgrabi je tako pohlepno i ljubomorno da se moj bijes odmah stišao. Sjetih se uzbuđenja i sreće koju je u mojoj duši na povratku iz Viterba bio izazvao onaj Astaritin novac i osjetih da nemam prava da osuđujem majku. I ona je imala isti osjećaj i podlegla je istim iskušenjima. Sad bih bila voljela da nisam ništa pitala, da nisam vidjela novčanicu. Zadovoljih se time što joj rekoh običnim glasom:

– Vidiš da ti je dao – a zatim, ne čekajući dalje objašnjenja, iziđoh iz kuhinje. Po nekim njenim aluzijama za vrijeme večere, shvatih da bi ona bila ponovo željela da govori o Astariti i o novcu, ali ja promijenih razgovor, i ona odustade od toga.

Slijedećeg dana Dizela navrati u slastičarnicu u kojoj smo se obično sastajale, ali ovoga puta bez Rikarda. Čim sjede, reče mi bez ikakva uvoda:

– Danas moram govoriti s tobom o jednoj veoma važnoj stvari.

Predosjećajući nešto, ja preblijedeh. Jedva čujnim glosom rekoh joj:

– Ako je u pitanju neprijatna stvar, bit će bolje da mi o njoj ne govoriš.

Stvar nije ni dobra, ni loša – odgovori ona živahno – kao svaka druga... već sam ti rekla ko je Astarita...

– Neću da čujem za Astaritu.

– Astarita je, kao što igra veliku ulogu u Ali slušaj, nemoj biti dijete. sam ti već rekla, velika zvjerka.; političkoj policiji.

Osjetih da mi se hrabrost vraća, jer se nisam uopće t bavila politikom. Rekoh s izvjesnim naporom:

– Ne zanima me ko je Astarita, koliko se mene tiče, može da bude i ministar... –

– Ah, kakva si... – planu Đizela – bolje bi bilo da me slušaš, umjesto što me prekidaš... Astarita mi je rekao da neizostavno dođeš k njemu u ministarstvo... ima da govori s tobom ... ali ne o ljubavi – dodade brzo, videći da se ja već spremam da protestujem – ima da govori s tobom o veoma važnoj stvari... o nečemu što se tebe tiče.

– Da... za tvoje dobro tako mi je bar rekao Astaritin;

Zašto sam poslije toliko suprotnih odluka ovoga puta odlučila da prihvatim Astaritin poziv? To ni sama ne znam. Rekoh, više mrtva nego živa:

– Dobro, otići ću.

Đizelu zbuni donekle moja pasivnost, a kako primijeti da sam blijeda, uplaši se.

– Što ti je? – upita me. – Da li je to zato što te policija zove? – ali ona nema ništa protiv tebe ... čega se plašiš? ... Ta neće te uhapsiti...

Digoh se, iako sam osjećala da mi koljena klecaju.

– Dobro – rekoh – otići ću. Koje je to ministarstvo?

– Unutrašnjih ... točno preko puta glavnog kinematografa... nego čuj...

– U koliko sati?

– Ujutro, u svako doba... nego slušaj...

– Doviđenja.

Te sam noći veoma malo spavala. Nisam mogla da shvatim Što bi Astarita mogao da traži od mene što ne bi bilo u vezi s njegovom strasti, ali sam imala izvjestan predosjećaj, bila sam gotovo sigurna da se nemam nadati dobru. S obzirom na mjesto na kome mi je bio zakazao sastanak, pretpostavljala sam da je u pitanju stvar za koju je nadležna policija, a bilo mi je jasno, kao svakome siromahu, da se policija nikad ne kreće za dobro siromaha. Pošto ispitah u tančine svoje ponašanje, zaključili da Astarita želi ponovo da me ucijeni, služeći se kakvim obavještenjem koje je dobio u vezi s

Đinom. Nisam poznavala Đinov život i zato sam se plašila da se možda nije politički kompromitirao. Nikad se nisam bavila politikom, ali nisam bila toliko neznalica da ne bih znala da ima mnogo ljudi kojima se ne sviđa fašistički režim, a jedna vrsta se ljudi, u koje je spadao i Astarita, brinu za to da takve vladine neprijatelje učini neškodljivim. Fantazija mi je živim bojama slikala dilemu pred koju će me postaviti Astarita: ili da ponovo pred njom popustim ili da dozvolim da Đino ode na robiju. Povod mojim mukama bila je činjenica što ja nikako nisam bila voljna da udovoljim Astaritinoj želji. Ali isto tako nisam htjela ni da Đino bude zatvoren. Imajući sve to u vidu, nisam više prema Astariti osjećala nimalo sažaljenja, već samo mržnju. Smatrala sam ga kukavicom, podlacom, čovjekom, koji nije dostojan da živi pa ga treba nemilosrdno kazniti. I tako, pored ostalih rješenja, sinu mi i misao da ga ubijem. Radilo se ipak više o bolesnoj fantaziji, nastaloj od nespavanja, nego o nekoj stvarnoj odluci. Tom sam se fantazijom, koja nije mogla da dođe do izražaja u objektivnoj i čvrstoj odluci, zanosila sve do zore. Vidjela sam samu sebe kako stavljam u torbicu oštar i šiljat nož kojim je majka ljuštila krompire, kako odlazim Astariti, kako mi on naređuje baš ono čega sam se plašila, a zatim kako mu ja, udarajući ga što sam jače mogla svojom snažnom mišicom, zadajem udarac u vrat, između uha i bijela uškropljena ovratnika, a zatim izlazim iz sobe i, praveći se kao da sam sasvim mirna, jurim da se sakrijem kod Đizele ili kod koje druge, meni prijateljski naklonjene osobe. Ali, mada su me neprestano zaokupljala takva krvoločna maštanja, ipak sam bila čitavo vrijeme svjesna da neću nikada biti sposobna da tako nešto uradim, jer osjećam ne samo odvratnost prema krvi, već mi je isto tako odvratna i sama misao da bih nekome mogla da zadam kakav težak udarac; po svom karakteru više sam sklona da podnosim nasilje, nego da ga sama vršim.

Pred zoru zadrijemah i malo odspavah, a kad se razdanilo, digoh se i pođoh na uobičajeni sastanak s Đinom. Čim se u predgrađu sastadosmo u aleji, odmah ga poslije prvih riječi, upitah, trudeći se da mi glas bude što ravnodušniji:

– Reci mi... da li si se ti ikada bavio politikom?

– Politikom? . . . Kako to misliš?

– Tako, da li si se bilo čime ogriješio o režim?

Pogleda me s izrazom čovjeka koji stvari dobro razumije i pravilno ocjenjuje, a zatim me upita:

– Reci mi, ličim li ja tebi na budalu?

– Ne ... ali...

– Odgovori mi prije svega: Ličim li ja tebi na budalu?

– Ne – odgovorih – ne ličiš... ali...
– Pa onda – završi – koga bih se đavola bavio politikom!
– Ne znam, toliko puta...
– Ostavi... ako je ko želio da ti podvali, reci mu slobodno da Đino Molinari nije budala.

Gotovo čitav sat obilazila sam oko ministarstva i ni kako nisam mogla da se odlučim da uđem. Već je bilo jedanaest sati kad uđoh i upitah vratara za Astaritu. Najprije se popeh prostranim mramornim stepenicama, zatim nekim stepenicama koje su bile nešto uže, ali još uvijek dosta prostrane, i najzad nekim širokim hodnicima uđoh u čekaonicu u koju su vodila troja vrata. Dotada me je riječ policija podsjećala na nečiste i zapuštene prostorije lajonskih komesarijata pa sam se veoma iznenadila kad am vidjela kako su luksuzni uredi u kojima je radio Astarita. Čekaonica je bila pravi salon, s podom od mozaika, sa starim slikama poput onih koje se mogu videti u crkvama, pored zidova bile su postavljene kožom, presvučene stolice, dok se u sredini sobe nalazio masivan sto.

Uplašena tim luksuzom, nisam mogla da ne pomislim, da je Dizela zaista imala pravo, jer je i meni sada bilo jasno da je Astarita stvarno neka velika zvjerka. Da je Astarita bio zaista važna ličnost, to mi potvrdi i jedan sasvim neočekivan slučaj. Tek što sam bila sjela, otvoriše se jedna vrata i na njih iziđe jedna veoma lijepa i visoka, iako ne više sasvim mlada gospođa u dubokoj crnini, elegantno odjevena s koprenom na licu. Za njom iziđe od mah i Astarita. Digoh se, uvjerena da je na mene došao red. Pošto mi iz daleka dade znak rukom, kao da hoće da me upozori da me je vidio, ali da još nije na mene došao red, Astarita je i dalje na pragu sobe razgovarao s tom gospođom. Zatim, pošto je otprati do polovine salona i pošto se s njom oprostio, klanjajući se i ljubeći joj ruku, pozva rukom jednu drugu ličnost koja je zajedno samnom sjedila u onom salonu, nekog starca s naočarima, bijele bradice, u crnini, koji je ličio na kakvog profesora.?

Na Astaritin znak on se odmah diže i, uslužan i zadihan, pohita prema njemu. Kad njih dvojica iščezoše u sobi, ostadoh potpuno sama. Prilikom te kratke Astaritine pojave najviše me iznenadila razlika između njegova sadašnjeg držanja i onoga prilikom izleta u Viterbo. Onda je bio zbunjen, nekako grčovit, nijem, izobličen, sada je naprotiv davao utisak čovjeka koji vlada sobom, bio je prirodan, iako krut, ispoljavajući uz to neku autoritativnu, iako promišljenu nadmenost. I glas mu je bio drukčiji. Sa mnom je za vrijeme izleta govorio tiho, toplo prigušenim glasom, a kad je govorio s gospođom s koprenom, glas mu je imao jasan, hladan, odmjeran i miran ton. Kao obično, bio je odjeven u tamnosivo odijelo, s bijelim i

visokim ovratnikom, tako da se činilo da gotovo uopće ne miče glavom, koje sam za vrijeme izleta posmatrala, ne pridajući im nikakav naročiti značaj, izgledali sasvim u skladu s mjestom, sa strogim i masivnim namještajem, s prostranom dvoranom, s tišinom i redom koji je u njoj vladao, a odijelo mu je sad ličilo na neku uniformu. Ćizela je u pravu, pomislih ponovo, taj čovjek mora da je neka visoka ličnost, a one njegove nespretne manire i onaj njegov stalan osjećaj inferiornosti, koje je ispoljavao u onom društvu, mogla je da objasni samo ljubav koju je prema meni osjećao.

Ta me zapažanja donekle umiriše; kad se poslije nekoliko trenutaka vrata ponovo otvoriše i starac iziđe, osjetih da ponovo vladam sobom. Astarita se međutim ne pojavi da me sam pozove s praga svoje sobe, umjesto toga odjeknu zvonce, jedan poslužitelj uđe u Astaritinu sobu i za sobom zatvori vrata, ali se odmah ponovo pojavi, približi mi se i, pošto me tihim glasom upita kako se zovem, reče mi da uđem.

Astaritin ured nalazio se u sali koja je bila jedva nešto manja od čekaonice, ali je bila prazna, osim što su se u jednom ćošku nalazili jedan divan i dve fotelje, a u drugom jedan velik sto za kojim je sjedio Astarita. U sobu je kroz prozore, zastrte bijelim zavjesama prodirao hladan dan bez sunca, tužan, ispunjen tišinom, i koji me podsjeti na Astaritin glas dok je govorio s gospođom s koprenom. Pod je bio pokriven velikim mekanim ćilimom, a na zidovima su visile dvije tri velike slike. Sjećam se jedne koja je prikazivala red zelenih livada, omeđenih na horizontu vijencem kamenitih planina.

Kako rekoh, Astarita je sjedio za onim svojim velikim stolom. Kad uđoh, ne podiže čak ni oči s nekih papira: čitao je, ili se bar pravio da čita. Kažem – pravio – , jer sam bila sigurna da je sve to samo komedija, sračunata da me zastraši i da mi sugerira koliki on autoritet uživa i kolika mu se važnost ondje podaje. I stvarno, kad pridoh bliže stolu, vidjeh da onaj list, u koji je on s tolikom pažnjom upirao svoj pogled, ne sadrži više od tri do četiri retka ispod kojih se umjesto potpisa nalazila neka drljotina. Osim toga i ruka, kojom je bio podupro čelo i između dva prsta stiskao upaljenu cigaretu, odavala je da je zbunjen, jer je vidljivo drhtala. Od drhtanja ruke pade mu malo pepela i rasu se po onom listu koji je on proučavao s tolikom i s tako namještenom pažnjom.

Položih ruku na ivicu stola i rekoh:

– Evo me.

Kao na neki signal, on na te riječi prestade da čita, žurno se diže i pođe da me pozdravi uzimajući me za obje ruke. Ali je sve to bio učinio šutke, iako je to bilo u velikoj suprotnosti s onim njegovim autoritativnim i

neusiljenim držanjem koje je nastojao da zadrži. U stvari, kako to odmah shvatih, i sam moj glas bio je dovoljan da on zaboravi ulogu koju je želio da odigra i da ponovo padne u ono nesavladljivo, uobičajeno uzbuđenje. Poljubi mi ruke, najprije jednu, zatim drugu, pogleda me prevrćući svojim melanholičnim i požudnim očima, htjede da progovori, ali mu usne zadrhtaše, i on izvjesno vrijeme ostade bez riječi.

– Došla si– – reče konačno onim svojim tihim i prigušenim glasom koji mi je već bio poznat.

Ja sam se, međutim, možda baš zbog toga njegova držanja osjećala sasvim hrabrom. Rekoh:

– Da, došla sam . . ., u stvari nije trebalo... Što želite da mi kažete?

– Dođi, sjedi ovamo – prošapta.

Nije ispuštao moju ruku, stežući je snažno i stalno me držeći za nju, odvede me do divana. Sjedoh, ali on odjednom kleknu preda me, obuhvati mi noge rukama i pritisnu čelo na moja koljena. Sve je to radio u dubokoj tišini, dršćući čitavim tijelom. Čelo je pritiskivao takvom snagom, da sam osjećala bol, ali svojom ćelavom glavom tek pošto ostade dugo nepomičan, napravi odjednom kretnju kao da hoće da mi svoje lice položi u krilo. Ja na to napravih kretnju kao da hoću da se dignem i rekoh:

– Željeli ste da mi kažete nešto veoma važno ... recite ... inače ću otići.

On se na te riječi s mukom podiže, sjede pored mene, uze me za ruku i prošapta:

– Ništa... želio sam da te ponovo vidim.

Ponovo napravih kretnju kao da hoću da se dignem, ali on, zadržavajući me dodade:

– Da, i htio sam da ti kažem da se nas dvoje moramo sporazumjeti.

– Na koji način?

– Volim te – reče brzo – neizmjereno te volim ... dođi da živiš sa mnom, dođi u moju kuću ... bit ćeš gospodarica ... kao da si mi žena... imat ćeš haljina i nakita, kupit ću ti sve što zaželiš ...

Izgledao je van sebe, zbunjen, riječi su mu padale s usana, a usne su mu pri tom ostajale nepomične i nekako kao iskrivljene.

– Ah, zar ste me zato pozvali da dođem ovamo?– – upitah ga hladno.

– Zar nećeš?

– O tome nećemo više ni da govorimo.

Čudnovato, ali poslije tog mog odgovora on više ne otvori usta, ali podiže jednu ruku i, nastojeći da me fascinira izbezumljenom upornošću svojih pogleda, pomilova me po čitavom licu, kao da želi da zapamti njegov oblik. Prsti su mu bili lagani, osjećala sam kako dršću klizeći po mom licu od

sljepoočnica prema obrazima i od obraza prema bradi, od brade prema obrazima i od obraza prema sljepoočnicama. To su zaista bile kretnje zaljubljenog čovjeka, a ljubav ima toliku snagu uvjerljivosti čak i kad ne bismo željeli da na nju odgovorimo, da se u jednom trenutku osjetih pobuđena da mu iz samilosti kažem nešto utješnije, što ne bi značilo potpun prekid. Ali mi on za to ne dade vremena, jer se, pošto me pomilova, diže i reče nekim čudnim, zadihanim i jasnim tonom koji je odavao uzbuđenje, izazvano željom, i izvjestan meni dotada nepoznat osjećaj zvanične dužnosti:

– Da, čekaj... istina je... treba da ti saopćim nešto veoma važno.

Pođe prema stolu i uze jedan crveni fascikl. Upitah ga jedva čujnim glasom:

– Što je to?

– To je ... to je ... – bilo je čudno kako se njegov autoritativan i zvaničan ton miješa sad s njegovim uzbuđenjem – to je informacija koja se odnosi na tvog vjerenika.

– Ah – izustih i u jednom trenutku smrtno uzbuđena sklopim oči. Astarita to ne primijeti jer je prevrtao spise, gužvajući uzbuđeno pojedine listove.

– Đino Molinari, je li tako? – Ti si se s njim morala vjenčati u oktobru, je li tako?

– Da.

– Ali se iz ovih izvještaja vidi da je Đino Molinari oženjen – nastavi – i to s Antoanetom Partini pokojnog Emilija i Siomire Lavanja ... ima već četiri godine ... imaju i jednu djevojčicu koja se zove Marija... sad njegova žena živi u Orviju, kod majke ...

Ne rekoh ništa, digoh se s divana i pođoh prema vratima. Astarita sa svojim fasciklom u rukama ostade nasred sobe. Otvorih vrata i iziđoh.

Kad sam se tog prijatnog, blagog i oblačnog zimskog dana ponovo našla među svijetom na ulici, sjećam se da sam imala osjećaj, istina gorak, ali jasan, da je moj život – u kome je zbog mojih težnji i zbog mojih priprema za brak bilo došlo do izvjesnog prekida – ponovo počeo da teče svojim uobičajenim tokom bez promjena i bez novih događaja, kao kakva rijeka koja je za kratko vrijeme, na umjetan način, istrgnuta iz svog korita. Možda je taj osjećaj poticao iz činjenice što sam sada, u svojoj zbunjenosti, gledala oko sebe s pažnjom koja je bila lišena pređašnje smjelosti i što sam sada i ljude i trgovine i prevozna sredstva, prvi put poslije toliko mjeseci, ponovo vidjela u nemilosrdnom svjetlu njihove stvarnosti, dakle ni kao lijepe, ni kao zanimljive, ni kao beznačajne, već onakve kakvi su zaista bili, vidjela samih onakve kakve ih vidi pijan čovjek kad se otrijezni. Ali možda je još

vjerojatnije da su ti „moji osjećaji poticali iz konstatacije da stvarni život ne sačinjavaju moji planovi o sreći nego baš ono što se protivi tim planovima i namjerama, ono što se slučajno dešava, što je nepotpuno, nepredviđeno i što izaziva razočaranje i bol. Ako li je pak sve to točno, kao što mi se čini da jeste, onda je nesumnjivo da sam toga dana, poslije nekoliko mjeseci proživljenih u zanosu, ponovo počela da živim.

To je bila jedina misao koju je u meni izazvalo otkriće Đinove dvoličnosti. Nisam ni pomislila da bi trebalo da ga osudim, niti sam prema njemu osjećala ikakvu mržnju. Za njegovu laž nisam mogla da pronađem opravdanje, ali sam pronalazila razloge za izvinjenje, jer sam smatrala da nisam prevarena bez izvjesne svoje sukrievnje, a uz to je i uspomena na ono zadovoljstvo koje sam uživala u Đinovu zagrljaju bila još suviše svjež. Smatrala sam da je, zaslijepljen željom, bio više slab nego zao, i da je, ukoliko se to uopće moglo nazvati krivicom, za sve bila kriva moja ljepota, zbog koje su ljudi gubili glavu i zaboravljali da imaju savjest i izvjesne dužnosti. Đino prema tome nije nikako bio veći krivac od Astarite, samo što se on bio poslužio prevarom, a Astarita ucjenom. Obojica su me voljeli i sigurno bi se, da im je to bilo moguće, bili poslužili dozvoljenim sredstvima da me posjeduju i bili bi mi osigurali onu skromnu sreću koju sam ja stavljala iznad svega. Sudbina je, međutim, htjela da sam se ja sa svojom ljepotom namjerila na ljude koji nisu bili u mogućnosti da mi tu sreću osiguraju. Ali, na žalost, ako nije bilo sigurno da zaista postoji neki krivac, bilo je van svake sumnje da sigurno postoji žrtva, a ta žrtva bila sam ja.

Možda će nekome, posije takve prevare, kakva je bila Đinova, ovi moji osjećaji i ova moja rasuđivanja izgledati isuviše čudni, ali ja sam uvijek, kad bi me neko uvrijedio – a to se, s obzirom na moje siromaštvo, moju naivnost i osamljenost, često dešavalo, – uvijek osjećala želju da za onoga koji me je uvrijedio pronađem opravdanje i da što brže zaboravim uvredu. Ako se u meni zbog uvrede desi kakva promjena, ona se ne ispoljava u mom držanju ni u mojoj spoljašnosti, već mnogo dublje, u mojoj duši, koja se zatvara u samu sebe, kao što se zatvara zdravo i živo meso koje je zadobilo ranu i koje nastoji da mu rana što prije zaraste. Istina, ožiljci ipak ostaju, jer te gotovo nesvjesne promjene u duši imaju definitivan karakter.

I s Đinom se isto tako desilo. Nisam prema njemu osjetila nikakvu mržnju, mogla bih reći čak ni jedan jedini trenutak, ali se zato u mojoj duši mnogo toga izmijenilo i razbilo u paramparčad: moje poštovanje prema njemu, moje nade da ću osnovati porodicu, moja želja da ne popustim ni pred Đizelom ni pred majkom, moja nada u vjeru ili barem ona vrsta vjere koju sam dotada imala. Upoređivala sam se s lutkom koju sam imala kao

djevojčica, kako sam je cio dan tukla i zlostavljala osjećala sam, iako je njeno nasmijano i ružičasto lice ostajalo čitavo, kako u njenoj unutrašnjosti nešto šušketalo, kako se mrvilo, a to nije obećavalo ništa dobro. Odvrnula bih joj glavu, a onda su kroz otvor na vratu ispadali komadići porcelana, šarafići, komadići gvožđa, tj. mehanizam koji joj je omogućavao da govori i pokreće očima, a ispadali su i neki tajanstveni mali dijelovi drveta i tkanine čija mi je svrha uvijek ostajala nedokučivom.

Kad se vratih kući, bila sam kao omamljena, ali mirna. Poslije podne sam posvršavala svakodnevne poslove, ne odavajući majci što mi se desilo i ne povjeravajući joj zaključke koje sam iz toga bila izvela; bila sam svjesna da nisam u stanju da se toliko pretvaram, da bih, kao ranijih dana, mogla da šijem svoju opremu. Uzeh robu koja je već bila gotova, a i onu koju je tek trebalo siti, i zaključah je u ormar u svojoj sobi. Majka ipak primijeti da sam tužna; to je kod mene bilo sasvim neobično, jer sam obično vesela i bezbrižna, ali ja joj rekoh da se osjećam umornom, a i bila sam umorna. Pred večer, dok je majka i dalje šila na mašini, ostavih posao, povukoh se u svoju sobu i ispružih se na krevetu. Sad sam svoj namještaj, koji je, zahvaljujući Astaritinom novcu bio plaćen i zaista moj, gledala sasvim drugim očima nego ranije, gledala sam ga bez zadovoljstva i bez nade. Činilo mi se da ne osjećam nikakav bol, već samo zamornost, kao poslije nekog velikog napora koji je bio potpuno uzaludan. Uostalom, bila sam i fizički umorna, udovi su mi bili kao slomljeni i jedino sam željela da se odmorim. Na krevetu ubrzo zaspah, misleći u snu, zbunjeno, na svoj namještaj i na nemogućnost da ga sada upotrebim onako kako sam se nadala. Spavala sam vjerojatno četiri sata, i to s velikim zadovoljstvom, snom koji mi je bio i tužan i žalostan. Probudih se veoma kasno i, iz tame koja me je obavijala, odmah pozvah majku. Ona dotrča smjesta i reče mi da nije htjela da me budi, jer je vidjela da spavam mirno i s velikim zadovoljstvom.

– Već ima jedan sat kako je večera gotova – do dade stojeći pored mene i gledajući me – Što radiš? Zar nećeš doći da jedeš? „

– Nemam želje da ustanem A rekoh, zaklanjajući rukom oči od blještava svjetla – zašto mi je ne doneseš ovamo?

Ona iziđe, ali se brzo vrati, noseći na poslužavniku moju uobičajenu večeru. Stavi poslužavnik na ivicu kreveta, a ja se izdigoh i, oslanjajući se na lakat, počeh da jedem, ali preko volje. Majka je stalno stajala pored mene i gledala me. Poslije prvih zalogaja prestadoh da jedem i ponovo padoh na jastuk ...

– Što radiš... zašto ne jedeš? – upita me majka.

– Nisam gladna.

– Zar se ne osjećaš dobro?

– Odlično se osjećam.

– Onda ću odnijeti – promrmlja.

Uze poslužavnik s kreveta i stavi ga na sto pored prozora.

– Sutra ujutru nemoj da me budiš – nastavih poslije nekoliko trenutaka.

– Zašto?

– Zato što sam odlučila da više ne radim kao model... mnogo se zamaram, a malo zarađujem.

– A kako ćeš da živiš? – upita me zabrinuto – ja ne mogu da te izdržavam ... nisi više mala djevojčica i mnogo ti treba... a osim toga izdaci su veliki... oprema ... – Počela je da očajava i da se jada. Ne dižući ruke s lica, rekoh polako i s velikim naporom:

– Sad nemoj da mi dosađuješ ... budi mirna, novaca će biti.

Slijedila je duga šutnja.

– Želiš li nešto? – zapita me na kraju ponizno i brižno, upravo kao kakva sobarica kojoj je gospodarica prigovorila zbog njene pretjerane familijarnosti pa sada želi da joj se oprost.

– Da... učini mi ljubav... pomozi mi da se skrenem toliko sam umorna i još mi se uvijek spava.

Poslušala me, sjede na krevet i najprije mi skide cipele i čarape, koje stavi uredno na stolicu kraj kreveta, a zatim mi skide haljinu, kombinezon i pomože mi da navučem spavaćicu. Ja sam pri tom neprestano držala oči sklopljene, a čim sam se zavukla pod pokrivač skupila sam se i omotala glavu plahtom. Čula sam kako mi je majka, pošto je ugasila svjetlo, s praga poželjela laku noć, ali joj ja nisam ništa odgovorila. Odmah sam ponovo zaspala i prospavala čitavu noć i dobar dio dana.

Izjutra sam morala da idem na uobičajeni sastanak s Đinom, ali, kad sam se probudila, osjetila sam da nemam nikakve želje da ga vidim, bar dotle dok mi bol ne prođe i dok ne budem u stanju da njegovu prevaru posmatram objektivno i iz izvjesne udaljenosti, kao nešto što se nije desilo meni, već nekoj sasvim nepoznatoj osobi. Kao i kasnije, i tada sam izbjegavala sve ono što se čini pod neposrednim impulsom osjećaja, a naročito kad ti osjećaji ne proističu iz simpatije ili ljubavi. Bilo mi je jasno da Dina više ne volim, ali nikako nisam htjela da ga mrzim, jer sam mislila da bih u tom slučaju samo gubitak koji sam pretrpjela njegovom prevarom uvećala jednim novim gubitkom koji bi mi opteretio dušu neprijatnim i nedostojnim osjećajima.

Uostalom, tog jutra osjećala sam neku naročitu, gotovo razbludnu lijenost i bila sam manje tužna nego prethodne večeri. Majka je bila veoma rano izišla, a kako sam znala da se ona do podne neće vratiti, ostala sam i

dalje da ležim pod pokrivačem. To je bilo prvo zadovoljstvo koje sam osjetila u početnoj fazi mog novog života, a željela sam da mi život odsada bude samo prijatan.

Otkad postojim, ja sam se svakog dana dizala već u prvim jutarnjim satima, i zato je to moje izležavanje u krevetu i to vrijeme koje mi je tako beskorisno proticalo predstavljalo za mene pravi luksuz. Taj luksuz sam sebi dugo uskraćivala, ali sad sam bila odlučila da ga sebi dozvolim kad god ga se zaželim, a mislila sam da ću isto tako postupati i u pogledu svih drugih stvari kojih sam se dotada odricala bilo zbog mog siromaštva bilo zbog mojih snova o normalnom porodičnom životu.

Kako sam uživala jednako u ljubavi kao i u novcu i u stvarima koje se mogu dobiti za novac, odlučila sam da odsada neću više odbijati ni ljubav, ni novac, ni ono što se za novac može dobiti i da ću iskoristiti svaku priliku koja mi se pruži. Pogrešno bi bilo pomisliti da sam ja sve to odlučila zbog toga što sam bila razočarana, gnjevna, ili što sam željela da se osvetim, ne, o tim stvarima ja sam mislila sa zadovoljstvom, radujući se i unaprijed uživajući u svemu. Ma koliko bila i neprijatna, svaka situacija ima i svoju drugu stranu, svoje naličje.

Za mene je brak bio izgubljen, bar zasad, a isto tako i one skromne blagodati kojima sam se nadala, ali sam zato u naknadu ponovo dobila svoju slobodu. Istina, moje najdublje želje ostale su i dalje nepromijenjene, ali se meni lak život ipak veoma svidao, a blistavost te perspektive krila je pred mojim očima i tugu i rezignaciju na kojima su se zasnivale te moje odluke.

Sad su majčine i Dizeline pridike počele da daju svoj plod. Iako sam živjela poštenim životom, uvijek sam bila svjesna da bi mi moja ljepota, samo kad bih to htjela, mogla da pribavi toliko toga što sam željela. Tog jutra prvi put sam posmatrala svoje tijelo, kao zgodno sredstvo za ostvarenje onih ciljeva koje ni svojim radom, ni svojom ozbiljnošću nisam mogla da ostvarim. U tim mislima, ili bolje reći s tim priželjkivanjima, ti jutarnji sati protekli su mi kao trenuci. Gotovo sam se iznenadila kad sam odjednom čula kako zvona na obližnjoj crkvi zvone podne i kad sam otkrila da se jedna dugačka sunčeva zraka ispružila kroz prozor sve do kreveta na kome sam ležala. Ta zvona, ta sunčeva zraka i moje lienčarenje izgledali su mi tog jutra kao nešto dragocjeno, neobično i luksuzno. Tako isto, ležeći i maštajući u svojim krevetima, sigurno su u tom istom trenutku slušale to zvonjenje zvona i začuđeno gledale tu sunčevu zraku bogate gospođe koje su stanovale u vilama kakva je vila Đinovih gospodara.

Osjećajući stalno da više nisam ona uboga i prezaposlena Adrijana od minulog dana, već neka sasvim druga Adrijana, najzad se digoh iz kreveta i

skidoh spavaćicu pred ogledalom na ormaru. Pogledah se naga u ogledalu i po prvi put shvatih tada majku kad je ponosno govorila slikaru:

– Pogledajte samo te grudi... pa noge ... pa bokove.

Sjetih se Astarite kome je želja za tim grudima, za tim nogama, za tim kukovima mijenjala i karakter i držanje, pa i sam glas, i rekoh samoj sebi da ću svakako pronaći i druge ljude koji će mi, da bi uživali u tom tijelu, dati isto onoliko, a možda još i više novaca nego što mi je on bio dao.

Odijevala sam se polako i bezbrižno, kako je to odgovaralo mom novom raspoloženju, zatim sam popila kavu i izišla. Otišla sam u jedan obližnji bar i otuda telefonirala Đinu. Bio mi je dao broj telefona, ali mi je onom svojom karakterističnom servilnom opreznošću bio preporučio da se njime služim diskretno, jer se njegovim gospodarima ne sviđa da poslugu koristi telefon. Razgovarala sam s jednom ženom, koja je vjerojatno bila sobarica, a zatim je odmah došao Đino. Upita me nisam li možda bolesna. Moradoh se nasmijati, jer sam u toj njegovoj pažnji prepoznala ono njegovo staro savršenstvo, koje možda nije bilo toliko dvolično koliko mu je služilo da me lakše prevari.

– Osjećam se veoma dobro – rekoh – kao nikad dosada.

– A kad ćemo se vidjeti?

– Kad hoćeš – odgovorih – ali bih željela da se vidimo kao što smo se ranije viđali, hoću da kažem u vili, ukoliko tvoji gospodari odlaze.

Odmah shvati moju namjeru i odgovori mi brzo.

– Odlaze do desetak dana... za božićne praznike... ne ranije.

– Onda ćemo se vidjeti do desetak dana – nemarno mu odgovorih.

– Kako? – upita iznenađeno – zašto da se ne vidimo kao što smo se ranije viđali?

– Imam mnogo posla.

– Ta Što ti je? – upita me sumnjičavim tonom. – Možda se ljutiš na mene?

– Ne – odgovorih mu, – da imam nešto protiv tebe ne bih te zvala da se sastanemo u vili. – Pade mi na pamet da bi on mogao postati ljubomoran i da bi mi mogao smetati i zato dodadoh: – Ne plaši se, volim te kao što sam te uvijek dosad voljela... ali moram pomoći majci da svrši jedan neodgodiv posao ... zbog praznika ... a kako ne bih mogla da izađem ranije, već samo vrlo kasno, a ti kasno nisi nikad slobodan, radije ću sačekati da tvoji gospodari odu.

– A ujutro?

– Ujutro ću spavati – odgovorih mu – a, da ti uz put kažem, znaš li da više ne radim kao model?

– Zašto?

– To me je već zamorilo... tebi je drago, zar ne? Dakle, vidjet ćemo se do deset dana... telefonirat ću ti.

– Dobro.

On to – dobro – ne reče baš sasvim uvjerljivo, ali sam ga dovoljno poznavala i bila sam sigurna da se on, uprkos svojim sumnjama, prije deset dana neće pojaviti; neće se, naime, pojaviti baš zato što sumnja. On nije bio hrabar, a misao da sam možda otkrila njegovu prevaru morala je u njemu da izazove strah i uzbuđenje. Kad sam spustila slušalicu, bila sam svjesna da sam s Đinom razgovarala mirno pa sam bila zadovoljna samom sobom. Uskoro će i moji osjećaji prema njemu postati mirni, dobroćudni i srdačni, a to će mi omogućiti da ga viđam, a da se pri tom ne plašim da ćemo nas dvoje i naši odnosi podleći dosadnom i dvoličnom osjećaju mržnje.

Istog dana poslije podne odoh da potražim Đizelu u njenoj namještenoj sobi. Kao obično, ona se u taj sat tek bila digla iz kreveta pa se odijevala, jer je išla na sastanak s Rikardom. Sjedoh na rasporemljen krevet i, dok je ona hodala po polumračnoj sobi, punoj haljina i predmeta u neredu, ispričah joj sasvim mirno, da sam posjetila Astaritu koji mi je otkrio da je Đino oženjen i da ima jednu djevojčicu. Čuvši tu novost, Đizela uzviknu, ali ne znam da li od radosti, ili od iznenađenja. Sjede na krevet nasuprot meni, uhvati me objema rukama za ramena, razrogači oči i reče:

– Ne, ne mogu da vjerujem ... ženu i kćerku ... zar je to istina?

– Kćerka se zove Marija.

Bilo mi je jasno da ona želi da tu novost produbi i d# se na njoj što duže zadrži, ali mi je isto tako bilo jasnih da je moje spokojno držanje zbunjuje!

– Ženu i kćerku... i kćerka se zove Marija... i ti to tako jednostavno kažeš?

– A kako bi trebalo da kažem?

– Pa zar ti nije žao?

– Žao mi je.

– A kako ti je on to rekao, da li ovako: – Đino Molinari je oženjen i ima kćerku ...– ovako?

– Da.

– A Što si mu ti odgovorila? –

Ništa... Što je trebalo da mu odgovorim?

– A Što si pri tom osjetila... Zar nisi osjetila potrebu da zaplačeš? U stvari, to je za tebe velika nesreća.

– Ne, nisam osjetila potrebu da zaplačem.

– Sad više ne možeš da se udaš za Dina – uzviknu ona zamišljeno ali i veselo. – Kakav je to čovjek... kakva je to savjest... siromašnu djevojku kao što si ti, koja je, može se reći, samo za njega živjela... svi su muškarci pokvarenjaci.

– Đino – rekoh – još ne zna da ja sve znam.

– Ja bih mu, draga moja, na tvom mjestu – produži ona uzbuđeno – ja bih mu rekla ono što u stvari – zaslužuje ... ne bih mu uskratila nekoliko šamara... .

– Zakazala sam s njim sastanak do deset dana – odgovorih – vjerujem da ćemo produžiti naše odnose.

Ona ustuknu i pogleda me iskolačenim očima.

– A zašto? ... Zar ti se on još uvijek sviđa? ... Poslije svega što je uradio?

– Ne – odgovorih joj tihim glasom da bih prikrila svoje uzbuđenje – više mi se ne sviđa... ali – rekoh savlađujući se i lažući – šamar i vika nisu uvijek najbolje sredstvo osвете.

Pogleda me časkom, zažmiri, ustuknu korak, baš kao što rade slikari kad posmatraju svoje slike, a zatim uzviknu:

– U pravu si... nisam na to ni mislila... a znaš li Što bih ja uradila? Pustila bih ga da se sam mirno i si gurno koprca kako zna, a onda bih ga jednog lijepog dana napustila.

Ne odgovorih ništa, a ona čas zatim nastavi mirnijim, ali ipak još uvijek živahnim glasom, kao da pjeva:

– Ipak ja sve to još nikako ne mogu da vjerujem ... i žena i kćerka ... a s tobom je pravio takve komedije.. primorao te da kupiš namještaj, opremu ... kakav čovjek... kakav čovjek.

Ja sam i dalje šutjela, a ona pobjedonosno uzviknu:

– Ali ja sam ga odmah prezrela ... moraš priznati... Što sam ti rekla? Taj čovjek nije iskren ... jadna Adrijana.

– Sklopi mi ruke oko vrata i poljubi me. Pustih je da me ljubi, a zatim rekoh:

– Da, najgore je to što me primorao da potrošim majčin novac.

– A da li tvoja majka to zna?

– Još ne.

– Za novac se ne plaši – povika. – Astarita je toliko u tebe zaljubljen... samo ako hoćeš, on će ti dati novaca koliko ti god zatreba.

– Astaritu neću više da vidim – odgovorih – svakog drugog muškarca, samo ne Astaritu.

Moram da kažem da Dizela nije bila glupa pa odmah shvati da je bolje da mi bar zasad ne govori o Astariti, a razumjela je i Što sam htjela da kažem onom rečenicom:

– Svakog drugog muškarca...–

Pravila se kao da trenutno razmišlja, a zatim reče:

– Zaista, u pravu si, razumijem te... i meni bi poslije svega onoga što se desilo bilo donekle neprijatno da se viđam s Astaritom ... on hoće silom ... a i o Đinu ti je sve to ispričao samo zato da bi ti se osvetio. – Ponovo zašutje a zatim reče svečanim glasom: – Osloni se na mene... Hoćeš li da upoznaš nekoga ko bi bio voljan da ti pomogne.

– Da.

– Osloni se na mene.
– Ali – dodadoh – više neću da se vežem, hoću da budem slobodna.
– Osloni se na mene – ponovi ona i po treći put.
– Sada – nastavih – hoću da vratim majci onaj novac ... i da kupim neke stvari koje su mi potrebne... i neću – završih – da majka više radi.

Đizela se diže i sjede za toaletni stočić.

– Ti si, Adrijana – reče puderišući se žurno – bila uvijek i suviše dobra i ... vidiš li sad što se dešava kad je čovjek suviše dobar?

– Znaš li – rekoh – da jutros nisam išla na poziranje? Odlučila sam da više ne radim kao model.

– Dobro si učinila – odgovori – i ja, uostalom, poziram sada samo za...
– i reče ime jednog slikara – i to samo da njemu ugodim ... ali kad on završi, onda dosta.

Sada sam prema Đizeli osjećala veliku ljubav, a osjećala sam se i potpuno ohrabrena. Ono njeno:

– Osloni se ti na mene– zvučalo je u mojim ušima kao neko srdačno i materinsko obećanje da će se ona, i to odmah, pobrinuti da udovolji svim mojim potrebama. Znala sam vrlo dobro da Đizelu ne nagoni istinski osjećaj da mi pomogne, već, kao onda s Astaritom, želja, možda i nesvjesna, da i ja što prije dođem u njen položaj, ali kako niko ne radi ništa zabadava i kako su se u ovom slučaju Đizelina zavist i moja korist podudarale, nisam imala nikakva razloga da odbijem njenu pomoć samo zbog toga što sam bila svjesna da dolazi iz sebičnih pobuda.

Mnogo se žurila, jer je već bila zakasnila na sastanak sa svojim vjerenikom. Izidismo iz sobe i počesmo da u mraku silazimo niz uske i strme stepenice stare kuće. Možda zato što je bila uzbuđena, a možda i zato što je željela da ublaži gorčinu mog razočaranja – u namjeri da pokaže kako ja u svojoj nesreći nisam sama – Đizela mi na stepenicama reče:

– Znaš li da i ja prosto vjerujem da i Rikardo želi da se sa mnom našali onako kao što se Đino našalio s tobom.

– Zar je i on oženjen? – upitah naivno.

– Ta nije, ali se ponaša tako da imam utisak kao da hoće da mi se naruga... ali ja sam mu rekla: – Dragi moj, ti mi uopće nisi potreban, ako hoćeš, ostani, ako ne ćeš, idi.

Ne rekoh ništa, ali pomislih da između nje i mene, kao i između njenih odnosa prema Rikardu i mojih prema Đinu, postoji velika razlika. Ona u stvari nije nikada imala nikakvih iluzija u pogledu Rikardove ozbiljnosti i nije se ustručavala, to mi je bilo poznato, da ga ponekad prevari. Ja sam se, međutim, svom snagom svoje još neiskusne duše nadala da ću postati Đinova

žena i uvijek sam mu bila vjerna; popuštanje na koje me Astarita bio primorao u Viterbu svojom ucjenom, nije se moglo nazvati prevarom. Ja joj ipak ne rekoh ništa, jer sam mislila da bi se ona uvrijedila, kad bih joj to rekla. Na pragu kapije zakaza mi za slijedeće večer sastanak u jednoj slastičarnici, a zatim, – preporučujući mi da budem točna, jer vjerojatno neće biti sama – pobježe.

Osjećala sam da bi trebalo da ispričam majci sve što mi se desilo, ali nisam imala za to hrabrosti. Majka me je zaista voljela i – za razliku od Dizela koja je u Đinovoj prevari vidjela samo pobjedu svojih shvaćanja i nije ni pomišljala da prikrije svoju zlobu – kad bi ona vidjela da je zaista bila u pravu, osjetila bi više bol nego radost. Majka je u suštini željela samo moju sreću; bilo joj je svejedno kojim ću ja putem doći do te sreće, ali je bila uvjerena da mi je Đino ne može osigurati. Poslije dužeg razmišljanja odlučih da joj ništa ne kažem, utoliko više što sam bila sigurna da će joj stvarnost već iduće večeri, bez ikakva mog objašnjenja, otvoriti oči. Mada sam znala da ću joj time na veoma grub način otkriti veliku promjenu koja je nastala u mom životu, ipak mi se sviđala misao da ću tako izbjeći čitavo mnoštvo objašnjenja, razmišljanja i komentara kojima je Dizela obilovala kad sam joj ispričala historiju Đinove dvoličnosti. U stvari sad sam prema temi koja se odnosila na moj brak osjećala neku vrstu odvratnosti i nastojala sam da o tome što manje govorim i da postupim tako da mi ni drugi to ne spominju.

Sutradan, da mi majka, koja je već nešto sumnjala, ne bi dosađivala, pravila sam se kao da imam sastanak s Đinom i ostadoh napolju čitavo poslijepodne. Za vjenčanje sam bila sašila novu haljinu, sivi kostim, koji sam htjela da obučem odmah poslije obreda. To je bila najljepša haljina što sam je imala i zato sam izvjesno vrijeme oklijevala prije nego što sam je obukla. Ali zatim pomislih da ću je jednog dana ipak morati obući i da tog dana sigurno neću biti ni sretnija, ni nevinija nego što sam bila tog dana. Bila sam također svjesna da ljudi sude po spoljašnosti i da moram da izgledam što ljepša da bih dobila što više novaca, i zato se konačno oslobodih svih predrasuda. Obukoh dakle, iako ne bez izvjesnog žaljenja, svoju lijepu haljinu, koja mi se danas, kad o tome ponovo razmišljam, čini veoma ružnom i veoma skromnom kao sve moje tadašnje haljine. Pošto se obukoh, pažljivo se očešljah, namazah lice, ali ne više nego obično. Moram da kažem da mi nikad nije bilo jasno zašto se mnoge žene moje profesije mažu da im lice, kad izađu, liči na karnevalsku masku. Možda to one čine zato što bi inače, zbog života koji vode, izgledale suviše blijede, a možda i zato što se plaše da muškarci ne bi na njih obratili pažnju kad se ne bi tako jako mazale, a na taj način one sasvim jasno daju muškarcima na znanje da im se mogu približiti.

Međutim, ma koliko se zamarala i mučila da bih izgledala drukčija, zadržavam svoju svježu crnpu rastu boju i mogu da kažem bez suviše skromnosti, da je moja ljepota bez naročite pomoći rumenila i bjelila, bila uvijek dovoljna da ljudi za mnom okreću glavu kad prolazim ulicom. Ja muškarce ne privlačim ni ružem ni crnilom, a ni lažnom plavom kosom boje slame, već svojim veličanstvenim držanjem (tako su mi bar mnogi od njih tvrdili), vedrinom i ljupkošću svog lica, osmijehom svojih savršenih zuba, svojom gustom i kovrdžavom smeđom kosom. Možda žene koje boje kosu i mažu lice nisu ni svjesne da kod muškaraca, koji ih od samog početka smatraju za ono što jesu, izazivaju unaprijed neku vrstu razočaranja. Što se mene tiče, baš zato što sam tako prirodna i uzdržljiva, muškarci nikad nisu načisto kako da me ocijene i zato oni sa mnom doživljavaju iluziju pustolovine, a to je ono što oni mnogo više traže od običnog fizičkog zadovoljstva.

Kad se obukoh i udesih, otiđoh u kinematograf, gdje sam isti program gledala dva puta. Kad iziđoh iz kinematografa bila je već noć, pa sam odmah otišla u slastičarnicu gdje mi je Đizela bila zakazala sastanak. Ta slastičarnica nije bila jedno od onih uobičajenih skromnih mjesta gdje smo se obično sastajale s Rikardom. To je bila elegantna slastičarnica, u kakve dotada nisam zalazila. Shvatih da je izbor pao baš na ovaj lokal samo zato da bi se što više istakla moja ličnost i da bi mogla da utvrdi što veća cijena za moje usluge. Ženu moje vrste, koja je uz to lijepa i mlada i umije da te svoje osobine pametno iskoristi, ovakva i slična lukavstva (o kojima ću imati prilike da kasnije govorim) zaista mogu da dovedu do onog trajnog blagostanja, koje u stvari predstavlja krajnji cilj za kojim sve žene teže, ali su veoma rijetke one koje tako postupaju. Ja, međutim, nisam nikada spadala u takve žene. Skromnog porijekla, ja sam na luksuzne lokale uvijek gledala s nepovjerenjem.

U buržoaskim restoranima, slastičarnicama i kavanama, uvijek sam se osjećala nelagodno, tamo me bilo stid i da se smijem i da koketiram s muškarcima, a uz to mi zbog onog raskošnog svjetla izgledalo kao da su me postavili uz stup sramote. Naprotiv, prema ulicama moga grada, njihovim palačama, crkvama, spomenicima, trgovima, kapijama, koje ih čine mnogo ljepšim i primamljivijim od bilo kakve raskošne sale, restorana ili slastičarnice, osjećala sam duboku srdačnu privlačnost. Uvijek sam voljela da u suton iziđem na ulicu i da, idući polako pored osvijetljenih izloga, posmatram kako tamo visoko iznad krovova noć postepeno zamračuje nebo. Uvijek sam voljela da hodam u gomili i da, ne okrećući se slušam kako mi prolaznici, od kojih sam se tome najmanje nadala, stidljivo došaptavaju

ljubavne izjave. Uvijek sam voljela da do iznemoglosti hodam gore dolje po istoj ulici, sve dok ne osjetim da sam sasvim iscrpljena, jer je moja duša i dalje ostajala svježa, tražeći uvijek nešto novo, kao da se nalazim na nekom vašaru čija su iznenađenja neiscrpna.

Ulica je uvijek bila i moj salon, i moj restoran, i moja kavana, jer sam se rodila siromašna, a i siromašan svijet, kao što je poznato, traži jeftinu razonodu, uživa očima u izlozima trgovina, znajući da nije u mogućnosti da u njima išta kupi, u pročeljima palača u kojima neće nikada stanovati.

Zbog toga su mi se uvijek sviđale i crkve, kojih u Rimu ima tako mnogo, jer su one svakome otvorene, i svakome pokazuju svoju raskoš, jer se u njima pored mramora, zlata i skupocjenih ukrasa, osjeća stari i ustajali zadah sirotinje koji je često jači od mirisa tamjana. Bogataš, naravno, ne seta ulicama i ne ide u crkvu. On, u najboljem slučaju, prolazi gradom u svojim kolima, zavaljen na jastucima, čitajući novine.

Kako sam ja ulicu voljela više od svih drugih mjesta, nisam ni mogla da susretnem one ljude koje sam, prema Dizelinim riječima, morala da tražim, pogotovu što bih za to bila morala da žrtvujem i ono što mi se najviše sviđalo. Ja tu žrtvu nikad nisam htjela da prinesem i zato je to prvenstvo koje sam davala ulici predstavljalo za sve vrijeme mog drugovanja s Dizelom predmet naših žestokih prepirki. Dizela nije voljela ulicu, crkve njoj nisu ništa govorile, prema masi je osjećala samo odvratnost i prezir. Ona je u svojim mislima na najviše mjesto postavljala luksuzne restorane i da je uslužni konobari gotovo sa strahopoštovanjem prate svaki i najmanji pokret gostiju; mondenske plesne dvorano s livriranim sviračima i plesačima u večernjim odijelima; najelegantnije kavane i igračnice. U takvim lokalima ona je postajala sasvim druga, mijenjala je pokrete, držanje pa i glas.

Ukratko, nastojala je da se ponaša kao kakva prava dama. Postati dama to je bio onaj idealni cilj /a kojim je ona težila. Kako će se kasnije vidjeti, na kraju joj je bilo pošlo za rukom da taj cilj i ostvari. Ali u tom njenom konačnom uspjehu najneobičnije je to da ličnost, kojoj je bilo suđeno da zadovolji njene ambicije, nije srela u luksuznim lokalima, već, i to mojom zaslugom, baš na onoj istoj ulici koju je toliko mrzila.

Nađoh Dizelu u slastičarnici, u društvu jednog sredovječnog čovjeka, trgovačkog putnika. Predstavljajući ga, reče mi da se zove Đačinti. Dok je sjedio, izgledao je normalnog rasta, naročito zbog veoma širokih ramena, ali kad se digao, primijetih da liči gotovo na patuljka, a da ga ona njegova široka ramena čine sad manjim nego što je stvarno bio. Kosa mu je bila bijela, gusta i sjajna, a uz to je stršila uvis, pa je zato izgledao viši, lice mu je bilo rumeno i pucalo je od zdravlja, crte lica su mu bile pravilne kao u kakve statue: čelo

vedro, oči velike i crne, nos prav, usta lijepo izvedena. Pa ipak je izvjestan izraz antipatične taštine, samozadovoljstva i lažne ljubaznosti činio da je to lice, koje je na prvi pogled izgledalo privlačno i impozantno, postajalo naprosto odvratno.

Ja sam bila pomalo nervozna i čim se upoznavanje završi, sjedoh i ne prozborih više ni riječi. Đačinti produži razgovor koji je vodio s Dizelom, kao da moj dolazak nije uopće važan, iako je, u stvari, trebalo da bude glavni događaj te večeri:

– Nemaš razloga da se na mene žališ – govorio je Dizeli. Oslonivši se jednom rukom na njeno koljeno, ostade u tom stavu čitavo vrijeme dok je s njom govorio. Koliko je trajala, da tako kažemo, naša veza? Šest mjeseci? E, pa dobro, reci mi po duši, da li si za tih šest mjeseci i jedan put otišla od mene nezadovoljna? – Glas mu je bio tih, jasan, markantan, govorio je kao da sriče, ali je bilo jasno da on tako ne govori da bi ga drugi lakše razumjeli, već da bi sam sebe slušao i da bi sam uživao u svakoj riječi koju izgovara.

– Ne, ne – reče Dizela s izvjesnom dosadom, sagnuvši glavu.

– Adrijana, neka vam kaže Dizela – nastavi Đačinti onim svojim jasnim i odsječnim glasom – ne samo da nisam nikada škrtario kad sam novcem plaćao one, da ne kažem, profesionalne usluge, već sam joj svaki put, kad sam se vraćao iz Milana, donosio po kakav dar... Sjećaš li se kako sam ti jednom donio bocu francuskog parfema? A vjerojatno se sjećaš i onog kombinezona od volana i čipaka koji sam ti poklonio jednom drugom zgomom?... Žene misle da se muškarci ne razumiju u assouare, ali ja sam izuzetak, he, he. – Pri tom se diskretno nasmija pokazujući perfektne ali pretjerano bijele zube, tako da su izgledali kao lažni.

– Daj mi jednu cigaretu, i to odmah – reče Dizela s izvjesnom dosadom.

– Odmah – požuri on s izvjesnom ironijom u glasu.

Pruži i meni cigaretu, pa i sam zapali, a onda nastavi:

– Sjećaš li se one torbice koju sam ti također jednom zgomom donio... velike... od prave kože ... zar je više ne nosiš?

– Te se torbice nose ujutro – reče Dizela.

– Volim da pravim poklone – reče okrećući se prema meni – ali, da se dobro razumijemo, ja to ne radim iz nekih sentimentalnih razloga... – zatrese glavom, izbacivši dim kroz nos – već iz tri sasvim određena razloga: prvo, zato što volim da čujem kako mi zahvaljuju; drugo, što, kad želimo da smo dobro usluženi, moramo praviti poklone: ko je jednom dobio poklon, nada se da će ga dobiti i drugi put; treće, jer žene vole da se zavaravaju, a pokloni prave utisak i onda kad ne postoji nikakav osjećaj.

– Ti si lukav čovjek – reče Dizela ne gledajući ga ravnodušno.

On zatrese glavom, smijući se svojim lijepim osmjehom, i pokazujući zube.

– Ne, ja nisam lukav... ja sam čovjek koji je mnogo doživio i koji je umio da iz stečenog iskustva izvuče izvjesne pouke ... znam kako treba postupati sa ženama, kako s klijentima, kako s mlađima, i tako redom... moja pamet liči na vanredno uredan ormar... primjer na vidiku je žena... uzmem fascikl, prelistam... vidim da su izvjesne mjere imale željeni efekat, a drugi nisu, stavim fascikl na njegovo mjesto i prema tome postupam ... to je sve. –

Zašutje i ponovo se nasmije. Dizela je pušila kao čovjek koji se dosađuje, a ja ne rekoh ništa.

– A žene su mi zahvalne – nastavi on odmah – jer shvaćajući da ih ja neću razočarati, da ja poznajem njihove zahtjeve, njihove slabosti i njihove hirove... tako sam i ja zahvalan mušteriji koja me odmah shvati, koja se ne gubi u praznim razgovorima, koja, ukratko, zna Što hoće i Što ja hoću ... na svom stolu u Milanu imam jednu pepeljaru na kojoj piše: – Neka je blagosloven Gospod koji mi ne da da uzalud gubim vrijeme. – Odbaci cigaretu i, izvlačeći ruku iz rukava baci pogled na sat i dodade: – Mislim da je vrijeme da se jede.

– Koliko je sati?

– Osam ... Izvinite, odmah ću se vratiti. – Diže se i otiđe na kraj dvorane. Bio je zaista malen s onim svojim širokim ramenima, uzdignutom, sijedom i gustom kosom.

Dizela zgnječi cigaretu u pepeljari i reče:

– Veoma je dosadan, govori samo o sebi.

– To sam primijetila.

– Pusti ga da govori i odgovaraj na sve uvijek potvrdno – nastavi ona – vidjet ćeš da će ti povjeriti mnoštvo tajni; stvarno je darežljiv i zaista pravi poklone.

– Da, ali onda ti to predbacuje.

Ne reče ništa, samo mahnu glavom, kao da hoće da kaže:

– Što da mu radiš?

Jedno vrijeme smo šutjele, a onda se Dačinti vrati, plati, i mi iziđosmo iz slastičarnice.

– Dizela, – reče putem Dačinti – večer je posvećeno Adrijani... hoćeš li ipak da nam učiniš zadovoljstvo i da s nama večeraš?

– Ma ne, hvala – reče žurno Dizela – idem na je dan sastanak.

Pozdravi Dačintiju i mene i otiđe. Kad se udaljila, rekoh Dačintiju:

– Dizela je simpatična.

Napravi grimasu i odgovori:

– Da, nije loša, ima lijepo tijelo.

– Zar vam nije simpatična?

Idući pored mene i stežući mi ruku, i to veoma visoko, gotovo ispod pazuha, odgovori:

– Ja ni od koga ne tražim da bude simpatičan, samo da dobro radi ono što radi... od daktilografinje, na primjer, ne tražim da bude simpatična, ali tražim da na mašini piše brzo i bez grešaka ... od žene Dizeline vrste ne tražim da bude simpatična, već samo da zna svoj zanat, a to znači da mi učini prijatnim onaj sat ili dva što ih s njom provodim ... a, međutim, Dizela svoj zanat ne zna.

– Zašto?

– Zato što stalno misli na novac... i stalno se plaši da joj posjetilac neće platiti ili da će joj platiti suviše malo... ja, naravno, ne tražim da me ona voli, ali njena profesija zahtijeva od nje da se ponaša kao da me zaista voli, da mi pruži iluziju da me voli... zato je plaćam ... međutim, Dizela suviše jasno pokazuje da to radi iz računa... ne daje čovjeku ni vremena da predahne, odmah počinje da se svlači ... e, do đavola.

Tako stigismo do restorana, jednog bučnog lokala koji je bio prepun svijeta, i to, kako mi se učinilo, ljudi Đačintijeve vrste: trgovačkih putnika, mešetara, trgovaca, industrijalaca na proputovanju. Đačinti uđe prvi i, predajući ogrtač i šešir pikolu, upita:

– Da li je moj stari sto slobodan?

– Da, gospodine Đačinti. |

– Sto se nalazio u udubljenju pored jednog prozora. Đačinti sjede trljajući ruke, a zatim me upita: imaš li dobar apetit, spadaš li u sladokusce?

– Mislim – odgovorili zbunjeno.

– To mi je drago ... za stolom treba jesti... Dizela, na primjer, nikada nije htjela da jede... plašila se da će se ugojiti... to su gluposti, sve u svoje vrijeme, za stolom treba jesti. – Zaista je bio kivan na Dizelu.

– To je točno – rekoh skromno – ko mnogo jede, taj se i ugoji... a ima žena koje ne žele da se ugoje.

– Da li si i ti takva?

– Nisam ... ali kažu da sam suviše jaka.

– Ne vjeruj im, to je puka zavist... takva kakva si odlično izgledaš... to ti ja kažem, a ja se razumijem u to.

Kao da hoće da me sasvim razuvjeri, očinski pomilova ruku. Kad dođe konobar, Đačinti mu reče:

– Najprije, ukloni to cvijeće, smeta mi... a zatim kao i obično mi se

razumijemo, samo brzo. – Zatim, okrećući se prema meni, dodade: – Poznaj me i zna Što mi se sviđa... osloni se na njega... vidjet ćeš da se nećeš kajati.

Zaista, nisam imala razloga da se potužim. Sva jela, koja su jedno za drugim dolazila na naš sto, iako nisu bila naročito fina, bila su veoma ukusna i veoma obilna. Đačinti je imao silan apetit i jeo je s izvjesnim zanosom, sagnute glave, držeći čvrsto nož i viljušku, ne gledajući me i ne govoreći, kao da je sasvim sam. Bio je sasvim zauzet jelom. U svojoj proždrljivosti gubio je svoj toliko hvaljeni mir, pravio mnogo pokreta, kao da se plaši da neće dospjeti da sve pojede pa će ostati gladan. Kad bi strpao u usta komad mesa, žurio bi se da lijevom rukom otkine komadić hljeba i zagrizao bi ga; drugom rukom odmah bi sipao vino u čašu i pio ga još prije nego što bi sažvakao zalogaj. Sve je to radio mljackajući ustima, prevrćući očima i tresući glavom, kao što to rade mačke kad im je komad suviše velik. Ja, međutim, suprotno svom običaju, nisam bila gladna. Prvi put sam se spremala da imam intiman odnos s čovjekom kojega nisam voljela i kojega uopće nisam poznavala. Pažljivo sam ga posmatrala, analizirajući uz to svoje osjećaje i razmišljajući kako ću se izvući. Kasnije nisam više vodila računa o izgledu ljudi s kojima sam dolazila u vezu. Možda zato što sam, prinuđena okolnostima, veoma brzo naučila da u njima odmah i već na prvi pogled pronađem nešto dobro i privlačno, što je bilo dovoljno da intimnost bude snošljivija. Te večeri još mi nije bila poznata ona lukava snalažljivost moje profesije koja se sastoji u tome da u muškarcu odmah pronađemo bilo kakve privlačne osobine koje kupljenu ljubav čine manje neprijatnom, ali sam tako reći, instinktivno, nastojala da se time poslužim. Već sam rekla da Đačiniti nije bio ružan, štaviše, mogao je da izgleda i lijep, samo kad je šutio i kad nije razotkrivao strasti koje su mu ispunjale dušu. I to je već bilo mnogo, jer se ljubav, na kraju krajeva, sastoji u fizičkom spajanju. Ali meni to ipak nije bilo dovoljno, jer nisam nikad mogla da volim ni da smatram podnošljivim muškarca samo zbog njegovih tjelesnih osobina. Pošto večerasmo i pošto Đačinti utoli onu svoju pretjeranu proždrljivost, podignuvši se pri tom dva tri puta, pa poče ponovo da govori, primijetih da na njemu nema ništa ili da ja nisam u stanju da bilo Što otkrijem što bi ga bar donekle moglo učiniti simpatičnim. On je, kao što me je bila upozorila Dizela, neprestano govorio o sebi, i to na vanredno neprijatan način, hvalisavo i dosadno, pričajući najviše o stvarima koje mu nimalo nisu služile na čast i koje su u cijelosti potvrđivale onaj moj instinktivan neposredan osjećaj gnušanja. Ništa, baš ništa nije bilo u njemu što bi mi se moglo svidjeti, a sve njegove tobožnje dobre osobine, koje je on hvalio i uznosio, ličile su mi na užasne mane. I kasnije sam, iako rjeđe, sretala slične ljude, bez ikakve vrijednosti, u kojima nema baš ništa što bi

prema njima moglo da pobudi bilo kakav osjećaj simpatije. Uvijek sam se čudila što takvi ljudi uopće postoje i pitala se nije li možda u pitanju moja greška, jer možda ne umijem da u njima na prvi pogled otkrijem osobine koje oni, bez ikakve sumnje, posjeduju. Bilo kako bilo, malo pomalo sam navikla na takvo neprijatno društvo, i sad se pretvaram, smijem se i šalim, jednom riječi, pravim se da sam takva, kakvu me oni žele, takva kakvom me oni smatraju. Ali te sam večeri prvi put otkrila nešto što me je navelo na melanholična razmišljanja. Dok je Đačinti brbljao i čistio zube čačalicom ja sam sebi govorila da je zanat koji sam odabrala, veoma težak, jer zahtijeva da se pretvaram i da pokazujem ljubavni zanos i prema takvim ljudima koji su u meni, kao što je to bio slučaj s Đačintijem, izazivali sasvim suprotne osjećaje; da nema tog novca koji bi mogao da plati slične usluge; da je nemoguće, bar u slučajevima kao što je ovaj, ne ponašati se kao Dizela, koja je mislila samo na novac, pa je to otvoreno pokazivala. A palo mi je bilo na pamet i to da ću te večeri tog tako antipatičnog Đačintija odvesti u svoju jadnu sobu koja je bila namijenjena sasvim drugim svrhama. Pomislih kako nemam sreće i kako slučaj – time što sam susrela baš Đačintija, a ne kakvog naivnog dječaka u potrazi za pustolovinama, ili kakvog poštenjačinu bez pretenzija kakvih ima mnogo – hoće da ja već na prvom svom koraku u tom novom svom životu izgubim sve iluzije pa će Đačintijeva prisutnost među mojim namještajem zapečatiti moje odricanje i sasvim uništiti moje snove o pristojnom i normalnom životu.

On je neprestano govorio, ali ipak nije bio toliko ograničen, da ne bi primijetio da ga ja jedva slušam i da nisam vesela.

– Lutko – zapita me odjednom – jesi li tužna?

– Ne, ne – odgovorili trgnući se, ali u isto vrije me padoh gotovo u iskušenje da mu se, s obzirom na onaj njegov prividno ljubazni ton, povjerim, kažem nešto o sebi, pošto sam ga bila pustila da on tako dugo govori meni o sebi.

On odgovori:

– Utoliko bolje ... ja ne volim tugu ... ja te, uostalom, nisam ni pozvao zato da budeš tužna... za to imaš sigurno svojih razloga, ja to ne osporavam, ali, dok si sa mnom, ostavi žalost kod kuće... ja ne želim da znam ništa o tvojim stvarima, ne želim da znam ni ko si ni što se s tobom dešava ... izvjesne stvari mene ne interesiraju ... među nama postoji nepisani ugovor... ja se obavezujem da ću ti platiti izvjesnu svotu novaca, a ti da ćeš mi u zamjenu omogućiti da prijatno provedem večer ... sve ostalo nema za mene vrijednosti. – Sve to izgovori veoma ozbiljno, možda zato jer se ljutio što ga nisam dovoljno pažljivo slušala.

Odgovorih mu krijući osjećaje koji su mi uzbuđivali dušu:

– Ali ja uopće nisam tužna... samo ovdje ima suviše dima... i bučno je osjećam se kao omamljena.

– Hoćeš li da idemo? – uslužno upita. Kad mu rekoh da hoću, on odmah pozva konobara, plati i mi izidosmo.

Na ulici me upita:

– Idemo li u hotel?

– Ne, ne – rekoh brzo, jer sam se plašila moguće stida bih morala da pokažem svoje dokumente, a, uostalom, već sam bila drukčije odlučila:

– Idemo mojoj kući.

Čim se popesmo u taksi, dadoh adresu svoje kuće, a on se odmah baci na mene i počeo me pipati, rukama po čitavom tijelu i da me ljubi po vratu. Osjetih po njegovu zadahu da je pijan. Neprestano mi je govorio riječ – lutka–, kao što se obično govori djevojčicama. Ljutila sam se jer je ta riječ u njegovim ustima zvučala smiješno i dobivala nedostojno značenje. Pustih ga izvjesno vrijeme, a zatim mu, upirući prstom u vozačeva leđa rekoh:

– Zar nije bolje da pričekamo dok ne stignemo?–

Crven u licu, kao da ga je ošinio grom iznenadne srdžbe, ništa ne odgovori, samo se skljoka na jastuke, a zatim pakosno promrmlja:

– Ja mu plaćam da me odveze na određeno mjesto a ne da se bavi onim što se dešava u taksiju.

Patio je od fiks ideje da novac može da zatvori svačija usta, a naročito kad je bio u pitanju njegov novac. Ne odgovorih ništa pa smo ostalo vrijeme vožnje sjedili nepomično jedno pored drugoga ne dodirujući se. Ulične svjetiljke osvjetljavale su nam s vremena na vrijeme lice i ruke, a zatim iščezavale. Izgledalo mi je čudno da se nalazim pored čovjeka za koga do pred nekoliko sati nisam ni znala da postoji i da se sad s tim čovjekom vozim mojoj kući da bih mu se dala kao nekom voljenom ljubavniku. Ta su razmišljanja učinila da mi je put izgledao tako kratak, da sam se gotovo trgla i začudila kad sam vidjela da se taksi zaustavio u poznatoj ulici, pred mojom kućom. Dok smo se u mraku penjali uz stepenice, rekoh Đačintiju:

– Molim te da ne bučiš, stanujem s majkom.

Odgovori mi:

– Ne brini, lutka.

Kad dodosmo do mog stana, otključah ulazna vrata, uhvatih Đačintija, koji je išao za mnom, za ruku i, ne paleći svjetlo, povedoh ga kroz predsoblje do vrata moje sobe koja se nalazi odmah s lijeve strane ulaza. Pustih ga da uđe prvi i zapalih lampu pored kreveta, a onda posljednim, oproštajnim pogledom pogledah svoj namještaj.

Veoma zadovoljan što je našao novu i čistu sobu, dok se možda plašio da ću ga odvesti u sobu sa starim i prljavim namještajem, Đačinti zadovoljno uzdahnu, skide kaput i prebaci ga preko stolice. Rekoh mu da me pričekaj i iziđoh iz sobe. i Otiđoh direktno u radionicu. Nađoh majku kako šije sjedeći za velikim stolom, čim me ugleda, odmah odloži; posao i htjede da se digne, jer je namjeravala da mi, kao obično, spremi večeru. Rekoh joj: :

– Nemoj da se dižeš, već sam jela... i neko je kod: mene ... nemoj nikako da ulaziš.

– Neko? – upita s izrazom čuđenja na licu.

– Da, neko – odgovorih brzo. – Ali to nije Đino ..– jedan gospodin. – Ne čekajući druga pitanja, iziđoh iz radionice. Ponovo uđoh u sobu i zaključah vrata. Đačinti, nestrpljiv i crven u licu, dođe mi u susret do sredine sobe i zagrlji me. Bio je prilično manji od mene, pa me, da bi usnama dopro do mog lica, presavi preko ograde kreveta. Nastojeći da izbjegnem njegov poljubac u usta, ja sam kao da se tobože stidim ili kao da osjećam veliku strast, čas okretala, a čas saginjala lice, i tako uspjeh u svojoj namjeri.

Đačinti je ljubio na isti način kao što je jeo: pohlepno, ne praveći razlike, bez ikakve delikatnosti. Zaslijepljeni mojim tijelom, kao ranije u restoranu jelom, ljubio me je sad s jedne, sad s druge strane, kao da se boji da mu što god ne izmakne. Kad me izljubio, izgledalo je kao da hoće da me skine i to stoječke. Razgoliti mi jednu ruku, jedno rame a onda, stoječke, kao da ga je moja nagost sasvim zbunila, počeo ponovo da me ljubi. Uplaših se će mi onim svojim grubim pokretima razdrijeti haljinu, zato mu, ne odgurnuvši ga, najzad rekoh:

– Hajde, skini se.

Odmah me ostavi, sjede na krevet i počeo da se skida. Na drugoj strani kreveta ja učinih isto.

– Da li tvoja majka zna? – upita me.

– Zna.

– A Što kaže?

– Ništa.

– Da li ti zamera?

Bilo mi je jasno da ovo pitanje predstavlja njemu samo još jedan začim više za ovu pikantnu pustolovinu. To je zajednička crta, svojstvena skoro svim muškarcima; malo ih ima koji mogu da odole iskušenju i da ne povećavaju zadovoljstvo interesovanjima sasvim druge vrste, pa čak i sažaljenjem.

– Niti odobrava, niti zamera – odgovorila sam hladno, skidajući kombinezon preko glave – slobodna sam i radim što mi je volja.

Kad sam se s vukla gola, uredno sam složila odeću na jednu stolicu, a zatim se nauznak ispružila po krevetu. Jednu sam ruku savila i stavila je pod zatiljak, a drugu ispružila i pokrila krilo. Ne znam zašto, ali mi je palo na pamet da sam zauzela baš isti stav kao i paganska boginja na onoj slici u boji koju je debeli slikar pokazivao majci i odjednom sam, misleći na ogromnu promenu koja je otada nastupila u mom životu, ose – tila neki prkosan bol. Mora da je bujna i čvrsta lepota moga tela – koja se, kao što sam rekla, ispod haljine ne primjećuje – duboko iznenadila Đačintija, jer je on prestao da se skida i pogledao me preneraženim, napola otvorenim ustima i iskolačenim očima.

– Požuri. – rekla sam – hladno mi je.

Skinuo se i smjesta bacio na mene. O načinu na koji je on voleo yeć sam govorila. Taj je način u svemu bio kao i on, a njega sam, mislim, dovoljno opisala. Biće dosta ako još dođam da je on bio jedan od onih muškaraca kod kojih novac koji su platili ili koji namjeravaju da plate izaziva pretjerane zahtjeve. Čini mi se da se ti ljudi plaše da će biti prevareni ako se odreknu ma čega na što misle da imaju pravo. Đačinti je bio veoma lakom, ali ne toliko da mu ovaj njegov novac ne bi bio stalno u pameti i da ne bi želeo da iz njega izvuče što veću korist. Kako sam uskoro primjetila, natjeravao je da produži naš sastanak što je moguće više i da iz mene izvuče sva uživanja na koja je smatrao da polaže pravo. I zbog toga se trudio oko mog tela kao oko nekog instrumenta koji zahtjeva dugu pripremu pre nego što se na njemu počne sviranje, a i mene nagonio da tako postupam s njegovim tijelom. Ali iako sam ga poslušala, ipak sam odmah počela da se dosađujem i da ga hladno posmatram. Oni njegovi providni računi udaljili su ga od mene i ja sam kao iz neke velike daljine i kao kroz neko staklo ravnodušnosti i gnušanja počela da posmatram ne samo njega već i samu sebe. To moje osjećanje nije imalo ničeg zajedničkog s onim osećanjem simpatije koje sam u početku večeri instinktivno pokušala da ose – tim prema njemu. Pa ipak sam odjednom osjetila kao neko stidljivo osećanje kajanja i zatvorila sam oči.

Kad se konačno zamorio, ostali smo ležeći na krevetu jedno pored drugoga. On je zadovoljno rekao:

– Iako više nisam tako mlad, ipak moraš priznati a izuzetan ljubavnik

– Istina je – odgovorila sam ravnodušno.

– To mi kažu sve žene – nastavio je – a znaš li što ja mislim? Mislim da se dobro vino nalazi u malim bačvama ... ima ljudeskara dva puta većih od mene, ali koji ništa ne vrijede.

Osjetivši da mi je hladno, podigla sam se i, sjedeći, jednim krajem

pokrivača pokrila naša tela. On je ovaj moj pokret protumačio kao izraz ljubavi i rekao:

– Vrlo dobro, sad ćemo malo spavati. – Zatim se šćućurio uza me i zaista zaspao.

Nepomično sam ležala nauznak s njegovom sijedom glavom na mojim grudima. Pokrivač nas je oboje pokrivaio do struka, tako da sam mogla da promatram njegov kosmati torzo prekriven starim borama koje su odavale zrele godine. Ponovo sam stekla utisak da se nalazim s potpunim strancem, ali kako je on sada spavao i nije više govorio, ni gledao ni pravio pokrete, više nije dolazio do izraza onaj njegov tako malo simpatičan karakter; sada je od njega preostalo samo ono što je u njemu bilo najbolje; čovjek, čovjek koji je bio kao i svi drugi, bez profesije i bez imena, bez vrlina i mana, samo ljudsko tijelo koje se od disanja izdizalo i spuštalo. Možda je to čudnovato, ali gledajući ga i posmatrajući, naročito posmatrajući njegov san pun pouzdanja, učinilo mi se kao da sam prema njemu osjetila neko osjećanje koje je ličilo na ljubav. Bilo mi je jasno da to osjećam, jer sam s mnogo obzira nastojala da izbjegnem svaki pokret koji bi mogao da ga probudi. Shvatila sam da je to bilo ono osjećanje simpatije koje sam dotada uzalud tražila i da je ovo osjećanje probudila njegova sijeda glava snažno naslonjena na moje male grudi. To me je utješilo i gotovo da mi više nije bilo hladno. U jednom trenutku osjetila sam i neku vrstu ljubavne egzaltacije koja mi je ovlažila oči.

I tada je, kao i da nas, u mom srcu postojao izvjestan višak ljubavi koji me je primoravao, u nedostatku legitimnog objekta na kom bi se zaustavio, da zavolim čak i nedostojna lica, samo da taj višak ne bi ostao u lebdećem stanju, neaktivan.

Poslije dvadesetak minuta on se probudi i upita:

– Jesam li dugo spavao?

– Ne.

– Dobro se osjećam – reče dižući se s kreveta i trljajući ruke – ah, baš se dobro osjećam ... osjećam se bar dvadeset godina mlađi.

Počeo je da se oblači, ali je i dalje uzvikivao, radostan i okrijepljen. Kad je bio gotov, upita:

– Kako ćemo, lutko, ja bih želio da te ponovo vidim?

– Telefoniraj Đizeli – odgovorili – vidam je sva kog dana.

– Da li si uvijek slobodna?

– Uvijek.

– Živjela sloboda – dodade, a zatim se maši novčanika.

– Koliko?

– Koliko daš – odgovorih, a zatim dodadoh sasvim; iskreno: – Ako mi mnogo daš, učinit ćeš i dobro djelo, jer mi treba.

Na to on odgovori:

– Ako ti dam mnogo, onda to neću učiniti zato da bih učinio dobro djelo... nikad ne činim dobra djela... to ću učiniti samo zato što si zaista lijepa i što si mi omogućila da prijatno provedem večer.

– Kako hoćeš – rekoh sliježući ramenima.

– Sve ima svoju vrijednost i sve treba platiti prema vrijednosti same stvari – produži vadeći novac iz novčanika, dobra djela ne postoje. Ti, si mi pružila izvjesne stvari boljeg kvaliteta, nego što bi mi, recimo, pružila Dizela... i prema tome je i pravo da dobiješ više nego Dizela... Dobra djela nemaju s time nikakve veze... a onda, da ti dam još jedan savjet: nemoj nikad da kažeš: – Koliko daš – ... pusti da tako govore ulični prodavci., Onome ko mi kaže: – Koliko daš – uvijek sam spreman da dam manje nego što je zaslužio. – Napravi pri tom značajnu grimasu i pruži mi novac.

Dizela je bila u pravu kad je rekla da je darežljiv, jer je novac zaista bio premašio moja očekivanja. Uzeh ga s osjećajem sukrievnje i putenosti koji je povodom izleta u Viterbo bio izazvao u meni Astaritin novac. Pomislih da taj osjećaj jasno pokazuje da u meni za taj zanat postoji izvjesna predispozicija i da mi taj zanat zaista odgovara, iako je moje srce čeznulo za nečim sasvim drugim.

– Hvala – rekoh mu još prije nego što shvatih Što radim, pa ga oduševljeno s mnogo zahvalnosti poljubih u lice.

– Hvala tebi – reče on odlazeći. Uzeh ga za ruku i povedoh ga kroz mračno predsoblje do vrata stana. Dok smo nekoliko trenutaka išli u potpunom mraku, osjetih nekakvom gotovo fizičkom intuicijom da se u tom istom mraku, u jednom ćošku tog istog predsoblja, nalazi i moja majka. Mora biti da se sakrila iza ulaza ili u ćošku između kredenca i zida pa je tamo čekala da Đačinti ode. Sjetih se da je isto tako uradila i one noći kad sam se vratila kasno, posije sastanka s Đinom u vili njegovih gospodara. Osjetih jaku nervozu, jer sam mislila da će i sada, kao onda, čim Đačinti ode, skočiti na mene, zgrabiti me za kosu, odvući do divana i tamo me izudarati. Činilo mi se kao da je vidim, jer sam u onom mraku, sasvim jasno osjećala njenu prisutnost. Osjećala sam na ramenima izvjesnu nelagodnost, kao da tamo, iza moje glave, stoji uzdignuta njena ruka, spremna da me zgrabi za kosu. Ja sam, međutim, jednom rukom držala za ruku Đačintija, a drugom stiskala novac. Bila sam odlučila da joj, čim me napadne, taj novac gurnem u ruku. Htjela sam da je tako, bez riječi, podsjetim da me je baš ona, čitavo vrijeme nagonila da ovako zarađujem novac. U isto vrijeme htjela sam da joj time

zatvorim usta, jer sam htjela da se koristim njenom škrtošću koja je, kako mi je bilo poznato, gospodarila njenom dušom. Kad otvorih vrata, Đačinti mi reče:

– Onda, do viđenja... telefonirat ću Đizeli.

Posmatrala sam ga kako, onako plećat, sa sijedom i visoko začešljanom kosom, silazi niz stepenice i kako me, ne okrećući se pozdravlja rukom, a zatim zatvorih vrata. Kao što sam predviđala, majka smjesta, u onom mraku, skoči na mene, ali me ne zgrabi za kosu, kako sam se plašila već me gotovo zagrlji, ali na tako nespretan način da je isprva ne shvatih. Kao što sam bila odlučila potražih njenu ruku i utisnuh joj novac u šaku. Majka, međutim, baci novac na zemlju, gdje ga nađoh slijedećeg jutra kad iziđoh iz svoje sobe. Sve se to odigralo dosta mučno, ali nijedna od nas dvije za to vrijeme ne progovori ni riječi.

Kad uđosmo u radionicu, ja sjedoh pored stola, a majka nasuprot meni. Majka me pogleda. Ja sam bila zbunjena, a ona je izgledala izmučena. Odjednom reče:

– Znaš li da sam, dok si tamo bila, odjednom osjetila kako me hvata strah.

– Srah od čega?

– Ne znam – reče – najprije sam imala osjećaj kao da sam potpuno sama... osjetila sam veliku studen ... a zatim, kao da ja više nisam bila ja,... sve se oko mene vrtjelo ... znaš, kao kad čovjek popije malo više,... sve mi je izgledalo nekako čudno ... mislila sam: ono je sto, ono je stolica, ono je šivaća mašina... ali ni kako nisam mogla da se uvjerim da je to zaista sto, stolica, šivaća mašina... a činilo mi se kao da i ja više ni sam ja... rekla sam sama sebi: ja sam starica, bavim se šivanjem i imam kćerku koja se zove Adrijana ... ali ni kako nisam mogla da se sasvim uvjerim u to... da bih se ohrabrila, počela sam da mislim kakva sam nekada bila, kad sam bila mala, pa kad sam bila u tvojim godinama, kad sam se udala, kad si se ti rodila... ali sam se onda uplašila, jer je sve to prošlo ko neki san i ja sam odjednom, a da to sama nisam primijetila, od mlade žene, kakva sam bila, postala starica... a kad umrem – s mukom završi – bit će kao da nisam nikad ni postojala.

– Zašto misliš na takve stvari – rekoh tiho – ti si još mlada... smrt nema s tim nikakve veze.

Učini mi se kao da me nije čula, jer nastavi kao u nekom zanosu koji mi je bio neprijatan i izgledao mi namješten:

– Kažem ti da sam se plašila i mislila sam: A zar i ko ne bi htio da dalje živi, mora silom da živi? ... Ne kažem da bi čovjek morao da se ubije, jer da se neko ubije, treba da ima za to hrabrosti; mislim samo bi mogao da želi da

više ne živi, kao što, recimo, više ne želi da jede ili da hoda ... vjeruj mi, zaklinjem ti se dušom tvoga oca ... htjela bih da više ne živim.

Oči su joj bile pune suza, a usne su joj drhtale. I meni dođe da zaplačem, iako nisam znala zašto. Digoh se, zagrlih je, a onda smo obje sjele na divan u dnu sobe i ondje ostale izvjesno vrijeme, zagrljene, plačući. Bila sam zbunjena i zbog toga što sam se osjećala vrlo umorna, a ti majčini razgovori, nepovezani, bez neke jasne logike, tu su moju zbunjenost samo još više bili pojačali. Trgoh se prva; plakala sam u stvari iz simpatije prema majci, nad samom sobom već sam odavno bila prestala da lijem suze.

– Hajde, hajde – počeh da joj govorim, tapšući je po ramenu.

– A kažem ti, Adrijana, više mi se ne živi – ponovi ona plačući.

Ja sam je rukom tapšala po ramenu i, bez riječi, pustila je da se isplače do mile volje. Međutim, razmišljala sam kako sve te njene riječi jasno odaju njeno kajanje. Istina, ona mi je uvijek govorila da bih morala, da slijedim Đizelin primjer, ali između riječi i djela postoji velika razlika. Sada, kad je vidjela kako sam u kuću dovela nepoznatog muškarca i kad je osjetila kako joj u ruku turam novac, bio je to za nju svakako veoma težak udarac, jer je jasno vidjela rezultat svojih pridika i nije mogla da se uzdrži a da ne osjeti gnušanje. Bilo je pak više nego sigurno da je bila nesposobna da prizna svoju grešku i da je gotovo osjećala neko gorko zadovoljstvo što sada takvo priznanje ne bi ništa izmijenilo na samoj stvari, niti bi je popravilo. I tako, umjesto da mi u lice reče:

– Loše si uradila ... ne smiješ više da to radiš – njoj je bilo milije dami govori o stvarima koje nisu imale nikakve veze sa mnom, da mi govori o svom životu i o želji da više ne živi.

Često sam zapažala da mnogi ljudi u istom trenutku, dok urade nešto što je za osudu, nastoje da se osvijeste da svoju grešku poprave na taj način što govore o višim stvarima koje ih i pred samim sobom i pred drugima prikazuju kao nezainteresirane i plemenite ljude; da govore, dakle, o stvarima koje nemaju nikakve veze s onim što oni u stvari rade, ili da, kao moja majka, dozvoljavaju da se i dalje radi ono što je za osudu. Istina, majka je, suprotno većini ljudi, koji pri tom potpuno svjesno postupaju, bila pri tom potpuno nesvjesna i postupila je onako kako su joj to njena duša i njene prilike nalagale, ali mi je njena rečenica da više ne želi da živi ipak izgledala sasvim opravdana.

I ja sam, pošto sam otkrila Đinovu prevaru, poželjela da više ne živim, ali je moje tijelo, ne mareći za moje želje, živjelo i dalje za svoj račun, nastavljalo je da živi. I moje grudi, i moje noge, i moji bokovi, koji su se toliko sviđali muškarcima, nastavili su da dalje žive, a i moj spol između

nogu nastavljao je da dalje živi i da u meni, i kad to nisam željela, budi želju za ljubavlju. Ništa nije vrijedilo što sam; ispružena na krevetu željela da više ne živim, daše ujutro više ne probudim, moje je tijelo, dok sam spavala, navaljivalo da živi, krv je i dalje tekla mojim žilama, želudac i crijeva su varili, dlake ispod pazuha, tamo gdje sam ih obrijala, ponovo su nicala, nokti su rasli, dlake se vlažile znojem, moja snaga se vraćala. U određeni sat ujutro, a da to sama nisam željela, dizali su se kapci na mojim očima, i oči su ponovo, i protiv moje volje, gledale stvarnost koju su mrzile. I tako, uprkos mojoj želji da umrem, ja sam živjela dalje i morala da živim, pa sam zato odlučila, izvodeći zaključak iz svega toga, da se prilagodim životu i da o svemu tome više ne mislim.

Majci ipak nisam to spominjala, jer mi je bilo jasno da te moje misli nisu ništa manje tužne od njenih i da je ja tim svojim zaključcima neću nikako utješiti. Umjesto toga, kad mi se činilo da je prestala da plače, ja sam se od nje odvojila i rekla joj:

– Gladna sam.

To je bilo točno, jer se u restoranu, kako sam bila nervozna, nisam bilo gotovo ni dotakla jela.

– Tvoja je večera tamo – reče mi majka, veoma zadovoljna što joj pružam mogućnost da mi bude od koristi i da učini ono što je radila svake večeri – idem odmah da ti je spremim.

Kad majka izađe, ostadoh potpuno sama.

Sjedoh za sto na svoje uobičajeno mjesto i sačekah da se ona vrati. Glava mi je bila sasvim prazna, a od svega onoga što se toga dana desilo, samo mi je na prstima ostao slatkasti miris ljubavi i na obrazima slani i suh trag suza. Sjedila sam nepomično i posmatrala sjenke koje je svjetlost bacala po dugačkim i golim zidovima radionice. Majka ponovo uđe noseći tanjur s mesom i varivom.

– Juhu ti nisam podgrijala, jer nije dobra... a osim toga ima je malo.

– Svejedno, i to je dosta.

Nali mi punu čašu vina; dok sam ja jela, ona je nepomično stajala pored mene, čekajući moje naredbe.

– Da li je biftek dobar? – upita zabrinuto.

– Da, dobar je.

– Toliko sam govorila mesaru da mi da mekan biftek. – Činilo se kao da se oporavila pa se ponovo osjeća kao svake druge večeri. Polako sam jela, a kad završih, zijevnuh šireći ruke i protežući se. Odjednom osjetih da mi je sad dobro i da je moje tijelo onom svojom kretnjom probudilo u meni izvjestan osjećaj zadovoljstva, jer sam osjećala da je mlado, snažno i

zadovoljno.

– Strahovito mi se spava – rekoh.

– Pričekaj, idem da ti spremim krevet – uslužno reče majka i samo što ne iziđe, ali je ja zadržah:

– Ne ... ne ... sama ću.

Digoh se, a majka uze prazne tanjуре.

– Sutra ujutru pusti me da spavam – rekoh joj – sama ću se probuditi.

Ona mi odgovori da će tako učiniti, a ja je onda, poželjevši joj laku noć, poljubih i odoh potom u svoju sobu. Krevet je bio u neredu, onako kako smo ga ja i Đačinti bili ostavili. Namjestih samo jastuk i pokrivače, a zatim se skinuh i uvukoh se pod pokrivače. Izvjesno kratko vrijeme ostadoh u potpunoj tami, široko otvorenih očiju, ni na što ne misleći. Najzad, želeći da vidim kako će to na mene djelovati, rekoh glasno sama sebi:

– Ja sam kurva.– Ali to ne učini na mene nikakav utisak: zaspah čim sklopih oči.

Slijedećih dana vidala sam Đačintija svake večeri, jer bi on, odmah ujutru, telefonirao Dizeli, a Dizela bi mi, čim bi me to poslijepodne vidjela, saopćavala njegovu poruku. Bila sam pristala da se s njim vidam svake večeri, jer je Đačinti, uoči dana kad je trebalo da se sastanem s Đinom, morao da otputuje za Milano. Da nije morao da otputuje, bila bih odbila da ga ponovo vidim, jer sam se zaklela da više neću da imam nikakvu vezu ni s jednim muškarcem. Smatrala sam, ako već treba da se bavim tim zanatom, onda je bolje da to radim otvoreno i da stalno mijenjam ljubavnika nego da samu sebe zavaravam kako se, tobože, ne bavim tim zanatom, ukoliko me izdržava samo jedan muškarac. A ni zbog toga nisam htjela da se vežem samo s jednim muškarcem, jer me je to moglo dovesti u opasnost da ga zavolim, a i on mene da zavoli, i tako dođem u opasnost da izgubim ne samo svoju fizičku slobodu već i slobodu osjećanja.

Uostalom, ja sam još bila u cijelosti sačuvala svoja shvaćanja o moralnom bračnom životu, ali baš zato nisam htjela, ukoliko se uopće udam, da se udam za nekog ljubavnika koji bi me prethodno izdržavao i na kraju bi odlučio da ozakoni našu sebičnu vezu, jer ta veza time ne bi postala nimalo moralnija. Ukoliko sam uopće mislila na udaju, bila sam odlučila da ću se udati za mladića koji će me voljeti i koga ću ja voljeti, čije će prilike odgovarati mojim prilikama, koji će voljeti ono što ja volim i čije će misli biti slične mojim mislima.

Htjela sam, ukratko rečeno, da između zanata koji sam bila odabrala i mojih ranijih težnji bude jasna razlika, odnosno nisam htjela da te težnje uprljam ni da pravim bilo kakve kompromise, jer sam osjećala da sam u izvjesnom smislu podjednako sposobna da budem dobra žena kao i dobra kurtizana, ali da sam apsolutno nesposobna da, kako je to zamšljala Dizela, odaberem lukav i licemjerman put između te dvije stvari. A bila sam osim toga svjesna da ću, služeći se predrasudama mnogih ljubavnika, izvući daleko veću korist nego iz eventualne darežljivosti jednog jedinog.

Tih večeri Đačinti me je uvijek vodio u isti restoran,; a zatim me je pratio kući i ostajao sa mnom sve do kasno u noć. Majka je bila čak prestala da govori o tim mojim večerima i samo bi me pitala, kad bi izjutra u kasni, sat ušla u moju sobu, noseći mi na poslužavniku kavu, daj li sam dobro spavala. Ranije sam tu kavu pila vrlo brzo, stojeći pored štednjaka u kuhinji, osjećajući još uvijek na, rukama i na licu studen od hladne vode. Sad mi je majka, donosila kavu u sobu, i ja sam je pila u krevetu dok je ona otvarala

žaluzine i nastojala da uredi sobu.

Ni sada joj nisam govorila ništa što joj nisam govorila ranije, ali je ona, shvaćala da se naš život iz osnove izmijenio. Da je odlično shvaćala u čemu se sastojala ta promjena, jasno se vidjelo po čitavom njenom držanju. Međutim, ona je postupala kao da između nas postoji neki sporazum, a svom pažnjom prema meni kao da me skromno molila da joj i ubuduće dozvolim, i u novim uslovima našeg života, da mi služi i da mi bude od koristi kao ranije. Moram da kažem da je taj njen običaj da mi donosi kavu u sobu djelovao na nju u izvjesnom smislu umirujuće: ima mnogo ljudi, a u takve je spadala i moja majka, koji navikama – pa i onda kad te navike, kao u ovom slučaju, nisu pozitivne, – pridaju pozitivnu vrijednost.

Ona je istom revnošću bila uvela i druge slične promjene u naš svakidašnji život. Tako mi je, na primjer, da bih se oprala čim se dignem, pripremala velik kotao vrele vode, stavljala cvijeće u vazu u mojoj sobi i slično.

Đačinti mi je uvijek davao istu svotu novaca, a ja sam je, ne govoreći ništa majci, stavljala u jednu fijoku, i to u istu onu kutiju u koju je ona ranije stavljala svoju uštedevinu. Za sebe sam zadržavala samo nešto sitniša. Pretpostavljam da je ona primijetila da se naša imovina svakodnevno povećava, ali o tome mi nikad nismo progovorile ni jednu jedinu riječ. Kasnije sam primijetila da ni oni čiji dobitak ima dozvoljeno porijeklo ne vole da o tome govore, i to ne samo sa stranim ljudima nego ni s intimnim prijateljima. Vjerojatno je za novac vezan neki osjećaj stida, ili u najmanju ruku nelagodnosti koji ga isključuje iz niza normalnih argumenta š prenosi u oblasti skrivenih, nepriznatih pitanja o kojima nije lijepo da se govori, kao da je novac, ma kakvo da je njegovo stvarno porijeklo, uvijek zarađen na nepošten način. No možda je istina i to da niko ne želi da pokaže kakve osjećaje novac budi u njegovoj duši, jer su ti osjećaji veoma jaki i nikada nisu lišeni izvjesnog osjećaja krivice.

Jedne večeri Đačinti izrazi želju da spava sa mnom u sobi, ali na to ne pristadoh, izgovarajući se da će susjedi primijetiti njegovo prisustvo, kad izjutra budu izlazili. U stvari, moja intimnost s njim poslije one prve večeri nije napredovala ni za jedan pedalj, ali svakako ne mojom krivicom. Kako se ponašao prve večeri, tako se ponašao i kasnije, sve dok nije otputovao. Bio je to zaista čovjek male ili nikakve vrijednosti, bar u osjećajnom pogledu. Izvjesnim dubljim osjećajem prema njemu bila sam načas obuzeta samo one prve noći, dok je on spavao, ali i to je bio sasvim neodređen osjećaj, koji se možda nije ni odnosio na njega. Bila mi je ogavna i sama pomisao da bih mogla da spavam s takvim čovjekom, a plašila sam se i dosade, jer sam bila

sigurna da mi do pola noći neće dati da spavam pa će mi povjeravati svoje tajne i priče o sebi. On, međutim, nije bio primijetio ni da se s njime dosađujem, ni da mi je antipatičan, nego je bio čak uvjeren da je za ono nekoliko dana osvojio sve moje simpatije.

Dode najzad i dan moga sastanka s Đinom. Za tih deset dana bilo se toliko toga desilo, da mi je izgledalo kao da je prošlo sto godina otkako sam ga vidjela pred odlazak u atelje, otkako sam radila da bih zaradila novac kojim ću urediti kuću i otkako sam sebe smatrala vjerenicom koja će se u najkasnije vrijeme udati. Bio je veoma točan, stigao je u određeni sat, ali mi je, dok sam se penjala u kola, izgledalo kao da je neobično blijed i nekako zbunjen. Niko, pa ni najsmjeliji varalica, ne voli da mu neko predbacuje njegove prevare, a on je za tih deset dana, koliko je trajao prekid u našim uobičajenim odnosima, sigurno o mnogo čemu razmišljao pa su ga vjerojatno mučile razne sumnje. Međutim, ja mu ničim ne pokazan da bilo zbog čega negodujem, a mogu da kažem da se pri tom uopće nisam pretvarala, jer sam osjećala da mi je duša potpuno mirna i da sam i sada, kad više nisam osjećala onu neposrednu gorčinu razočaranja, gotovo sklona izvjesnoj popustljivosti i skeptičnom osjećanju ljubavi. Na kraju krajeva, Đino mi se, kako sam to zapazila čim sam ga pogledala, još uvijek sviđao, a to je već bilo mnogo.

Čas zatim, dok su kola jurila, u pravcu vile, upita me:

– Dakle, je li tvoj ispovjednik promijenio mišljenje?

Reče to donekle podrugljivim, ali u isto vrijeme i ne sigurnim tonom. Ja mu odgovorih sasvim prostodušno:

– Ne... ja sam promijenila mišljenje.

– A da li si svršila poslove koje si radila s majkom?

– Zasad jesam.

– Čudno.

On nije znao što se o meni govorkalo, ali me je zadirkirao da bi provjerio da li su njegove sumnje točne.

– Zašto čudno?

– Rekao sam tek da nešto kažem.

– Zar misliš da nije istina da sam imala posla?

– Ja ništa ne mislim.

Odlučih da ga postidim, ali na svoj način, ne služeći se nasiljem, kako je bila to savjetovala Đizela, jer to nije odgovaralo mom temperamentu, već samo poigravajući se s njim, kao što to radi mačka s mišem. Upitah ga s izvjesnom koketerijom:

– Što je, da nisi možda ljubomoran?

– Ja ljubomoran ... zaboga.

– Da, ti si ljubomoran... da si iskren, ti bi to priznao.

On odjednom, zagriže na udicu koju sam mu bila podmetnula i reče:

– Svako bi na mom mjestu bio ljubomoran.

– Zašto?

– Hajde, hajde... ko da ti vjeruje?... Tako si važan posao imala, da nisi mogla da pronađeš ni pet minula da se sa mnom sastaneš... ta idi.

– Pa ipak je istina... mnogo sam radila – rekoh mirno. I stvarno, Što je u stvari ako ne rad, i to veoma zamoran rad, bilo ono što sam svake večeri radla s Đačintijem. – Znaš li da sam toliko zaradila da imam čime da platim sve preostale otplate, a uz to da platim i opremu – dodadoh rugajući se i samoj sebi – tako ćemo moći da se vjenčamo bez dugova.

On ne reče ništa, jer je sigurno bio povjerovao da sam mu rekla istinu i tako se oslobodio prvih sumnji. Tada učinih kretnju kakvu sam i ranije često činila dok je on upravljao kolima, obavih mu ruke oko vrata i čvrsto ga poljubih pored uha šapnuvši mu:

– Zašto si ljubomoran? ... ti vrlo dobro znaš da si jedini čovjek u mom životu.

Kad stigismo do vile, Đino utjera kola u vrt, zatvori rešetkasta vrata i uputi se sa mnom prema vratima za poslugu. Spuštala se noć, već su prva svjetla svijetlila na prozorima okolnih kuća, crvena u plavoj magli zimske večeri. U hodniku, u suterenu, bilo je gotovo tamno, a osjećao se i zadah ustajalog zraka i vodovoda.

Zaustavih se i rekoh:

– Ali večeras neću da idem u tvoju sobu.

– Zašto?

– Hoću da se ljubimo u sobi tvoje gospodarice.

– Ti si poludjela – uzviknu on ogorčeno.

Mi smo, naime, često odlazili u gornje sobe, ali smo se uvijek ljubili u njegovoj sobi, u suterenu.

– Radi se možda o jednom mom hiru – rekoh ali Što ti to smeta?

– Smeta mi ... može se štogod razbiti!.. to nikad nije sigurno ... a ako kasnije primijete, Što ću onda?

– Ah, kakva nesreća – uzviknuh lakomisleno – istjerat će te, i time će stvar biti svršena.

– I ti to kažeš samo tako?

– A kako bi trebalo da kažem?... Da me ti zaista voliš ne bi ni jedan trenutak oklijevao.

– Volim te, ali na to ne mogu nikako pristati, o to me nećemo uopće više govoriti.

– Pazit ćemo ... neće ništa primijetiti.

– Ne ... ne.

Bila sam potpuno mirna i glumila sam i dalje osjećaje kojima stvarno nisam bila obuzeta.

Uzviknuh:

– Ja te kao tvoja vjerenica, molim da mi učiniš tu ljubaznost, a ti mi to odbijaš, jer se plašiš da ja stavim svoje tijelo tamo gdje tvoja gospodarica stavlja svoje, da naslonim svoju glavu tamo gdje tvoja gospodarica naslanja svoju .. pa Što ti misliš? Zar ti misliš da je ona bolja od mene?

– Ne, ali ...

– Ja vrijedim više nego hiljadu takvih kakva je ona – nastavih – utoliko gore po tebe ... ljubi plahte i jastuke svoje gospodarice, ja idem.

Kako sam već ranije spomenula, on je ne samo mnogo poštovao svoje gospodare, već se i uvijek ustručavao pred njima i glupavo se njima ponosio, kao da njihovo bogatstvo na neki način i njemu pripada. Ipak sada videći da ja ozbiljno mislim, da odlazim i da sam odlučna, što je za njega bilo nešto sasvim novo, jer ga tome nisam bila naučila izgubi glavu i poletje za mnom govoreći:

– Ta pričekaj... kud ideš? ... Rekao sam tek da nešto kažem ... idemo, ako ti to čini zadovoljstvo.

Praveći se uvrijeđenom, pustih da me još neko vrijeme moli, a zatim pristadoh pa se popesmo na prvi kat, čvrsto zagrljeni, zastajući svaki čas na stepenicama i ljubeći se, upravo onako kao što smo to radili ranije, ali sad, bar što se mene tiče, s potpuno izmijenjenom dušom. U gospodinoj sobi pođoh pravo prema krevetu i odgurnuti pokrivač. On se, ponovo uplašen, usprotivi:

– Ta valjda nećeš leći na plahte?

– A zašto ne? – odgovorih mirno. – Neću da se prehladim.

On zašutje, ali je bilo jasno da mu je sve to bilo vrlo neprijatno. Pošto spremih krevet, uđoh u kupatilo, uključih gas i otvorih slavinu, ali tako da je curio samo slab mlaz, jer nisam htjela da se kada suviše brzo napuni. Dino me pratio pogledom, uznemiren i nezadovoljan, i ponovo počeo da se buni:

– Zar ti je i kupatilo potrebno?

– Zar se oni ne kupaju poslije intimnog odnosa?

– Što ja znam Što oni rade – odgovori sliježući ramenima.

Primijetili da mu ti moji smjeli postupci u stvari nisu neprijatni, samo mu je teško da se s njima odmah pomiri, jer nije bio smion čovjek i volio je da sve radi kako treba, ipak, ukoliko je sam sebi samo rjeđe dopuštao da krši pravila, utoliko ga je to više privlačilo, i zato odmah reče:

– Najzad imaš pravo – a zatim, osmjehujući se nekim čudnim osmijehom, punim iskušenja, pipajući rukom dušek, dodade: – Prijatno je ovdje... mnogo prijatnije nego u mojoj sobi.

– Zar ti nisam to rekla?

Sjedismo zajedno na ivicu kreveta.

– Đino – rekoh mu zagrlivši ga – zamisli kako će nam biti lijepo kad budemo imali svoju kuću... to neće biti kuća kao ova, ali će biti naša.

Ni sama ne znam zašto sam tako govorila. Vjerojatno zato što sam sad sasvim sigurno znala da je sve to nemoguće i što sam voljela da samu sebe ranjavam na onom mjestu gdje me je duša najviše boljela.

On reče:

– Da, da – i poljubi me.

– Znam Što mi se sviđa – nastavih opisujući i dalje s nekim okrutnim osjećajem ono što je sada zauvijek bilo izgubljeno – nikako kuća koja bi bila lijepa kao ova... ja bih se zadovoljila s dvije sobe i kuhinjom, ali da je tamo sve moje, da je kuća čista kao ogledalo... da u njoj živimo mirno... nedjeljom da izlazimo zajedno u šetnju ... da zajedno jedemo, da zajedno spavamo ... zamisli, Đino, kako će to biti lijepo!

On ne reče ništa, a što se mene tiče, moram da kažem da se uopće nisam uzbuđivala dok sam to govorila. Činilo mi se da samo recitiram neku ulogu, kao kakav glumac na pozornici. Pa ipak je to bilo utoliko žalosnije, ukoliko sam u toj tako hladnoj i čistoj spoljašnjoj ulozi, u kojoj moja duša nije uzimala nikakva učešća, bila ja, i to jedva deset dana prije toga. Dok sam tako govorila, Đino me je nestrpljivo svlačio. Ponovo, kao u času kad sam se pela u kola, osjetih da mi se on još uvijek sviđa i pomislih s tužnim prkosom da me možda moje tijelo, koje je uvijek bilo spremno na uživanje, a ne moja duša koja je sad bila daleko od njega, čini tako dobroćudnom i spremnom da oprostim. On me je milovao i ljubio, a ja sam pod tim njegovim milovanjem i poljupcima osjećala kako mi se razum muti i kako čulno zadovoljstvo nadmašuje opiranje moga srca.

– Umirem, – prošaptah najzad potpuno iskreno i ponovo padoh na krevet.

Malo zatim zavukoh noge pod plahtu, a tako učini i on pa smo zajedno ležali pokriveni do brade prošivenim pokrivačem tog luksuznog kreveta. Nad našim glavama nalazila se neka vrsta baldahina s kojeg su oko uzglavlja padali bijeli, providni velovi. Čitava je soba bila bijela, na prozorima su visile lake dugačke zavjese, pored zidova se nalazili lijep, nizak namještaj, brušena ogledala, sjajni predmeti od stakla, mramora i metala. Fine i tanke plahte kao da su mi milovale tijelo, a čim bih se pomakla, dušek se nježno

ulijegao budeći u mojim udovima želju za snom odmorom. Kroz otvorena vrata dolazio je iz kupatila tih i žaloban šum vode koja je tekla u kadu. Osjećala sam tako divno zadovoljstvo, da u meni nije bilo gotovo nikakve mržnje prema Dinu. Učini mi se da je došao pogodan trenutak da mu kažem da sve znam, jer sam bila sigurna da ću mu to reći na ljubazan način i bez srdžbe.

– I tako, Đino – rekoh poslije duže šutnje laskavim glasom – tvoja se žena zove Antoaneta Partini.

On je možda drijemao, jer se jako trgnu, kao da ga je neko iznenada čvrsto prodrmao za rame:

– Što kažeš?

– A kćerka ti se zove Marija . . . zar ne?

Ponovo htjede da protestuje, ali me pogleda u oči i shvati da to ne bi imalo nikakva smisla. Naše su glave počivale na istom jastuku, lica su nam bila jedno pored drugog, govorila sam mu gotovo u usta:

– Jadni Đino – nastavih – zašto si mi govorio tolike laži?

Odgovori mi ljutito:

– Zato što sam te volio!

– Da si me stvarno volio, bio bi pomislio koliko ću patiti kad otkrijem istinu... ali ti o tome nisi mislio, eh, Đino.

– Volio sam te – reče – i izgubio sam glavu ... i...

– Sada dosta – prekinuh ga – isprva mi je bilo veoma neprijatno ... nisam mislila da si sposoban ... ali sad je sve svršeno... više o tome nećemo govoriti... a sad idem da se okupam. – Zbacih sa sebe plahte, digoh se iz kreveta i pođoh u kupatilo. Đino ostade tamo gdje je bio.

Kada je bila puna vrele, plavkaste vode; naročitu su joj privlačnost davale one bijele pločice od majolike i sjajne slavine. Uđoh u kadu, a zatim se polako zagnjurih u toplu tekućinu, ispružih se na dnu kade i sklopih oči. Iz susjedne sobe nije se čuo nikakav šum, jer je Đino sigurno mozgao o onome što sam mu bila otkrila, te nastojao da pod svaku cijenu izradi neki plan koji bi mu omogućio da me sačuva za sebe.

Misleći na njega, osmijehnuh se, jer sam zamišljala kako on tone u onom ogromnom bračnom krevetu kako osjeća na svom licu, kao kakav šamar, ono moje saopćenje. Smiješila sam se dobroćudno, onako kako se smijemo nekoj komičnoj stvari koja nas se uopće ne tiče, jer kako rekoh, nisam prema njemu više osjećala mržnju. Naprotiv, kako sam ga sada stvarno poznavala, činilo mi se kao da sada prema njemu osjećam neku vrstu ljubavi. Malo zatim čuh ga kako hoda po sobi, vjerojatno se oblačio, a zatim se pojavi na ulazu u kupatilo, i, kao da ne smije da uđe, pogleda me očima

premlaćena psa.

– Znači da se više nećemo vidjeti – reče poslije duže šutnje poniznim glasom.

Shvatih da me je zaista volio, iako na svoj način; ipak me nije toliko volio, jer inače ne bi bio mogao da mi laže i da me vara. Sjetih se i Astarite i pomislih da me i on voli, i on na svoj način. Rekoh mu, sapunjavajući sebi ruku:

– Zašto da se više ne vidimo? Da nisam htjela da te vidim, ne bih danas bila došla... vidat ćemo se, ali rjeđe nego ranije.

Činilo se kao da su ga te riječi ohrabrile. Uđe u kupatilo i upita:

– Hoćeš li da te nasapunam?

Morala sam da pomislim na majku, jer je i ona, kad god bi se odrekla svog materinskog autoriteta, postajala naročito pažljiva i obzirna. Odgovorih mu hladno:

– Ako hoćeš ... leđa, tamo ne mogu da dohvatim.

Đino uze na to sapun i spužvu i, kad se digoh, nasapuna mi čitava leđa. Posmatrala sam ga u ogledalu koje se nalazilo nasuprot kadi i činilo mi se kao da sam ja ta gospođa kojoj pripadaju sve te lijepe stvari. Ona se isto tako morala dizati kad bi se kupala, a sobarica, neka siromašna djevojka kakva sam i ja, morala ju je, pružajući se i pazeći da joj ne ogrebe kožu, sapunati i prati. Mislila sam da mora biti veoma prijatno kad te neko služi, umjesto da se sam vlastitim rukama služiš, stojiš nepomičan, a taj neko se oko tebe muči, pun pažnje i ustručavanja. Sjetih se one jednostavne misli koja mi je bila pala na pamet kad sam prvi put bila u vili, naime, da ja, bez mojih krpa, gola, vrijedim mnogo više od Đinove gospodarice. Međutim, moja je nepravедna sudbina bila odlučila drukčije ... Rekoh ljutilo Dinu:

– Dosta ... dosta.

On uze kupaći ogrtač, ja izidoh iz kade, on raširi ogrtač iza mojih leđa, i ja se umotah. Htio je da me zagrlj, vjerojatno samo zato da bi vidio da li ću ga odgurnuti, ali ja mu pustih, uspravna i sva uvijena u ogrtač, da me poljubi u vrat. Poslije toga on poče ćutke da mi briše tijelo, od gležnjeva pa sve do grudi, i to tako pažljivo i tako spretno, kao da se čitav život nije ničim drugim bavio. Sklopih oči i ponovo pomislih da sam ja gospodarica, a on sobarica, ali on tu moju pasivnost shvati kao pristanak, i ja odjednom osjetih kako me on miluje, umjesto da me briše. Odgurnuh ga, pustih da ogrtač padne s mog osušenog tijela, i idući na golim prstima, prijedoh u sobu. Đino ostade u kupatilu da spusti vodu iz kade.

Obukoh se brzo, a zatim, posmatrajući namještaj, počeh da hodam po sobi. Zaustavih se pred toaletnim stolićem, koji je bio načičkan raznim

sitnicama, izrađenim od kornjačevine i zlata.

U jednom ćošku, među četkama, i bočicama parfema, primijetih jednu zlatnu pudrijeru. Uzeh je i pogledah je. Bila je veoma teška i izgledala masivna, a bila je izrađena u obliku pravokutnika s kopčom za zatvaranje, u koju je bio umetnut velik rubin. Osjetih nešto što je ličilo više na neko otkrivenje nego na iskušenje. Pomislih da sada mogu sve da radim pa i da kradem. Otvorih torbicu i stavih u nju pudrijeru, koja je odmah, onako teška, pala na dno torbice, među sitan novac, i ključeve od kuće. Uzimajući je, osjetih izvjesno fizičko zadovoljstvo koje se nije mnogo razlikovalo od onoga koje je kod mene izazivao novac koji su mi davali moji ljubavnici.

Pravo da kažem, ni sama nisam znala što će mi ta pudrijera, jer ona nije odgovarala ni mojim haljinama ni životu koji sam vodila. Bila sam sigurna da je nikad neću upotrijebiti, ali je ukradoh, jer sam smatrala da to odgovara logici koja je. kako mi se činilo, upravljala sada i zgodama i nezgodama mog života. Pomislih: ko sazida kuću, mora da na tu kuću postavi i krov.

– Đino uđe ponovo u sobu, uredi krevet s lakejskom skrupuloznošću i dovede u red sve što mu se činilo da se pomjerilo sa svog mjesta.

– Hajde, hajde – rekoh videći kako zabrinuto gleda oko sebe, da bi se još jednom uvjerio da se sada svaka stvar zaista nalazi na svom mjestu – hajde, tvoja gospodarica neće ništa primijetiti... ovaj put te neće istjerati.

Primijetih da se Đinovo lice na te riječi bolno trglo, pokajah se što sam ih izgovorila, ne samo zato što su bile neprijatne, već i zato što nisu bile iskrene.

Dok smo silazili niz unutrašnje stepenice vile, nismo uopće razgovarali, pa ni napolju, u bašti, dok smo ulazili u kola. Već je odavno bila pala noć. Kola krenuše i počеше da jure krivudavim putevima elegantnog predgrađa. U tom trenutku, kao da su samo na to čekale, potekoše mi suze iz očiju klizeći mi lagano niz lice.

Ni sama nisam znala zašto plačem, ali sam bila veoma ogorčena: nisam stvorena za uloge razočaranih i ljutih žena, a to čitavo poslijepodne, iako sam se primoravala da izgledam mirna, ipak su se razočaranje i srdžba odražavali i u mojim postupcima, i u mojim riječima. Sad osjetih po prvi put, iako plačući, da se zaista ljutim na Đina; naročito zbog toga što me je svojom prevarom bio primorao da osjećam kako nisam voljela da osjećam, kako nije odgovaralo mom karakteru. Pomislih da sam uvijek bila mila i dobra, a ubuduće, možda, to neću više biti, i taj me osjećaj ispuni očajem. U svojoj tuzi htjela sam da upitam Đina:

– Zašto si to učinio? ... Mogu li sve to zaboraviti i o tome više ne

misliti? – Ali sam i dalje šutjela i pila vlastite suze, tresući često glavom, da bi suze sišle s očiju, kao što se grana trese da bi palo voće koje je sasvim sazrelo. Nisam gotovo ni primijetila da smo u međuvremenu bili prešli gotovo cio grad. Kad se kola zaustaviše, siđoh, pružih Dinu ruku, rekoh mu:

– Telefonirat ću ti.

Pogleda me sa izvjesnom nadom, ali se ta njegova nada pretvori u čuđenje kad vidje da mi je lice obliveno suzama. Ne dadoh mu vremena da išta kaže, brzo se udaljih pozdravivši ga lakim pokretom i usiljenim osmjehom.

I tako moj život poče ponovo da se okreće u istom krugu i s istim figurama, kao vrtuljci u Lunaparku, koje sam gledala nekada, dok sam bila djevojčica, s prozora svoje kuće i koji su svojim sjajnim osvjetljenjem izazivali u mom srcu veliku radost.

I u igrama ima samo određeni broj figura, a te su uvijek iste. Uz zvuke kreštave, bučne i plačne muzike vidi se kako prolaze: labud, mačka, auto, konj, prijestol, zmaj, jaje, i onda ponovo: labud, mačka, auto, prijestol, zmaj i jaje, i tako redom čitavu noć. I oko mene počеше ponovo da se vrte figure mojih ljubavnika, onih koje sam već poznavala i onih koje dotad još nisam poznavala, ali i oni su u svemu ličili na one koje sam već poznavala.

Kad se Đačinti vratio iz Milana, donio mi na dar par svilenih čarapa, i onda sam ga nekoliko dana viđala svako veće, a kad je opet otišao, ponovo sam počela da se sastajem s Đinom, i to jednom ili dvaput nedjeljno. Inače sam išla s drugim muškarcima, s onima koje sam nalazila putem ili s onima s kojima me upoznavala Dizela. Bilo je među njima i mladih i sredovječnih i starih. Jedni su bili simpatični i postupali sa mnom ljubazno, drugi su bili neprijatni i gledali na mene kao na predmet koji se kupuje i prodaje. Ali kako sam bila odlučila da se više neću ni s kim vezati, to se u stvari ponavljala uvijek jedna te ista muzika. Sretali smo se na ulici ili u kavani, ponekad išli na večeru, a zatim smo jurili mojoj kući. Tamo smo se zaključavali u moju sobu, imali snošaj, malo razgovarali, a zatim bi muškarac platilo i odlazio, a ja sam odlazila u našu radionicu gdje sam nalazila majku koja me je čekala. Kad sam bila gladna, jela sam, a zatim sam odlazila na spavanje. Ako je bilo još rano, onda sam, iako dosta rijetko, ponovo izlazila, vraćala se u grad i pronalazila drugog muškarca. Ali se dešavalo da su prolazili dani i dani, a da nisam nikoga vidjela, da sam, ne radeći ništa, ostajala kod kuće.

Bila sam postala strašno lijena, osjećala sam neku tužnu i razbludnu mlitavost u kojoj kao da se iskaljivala glad za odmorom i mirom, i to ne samo moji već i moje majke i svih siromašnih ljudi, sličnih meni, koji su uvijek umorni.

Često me je samo prazna ladica, u kojoj je inače stajala ušteđevina, primoravala da opet odem od kuće i da, u potrazi za društvom, nekoliko puta prođem istom ulicom, ali bi često moja lijenost nadjačala, pa mi je bilo milije da pozajmim novac od Đizele ili da pošaljem majku u trgovinu da kupi stvari na kredit.

Pa ipak ne mogu da kažem da mi je taj život stvarno bio neprijatan. Ubrzo primijetih da moja naklonost prema Đinu nema ni jedinstven ni isključiv karakter i da mi se, u stvari, iz ovog ili onog razloga, svi muškarci sviđaju. Ne znam da li se to dešava svim ženama koje se bave mojim zanatom, ili to ukazuje na to da u meni postoji naročita sklonost za taj zanat, ali znam da sam uvijek u društvu muškaraca osjećala izvjesnu drhtavicu radoznalosti i očekivanja i da sam rijetko kada bila razočarana.

Kod mladića su mi se sviđala njihova dugačka, mršava i mladalačka tjela, nespretne kretnje, sramežljivost, oči pune milovanja, svježina njihovih usana i kose; kod zrelih ljudi sviđale su mi se njihove mišićave ruke, široke i pune grudi i ono nešto masivno i moćno, što zrelo doba daje ramenima, trbuhu, nogama odraslog muškarca; najzad i starci su mi se sviđali, jer muškarac, za razliku od žene, nije vezan za svoje godine i zadržava i u starosti svoju privlačnost ili zadobija neku drugu, naročite vrste.

Činjenica da sam svakog dana mijenjala ljubavnika davala mi je mogućnost da na prvi pogled razlikujem vrline od mana, i to onim preciznim i prodornim darom zapažanja koji se stiče samo iskustvom. Zatim, ljudsko je tijelo za mene bilo neiscrpan izvor tajanstvena i nezasita zadovoljstva. Često sam samu sebe zaticala kako očima milujem i vrhovima prstiju dodirujem udove tih mojih jednonoćnih drugova, kao da sam htjela da tim površnim odnosom koji nas je spajao prodrem u značaj njihove ljepote i da samoj sebi objasnim zašto me oni toliko privlače. Nastojala sam ipak da tu svoju sklonost što više prikrijem, jer su muškarci, u svojoj uvijek budnoj sujeti, mogli u toj mojoj sklonosti vidjeti ljubav i misliti da sam u njih zaljubljena.

Ljubav, bar onakva kakvu sam je zamišljala, nije imala ništa zajedničko s tim mojim osjećajem, koji je, ako tu uopće može da bude upoređenja, mnogo više ličio na duboko poštovanje i strepnju što sam ih nekada, kad sam išla u crkvu, osjećala vršeći vjerske obrede.

Živeći na taj način, ja sam ipak zarađivala mnogo manje novaca nego što bi se to moglo pretpostaviti. Prije svega ja nikada nisam mogla da budem tako gramžljiva i da se tako cjenkam kao Đizela. Naravno, i ja sam pretpostavljala da ću biti plaćena, jer, konačno, nisam išla s muškarcima radi neke zabave, ali me na to nije nagonio samo račun, nagonila me je na to i moja priroda, neka moja fizička bujnost. Na novac sam pomišljala tek kad je

dolazio čas da budem plaćena, a to znači suviše kasno. Ja sam uvijek imala izvjesno prikriveno uveajenje da muškarcima dajem robu koja mene ništa ne stoji i koja se obično ne plaća; izvjestan osjećaj kao da ja taj novac dobijam više kao neki poklon nego kao određenu plaću. Činilo mi se da se ljubav ne plaća i da se nikad ne može dovoljno naplatiti.

S obzirom na tu moju skromnost i tu pretpostavku, ja nisam bila sposobna da unaprijed odredim neku cijenu koja mi ne bi izgledala proizvoljna: i zato, kad su mi davali mnogo, ja sam im zahvaljivala pretjerano, a kad su mi davali malo, nisam se osjećala prevarenom pa nisam protestirala. Tek mnogo kasnije, poučena izvjesnim gorkim iskustvom, odlučih da radim kao Dizela, koja se pogađala prije nego što bi pristala. Ipak sam se uvijek pri tom stidjela pa sam izgovarala cifru jedva čujnim glasom, tako da me mnogi nisu razumijevali pa sam je morala ponavljati.

Postojao je još jedan razlog zašto mi novac koji sam zarađivala nije bio dovoljan: bila je to činjenica da sam sada uopće mnogo manje pazila na izdatke nego ranije; da sam mnogo trošila na kupovinu haljina, parfema, toaletnih potreba i drugih sličnih stvari koje su mi bile potrebne za moju profesiju. Tako mi sad uopće nije bio dovoljan novac koji sam dobijala od svojih ljubavnika, kao što mi ranije nije bio dovoljan novac koji sam zarađivala kao model ili pomažući majci pri njenom radu. Prema tome, iako sam žrtvovala svoju čast, bila sam siromašna kao što sam bila ranije. Kao ranije, a i češće nego ranije, bilo je dana kad u kući nije bilo ni pare; Kao ranije, pa i više nego ranije, mučila me misao da mi sutrašnji dan nije osiguran.

Kako sam po svojoj prirodi uglavnom bezbrižna i flegmatična, te moje brige nisu nikad dobijale karakter opsesije, kao što se to dešava drugima manje uravnoteženima i manje bezbrižnima, ali su one ipak ostajale u mračnoj dubini moje svijesti, kao crvotočina u građi starog namještaja, i podsjećale me da ništa nemam i da to ne smijem da zaboravim, da ne smijem da se odmorim, ali i da profesijom, koju sam bila odabrala, neću biti u stanju da svoje prilike u cijelosti izmijenim.

Ko nije imao, ili je bar izgledao kao da više nema nikakvih briga, to je bila moja majka. Odmah sam joj bila rekla da više ne treba da kvari vid šijući po cio dan. Majka je tada, kao da je cio život čekala da joj samo to kažem, smjesta napustila veći dio poslova i zadržala samo mali broj narudžbina, i to više da bi joj prošlo vrijeme, nego da bi nešto zaradila, ali ni to nije radila s voljom. Kao da je njena eneregija, koju je počela da troši još kao djevojčica, jer je već tada radila u jednoj činovničkoj porodici, odjednom popustila, poslije tolikih godina rada, potpuno se istrošila pa od nje nije ništa preostalo.

To mi je ličilo na stare kuće, koje, raspadajući se i ponirući same u sebe, ne ostavljaju za sobom čitav ni jedan zid, već samo gomilu prašine. Za moju majku novac je značio: jesti i odmarati se do mile volje. I zaista je sada jela mnogo više nego ranije, pa je sebi dozvoljavala onu udobnost koja, po njenom shvaćanju, stvara razliku između bogatih i siromašnih; dizala se kasno, spavala poslije ručka i išla ponekad u šetnju. Moram da kažem da su te novine na nju tako djelovale da je to bila možda najneprijatnija slika mog novog života. Čini se da čovjek, ako je naučio da se muči i da radi, uopće ne smije da prestane raditi, jer ga nerad i blagostanje kvare čak i kad im je porijeklo pošteno i dozvoljeno, a pogotovu ako im porijeklo nije ni pošteno ni dozvoljeno.

Čim su se naše prilike popravile, majka se odmah ugojila ili, točnije, s obzirom na brzinu kojom je iščezla ona njena neprijatna mršavost uslijed koje je stalno bila zadihana, ona se nadula, i to na tako nezdrav i simptomatičan način da je to za mene predstavljalo neobjašnjivu zagonetku. Njeni su se bokovi, ranije koščati, sada bili zaoblili, ramena su joj se bila popunila, obrazi, koji su joj uvijek bili zategnuti i nekako kao zadihani, sada u se bili rastegli i dobili boju.

Ali najžalosniju pojedinost u tom majčinom gojenju, predstavljale su njene oči: ranije uvijek široko otvorene, velike, s uvijek budnim i plahim izrazom, sada su odjednom bile postale malene i pune nekog neodređenog i dvosmislenog svjetlucanja. Majka se bila ugojila, ali se nije bila proljepšala ni podmladila. Izgledalo mi je kao da je ona, umjesto mene, na svom licu i na svojoj pojavi nosila tragove našeg izmijenjenog načina života, tako da je nikada nisam mogla pogledati, a da u isto vrijeme ne budem obuzeta nekim mučnim osjećajem pomiješanim s kajanjem, sažaljenjem i gnušanjem. A ona je i sama bila pojačala te moje neprijatne osjećaje time što je stalno zauzimala stav sitog i blaženog zadovoljstva. Njoj se, doduše, nije činilo da sad može da ljenčari, držala se kao što se drže ljudi koji u svom životu nisu nikada imali mogućnosti ni da dovoljno jedu, ni da se dovoljno odmaraju.

Naravno, pred majkom nisam ispoljavala te svoje osjećaje, jer nisam htjela da je mučim, a bilo mi je i jasno da bih izvjesne stvari morala reći zapravo samoj sebi, a ne njoj. Ipak mi se često dešavalo da bih učinila kakvu kretnju u kojoj se izražavala moja dosada. Činilo mi se da je sada, otkako se ugojila i nadula, pa je hodala njišući se u bokovima, manje volim nego ranije kad je, mršava i raščupana, po cio dan urlala, jurila i jadikovala. Često sam sebi postavljala pitanje: pretpostavimo da sam se dobro udala i da sam tako došla do udobnog života, bi li se majka i u tom slučaju isto tako ugojila? Danas mislim da bi, i zato sada ono nešto odvratno, što mi se činilo da odaje

njena debljina, pripisujem pogledu kojim sam je posmatrala, jer je taj pogled ispunjalo saznanje krivice i osjećaj kajanja.

Pred Đinom nisam dugo skrivala svoje izmijenjene prilike. Čim sam ga ponovo vidjela, desetak dana poslije našeg ljubavnog sastanka u vili, pruža mi se prilika da mu sve otkrijem.

Jednog jutra majka uđe u moju sobu da me probudi, a onda mi poniznim glasom sukrivca reče:

– Znaš li ko je tamo i želi da s tobom govori? Đino.

– Reci mu neka uđe – odgovorih joj jednostavno.

Donekle razočarana što sam joj tako kratko odgovorila, otvori prozor i iziđe. Malo zatim uđe Đino. Odmah primijetili da je uzbuđen i ljut; nije me ni pozdravio, već je samo obišao oko kreveta i stao pored mene, dok sam ja i dalje ležala, ispružena i pospana. Odmah me upita:

– Da se nisi ti, kad si posljednji put bila kod mene, prevarila , i uzela neki predmet s gospođinog toaletnog stolića?

– Tu smo – pomislih, ali primijetih da ne osjećam, nikakvu krivicu i da onaj Đinov lakejski strah pravi na mene mučan utisak. Rekoh:

– Zašto me to pitaš? – Nestala je jedna pudrijera velike vrijednosti... od, zlata, s rubinom ... gospođa je podigla đavolsku buku ... I kako je vila, tako reći, bila meni povjerena, osjećam, iako mi oni to otvoreno ne kažu, da sumnjaju na mene ... još je sva sreća što je gospođa tu krađu tek juče primijetila, pa sada sumnja pada i na sobarice koje su se u međuvremenu bile vratile... inače bi me već bili otjerali, prijavili, uhapsili i Što ti ga ja znam.

Uplaših se da nije zbog mene neko sasvim nevin , stradao i zato ga upitah:

– A da li se sobaricama što desilo?

– Ne – odgovori veoma nervozno – ali je dolazio jedan komesar, ispitivao nas je, i već dva dana u kući nema pravog života.

Oklijevala sam jedan trenutak, a zatim rekoh: Pudrijeru sam ja uzela.

On razrogači oči, ružna grimasa preletje mu preko čitava lica:

– Dakle, ti si je uzela i to mi saopćavaš tako jednostavno?

– Pa kako bi trebalo da ti saopćim?

– Pa to se zove krasti.

– Svakako.

Odjednom me pogleda bijesno. Možda se bojao posljedica mog čina, ili je možda pogađao, iako nejasno, da ja u krajnjoj liniji odgovornost za tu krađu pripisujem njemu.

– Ta Što ti je palo na pamet? Zato si, dakle, htjela da ideš u gospođinu

sobu ... sada shvaćam ... ali ja, draga moja, neću da u to ulazim ... ako hoćeš da kradeš, kradi gdje te je volja, to se mene ne tiče, ali ne u kući u kojoj ja radim ... kradljivice. – lijepo bih se bio proveo, da sam se oženio tobom ... oženio bih se kradljivicom...

Pustih ga da se izduva, ali sam ga uz to pažljivo posmatrala, čudeći se kako sam mogla da ga smatram za nekog naročito savršenog čovjeka. Najzad, kad mi se učini da je iscrpio sve svoje prigovore, rekoh mu:

– Dino, zašto se toliko žestiš?... Pa tebe ne optužuju da si je ti ukrao... tvoja će gospodarica još nekoliko dana o tome govoriti, a onda neće više uopće na to misliti... ko zna koliko takvih pudrijera ima ona.

– Ne, zašto si je ukrala? – upita me.

Bilo je jasno da je htio da mu kažem ono što je nejasno i sam naslućivao.

Odgovorih:

– Tako.

– Tako – nije nikakav odgovor.

– Onda, ako baš hoćeš da znaš – mirno odgovorih – ukrala sam je ne zato što sam željela da je imam ili što mi je potrebna, već zato što sada mogu i da kradem.

– Što hoćeš time da kažeš? – počeo, ali mu ja nedopustih da završi.

– Sada svake večeri izlazim na ulicu, tražim muškarce, zatim ih dovodim ovamo, a oni mi zato plaćaju ... kad to radim, mogu i da kradem, zar ne?

On shvati i odgovori mi na veoma karakterističan način:

– Dakle, i to radiš... e pa dobro... zaista bih se bio lijepo proveo, da sam se oženio tobom.

– Nisam to ranije radila – rekoh – ja to radim otkako sam doznala da ti imaš ženu i djecu.

On je čitavo vrijeme čekao da mu ja to kažem i zato brzo odgovori:

– Ne, draga moja, ne bacaj krivicu na me ne... niko ženu ne može primorati da postane prostitutka i kradljivica, ako ona to sama neće.

– Znači da sam to ranije bila nesvjesno – odgovorih – a da si mi ti samo pružio priliku da to i svjesno postanem. I kako sam bila savršeno mirna, on shvati da tim putem ne može ništa postići i zato promijeni taktiku:

– Šta...kakva si, ili Što radiš, to se mene ne tiče... ali mi moraš vratiti pudrijeru...inače ću prije ili poslije izgubiti mjesto... moraš mi je vratiti. Ja ću se praviti kao da sam je slučajno pronašao, ni sam ne znam gdje, recimo u vrtu.

Odgovorih:

– Zašto to nisi odmah rekao?... Ako se radi o tome da ne izgubiš mjesto, onda je svakako uzmi... eno je tamo u prvoj ladici u ormaru.

Odmah s nekom žurbom i s nekim olakšanjem priđe i stavi je u džep, a zatim me pogleda sasvim drugim očima u kojima se pojavi neko izmučeno i pomirljivo raspoloženje. Kako nisam željela da pođem u susret sceni koju je taj pogled nagovještavao, upitah ga:

– Jesu li tvoja kola dolje?

– Jesu.

– Sad je kasno, ne možeš da ostaneš ... govorit ćemo o svemu slijedeći put, kad se opet sastanemo.

– Ljutiš li se na mene?

– Ne ljutim se.

– Ljutiš se.

– Kažem ti da se ne ljutim.

On uzdahnu, sagnu se nad krevet, a ja se ne usprotivih da me poljubi.

– Hoćeš li mi telefonirati? – navali on s vrata.

– Ne brini.

Tako je Đino doznao istinu o mom novom životu, ali onog dana kad se ponovo vidjesmo nismo uopće govorili ni o pudrijeri ni o mom zanatu, kao da je sve to bilo sasvim nešto obično i beznačajno i kao da se smisao svega sastojao samo u novini. Ponašao se otprilike kao što se ponašala moja majka, s tom razlikom što on, kako mi se činilo, nije ni za jedan trenutak osjetio ono zaprepašćenje koje je majka pokazala one prve večeri kad sam u kuću dovela Đačintija i koje mi se čini da i sada ponekad primjećujem u onom njenom zadovoljstvu, pa i u onom nezdravom izgledu njene debljine. U osnovi Đinova karaktera ležalo je neko glupo i kratkovidno lukavstvo. Imam utisak da je on, kad je saznao za promjenu koja je nastupila u mom životu uslijed njegove prevare, slegnuo ramenima i rekao:

– Ubio sam jednim udarcem dvije muhe... sad više ne može ništa da mi prigovori, a ja ipak ostajem njen ljubavnik.

Ima ljudi koji smatraju za sreću da sačuvaju ono što posjeduju, počevši od novaca i žena pa do samog života, i to čak i pod cijenu svog dostojanstva; Đino je bio jedan od tih.

Kako rekoh, i dalje sam ga vidala; prvo, jer mi se bez obzira na sve što se desilo još uvijek svidao, i jer mi se niko drugi nije svidao više nego on; drugo, jer nisam htjela, iako sam smatrala da je sada između nas sve završeno, da taj svršetak bude surov i neprijatan. Meni se nikada nije svidalo da nešto potpuno presiječem, nisu mi se svidali nagli prekidi, jer smatram da stvari u životu umiru same od sebe, onako isto kao što su i nastale, da umiru

od dosade, ravnodušnosti ili navike, koje u stvari predstavlja samo jedan poseban oblik dosade, izražen u vjernosti. Ja volim da vidim kako stvari umiru prirodnom smrću, bez moje ili tuđe krivice, kako postepeno ustupaju mjesto nečemu drugome. Najzad, promijene koje se dešavaju u životu nisu nikada ni potpuno jasne ni definitivne, a ko želi da nešto naglo izmijeni, dolazi u opasnost da vidi kako se stare navike, od kojih je mislio da se odjednom i zauvijek oslobodio, ponovo pojavljuju, žive i uporne, i to onda kad se tome najmanje nada. Htjela sam da mi i milovanje Đinovih ruku postane isto onako ravnodušno kao što su mi sada bile ravnodušne njegove riječi, a plašila sam se da bi on mogao, ako budem suviše nestrpeljiva, da se ponovo pojavi u mom životu i da me primora i protiv moje volje, da obnovimo stare odnose.

Druga ličnost koja se ponovo pojavila u mom životu bio je Astarita. S njim je sve bilo mnogo jednostavnije nego s Đinom. Đizela se s njim kriomice viđala; pretpostavljala sam da on s njom održava ljubavnu vezu samo zato da bi imao prilike da govori o meni. Kako bilo da bilo, Đizela je svakako vrebala podesan trenutak da bi mi o njemu što rekla. Kad joj se činilo da je već prošlo dosta vremena i da sam se već dovoljno smirila, pozva me nasamo i, skanjujući se, reče mi da je srela Astaritu i da ju je pitao za mene.

– Nije mi rekao ništa određeno – nastavi – ali ja sam shvatila da je još uvijek u tebe zaljubljen ... i, pravo da kažem, bilo mi ga je žao... izgleda zaista nesretan... ponavljam ti: nije mi ništa rekao... ali ja sam ipak pogodila da bi želio da te ponovo vidi... sad, najzad ?

Prekinuh je rekavši joj:

- Slušaj, nema smisla dalje tako govoriš ...
- Kako tako?
- Tako, zaobilazno ... reci radije otvoreno da te šalje, jer želi da me ponovo vidi i da si ti pristala da mu doneseš moj odgovor.
- Pa kad bi to i bila istina – zbunjeno odgovori ona, pa Što onda?
- Reci mu – odgovoriti joj mirno – da nemam ništa protiv da ga vidim ... onako isto kao što viđam druge, razumije se, samo bez neke naročite obaveze.

Mnogo se iznenadila što sam bila tako mirna, jer je mislila da mrzim Astaritu i da nikako neću pristati da ga ponovo vidim. Ona nije shvaćala da za mene nije postojala više ni mržnja ni ljubav. Bila sam uvjerena da je po mislila da ja za to imam neke naročite razloge.

– Imaš pravo – reče mi – lukavo i zamišljeno malo zatim – na tvom mjestu i ja bih uradila isto... u izvjesnim slučajevima treba preći preko

antipatije. Astarita te zaista voli i bio bi u stanju da se razvede i da se tobom oženi... ali ti si lukava... a kad samo pomislim da sam te smatrala za naivku.

Đizela nije nikada ništa razumijevala od onoga što se na mene odnosilo a ja sam iz iskustva znala da bi bila uzaludna muka pokušavati da joj otvorim oči. Praveći se potpuno prirodnom, potvrdih:

– Zaista je tako.

Ostavih je u duševnom raspoloženju u kome se zavist miješala s divljenjem koje me je vrijeđalo.

Ona saopći Astariti moj odgovor, i ja ga ponovo vidjeh u onoj istoj slastičarnici u kojoj sam se prvi put bila sastala s Đačintijem. Kao što mi je Đizela bila rekla, on me je i sada volio do ludila, jer je, čim me je ugledao, prebljedio kao mrtvac, izgubio svaku odvažnost i ostao bez riječi. To je bilo jače od njega i zato mislim da imaju pravo priproste žene iz naroda, kao na primjer moja majka, kada govoreći o ljubavi kažu za neke ljude da su ih njihove ljubavnice opčinile, iako to nisam željela, a nisam bila toga ni svijesna, i ja sam na Astaritu bila bacila neku vrstu čini. On je bio svjestan toga i nastojao je da se oslobodi, ali nije mogao da izađe iz tog začaranog kruga.

Jednom zauvijek bila sam ga učinila inferiornim, zavisnim, podložnim, razoružala sam ga jednom zauvijek, paralizirala i učinila zavisnim od svoje milosti i nemilosti. Kasnije mi je i sam govorio da se često spremio da preda mnom odigra hladnu i prezrivu ulogu, da je za tu ulogu učio napamet čak i same riječi, ali bi mu kasnije, čim bi me vidio, srce zastalo, grudi mu pritisnula neka mora, pamet mu se pomutila, a jezik otkazao poslušnost. Činilo mu se da ne može da podnese ni moj pogled, jer je odmah gubio glavu i osjećao neodoljivu želju da se preda mnom baci na koljena i da mi ljubi noge.

I zaista, on nije bio kao drugi ljudi, hoću da kažem, patio je od neke fiksne ideje. Kada smo se one večeri sastali i potom stigli mojoj kući, pošto smo u napetoj i grčevitoj tišini zajedno večerali u restoranu, zamolio me da mu do najsitnijih pojedinosti ispričam sve što se odnosilo na moj život, i to od dana izleta u Viterbo pa do, raskida s Đinom.

– A što te to toliko zanima? – upitah ga začuđeno.

– Tako – odgovori – nemam naročitih razloga..., zar ti to smeta?... Ne misli na mene, pričaj.

– Što se mene tiče – rekoh mu slegnuvši pri tom ramenima – ako ti to pravi zadovoljstvo...; – Ispričah mu kako je želio, sa svim pojedinostima, sve što se sa mnom desilo poslije našeg zajedničkog izleta: kako sam. se objasnila s Đinom, kako sam poslušala Đizelin savjet, kako sam srela

Đačintija. Prešutjeh samo ono što se odnosilo na pudrijeru, iako ni sama nisam znala zašto, možda da ga ne bih, s obzirom na njegovu profesiju policajca, dovela u nezgodnu situaciju. Postavljao mi je bez– broj pitanja, naročito u pogledu Đačintija. Mada sam mu sve potanko ispričala, ipak je izgledalo kao da mu to nije dovoljno, kao da se nikako ne može zasititi pa želi da stvari sam vidi, da ih takoreći opipa, jednom riječi, da u svemu i sam sudjeluje. Ni sama ne znam koliko me je puta prekinuo pitanjem:

– A Što si ti onda uradila?

Ili:

– A. Što je on onda uradio?

Kad dovrših, zagrli me i promuca:

– Za sve to ja sam kriv.

– Ne – odgovorih – izvjesnom dosadom; – nisi ti kriv.

– Jeste, ja sam kriv... ja sam te upropastio... da se u Viterbu nisam onako ponašao, sve bi bilo ispalo drukčije.

– Sad zaista griješiš – odgovorili brzo – ako je neko kriv, onda je to Đino... ti nemaš s tim nikakve veze... ti si, dragi moj, u Viterbu htio da me imaš na silu... a ono što se silom postiže, to se ne računa... da me Đino nije prevario, ja bih se bila za nj udala i sve bih mu kasnije bila ispričala, a onda bi sve ispalo tako kao da nikada nisam ni upoznala.

– Ne, ja sam kriv... na izgled možda je kriv Đino... ali, u suštini pravi krivac sam ja.

Izgledalo je kao da ga je misao o vlastitoj krivici veoma privlačila, ali, meni se čini da sam ga pravilno shvatila: nije on osjećao neko kajanje, nego mu se sviđalo da misli da me baš on zaveo i upropastio, čak mi se čini da je malo reći da mu se ta misao samo sviđala, ona ga je dražila, a to je možda i bio glavni razlog njegove strasti prema meni. Sve sam to tek kasnije potpuno shvatila, kada sam primijetila kako često on prilikom naših susreta uporno traži od mene da mu sa svim pojedinostima ispričam sve što se nakon onog našeg izleta desilo između mene i mojih prolaznih ljubavnika. Dok sam mu pričala, on me slušao zbunjeno, napeto, pažljivo pa me je to dovodilo u zabunu i ispunjalo stidom.

Čim bih završila, bacao se na mene i, ljubeći me, strasno ponavljao uvredljive, grube i bestidne riječi, koje neću da navodim jer bi one i najpokvarenijoj ženi izgledale uvredljive. Nikako nisam mogla da shvatim kako je mogao da se ponaša tako i da me u isto vrijeme obožava, jer mi se čini da čovjek može voljeti ženu samo ako je poštuje. U njega, međutim, izgleda da je ljubav išla uporedo s okrutnošću i da su se ta dva osjećaja međusobno upotpunjavala i u pogledu njihove snage, i u pogledu njihova

karaktera. Ponekad sam mislila da mu tu njegovu čudnu strast, da zamišlja da je on kriv za moj pad sugerira njegova profesija političkog policajca, jer se, kako mi se činilo, ta profesija baš i sastoji u tome da u okrivljeniku pronalazi njegove slabe strane, da ga korumpira i ponizi, da bi na taj način postao potpuno neškodljiv. I sam mi je bio rekao, ne sjećam se kojom zgodom, da je svaki put, kad mu pođe za rukom da okrivljenika primora na priznanje, ili da ga na bilo koji drugi način slomi, osjeća naročito, gotovo fizičko zadovoljstvo, slično onome koje pruža ljubavni akt.

– Okrivljenik liči na ženu – objašnjavao mi je dok se odupire, žena visoko drži glavu, ali kad jednom popusti, ona postaje prava krpa i možeš je imati kad hoćeš. – Međutim, možda je još vjerojatnije da je taj njegov okrutan i ljigav karakter bio sastavni dio njegove prirode, da mu je bio urođen i da je, baš zato što je imao takav karakter, i odabrao tu, a ne drugu profesiju.

Astarita nije bio sretan, čak bih mogla da kažem da mi je od svih nesreća koje sam vidjela njegova nesreća izgledala najveća i najbespomoćnija, jer nije bila uslovljena nekim spoljašnjim razlozima, već njegovom nesposobnošću, odnosno njegovom meni neshvatljivom izopačenošću. Kad nije tražio da mu pričam o svojim profesionalnim zgodama i nezgodama, onda je običavao da klekne preda me, da stavi svoju glavu u moje krilo i da tako, ponekad satima, ostane nepomičan. Od mene nije tada tražio ništa drugo, osim da ga, kao da je dijete, milujem po kosi. Ponekad je jaukao, a možda je i plakao. Nikada nisam voljela Astaritu, pa ipak je on u tim trenucima izazivao moje sažaljenje, jer sam bila uvjerena da pati i da ne postoji lijek koji bi mogao da olakša njegove patnje.

S najvećom gorčinom govorio je o svojoj porodici: o svojoj ženi, koju je mrzio, o svojim djevojčicama koje nije volio, o svojim roditeljima koji su mu zagorčali djetinjstvo i, dok je još bio neiskusn, primorali na katastrofalan brak. Svoju službu nije gotovo nikada spominjao, ali mi jednom ipak reče i to s nekom naročitom grimasom:

– U kućama postoje mnogi korisni, mada prljavi predmeti... ja sam jedan od tih predmeta... ja sam sanduk u koji se baca đubre.

Ipak sam bila stekla utisak da je svoje zvanje smatrao sasvim časnim. Sudeći po utiscima koje sam bila stekla prilikom svog posjeta u njegovu ministarstvu, a i na osnovu drugih razgovora s njim, držim da je imao vrlo razvijen osjećaj dužnosti, da je kao činovnik bio primjeren, revnosta, povjerljiv, pronicljiv, nepodmitljiv i krut. Iako je pripadao političkoj policiji, tvrdio je da se u politiku ništa ne razumije.

– Ja sam točak koji se okreće u sklopu s drugim točkovima – reče mi

jednom drugom zgodom, – oni zapovijedaju, a ja izvršavam.

Astarita je želio da me viđa svake večeri, ali ja, kako to već ranije rekoh, nisam htjela da se vežem ni s jednim čovjekom, a on mi je bio i dosadan i dovodio me u neprijatnu situaciju svojom grčevitom ozbiljnošću i svojim nastranostima; zato se, usprkos sažaljenju koje sam osjećala prema njemu, nisam mogla savladati a da svaki put; kad bi otišao, ne uzdahnem s olakšanjem. Nastojala sam da ga viđam što rede, najviše jednom nedjeljno. To je svakako bilo doprinijelo da je njegova strast prema meni ostala uvijek podjednako budna i plamena, Da sam pristala da s njim stalno živim, kako mi je neprestano predlagao, on bi sigurno bio navikao na moje prisustvo i na kraju bi me bio vidio onakvu kakva sam stvarno bila, kao djevojku kakvih ima toliko. Bio mi je dao broj svoga telefona, koji se nalazio na njegovu stolu u ministarstvu. To je bio njegov tajni broj, za koji su znali samo šef policije, državni poglavar, ministar i još neke važne ličnosti. Kad bih mu telefonirala, odmah bi se javio, ali čim bi shvatio da sam to ja, njegov glas, koji je prije toga bio jasan i miran, postajao bi mutan i počinjao je da muca. Bio mi je zaista odan i potčinjen kao rob. Sjećam se da sam ga jednom, iako on to nije zahtijevao, pomilovala po licu. Odmah me zgrabio za ruku i žarko je poljubio. Kasnije me je jednom molio da ga još tako spontano pomilujem, ali se milovanju ne zapovijeda.

Kako rekoh, često se dešavalo da nisam imala volje da izidem na ulicu, i tražim muškarce pa sam ostajala kod kuće. Međutim, ni sada nisam željela da ostanem s majkom, lako smo se šutke bile sporazumjele da nećemo dodirivati pitanja koja bi bila u vezi s mojim zanatom, razgovor je na kraju, indirektno i zbunjeno, ipak skretao na takva pitanja, premda sam ja voljela da u takvim slučajevima govorim sasvim otvoreno.

Da bih sve to izbjegla, zatvarala sam se u svoju sobu pa bih se ispružila na krevetu, a majku bih prethodno upozorila da mi ne smeta. Soba je gledala na dvorište, pa kroz zatvorene prozore nije mogla da prodire nikakva buka. Najprije bih obično malo drijemala, a zatim bih se digla i hodala po sobi, baveći se kojekakvim sitnicama, dovodeći u red svoje stvari, ili brišući prašinu s namještaja; i sitni poslovi predstavljali su za mene samo podstrek da navijem mašineriju svojih misli i pomagali su mi da oko sebe stvorim atmosferu potpune i isključive intimnosti. Najprije bih u mislima tonula sve dublje i dublje, dok na kraju ne bih osjetila da više ništa ne mislim i da sam zadovoljna što sam uopće živa poslije tolikog uzaludnog rasipanja energije koje je bilo vezano za te moje bolne navike.

U tim časovima usamljenosti uvijek bih u jednom trenutku osjetila izvjestan neodoljiv strah. Odjednom mi je izgledalo kao da s nekom ledenom

pronijeljivošću vidim cio svoj život i sebe samu, u svim manifestacijama i u svim pravcima i to ujedanput. Stvari koje sam radila razdvajale su se, gubile tako reći svoj fizički sastav i svodile se na jednostavnu, apsurdnu i nerazumljivu prividnost.

Govorila sam samoj sebi:

– Često dovodim ovamo muškarca, koji me je, ne poznajući me, čekao u noći... borimo se zagrljeni na ovom krevetu kao dva neprijatelja... zatim mi on daje komadić štampana šarena papira... sutradan mijenjam taj papir za namirnice i druge lične potrepštine.

Ali ta su moja rasuđivanja predstavljala samo prvi korak na putu koji je u meni izazivao još veći strah; služila su mi samo za to da oslobode moju dušu mišljenja koje se u njoj potajno oblikovalo u pogledu mog zanata, to jest služila su mi samo za to da mi taj zanat prikažu kao skup besmislenih kretnji koje su u svemu jednake kretnjama koje se vrše u drugim zanatima. Međutim, bilo da je tome davala povoda daleka gradska buka ili škripa namještaja u mojoj sobi, u meni se stvarao izvjestan apsurdan osjećaj vlastite prisutnosti, gotovo sličan onome koji nastaje u buni.

Govorila sam samoj sebi:

– Tu sam, a mogla bih biti i na drugom mjestu ... a mogla sam postojati i pred hiljadu godina, kao što ću možda postojati i do hiljadu godina... mogla bih biti Crnkinja ili starica, malena, plave kose...

Salijetale su me misli o nekoj beskrajnoj tami iz koje sam izišla i o nekoj drugoj, isto tako beskrajnoj tami u koju ću uskoro ući, o mom kratkom boravku na zemlji koji će se izraziti jedino u apsurdnim i slučajnim izbivanjima.

Bilo mi je jasno u tim trenucima da moja tuga nije uslovljena onim što radim, da su njeni uzroci, naprotiv, mnogo dublji, da potiču iz gole činjenice postojanja, iz života kao takvog; da razlozi moje tuge zavise, dakle, od činjenice koja ne znači ni dobro ni zlo, jer je ona već sama po sebi bolna i bezumna.

Od tog straha i te zbunjenosti sva sam se ježila, kosa mi se dizala uvis i odjednom mi je izgledalo kao da u toj mojoj kući nestaju zidovi, kao da nestaje čitav grad, čitav svijet i ja lebdim u nekom praznom, crnom i beskrajnom prostoru, i to baš s ovim mojim haljinama, s ovim uspomenama, s ovim imenom, s ovom profesijom. To ništavilo ličilo mi je na nešto veličanstveno, strašno i neshvatljivo, a najčudnije i najžalosnije činilo mi se baš to što sam u njemu bila onakva kakva sam se uvečer pojavljivala u slastičarnici u kojoj me je čekala Dizela. Nije me mogla utješiti ni misao da se i drugi ljudi kreću isto kao i ja u tom ništavilu, da i oni u njemu, okruženi

njime, postupaju na isto takav ništavan i ne cjelishodan način. Čudila sam se da oni to ne primjećuju, da ta svoja zapažanja ne saopćavaju jedan drugome, što o tome ne govore češće, kao što to biva kad više njih zajedno otkrije istu činjenicu.

Dešavalo mi se da sam se u takvim trenucima bacala na koljena i molila se, ali možda više iz navike koja mi je bila ostala iz djetinjstva nego što sam to zaista svjesno htjela. Ali se nisam molila riječima svakodnevnih molitava, jer su mi one za to moje vanredno duševno stanje izgledale suviše dugačke. Pošto bih se svom žestinom bacila na koljena, tako da su me kasnije boljele noge po nekoliko dana, molila sam se kratko, ali glasno i očajno:

– Isuse, smiluj mi se!

To u stvari nije bila molitva, već neka magična formula kojom sam nastojala da rastjeram strah i ponovo pronađem svakodnevnu stvarnost. Strasno i svim svojim bićem, izazivajući Krista, ostajala sam dugo zadubljena u molitvu, lica pokrivena rukama, a onda bih odjednom primijetila da više ništa ne mislim, da mi je dosadno, da sam ona obična Adrijana i da se nalazim u svojoj sobi; pipala sam svoje tijelo jer nisam vjerovala da je čitavo, i da je prisutno u toj sobi i najzad se dizala i legala u krevet.

Osjećala bih umor, čitavo bi me tijelo boljelo kao da sam se kotrljala niz kakvu stjenovitu provaliju i odmah bih zaspala.

Ta duševna stanja bila su ipak bez ikakva utjecaja na moj uobičajeni život. Ja sam i dalje bila u svemu ona ista Adrijana, s onim istim karakterom – Adrijana koja je za novac dovođila muškarce u svoju kuću, družila se s Dizelom i govorila o beznačajnim stvarima i sa svojom majkom i sa svima drugima. Ponekad mi se činilo čudno da sam drukčija u samoći, a drukčija u društvu, drukčija u mojim odnosima sa samom sobom, a drukčija u odnosima s drugima, ali se nisam zavaravala i nisam mislila da su samo moji osjećaji tako plahi i tako očajni. Mislila sam da se svim ljudima bar jednom dnevno dešava da osjećaju kako im se život svodi na neizrecivu i apsurdnu patnju, mada na njima, kao ni na meni, to saznanje nije ostavljalo nikakvih vidljivih tragova. I oni su, kao i ja, poslije toga izlazili iz svojih kuća i koračali deklamujući iskreno svoju neiskrenu ulogu. Ta je misao potvrđivala moje uvjerenje da su svi ljudi odreda dostojni sažaljenja, ako ni zbog čega drugog, a ono zato što žive.

DRUGI DIO

1

Sad sam s Dizelom više nego prijateljevala, bile smo – Aninje. Nismo se, doduše, slagale što se tiče mjesta smo željele da posjećujemo, jer je Dizela voljela na restorane i luksuzne lokale, a ja što skromnije kao ili prosto neku ulicu, ali smo u pogledu te razlike tim ukusima bile sklopile neku vrstu saveza: sada smo jedna drugu pratile na omiljena mjesta. Jedne noći, pošto smo večerale u restoranu, a zatim se zajedno vraćale kući, primijetiti da nas slijede neka kola. Usporim sebe i Dizelu da bismo se mogle odvažiti i pustiti ih da nam se približe. Ona je te večeri bila ljuta i neraspoložena, jer je morala da plati večeru bez ikakve dobiti, a od izvjesnog vremena nalazila se u veoma velikoj oskudici. Neučtivo mi odgovori:

– Idi sama... a ja idem da spavam.

Kola, koja su se bila približila pločniku, počеше međutim da pored nas lagano klize. Dizela se nalazila do zida, a ja do kolnika. Pogledah letimice i vidjeh da se u kolima nalaze dva muškarca. Upitah tiho Dizelu:

– Što da radimo?... Ako ne dođeš ti sa mnom, ja neću ništa sama uraditi

Ona iako veoma neraspoložena, pogleda ispod oka kola; časkom se, kako se činilo, kolebala, a zatim reče:

– Neću da idem ... Idi ti... Što ti je, zar se bojiš?

– Ne, bez tebe neću da idem.

Ona odmahnu glavom, pogleda ponovo kola, koja su i sada u stopu pratila, a zatim, kao da se odjednom pomirila sa sudbinom, odgovori;

– Pa dobro... ali pravi se kao da ništa ne primjećuješ,.. pođimo dalje ... ne sviđa mi se ovdje na korzu.

Odmaknusmo pedesetak metara, stalno praćene kolima, a zatim Dizela zaokrenu iza ugla; bile smo ušle u neku tamnu i usku poprečnu ulicu i dalje išle po uskom pločniku, pored jednog starog zida koji je bio sav prekriven i izlijepljen oglasima. Čusmo kako i kola ulaze za nama u uličicu, a zatim nas veliki farovi obuhvatiše snopom bijele svjetlosti. Učini mi se kao da nas je ona svjetlost sasvim razgoltila i prikovala uz onaj vlažni zid i one izbljedjele i razderane oglase. Razljućena, Dizela mi tiho reče:

– Kakav je to način? Zar nas se na korzu nisu dovoljno nagledali? ... Najradije bih otišla kući...

– Ne, ne – rekoh žurno, moleći je. Ne znam ni sa ma zašto, ali sam

mного željela da upoznam ona dva čovjeka koji su bili u kolima.

– Što te briga ... Svi su takvi.

Ona slegnu ramenima, farovi se u istom trenutku okrenuše i ugasiše, a kola se zaustaviše pored pločnika, i to baš pored nas. Vozač ispruži kroz vratašca svoju plavu i crvenu glavu i reče zvonkim glasom:

– Dobro veče!

– Dobro veče! – odgovori uzdržano Dizela.

– Kuda ćete tako sasvim same? – nastavi vozač.

– Bismo li smjeli s vama?

Iako je sve to bilo rečeno ironičnim tonom, kao da onaj koji govori smatra sebe za neobično duhovitu osobu, to su ipak bile uobičajene rečenice koje sam bila čula vjerojatno već nekoliko stotina puta. Dizela odgovori dostojanstveno:

– To zavisi...

I ona je govorila uvijek iste stvari.

– Brzo – navali čovjek u kolima – od čega to zavisi?

– Koliko ćete dati? – upita Dizela, stavljajući ruku na vratašca kola.

– Koliko tražite?

Dizela navede neku svotu.

– Skupe ste – zapjevuši onaj u kolima – zaista ste skupe – ali je ipak izgledalo da je spreman da prihvati ponudu. Njegov drug, čije lice nisam bila vidjela, reče mu nešto saginjući se i govoreći mu na uho, a plavi muškarac slegnu ramenima, a zatim okrećući se prema nama, dodade:

– Dobro ... uđite.

Njegov drug otvori vratašca, siđe, uđe u stražnji dio kola, a zatim, iznutra, otvori stražnja vratašca do moje strane i kretnjom me pozva da uđem. Dizela sjede pored plavog. On se okrenu prema njoj i upia je:

– Dakle, kuda ćemo?

– Adrijaninoj kući – odgovori Dizela i dade adresu.

– Odlično – reče plavi čovjek. – Idemo Adriyani noj kući.

Kad sam se nalazila s nepoznatim muškarcima, u kolima ili na nekom drugom mjestu, obično sam ostajala nepomična i šutke čekala da oni prvi počnu razgovor i prvi pristupe izvjesnim aktima. Iz iskustva sam znala da su nestrpljivi, da žele da sami preuzmu inicijativu, i da ne osjećaju nikakvu potrebu da ih neko ohrabri. Tako i te večeri ostadoh nijema i nepomična dok su kola jurila gradskim ulicama. Od mog susjeda, koga je raspored mjesta u kolima bio odredio za mog ljubavnika te noći, vidjeh samo dugačke, mršave i bijele ruke, koje je držao na koljenima. Pomislih da je možda stidljiv i od jednom osjetih prema njemu izvjesnu simpatiju. I ja sam nekada bila

stidljiva, i zato me je svaka stidljivost dirala, jer me je podsjećala kakva sam bila prije nego što sam upoznala Đina.

Đizela je, naprotiv, stalno govorila. Sviđalo joj se, dok je to bilo moguće, da govori, na izvjesnom odstojanju i otmjeno, kao što bi govorila kakva dama u društvu muškaraca koji je poštuju. Odjednom je čuh kako pita:

– Jesu li to vaša kola?

– Da – odgovori onaj – još ih nisam založio ... sviđaju li ti se?

– Udobna su – reče Đizela praveći se važnom – ali meni se više sviđa – Lanca ... jer su brza i elastičnija ... moj vjerenik ima – Lancu.

Bila je rekla istinu, jer je Rikardo zaista imao – Lancu – , samo što on nikada nije bio Đizelin vjerenik, i već se odavno on i Đizela nisu viđali. Plavi muškarac počeo da se smije i reče:

– Tvoj vjerenik ima valjda – Lancu – sa dva točka.

Đizela je po svom karakteru bila jako razdražljiva i lako se ljutila za najmanju sitnicu. Ljutito upita:

– Recite, a što mislite ko smo mi?

– Ne znam... recite vi same – odgovori plavi –. ne bih htio da pogriješim.

Đizela je patila od još jednog uobraženja, da se pred svim ljubavnicima, prikupljenim zbrda zdola, pravi da je ono što nije bila: balerina, daktilografinja, čestita gospođa. Ne primjećujući da se to njeno uobraženje ne slaže s činjenicom da je svakom dozvoljavala da je olako zaustavi i da je odmah postavljala pitanje novca, reče dostojanstveno:

– Mi smo balerine iz družine Kaćini i nismo navikle da se odazivamo prvom koji naiđe... kako družina još nije formirana, izišle smo večeras da se prošetamo... ja nisam ni htjela da prihvatim ... ali je moja prijateljica navaljivala tvrdeći da ličite na otmjene osobe... kad bi moj vjerenik to doznao, lijepo bih se provela.

Plavi se ponovo nasmija:

– Mi smo svakako otmjene, osobe... ali vi ste uličarke... pa što zato?

Moj susjed progovori sad prvi put:

– Prestani, Đankarlo, – reče mirnim glasom.

Ja ne rekoh ništa. Nije mi bilo milo čuti da me tako naziva, naročito zbog zlobne namjere koja se osjećala u tim riječima, ali, na kraju krajeva, to je bila istina. Đizela reče:

– Prije svega to nije istina... a zatim, vi ste prostaćina.

Plavi muškarac ne reče ništa, ali uspori brzinu i zatim zaustavi kola pored pločnika. Nalazili smo se u jednoj sporednoj, pustoj i slabo osvijetljenoj ulici, između dva reda kuća.

Plavi se okrenu prema Dizeli:

– A Što bi ti rekla... kad bih te ja sad izbacio iz kola?

– Pokušajte – reče Dizela, uzmaknuvši. Bila je veoma ratoborna i nije se ničega plašila.

Tada se moj susjed nagnu prema prednjem sjedalu, i ja mu vidjeh lice. Bio je to crnomanjast mladić, raščupane kose na visoku čelu, velikih crnih i sjajnih očiju, markantna nosa, vijugavih usana i ružne uvučene brade, a uz to veoma mršav, tako da mu se isticala jabučna kost.

Reče plavom:

– Hoćeš li već jednom prestati?

Brzo je to rekao, doduše energično, ali mirno i nezainteresirano, kao kad se neko miješa u nešto što ga se stvarno ne tiče i do čega mu nimalo nije stalo. Glas mu nije bio ni naročito jak, ni muški, tako da je lako mogao preći u falset.

– A što se ti miješaš – reče plavi okrećući se, ali nekim naročitim tonom, kao da se već pokajao što je bio grub, pa nije nezadovoljan što se njegov prijatelj u miješao.

Drugi nastavi:

– Kakve su to manire?... Do đavola ... pozvali smo ih, povjerovale su nam i došle s nama, a mi im sada govorimo pogrдне riječi.

Okrenu se prema Dizeli i dodade tonom autoritativne ljubaznosti:

– Ne obazirite se na njega, gospođice... možda je malo više popio... uvjeravam vas da nije htio da vas uvrijedi...

Plavi učini kretnju kao da hoće da protestira, ali ga onaj drugi zaustavi i položivši mu svoju ruku na njegovu, reče odlučnim glasom:

– Kažem ti da si pio i da nisi imao namjere da je uvrijediš... a sad I idemo.

– Nisam pošla s vama da me bezobrazno vrijeđate – poče Dizela nesigurnim glasom.

Izgledalo je kao da I je i ona zahvalna crnomanjastom za njegovo posredova nje.

Crnomanjasti joj odmah dade za pravo:

– Razumije se... niko od nas ne želi da ga vrijeđaju... razumije se.

Plavi ih je gledao s izvjesnim glupim izrazom na licu. Lice mu je bilo rumeno i puno nekih nejednakih otekline, kao da je otečeno i puno modrica, oči su mu bile okrugle i plave, usta velika i crvena, s izrazom pohlepe i razuzdanosti. Pogleda prijatelja koji je ljubazno tapšao Dizelu po ramenu, zatim pogledao Dizelu i odjednom prasnu u smijeh:

– Časna riječ, ništa ne razumijem – uzviknu – pa gdje smo mi?... Zašto

se svađamo? ... Ne sjećam se ni kako je to počelo ... umjesto da smo veseli, mi se svađamo... časna riječ, to je da poludiš...

Smijao se od sveg srca, i stalno se smijući, okrenu se prema Đizeli i reče:

– Hajde, ljepojko... ne gledaj me tako ružno... u stvari, mi kao da smo stvoreni jedno za drugo.

Đizela pokuša da se nasmiješi i reče:

– Zaista, i meni se čini...

Plavi nastavi zvaničnim glasom, smijući se na sav glas.

– Ja imam najbolji karakter na svijetu, zar nije istina, Đakomo? ... Mekan sam kao tijesto ... samo treba sa mnom umjeti... to je sve ... hoćeš li da me poljubiš?

Ispruži se i obuhvati Đizelu oko pasa. Ona povuče svoje lice malo unazad i reče:

– Čekaj!

Uze iz torbice maramicu, prijeđe njome preko usta, obrisu ruž i zatim ga smjerno cmoknu u usta. Dok ga je ona ljubila, plavi se pravio kao da mlata rukama i da se guši. Odmah se razdvojiše, i plavi stavi ponovo kola u pokret praveći pri tom neke pretjerane kretnje.

– Neka je sa srećom ... zaklinjem se da vam od tog časa neću dati nikakva povoda da se na mene tužite ... bit ću veoma ozbiljan, veoma fin, veoma ugladen ... ovlašćujem vas da me udarite po glavi ako se ne budem ponašao kako treba.

Kola ponovo krenuše.

I za vrijeme ostalog dijela puta on je govorio, glasno se smijao i dovodio u opasnost i same naše živote, jer je stalno dizao ruke s volana i gestikulirao. Međutim, moj drug poslije onoga svog kratkog posredovanja, uđe ponovo u sjenku i zašutje. Ja sam sada prema njemu osjećala veliku simpatiju i blagonaklonu radoznalost. Razmišljajući o tome poslije toliko vremena, danas mi je jasno da sam se u tom trenutku bila u njega zaljubila ili sam, u najmanju ruku, za njegovu ličnost vezala sve što sam voljela i što mi je dotada nedostajalo. Konačno, ljubav nastoji da bude što potpunija a ne samo puko čulno zadovoljstvo, a ja sam još uvijek tražila ono savršenstvo koje sam jedno vrijeme mislila da sam našla u Đinu.

To je bilo prvi put – i to ne samo otkako sam se bavila tim zanatom već uopće u mom životu – da sam sreća čovjeka sličnog njemu, to jest čovjeka koji je postupao kao on i imao glas sličan njegovu. Debeli slikar, za koga sam najprije pozirala, bio mu je donekle sličan, ali je bio hladniji i samouvjereniji, i ja bih se i u njega bila zaljubila, samo da je on to htio. lako

na drugi način, taj glas i to držanje budili su u mojoj duši iste osjećaje koji su me bili obuzeli za vrijeme mog prvog posjeta vili Đinovih gospodara. Kao što mi se tada neobično dopao red, luksuz, čistoća, pa mi je izgledalo da ne vrijedi živjeti ako se ne živi u kući kakva je ona, tako su mi sada i njegov glas, one njegove tako plemenite i tako razumne kretnje, i sve što se, sudeći po tim kretnjama moglo kod njega pretpostaviti – inspirirali neku strasnu i zanosnu privlačnost.

Osjetih u isto vrijeme i snažnu žudnju svojih čula, poželjeti da me pomiluju one ruke i da me poljube ona usta, i to što prije. Osjetih da me je obuzela, iako nisam znala kada, neobuzdana i neopisiva mješavina nekadašnjih nadanja i sadašnjeg uživanja, koja je svojstvena ljubavi i koja nepogrešivo otkriva njeno rađanje, Ali sam se isto tako bojala da on ne primijeti te moje osjećaje i da mi ne pobjegne. Natjerana tim strahom, ispružili svoju ruku prema njegojoj, nastojeći da mi je on stisne. Ali njegove ruke ostadoše nepomične, iako su moji prsti nezgrapno nastojali da se spoje s njegovima. Osjetih da sam veoma zbunjena, jer nisam htjela da povučem ruku, a u isto vrijeme, s obzirom na njegovu nepomičnost, osjetih da bih je morala povući. Kola zaokrenuše naglo iza ugla i odjednom nas baciše jedno na drugo. Praveći se kao da sam izgubila ravnotežu, padoh čelom na njegova koljena. On zadrhta, ali se ne pomače. Sa zadovoljstvom osjetih kako kola jure, sklopih oči i, kao što rade psi, zagnjurih lice u njegove ruke, rastavih ih i poljubih, nastojeći da mi on tim rukama pređe preko lica i da me spontano i nježno pomiluje. Shvatih da sam izgubila glavu, ali me u isto vrijeme obuze izvjestan nejasan osjećaj čuđenja, jer nisam mogla da shvatim kako me je moglo uzbuditi ono nekoliko riječi koje je on bio tako ljubazno izgovorio, lako sam ga smjerno molila, on me ipak ne pomilova, nego nakon nekoliko trenutaka povuče ruku. Kola se ubrzo zaustaviše.

Plavi skoči na zemlju i s nekim podrugljivim viteštvom pomaže Dizeli da siđe. Siđosmo i mi, ja otključah vrata i uđosmo u kapiju. Penjući se po stepenicama, plavi i Dizela išli su ispred nas. On je bio nizak i zdepast, odijelo kao da se trgalo na njemu, ali nije bio debeo. Kad su bili na pola stepenica, on zastade, iza Dizele za jednu stepenicu i, dohvativši joj za jedan kraj haljinu, zadiže je razotkrivajući joj pri tom bijele butine, stisnute podvezicama, i jedan dio mršave stražnjice.

– Zavjesa se diže – povika uz glasan smijeh. Pretpostavljajući da se takva razuzdanost ne sviđa mom drugu, htjedoh da mu dadem na znanje da se to ni meni ne sviđa, zato rekoh:

- Vaš je prijatelj vrlo veseo.
- Da – odgovori on kratko. .

– Vidi se da mu sve ide od ruke.

Uđosmo u kuću na prstima, i ja ih odmah uvedoh u, svoju sobu. Kad zatvorih vrata, ostadosmo jedan trenutak sve četvoro stojeći, a kako soba nije bila velika, izgledalo je kao da nas ima mnogo. Plavi se prvi trže iz zabune, sjede na krevet i poče odmah da se svlači, kao da je potpuno sam. Svlačeći se neprestano se smijao i brbljao. Govorio je o hotelskim i o privatnim sobama i pričao o jednoj svojoj posljednjoj pustolovini:

– Rekla mi je: ja sam fina dama... i neću da idem u hotel... onda sam joj rekao ja da su hoteli puni finih dama... a ona na to: ali ja neću da kažem svoje ime... a ja: reći ću da si mi žena ... jedna više ili manje ... dosta, idemo u hotel. Rekao sam da mi je žena, popeli smo se u sobu ... ali, kad je došlo do gustoga, počela je da pravi komedije... da se pokajala, da sad neće, da je zaista čestita žena ... konačno sam izgubio strpljenje i pokušao sam da primijenim silu ... ali kamo sreće da to nikad nisam pokušao, otvorila je prozor i počela da mi prijeti da će se baciti na ulicu ... dobro, kažem ja, razumio sam, ja sam kriv što sam te doveo ovamo ... sjela je na krevet i počela da cvili... priča neku dugu, vrlo tužnu i tako dirljivu priču da ti srce puca, ali ne bih mogao da vam je ponovim, jer sam je zaboravio... sjećam se samo toliko da sam na kraju postao toliko dobar da umalo što nisam pred nju kleknuo i zamolio je da mi oprostí što sam je zamijenio za ono što nije bila... onda smo se sporazumjeli, rekao sam joj, bit ćemo mirni kao jaganjci, to jest leći ćemo i spavat ćemo svako za svoj račun .. kako smo rekli tako smo i uradili, i ja sam odmah zaspao... ali kad sam se negdje oko ponoći probudio i pogledao njenu stranu, vidim da je iščezla... pogledam svoje odijelo i vidim da je u neredu .., pretražim odijelo, lisnica je bila iščezla... fina dama.

Prasnu pri tom u smijeh, i to s takvim neobuzdanim i zaraznim veseljem da i Đizela poče da se smije pa se i ja nasmiješih. On svuče odijelo, košulju, čarape i cipele i ostade u majici svijetlosmeđe boje, koja mu je od članka pa do vrata bila potpuno pripijena uz tijelo, tako da je ličio na kakvog akrobatu ili balet majstora. Ta odjeća, kakvu obično imaju na sebi stariji ljudi, povećavala je komičnost njegove figure. U tom trenutku ja smetnuh s uma njegovu grubost i osjetih prema njemu neku vrstu simpatije, jer sam, kako sam mnogo sklonija veselju nego tuzi, uvijek voljela vesele ljude. Onako malen, punačak i napuhan poče da se vrti po sobi i da pravi bezbroj komičnih kretnji i šala, a onda odjednom, iz ugla pored ormara, skoči na krevet, sruši se na Đizelu, koja od iznenađenja vrisnu, i prevrnu je naiznak kao da hoće da je zagrlí. Ali odmah zatim, podiže komično svoje crveno i razuzdano lice i, viseći četvoronoške nad Đizelom, kao što rade psi prije nego što dodirnu jelo, pogleda iza sebe nas dvoje i upita:

– A što vi čekate?

Pogledah svoga druga i upitah ga:

– Hoćeš li da se svučem?

On je sve dosada imao na sebi kaput s uzdignutim ovratnikom. Trgnuvši se, odgovori:

– Ne... ne... poslije njih.

– Hoćeš li da iziđemo napolje?

– Da.

– Prošetajte se kolima – povika plavi i dalje viseći nad Dizelom – ključevi su ostali u kolima.

Njegov prijatelj se međutim učini kao da nije čuo taj prijedlog i iziđe iz sobe.

Uđosmo u predsoblje, dadoh mu znak da pričeka i uđoh u radionicu. Majka je sjedila za velikim stolom i redala karte za pasijans. Čim me ugleda, i ne čekajući da joj što kažem, diže se i iziđe u kuhinju. Ja se onda vratih u predsoblje i rekoh mladiću da može da uđe.

Zatvorih vrata i sjedoh na divan u uglu pored prozora. Željela sam da on sjedne pored mene i da me pomiluje, jer su drugi uvijek tako postupali. Ali on se ne obazre uopće na divan i počeo, držeći ruke u džepovima i idući oko stola, da hoda gore dolje po sobi. Pomislih da je nezadovoljan što mora da čeka i rekoh:

– Žao mi je, ali imam samo jednu spavaću sobu na raspolaganju.

Zaustavi se i upita me uvrijeđeno, ali ipak uljudno:

– Zar sam ti rekao da želim sobu?

– Nisi, ali sam mislila.

Napravi još nekoliko koraka, a ja ga na to, pošto više nisam mogla da odolim, upitah:

– Zašto ne sjedneš ovamo, pored mene?–

Pogleda me, a onda, kao da se odlučio, priđe, sjede pored mene i upita me:

– Kako ti je ime?

– Adrijana.

– Ja se zovem Đakomo – reče i uze me za ruku.

To su bile neobične manire, i ja ponovo pomislih da je stidljiv. Dopustih mu da me uzme za ruku, a da bih ga ohrabrila, nasmiješih mu se. Na to on reče:

– Dakle, i mi ćemo skoro imati snošaj?

– A kad ja ne bih htio?

– Onda ga ne bismo imali – odgovorih bezbrižno, jer sam mislila da se

šali.

– Pa – uzviknu on usiljeno – nije me volja, zaista me nije volja.

– U redu – rekoh, mada ga nisam mogla shvatiti, toliko mi je to njegovo odbijanje bilo neobično.

– Ti se ne vrijeđaš? Žene ne vole da ih neko odbija.

Naposljetku ga shvatih, ali, kako nisam bila u stanju da mu išta kažem, u znak odricanja zatresoh samo glavom. Znači, ne želi me. Odjednom osjetih da očajavam i da sam spremna da briznem u plač.

– Ja se zaista ne vrijeđam – prošaptah – nije te volja... pričekajmo da tvoj prijatelj svrši i onda idi.

– Ne znam – nastavi on – eto, zbog mene si izgubila večer ... s nekim drugim mogla si da zaradiš.

Pomislih da možda nema novaca i da zato neće. Ipak sam se još nadala, pa mu predložih:

– Ako nemaš novaca, svejedno ... dat ćeš drugi put.

– Ti si zaista dobra djevojka – reče — ali što se tiče novaca, ja novaca imam ... štaviše, učinit ćemo ovako ... ja ću ti ipak dati novaca... tako ti neće izgledati da si izgubila večer. Stavi ruku u džep od kaputa, izvadi jedan zamotuljak s novačnicama, koji je vjerojatno bio unaprijed pripremio, i stavi ga na sto daleko od mene, učinivši pri tom kretnju koja je u isto vrijeme bila nespretna i vanredno elegantna i ponižavajuća.

– Ne, ne – protestovah – kakve to veze ima... nećemo o tome ni da govorimo.

Ali to ne rekoh uvjerljivo, jer mi u stvari nije bilo neprijatno da taj novac ipak primim. To je predstavljalo izvjesnu vezu, jer bih mu tako dugovala pa sam se mogla nadati da će mi pružiti priliku da mu se odužim. On moje neodlučno odbijanje shvati kao pristanak i ostavi novac na stolu. Zatim ponovo sjede na divan, a ja osjećajući da pravim nespretnu i glupu kretnju, ispružih ruku i uzeh njegovu. Trenutak smo se gledali, a onda on odjednom, onim svojim dugačkim i mršavim prstima jako stisnu moj mali prst.

– O – rekoh gotovo ljutito – Što ti je sada?

– Oprosti – reče s izrazom tako duboke zbunjenojsti, da se pokajah što sam mu na tako hladan način prigovorila i dodadoh:

– Vjeruj mi, zaista me je zaboljelo.

– Oprosti – ponovi on. Obuzet izvjesnom uzbuđenošću, počeo ponovo da hoda po sobi, a zatim stade preda me i reče mi: – Hoćeš li da izađemo? To mi je čekanje zaista dosadno.

– A kuda hoćeš da idemo?

– Hoćeš li da se malo provozamo kolima? Sjetih se kako sam se s Đinom nalazila u kolima i rekoh brzo: – Ne, ne, neću kolima.

– Možemo da pođemo u kavanu ... ima li u ovom kraju kavana?

– U ovom dijelu grada nema... ali čini mi se da odmah iza kapije ima jedan lokal.

– Onda idemo tamo.

Digoh se. Izidismo iz radionice. Silazeći niz stepenice rekoh mu kao da se šalim:

– Ne zaboravi da ti onaj novac koji si mi dao daje pravo da me posjetiš kad zaželiš ... jesmo li se sporazumjeli?

– Da, sporazumjeli smo se.

Bila je blaga, vlažna i mračna zimska noć. Kiša je padala čitavog dana, pločnik je bio prekriven širokim crnim baricama u kojima se odražavala svjetlost rijetkih fenjera. Nebo je iznad zidina bilo vedro, ali bez mjeseca i samo s ponekom zvijezdom, a i te je pokrivala magla. Nevidljivi tramvaji prolazili su s onu stranu zidina i bacali kratke mlazeve oštre svjetlosti koja bi časkom osvijetlila nebo, okrnjene kule i tvrđavske padine prepune zelenila.

Na ulici mi pade na pamet da već mjesecima nisam išla prema Lunaparku. Obično sam skretala udesno, prema trgu, gdje me je čekao Đino. Odavna nisam išla prema Lunaparku, ali se sjetih vremena kad sam kao djevojčica šetala zajedno s majkom, kad smo se uspinjale putem koji vodi pored zidina i išle da uživamo u osvjetljenju i u muzici, ali nismo smjele da uđemo u ograđeni prostor, jer nismo imale novaca. S te strane, na tom širokom putu, nalazila se i mala vila s minijaturnim kulama kroz čije sam otvorene prozore tada prvi put ugledala jednu porodicu okupljenu oko stola: ta je vila prvi put u meni izazvala snove o udaji, vlastitoj kući i o normalnom životu. Zaželjeh da tom mom drugu pričam o tom vremenu, o tom dobu, o tim mojim nadama; na to me je nagonio ne samo osjećaj, već i izvjestan račun. Nisam htjela da me on sudi po mom izgledu, željela sam da me vidi u drugom, boljem svjetlu, koje sam smatrala istinitijim. Drugi ljudi, kad žele da prime ličnosti koje cijene i poštuju, oblače praznično odijelo i otvaraju najljepše sobe u svojoj kući; međutim, što se mene tiče, ono što sam nekada bila, ono o čemu sam nekada sanjala i što sam željela da postanem, to su bile moje praznične haljine, moje gostinske sobe, i ja sam se nadala da će on, na osnovu tih mojih uspomena, iako su one bile siromašne i nezanimljive, promijeniti mišljenje o meni pa će njegov odnos prema meni postati prisniji.

– Tom stranom puta – rekoh – sad niko ne prolazi, ali zato ovuda seta svijet koji živi u ovom kraju ... ja sam nekada ovuda šetala... ali je to bilo davno... i upravo ti si se morao pojaviti da bih se ponovo ovamo vratila.

Držao me ispod ruke i podržavao me na tom poplavljenom putu. Upita me:

– S kim si šetala?

– S majkom.

Poče da se smije i to izvjesnim neprijatnim smijehom koji me iznenadi.

– S majkom – ponovi on, zaustavljajući se glasom na slovu – M–majka, uvijek postoji neka majka... majka... Što će reći majka? Što će uraditi majka...majka, majka.

Pomislih da je zbog nečega kivan na svoju majku i upitah ga:

– Što da ti tvoja majka nije učinila što našao?

– Nije mi učinila ništa našao – odgovori – majke ne mogu da učine ništa našao ... ko nema majku?... A voliš li ti svoju majku?

– Razume se, zašto?

– Ništa – reče brzo – ne obaziri se na mene... šetala si, dakle, s majkom ...iako mi njegov ton nije ulijevao naročito povjerenje, niti me podsticao, ipak sam, nešto iz računa, a nešto iz simpatije, osjećala želju da i dalje nastavim svoje povjerljivo pričanje.

– Da, šetale smo zajedno, naročito ljeti, jer se ljeti u našoj kući ne može da diše ... čak ... pogledaj, vidiš li onu malu vilu?

Zastade i pogleda. Prozori na vili nisu bili otvoreni, izgledalo je čak da u njoj uopće niko i ne stanuje. Stisnuta između dviju dugačkih i niskih željezničarskih kuća sada mi je izgledala nekako manja nego ranije i gotovo ružna i mračna.

– Oh, pa Što ima na toj maloj vili?

Sad sam se gotovo stidjela onoga što sam namjeravala da kažem. Nastavili s naporom:

– Ja sam svake večeri prolazila pored te vile, prozori su na njoj bili otvoreni, jer je, kako rekoh, bilo ljeto... vidjela sam uvijek jednu porodicu koja je upravo u to vrijeme sjedela za sto... – Zbunivši se, iznenada, za stadoh i zašutjeh.

– Dalje?

– Tebe to ne zanima – rekoh, a pri tom mi se učini da sam, ispoljavajući svoj stid, u isto vrijeme bila i iskrena i dvolična,

– Zašto? Mene sve zanima.

– Ah – završih žurno ;– bila sam sebi utuvala u glavu da ću i ja jednog dana imati takvu vilu i da ću činiti ono što sam bila vidjela da čini ona porodica.

– Ah, razumijem – reče – sličnu malu vilu ... ti si malim zadovoljna.

– U poređenju sa kućom u kojoj mi stanujemo – rekoh – nije ni tako

ružna... uostalom, poznato je da čovjek u tim godinama štošta mašta.

Vukući me za ruku, povede me prema vili.

– Dođi da vidimo da li je ta tvoja porodica još tamo.

– Što ti pada na pamet? – rekoh, opirući se – nema sumnje da je još tamo.

– Vrlo dobro, dođi da vidimo.

Nalazili smo se pred vilom. Gust i uzak vrt bio je utonuo u mrak. U mrak su bili utonuli i prozori i male kule. Približi se ulazu i reče:

– Postoji i otvor za pisma... zazvonimo da vidimo ima li ko... ali, čini mi se da u toj tvojoj vili niko ne stanuje.

– Ta nemoj – rekoh smijući se, – ostavi. . . Što ti pada na pamet?

– Pokušajmo – i on podiže ruku i pritisnu zvonce. Htjedoh da pobjegnem, jer se uplaših da bi se mogao neko pojaviti.

– Hajdemo, hajdemo – molila sam ga. – Kako ćemo izgledati, ako se neko sad pojavi?

– Što će reći majka? – ponovi on kao neki refren i dozvoli mi da ga odvučem. – Što će učiniti majka?

– Baš si se zakačio za majku – rekoh mu idući brzo.

Stigosmo u Lunapark. Sjetih se ogromne mase svijeta koja se nekad tu gurala, vijenac šarenih lampi, tezgi s acetilenskim lampama, dekoracija po paviljonima, muzike i galame i svega što sam bila vidjela i čula kad sam ondje bila posljednji put. Bila sam donekle razočarana kad od svega toga nisam sada više ništa našla. Sad je izgledalo kao da ograda Lunaparka ograđuje neko mračno i napušteno stovarište građevinskog materijala, a ne mjesto za razonodu. Na vrhovima stupova uzdizali su se točkovi i kočnice koje su lebdjele u zraku kao kakvi trbušasti insekti zaustavljeni u svom letu iznenadnom paralizom. Činilo se da šiljati krovovi neosvjetljenih paviljona, tamni i niski, spavaju, kao i sve što se ondje nalazilo, a tako je stvarno i bilo, jer je bila zima. Čistina ispred Lunaparka bila je pusta, prekrivena baricama, bijedno osvjetljene samo jednim fenjerom.

– Tu se preko ljeta nalazi Lunapark – rekoh mu, i tu onda ima uvijek mnogo svijeta... ali zimi ne radi.

– Kuda hoćeš da idemo?

– Pa zar nećemo u onu kavanu?

– To je ustvari gostionica.

– Hajdemo onda u tu gostionicu.

Pođosmo ispod kapije. Nasuprot njoj, u prizemlju jedne od niza malih kućica, nalazio se ulaz s osvjetljenim staklima. Tek pošto uđoh primijetih da je to ona ista gostionica, u kojoj sam, pred toliko vremena, bila na večeri

zajedno s Đinom i s majkom i u kojoj je Đino bio naučio pameti jednog drskog pijanicu. Za stolovima je sjedilo samo nekoliko gostiju koji su na mramornim pločama jeli hranu uvijenu u novinski papir i pili gostioničarevo vino.

U gostionici je bilo hladnije nego napolju, a u zraku se osjećao miris kiše, vina i strugotina jer se peć, kako se činilo, bila ugasila. Sjedosmo u jedan ugao i on poruči litru vina.

– A ko će da popije tu litru – upitah.

– Zašto, zar ti ne piješ?

– Sasvim malo.

Nali punu čašu i ispi je nadušak, ali s naporom i bez naročitog zadovoljstva. Već sam ranije bila primijetila, a sad mi je ta njegova kretnja to potvrdila, a da je on sve činio samo snagom svoje volje, spoljašnje, ne sudjelujući pri tome sam, kao da igra neku ulogu. Neko smo vrijeme šutjeli, on me je posmatrao onim svojim sjajnim i prodornim očima, a ja sam gledala oko sebe. Ponovo se sjetih one daleke večeri kad sam u toj gostionici bila zajedno s majkom, i s Đinom, ali mi nije bilo jasno osjećam li žaljenje ili dosadu. Istina, tada sam bila veoma sretna, ali kako je ta sreća bila prividna! U sebi zaključih da moje sjećanje, koje je čuvalo te uspomene, liči na ormar koji je dugo bio zatvoren, pa u njemu, kad ga otvorimo, umjesto lijepih stvari, kojima smo se nadali, nalazimo samo stare krpe, prašinu i moljce. Svemu je bio došao kraj i to ne samo mojoj ljubavi prema Đinu već i mladosti i njenim promašenim snovima. Da je to bilo točno, kao dokaz navodim činjenicu što sam se sada s računom i svjesno mogla da poslužim tim uspomenama kako bih ganula svog pratioca. Rekoh nasumce:

– Onaj tvoj prijatelj bio mi je u početku antipatičan, ali bih sada mogla da kažem da mi je gotovo simpatičan ... tako je veseo.

On mi odgovori osorno:

– On, uostalom, zapravo i nije moj prijatelj... a nije, pravo da kažem, ni simpatičan.

Bila me je iznenadila žestina njegova tona, pa rekoh blago:

– Zar ti se to čini?

On gucnu još malo, a zatim nastavi:

– Od duhovitih ljudi trebalo bi se čuvati kao od kolere... najčešće ispod njihove duhovitosti nema ništa... trebalo bi da ga vidiš u njegovu birou ... tamo se ne pravi duhovit.

– Kakav je to biro?

– Ne znam, nekakav biro za patente.

– Zarađuje li mnogo?

– Vanredno mnogo.

– Blago njemu.

Nali mi vina, a ja ga upitah:

– A zašto se družiš s njim kad ti je tako antipatičan?

– To mi je prijatelj iz djetinjstva – odgovori nacerivši se pri tom – išli smo zajedno u školu ... takvi su svi prijatelji iz djetinjstva. Još malo gucnu, a zatim doda: – Pa ipak je on u izvjesnom smislu bolji od mene. |

– Zašto?

– Kad on nešto čini, onda to stvarno čini... ja, međutim, najprije hoću da nešto učinim, a zatim – tu njegov glas odjednom prijeđe u diskant, tako da od iznenađenja zadrhtah – a zatim, kad dođe određeni trenutak – nisam više u stanju da to učinim ... na primjer, večeras... telefonirao mi je i upitao me hoću li da, kako se to kaže, idemo na žene... ja sam pristao pa sam, kad smo vas susreli, zaista htio da pođem s tobom ... ali, međutim; kad smo došli tvojoj kući, izgubio sam svaku želju ...

– Izgubio si svaku želju – ponovih gledajući ga.

– Da... za mene ti više nisi bila žena ... bila si, ni sam ne znam šta, predmet, stvar... sjećaš li se kako sam; ti zgnječio prst i nanio ti bol?

– Da.

– E pa... to sam učinio da bih se uvjerio da zaista postojiš ... tako ... makar ti i bol nanio.

– Da, postojala sam – rekoh osmjehujući se – i jako me je zaboljelo.

Sad počeh da shvaćam da me on nije bio odbio iz antipatije, pa osjetih izvjesno olakšanje. Uostalom, kod ljudi ništa nije čudno. Čim pokušamo da ih shvatimo, otkrivamo da je njihovo ponašanje, ma koliko ono bilo neobično, ipak uslovljeno izvjesnim potpuno prihvatljivim motivima.

– Nisam ti se, dakle, svidjela?

On mahnu odrečno glavom:

– Ne to... ti ili ma koja druga, isto bi bilo.

Nakon kratkog oklijevanja upitah ga:

– Reci mi... da nisi slučajno impotentan?

– Što ti pada na pamet!

Osjetih veliku želju da budem s njim intimna, da prekoračim granicu koja nas je dijelila, da ga zavolim i da budem voljena. Rekoh mu da me njegovo odbijanje nije uvrijedilo, ali me je zaboljelo jer je u pitanju bio moj ponos, mada u stvari nisam zapravo bila uvrijeđena. Bila sam sigurna da sam lijepa i privlačna i da ne postoje opravdani razlozi zašto me ne bi želio. Zato mu predložih.

– Slušaj... dosta je pića, hajdemo kući, tamo ćemo se voljeti.

– Ne, to je nemoguće.

– Onda to znači da ti se nisam svidjela ni onda kad si me prvi put vidio na ulici.

– To nije točno, nastoj da me shvatiš.

Znala sam da nema čovjeka koji bi mogao da odoli izvjesnim argumentima. Ponovih zato s prividno ogorčenim mirom:

– Jasno je da ti se nisam svidjela – i u isto vrijeme ispružih ruku i pritisnuh njegovo lice na svoj dlan. Moja je ruka dugačka i topla pa, ako je točno da se kakarakter čita s ruke, onda je točno i to da u mom karakteru nema ništa vulgarno i da između mog i Đizelina karaktera nema ništa zajedničko, jer je njena ruka crvena, hrapava i ružna. Počeh da ga sasvim polako milujem po licu, po sljepoočnicama, ispod kose, po čelu, gledajući ga u isto vrijeme upornom i požudnom nježnošću.

Sjetih se da je i Astarita, u ministarstvu, mene tako milovao, i ponovo shvatih da sam se u Astaritu bila zaista zaljubila, jer je bilo nesumnjivo da me je volio i da je to njegovo milovanje bilo diktirano ljubavlju. Pod tim milovanjem moj drug ostade u početku nepomičan i ravnodušan, a zatim mu odjednom brada poče da dršće, što je kod njega, kako sam kasnije to zapazila, bio znak da je uzbuđen, a uz to mu i lice poprimi izvjestan izobličen, pretjerano mladalački izraz, gotovo kao u kakvog dječaka. Osjetih prema njemu sažaljenje: bila sam zadovoljna jer me taj osjećaj uvjeri da to znači da postajemo jedno drugome bliži.

– Što radiš – prošaputa on kao kakav stidljiv dječak – ta mi se nalazimo na javnom mjestu.

– Što mari – odgovorih mirno.

Osjetih kako mi, uprkos hladnoći u gostionici, obrazi gore, pa mi je bilo gotovo neobično što se, uslijed disanja, pred našim ustima stvaraju oblačići zgusnute pare.

– Daj mi ruku – rekoh mu. Nerado dozvoli da mu je uzmem, a ja je primakoh svome licu i rekoh: – Osjećaš li kako mi gore obrazi?

On ništa ne reče, samo me je pogledao, a brada mu je drhtala. Neko uđe, na vratima zazveča staklo i ja povukoh ruku. On uzdahnu s olakšanjem i ponovo nali vina u čašu. Čim gost iziđe, ja ponovo pružih ruku i, provlačeći je između krajeva njegova kaputa i otkopčavajući mu košulju, položih je na njegove gole grudi, blizu srca.

– Hoću da ugrijem ruku – rekoh – a hoću ida osjetim kako ti srce kuca.

– Okrenuh najprije nadlanicu, a zatim ponovo dlan.

– Ruka ti je hladna – reče on gledajući me.

– Sad će se ugrijati – odgovorih smijući se. Držala sam ruku ispruženu

i sasvim polako prelazila njom po njegovim grudima i po njegovom mršavom grudnom košu.

Osjećala sam veliku radost što se on nalazi pored mene, što me prema njemu ispunja ljubav, i to ljubav kojoj njegova nije bila uopće potrebna. Gledajući ga, šaljivo mu priprijetih:

– Osjećam da ću te ubrzo poljubiti.

– Ne, ne – reče nastojeći da se i sam šali, iako se stvarno bio uplašio – nastoj da se savladaš.

– Onda hajdemo odavde.

– Hajdemo, ako to želiš.

Plati vino koje nije bio popio, a zatim iziđosmo iz gostionice. Sad je na svoj način izgledao uzbuđen, ali ne kao ja, ljubavlju, nego izvjesnim, meni nepoznatim previranjem, koje su u njegovoj duši bili izazvali događaji te večeri. Kasnije, kad ga bolje upoznah, otkrih da se on uvijek uzbuđivao kad bi, iz bilo kojeg razloga, otkrio neku dotada nepoznatu stranu svog karaktera koja bi mu potom bila potvrđena. Bio je veoma sebičan, iako na ljubazan način ili točnije rečeno, bio je zauzet sobom.

– Uvijek mi se tako dešava – govorio je, kao da govori samom sebi, dok sam ga ja, gotovo trčeći, vodila svojoj kući – osjećam veliku želju da nešto učinim, osjećam velik zanos, sve mi izgleda savršeno, uvjeren da ću postupati onako; kako namjeravam da postupim, a onda, u trenutku kad treba da postupim, u skladu s tim svojim osjećajem, odjednom se sve sruši i ja, tako reći, prestajem da postojim ... ili, točnije, postojim samo s onim što je najgore u meni... postajem hladan, lijen, okrutan, kao onda kad sam ti stisnuo prst.

Govorio je zamišljeno, kao u nekom monologu, i, možda, ne bez izvjesnog zadovoljstva. Ali ja ga nisam slušala, jer sam bila obuzeta radošću, a noga mi je gotovo letjela po baricama. Veselo odgovorih:

– Ti si meni sve to već rekao... ali ja nisam rekla tebi što osjećam ... ja osjećam želju da te čvrsto zagrlim, da te na sebi zagrijem, da te osjetim pored sebe i da te primoram da učiniš ono što nećeš da učiniš... neću se smiriti dok to ne učiniš.

On ne odgovori ništa, izgledalo je kao da mu moje riječi ne dopiru do ušiju, toliko je bio obuzet mišlju o onome što je bio rekao. Odjednom ga obuhvatih rukom oko struka i rekoh mu:

– Zagrli me, hoćeš li?

Činilo se kao da to uopće nije čuo. Ja uzeh onda njegovu ruku i pomažući se, kako sam najbolje umjela, kao kad navlačim kaput, obavih je oko svog struka. Nastavimo da hodamo, ali nespretno, jer smo oboje imali

na sebi debela zimska odijela, pa smo jedva mogli da rukama obuhvatimo jedno drugome leđa.

– Poljubi me – rekoh mu.

On se okrenu, a ja ga onda čvrsto poljubih zagrlivši ga objema rukama. Usne su mu bile stisnute, ali pod mojim jezikom, koji gurnuh najprije između njih, a zatim između njegovih zuba, one najzad popustiše. Nisam bila sigurna da li mi je uzvratio poljubac, ali mi to, kako rekoh, nije ništa smetalo. Kada se razdvojismo, ugledah oko njegovih usta veliku mrlju od ruža, koja je na njegovu ozbiljnom licu izgledala čudno i pomalo komično. Sva sretna prasnuh u smijeh. On prošapta:

– Zašto se smiješ?

Nakon izvjesnog oklijevanja bilo mi je ipak milije da ne kažem istinu, jer sam voljela da vidim kako on, onako ozbiljan, ide pored mene s onom mrljom na licu, a da je uopće ne zapaža.

Rekoh:

– Tako... jer sam zadovoljna... ne vodi o meni računa – i, osjećajući se na vrhuncu sreće, ponovo ga brzo poljubih u usta.:

Kad stigismo do kapije moje kuće, ne nađosmo više kola.

– Znači da je Đankarlo već otišao – reče zlovoljno – bogzna koliko ću morati da pješačim do svoje kuće.

Taj njegov neljubazni ton ne uvrijedi me, jer me sada više ništa nije moglo da uvrijedi. Kako se to već dešava kad smo zaljubljeni, meni se njegove mane ukazaše u ne kom naročitom svjetlu, koje ih je činilo privlačnim. Slegnuh ramenima i rekoh:

– Postoje noćni tramvaji... uostalom, ako hoćeš, možeš spavati kod mene.

– Ne, to nipošto – odgovori brzo.

Uđosmo u kuću i popesmo se stepenicama. Iz predsobija ga gurnuh u svoju sobu, a sama zavirih u radionicu, koja je bila utonula u potpuni mrak, jedino je pored prozora zraka svjetlosti uličnog fenjera osvjetljavala šivaću mašinu i stolicu. Majka je sigurno već bila legla, pa možda nije uopće bila vidjela Dizelu ni Đankarla, ni razgovarala s njima. Zatvorih vrata i vratih se u svoju sobu, Nađoh ga kako uznemireno hoda gore dolje, između kreveta i ormara.

– Slušaj – počeo – bit će bolje da ja odem.

Napravih se kao da ga nisam čula, skinuh kaput i objesih ga na vješalicu. Osjećala sam se tako zadovoljna da se nisam mogla savladati, pa ga upitah s prizvukom tašte gospodarice u glasu:

– Kako ti izgleda ova soba? Zar ti se ne čini da je veoma udobna?

On pogleda oko sebe i napravi grimasu koju ne shvatih. Ja ga onda uzeh za ruku, primorah ga da sjedne na krevet i rekoh mu:

– Sad prepusti sve meni.

Gledao me je, ovratnik mu je na kaputu bio još zadignut, iza potiljka, a ruke je držao u džepovima. Pažljivo mu skinuh zimski kaput, a zatim i donji pa jedan i drugi objesih na vješalicu. Razvezah mu polagano čvor na kravati, zatim mu skinuh košulju zajedno s kravatom i sve prebacih preko stolice. Onda klekoh ikao što rade obučari, uzeh mu, leđnu za drugom, noge u krilo, skinuh mu cipele i čarape i poljubih mu noge. Bila sam počela to raditi uredno i bez žurbe, ali sam postepeno, svlačeći ga, sve više padala u neki zanos poniznosti i obožavanja. Možda je to bio osjećaj koji sam imala ponekad klečeći u crkvi, ali sam sada prvi put bila njim obuzeta prema jednom muškarcu. Bila sam zbog toga sretna, jer sam osjećala da je to prava ljubav, daleka od svake putenosti i poročnosti. Kad ga tako obnažih, klekoh pred njim i, sklopiv oči, čvrsto pritsnuh časkom lice i kosu uz njegov trbuh. On mi dopusti da to učinim, lice mu poprimi zbunjen izraz koji mi se svidje. Zatim se digoh, stadoh iza kreveta i žurno se svukoh, bacajući haljine na zemlju i gazeći po njima. On je sjedio na rubu kreveta, drhtao od studeni i gledao u pod. Obuzeta nekom posebnom i okrutnom žestinom, stadoh iza njegovih leđa, zgrabih ga i prevalih ga nauznak, tako da mu glava pade na jastuk. Tijelo mu je bilo dugačko, mršavo i bijelo; ljudsko tijelo, kao i lice, ima svoj izraz, njegovo je imalo izraz čednosti i mladosti. Ispružih se čitavim svojim tijelom pored njega, ali mi se učini, u poređenju s njegovim mršavim, slabačkim, hladnim i bijelim tijelom, da je moje tijelo puno žara, crno, mesnato i snažno. Čvrsto se stisnuh uz njega i pritisnuh mu trbuhom kosmate bokove, a zatim mu obujmih grudi, licem mu se naslonih na lice, ustima mu se pripih uz uho. Činilo mi se da ne želim toliko da ga ljubim koliko da ga obavijem svojim tijelom, kao nekim toplim pokrivačem i da na njega prenesem svoju strast. Ležao je nauznak, malo uzdignuto, a očiju napola skupljenih kao da hoće da pogledom prati svaku moju kretnju. Taj njegov pažljiv pogled klizio je po mojim leđima kao britva i izazivao u meni izvjesnu mučnu zlovolju, ali, podstaknuta onim prvim nagonom, ja ne obratih odmah na to pažnju. Upitah ga tiho:

– Osjećaš li se sad bolje?

– Da – reče nekim dalekim i odsutnim glasom.

– Pričekaj – rekoh. Međutim, u trenutku kad sam se spremala da ga ponovo još strasnije zagrlim, osjetih ponovo kako onaj njegov nepomičan i hladan pogled klizi po mojim leđima kao kakva čelična žica, i ja se zbunih i zastidjeh. Moj zanos iščeze i ja se odvojih od njega, padoh nauznak daleko

od njega. Bila sam učinila ogroman ljubavni napor, u koji sam bila unijela sav zanos nevinog i starog očajanja, ali iznenadno saznanje da je taj napor bio potpuno uzaludan ispuni mi oči suzama, i ja pokrih rukom lice, da bi pred njim sakrila da plačem. Bilo mi se učinilo da sam se prevarila, da ne mogu više ni da volim ni da budem voljena, a osim toga mislila sam da me on vidi pa me ocjenjuje bez iluzija, kao ženu kakva sam u stvari bila. Imala sam osjećaj da živim u nekoj magli koju sam sama od sebe stvorila, kako se više ne bih mogla da ogledam u svojoj svijesti. On je, međutim, onim svojim pogledima bio rastjerao tu maglu i pred moje oči ponovo stavio ogledalo. Sad sam opet bila onakva kakva sam u stvari bila, odnosno kakva sam u ogledalu izgledala, jer ja o samoj sebi u stvari, kao što već rekoh, niti sam Što znala niti Što mislila pa sam jedva vjerovala i da postojim.

Na kraju mu rekoh:

– Odlazi!

On se podiže i oslonivši se na lakat, pogleda me zbunjeno i upita me:

– Zašto? Što se desilo?

– Bit će bolje da odeš – mirno mu rekoh, držeći dalje ruku na licu – nemam ništa protiv tebe... ali vidim da ti ne osjećaš ništa prema meni i onda ... – Ne završih, zatresoh samo glavom.

On ne odgovori ništa, ali ja ga čuh kako se kreće, kako ustaje i kako se oblači. Osjetih tada oštar bol, kao da me neko teško ranio pa mi sada u živoj rani okreće oštar i tanak mač. Patila sam osjećajući da se on oblači, patila na pomisao da će začas zauvijek otići i da ga više neću vidjeti, patila sam od vlastite patnje.

On se oblačio polako, jer je možda očekivao da ću ga ponovo pozvati. Pomislih načas da ću ga možda zadržati ako u njemu pobudim želju. Ležala sam na leđima, prekrivena pokrivačem. Tužnom i očajnom kretnjom pomakoh jednu nogu i pokrivač mi spade s tijela. Nikad se nisam na takav način bila ponudila i, časkom, ležeći tako gola, raširenih nogu i s rukom na očima utonuh u gotovo fizičku iluziju da mu ruke počivaju na mojim ramenima, a dah mu dopire do mojih usta, ali se trgoh kad čuh kako su se vrata zatvorila.

Ostadoh ležeći nauznak; nepomična. Imam osjećaj da sam gotovo nesvjesno iz bola pala u neku vrstu polusna, n zatim zaspala. Probudih se kasno u noći i tek tada osjetih da sam potpuno sama. Za vrijeme prvog sna, iako sam osjećala svu gorčinu rastanka, imala sam utisak kao da se on nalazi pored mene. Ne znam ni sama kako, malo zatim ponovo zaspah.

2

Sutradan ujutro, i sama iznenađena, osjetih se malaksalom i bezvoljnom, kao da sam čitav mjesec болоvala. Po svom karakteru ja sam veselo biće; to dolazi od zdravlja i tjelesne snage, i zato je moja veselost nadjačavala uvijek svaku tugu, i to u tolikoj mjeri da sam često bila ljuta kad bih osjetila da sam protiv svoje volje vesela, čak i kad to prilike nisu dozvoljavale. Obično sam izjutra, čim bih se digla, osjećala potrebu da zapjevam ili da majci kažem nešto veselo. Međutim, toga me je jutro bila napustila čak i ta moja urođena veselost. Osjećala sam se kao da sam preboljela neku bolest pa sam bila sumorna, kao da sam, za svih deset sati života koje mi je pružao dan, lišena svojstvenog mi snažnog tjelesnog nagona. Majci, koja je odmah bila primijetila to moje neobično raspoloženje, rekoh da nisam dobro spavala.

To je bilo točno, samo što sam smatrala da je tome uzrok onaj utisak velikog poniženja koje je mojoj duši bilo nanijelo Đakomovo odbijanje. Kao što rekoh, ja već odavna nisam marila što sam to što jesam, jer za mene samu nije postojao nikakav razlog da to ne budem. Ali sam se nadala da ću voljeti i da ću biti voljena. Ipak mi se činilo da je uzrok Đakomova odbijanja, uprkos zamršenim razlozima koje je on navodio, sam moj zanat i zato mi taj zanat odjednom postade odvratn i nepodnošljiv.

Ljubav je zaista čudna zvjerka, koja može da spava i kad je najjače biju, ali kad se jednom probudi, za nju je tada smrtonosna i ogrebotina. Naročito me jedna stvar silno mučila i ispunjavala gorčinom i stidom: sjećanje na jednu rečenicu koju sam mu bila rekla prethodne večeri dok sam vješala kaput na vješalicu. Tada sam ga bila upitala:

– Kako ti izgleda ova soba? – Zar ti se ne čini da je udobna?

Sjećam se da on nije ništa odgovorio, samo je pogledao oko sebe s nekim izrazom na licu koji tada nisam shvatila. Sad mi je bilo jasno da je to bio izraz gnušanja.

Sigurno je pomislio:

– Soba uličarke.

Misleći ponovo na to, bilo mi je naročito teško što sam tu rečenicu izrekla s tolikim zadovoljstvom. Trebalo je da znam da je čovjeku, kakav je bio on, ugladenom i osjetljivom, ta soba morala da liči na neku prljavu jazbinu i da mu je morala izgledati ružna ne samo zbog zaista skromnog namještaja, nego i zbog svrhe kojoj je služila.

Bila bih voljela da tu nesretnu rečenicu nisam nikad izgovorila, ali mi je ona bila izmakla i tu se sada više nije moglo pomoći. Ta mi je rečenica

sada izgledala kao neka tamnica iz koje više nema izlaza. U stvari, ja sam bila ta rečenica, ja ovakva kakva sam svojevolumno zauvijek postala. Zaboraviti je, ili zamisliti da je uopće nisam rekla, značilo bi što i samu sebe zaboraviti ili zamisliti da ne postojim.

Ta su me razmišljanja trovala kao neki lagani otrov koji malo pomalo krči sebi zloban put i prodire u najčistiju krv vena. Izjutra, ma koliko nastojala da produžim ljenčarenje, ipak se javljao trenutak kad su mi pokrivači postajali odvratni, pa ih se moje tijelo oslobađalo, kao pokrenuto nekom vlastitom snagom, i ja sam iskakala iz kreveta. Ali toga se dana desilo suprotno, bilo je prošlo jutro, bilo je došlo vrijeme doručku, a ja kolikogod sam se trsila, nisam se bila ni pomakla. Osjećala sam se vezana, nepokretna, nemoćna, ukočena i obamrla, kao da me ta nepomičnost stoji ogromnih i očajnih napora. Činilo mi se kao da sam jedan od onih istruljelih čamaca, koji leže u kakvoj močvarnoj uvali, puni crne i smrdljive vode; ako netko uđe istruljele daske odmah popuste i čamac, koji je možda godinama stajao na tom mjestu, za čas potone. Ne znam kako sam dugo ostala u tom stanju, uvijena u pokrivače, gledajući u prazan prostor, s plahtom navučenom do nosa. Čula sam kako zvona zvone podne i kako zatim otkucavaju jedan sat, dva, tri, četiri sata.

Bila sam zaključala vrata, ali majka je svaki čas dolazila i kucala. Odogovarala sam joj da ću se uskoro dići pa sam io molila da me ostavi na miru.

Kad počne da se smrkava, skupih sve snage i s nadčovječanskim naporom zbacih sa sebe pokrivače i digoh se iz kreveta. Imala sam osjećaj da su mi od lijenosti i gađenja otekli udovi. Digla sam se i obukla, više sam se vukla nego hodala s jednog kraja sobe do drugoga. Ni na Što nisam mislila, ali sam osjećala ne svojom sviješću već čitavim svojim tijelom, da toga dana nikako ne želim da kao obično vrebam u zasjedi i lovim ljubavnike. Kad sam se obukla, otišla sam majci i rekla sam joj da ćemo te večeri ostati zajedno, da ćemo se prošetati gradskim ulicama a poslije ćemo u nekoj kavani popiti aperitiv.

Nenavikla da je neko na takav način poziva, majka se obradovala, ali ja se razljutih, iako ni sama nisam znala zašto. Sad mi se ponovo bila pružila mogućnost da je sasvim hladno posmatram i utvrdim kako su joj obrazi mlitavi i otečeni, a oči malene i pune dvočnog i neodređenog sjaja. Ipak svladah iskušenje i ne rekoh joj ništa drugo što bi bilo moglo da pokvari njenu radost. Čekajući da se obuče, sjedoh za sto u polumračnoj radionici. Bijela svjetlost uličnog fenjera, prodirući kroz prozor bez zavjesa, osvjetljavala je šivaću mašinu i padala na zid. Spustih pogled na sto i u onom

sumraku primijetih šarene kartonske figure, poredane za pasijans, kojima je majka prekraćivala dosadu dugih večeri. Tada me odjednom obuze neki čudan osjećaj: učini mi se kao da sam ja majka, baš majka od krvi i mesa, i to u trenutku kad čeka da tamo u sobi njena kćerka Adrijana svrši sa svojim prolaznim ljubavnikom. Vjerojatno je taj osjećaj bio proizašao iz činjenice što sam bila sjela na njenu stolicu, za njen sto, na kojemu su bile poredane njene karte. Izvjesna mjesta djeluju često tako sugestivno. Tako, na primjer, mnogi ljudi koji posjećuju tamnice vjeruju da osjećaju istu studen, isti očaj, istu osamljenost koju osjećaju osuđenici koji u njima čame. Ali radionica nije bila tamnica, a majka nije bila izvrgnuta tako teškim mukama, pa ni mukama koje je lako zamisliti. Ona je i sada samo živjela, kao što je, uostalom, uvijek samo živjela. Možda baš zato što sam čas prije bila osjetila prema njoj izvjesno neprijateljsko raspoloženje, bilo je sada dovoljno da osjetim taj njen život pa da to u meni izazove neku vrstu reinkarnacije. Dobročudni ljudi, da bi opravdali izvjesna djela koja su za osudu, često kažu: – Postavi se na njegovo mjesto– . Ja sam se dakle u tom trenutku bila postavila na majčino mjesto, i to na takav način da sam imala potpunu iluziju da sam glavom majka.

Ja sam to i bila, i to sasvim svjesno, a to je nešto što se njoj svakako nije dešavalo, jer bi se inače sigurno bila pobunila. Odjednom osjetih da sam uvenula, da sam puna bora, premorena, shvatih Što znači starost, koja ne samo mijenja čovjeka, već ga čini i nemoćnim i nesposobnim. Kako je izgledala majka? Vidjela sam je kadšto kad se svlačila pa sam tada posmatrala njene istanjene, uvenule i potamnjele dojke, njen požutjeli i opušteni trbuh. Sada sam te dojke, koje su mi nekad davale mlijeko, taj trbuh iz kojeg sam i sama bila izišla, osjećala na samoj sebi, i to tako jasno da mi se činilo da ih dodirujem i da doživljavam isti onaj osjećaj tuge i nemoćne patnje što ih je u majci morao da budi izgled vlastitog promijenjenog tijela. Ljepota i mladost čine život podnošljivim, pa i sretnim. A kad ih više nema? Zadrhtah kao obuzeta strahom, a kad se trenutno otrgoh od tih teških misli, obradovah se što sam ja u stvari još uvijek lijepa i mlada Adrijana i što nemam ništa zajedničkog s majkom koja nije ni mlada ni lijepa i koja to više nikada neće ni biti.

Kao što se neki mehanizam koji je stao opet postepeno pokreće, tako i mene polako, ali neizbježno, ponovo zaokupiše misli koje su i majci morale dolaziti na pamet dok je sjedeći sama u radionici čekala da ja dođem. Nije svakako teško zamisliti Što u takvoj situaciji može da misli biće koje se zove majka, samo što kod većine tih bića te misli sadrže osudu i prezir, ili točnije rečeno, većina njih nastoji da zamisli neko biće na koje će prenijeti svoju

mržnju. Kako sam ja voljela majku pa sam se iz ljubavi prema njoj postavila na njeno mjesto, bilo mi je jasno da ona u tim trenucima nije osjećala ni koristoljublje, ni strah, ni stid, da njene misli nisu uopće bile u vezi s onim što sam ja bila i što sam radila; bila sam što više uvjerena da su njene misli bile slučajne i beznačajne, da su to bile misli koje su sasvim prirodno morale dolaziti na pamet biću koje se zove majka, staroj, siromašnoj i neukoj ženi koja u svom životu nije mogla ni vjerovati u istu stvar ni misliti o toj istoj stvari dva dana zaredom, a da je nevolja najnemilosrdnije ne porekne. Velikim mislima i velikim osjećajima kad su i tužni i negativni treba vremena, treba njega, jer su to nježne biljke kojima treba dugo da ojačaju i da puste korijen. Međutim, majka nije nikad mogla da u svojoj duši i u svom srcu gaji druge biljke osim jednostavnog korova misli negodovanja i svakodnevnih briga. Eto, zato sam i mogla da radim ono što sam u stvari radila: da se u svojoj sobi dajem za novac, dok je majka u radionici, pored svog pasijansa, u svojoj glavi i dalje prevrtala obične gluposti, ako mogu da tako nazovem ono s čime je ona živjela toliko godina, u stvari od svog djetinjstva pa sve do danas. Bila su to njena razmišljanja o namirnicama, o rekla kazala njenih susjeda, o kućnim brigama, o uvredama i strahu od uvreda, o poslu koji treba da uradi i o drugim sličnim sitnicama. Njene su misli bile uvijek ograničene ali je ona i takvima pridavala naročitu važnost; kad bi čula zvona sa susjedne crkve pomislila bi: – Danas Adrijani treba mnogo više vremena nego obično, a kad bi čula da sam otvorila vrata i razgovaram u predsoblju, rekla bi u sebi: – Adrijana je gotova. I što joj je trebalo više od toga? Zahvaljujući tome što sam bila sposobna da uživam, ja sam sada dušom i tijelom bila ista majka i baš zato što sam bila svjesna da sam to, činilo mi se da je sada ponovo volim i da je volim čak više nego ranije.

Šum vrata koja se otvoriše probudi me iz tog sanjarenja. Majka je bila upalila svjetlo i upitala me:

– Što radiš u mraku?

Zasjenjena svjetlošću, digoh se i pogledah je. Odmah primijetih da je na njoj sve novo. Nije bila stavila šešir na glavu, jer ga nije nikada nosila, ali je bila obukla neku crnu haljinu veoma zamršenog kroja. Preko ruke je bila prebacila torbicu od crne kože sa zatvaračem od žutog metala, a oko vrata je imala malo mačje krzno. Njena siva kosa bila je pokvašena, pažljivo i glatko začesljana i skupljena navrh glave u malu punđu prepunu ukosnica. Čak je i svoje nekada mršave i preplanule, a sada bujne obraze bila napuderisala ružičastim puderom. Videći je tako udešenu i nehotice osjetih potrebu da se nasmiješim. Rekoh joj svojom uobičajenom ljubaznošću:

– Idemo.

Znala sam da majka voli da u vrijeme najživljeg saobraćaja seta polako glavnim ulicama u kojima se nalaze najveće i najljepše trgovine. Sjedosmo u tramvaj i siđosmo na početku Via Nazionale. Kad sam bila mala majka me je obično vodila u šetnju tom ulicom. Počevši od trga Esedra, polako, korak za korakom, idući desnim pločnikom i posmatrajući pažljivo redom izloge dolazile smo do trga Venecija. Tako je majka prelazila na suprotni pločnik i, gledajući stalno s najvećom pažnjom stvari u izlozima i vukući me za ruku, vraćala se na trg Esedra. Nakon toga, iako ne bi kupila ni jednu iglu ni ušla ni u jednu od onih bezbrojnih kavana u toj ulici, vodila me kući, umornu i sanenu. Sjećam se da nisam voljela te šetnje, jer sam ja suprotno majci – koja se, kako mi je izgledalo, zadovoljavala tim zanosnim i pretjerano detaljnim posmatranjem – željela da uđem u koju od tih trgovina i donesem kući bar neku od tih lijepih i novih stvari, koje su se, raskošno osvijetljene, nudile gledaocima iza brušenog kristalnog stakla. Ali sam veoma rano bila shvatila da smo siromašne i zato nisam ničim izražavala te svoje osjećaje. Samo sam jednom bila uporna, ali se ne sjećam zašto. Bile smo prešle dobar dio tog puta, koji je bio prepun svijeta, ali me majka morala vući, jer sam se ja opirala svom snagom, derala se i plakala. Naposljetku majka izgubi strpljenje i ja umjesto željenog predmeta dobih batine. Bol koji osjetih od batina pomože mi da zaboravim bol za željenim predmetom ...

Sad se, eto, kao da su tolike godine prošle uzalud, ponovo nalazim na krajnjoj tački pločnika i idem s majkom ispod ruke put trga Esedra. Na pločniku sve vrvi od nogu obuvenih u cipele, cipelice, čizmice, cipele bez potpetica i s potpeticama, čizme i sandale, od kojih mi se, dok ih gledam, vrti u glavi. Tu su prolaznici koji idu niz ulicu ili se uspinju, idući po dvojce, u gomili ljudi, žena i djece, ili sami; jedni idu polako, drugi brzo, svi sličnijodni drugima možda baš zato što bi svi htjeli da izgledaju drukčije, mada u istim odjelima i s istim šeširima, s istim licem, s istim očima i s istim usnama. Tu su krznarske radnje, trgovine cipela, papirnice, zlatarske i urarske radnje, knjižare, cvjećarnice, manufakturne radnje, trgovine igračaka i kućnih potrepština, pomodne radnje, trgovine čarapa i rukavica, kavane, kinematografi, banke. Tu su palače s osvijetljenim prozorima, u njima svijet hoda gore dolje po sobama ili radi za stolovima. Tu su uvijek isti svijetleći natpisi, uglovi na kojima stoje prodavači novina, pečenih kestenja, nezaposleni radnici koji nude na prodaju papir i gumene prstene za kišobrane; tu su i prosjaci. Na početku ulice stoji slijepac s visoko zabačenom glavom i s kapom u ruci, malo podalje stara žena koja na uveloj dojci drži dijete, a još dalje idiot sa žutim i sjajnim patrljkom umjesto ruke. U

toj ulici, gdje se nakon toliko godina ponovo nađoh između poznatih stvari, obuze me izvjestan mučan osjećaj mrtvila. Duboko zadrhtah, trenutno mi se učini da sam naga i da između mojih haljina i moje kože prolazi studen dašak straha. Iz susjedne kavane, preko radija, čuo se strastven i bučan glas neke žene koja je pjevala. Bila je to godina rata u Etiopiji, i žena je pjevala: – Crni obrašćiću!–

Majka, naravno, ne primijeti te moje osjećaje, a ja ih uostalom, nisam ni ispoljavala. Kako već rekoh, ja iz gledam dobroćudno, nježno, flegmatično, tako da drugi teško mogu da pogode što mi se u stvari vrzma po glavi.

Pa ipak odjednom i protiv svoje volje, osjetih takvo uz buđenje, da mi usne zadrhtaše (žena je bila počela da pjeva neku sentimentalnu pjesmu), i ja rekoh majci:

– Sjećaš li se kako si me nekad vodila gore dolje ovom ulicom; da gledamo trgovine? :

– Da – reče ona – ali onda je bilo sve jeftinije ..; onu torbicu tamo, na primjer, mogla si tada da kupiš za trideset lira.

Zaustavismo se pred jednom zlatarskom radnjom. Promatrajući nakit, majka reče sva zanesena:

– Pogledaj onaj prsten ... tko zna koliko stoji... i onu narukvicu od masivnog zlata ... volim ogrlice ... imala sam jednu ogrlicu od koralja... ali sam je morala prodati.

– Kada?

– Ah, pred mnogo godina.

Ne znam zašto, ali mi u taj čas pade na pamet da do sada, uprkos zaradi koju mi je davala moja profesija, nisam mogla da kupim sebi ni najbjedniji prsten. Rekla sam majci:

– Znaš ... odlučila sam da odsada više nikada ne dovodim kući... svršeno je.

To je bilo prvi put što sam pred majkom jasno aludirala na svoj zanat. Lice joj poprimi izraz koji tada nisam mogla da sebi objasnim. Ona mi reče:

– Rekla sam ti toliko puta ... radi što hoćeš... kad si ti zadovoljna, i ja sam zadovoljna– .

Meni ipak nije izgledalo da je zadovoljna. Nastavih:

– Morat ćemo ponovo živjeti kako smo ranije živjele... ti ćeš morati ponovo da krojiš i da šiješ košulje.

– Radila sam to toliko godina – reče.

– Nećemo više imati toliko novaca kao sada – surovo sam to isticala – naučile smo se u posljednje vrijeme na lak život... a ja ne znam što ću raditi.

– Da, Što ćeš raditi? – upita me majka obuzeta izvjesnom nadom.

– Ne znam – odgovorih joj – radit ću ponovo kao model... a mogla bih i tebi pomagati u tvom poslu.

– Meni hoćeš da pomažeš? – reče s prizvukom malodušnosti u glasu.

– Ili ću – nastavih – stupiti u neku službu... Što mogu drugo da radim?

Majčino je lice sad bilo mračno i tužno. Izgledalo je kao da je odjednom osjetila kako se ona njena debljina, koju je bila stekla u posljednje vrijeme, odvaja od nje, kao što se od prvog jesenjeg mraza mrtvo lišće odvaja od drveća. Pa ipak reče uvjerljivo: – Radi što ti je milije... ponavljam, važno je da ti budeš zadovoljna.–

Shvativ da se u njoj bore dva oprečna osjećaja: njena ljubav prema meni i privrženost udobnom životu. Sažalih se na nju i bila bih voljela da ima snage da odlučno žrtvuje jedan od ta dva osjećaja: ljubav ili interes. To se međutim rijetko dešava, i mi prolazimo kroz život uništavajući djelo vrlina posljedicama svojih mana.

Rekoh:

– Ni ranije nisam bila zadovoljna. a ni sada neću biti zadovoljna... ali ovako više ne mogu.

Sad nismo više ništa govorile. Majčino je lice bilo posve sivo i blijedo, činilo se kao da se pod sadašnjom bujnošću ponovo ocrtava ona njena nekadašnja neprijatna mršavost. Gledala je izloge istom pažnjom, dugo ih je posmatrala kao i maločas, ali sada bez radosti i bez radoznalosti, mehanički, kao da misli nešto drugo. Posmatrala je izloge, ali kao da ništa u njima ne vidi. A možda više nije ni vidjela, iako je gledala, točnije rečeno, sada nije više vidjela robu izloženu u trgovinama, već samo šivaću mašinu s neumornim pedalom i iglom koja kao luda ide gore dolje, gomilu napola sašivenih košulja na stolu za kojim je radila, crnu tkaninu u koju je uvijala sašivenu robu, raznoseći je potom po gradu svojim mušterijama. Ja, naprotiv, nisam voljela te utvare između mojih očiju i izloga. Sve sam jasno vidjela pa sam jasno i mislila. Iza | kristalnog stakla jasno sam razlikovala sve predmete, jedan pored drugog, kao i natpise s cijenama i govorila sam sama sebi da ja mogu da ne želim da se i dalje bavim svojim zanatom, jer to zaista više nisam ni željela, ali da je to jedino što ja stvarno mogu da radim, lako u određenim granicama, sada sam veći dio onih izloženih predmeta mogla da nabavim; međutim, onoga dana kad bih ponovo počela da radim kao model, ili nešto slično, morala bih se toga zauvijek odreći, a osim toga i za mene i za majku ponovo bi započeo onaj nekadašnji život, škrt i neudoban, pun prigušivane zavisti, nepotrebnih žrtvi i bezuspješne štednje. Sada sam mogla da poželim čak i nakit, samo kad bih našla nekoga ko bi mi ga poklonio, ali

kad bih se vratila ranijem životu, onda bi nakit za mene postao isto tako nepristupačan kao i zvijezde na nebu. Osjetih silnu odvratnost prema nekadašnjem životu, koji mi je sada izgledao i glup i očajan, a razmišljajući o motivima koji su me podsticali da promijenim sadašnji život, osjetih jasno koliko su apsurdni. Bila sam se pomamila za jednim studentom koji nije htio da zna za mene i utvila sebi u glavu da me on prezire pa nisam htjela da budem ono što sam bila. Rekoh sama sebi da je u pitanju samo obijest i da ja iz puke obijesti ne mogu ni sebe, a pogotovo majku, ponovo vratiti u ranije očajne prilike. Odjednom vidjeh kako Đakomov život, koji se u jednom trenutku bio približio i spojio s mojim, kreće drugim putem, a moj i dalje ide putevima kojima je već bio krenuo. Kad bih našla nekoga ko bi me volio i ko bi me uzeo, onda bih na sve pristala, čak i kad bi taj neko bio siromašan – pomislih – ali se prosto zbog jednog mog hira to ne bi isplatilo. Kad na to pomislih, osjetih kako se mojom dušom širi mir u kojemu se prepliće osjećaj oslobođenja s osjećajem nježnosti. Bio je to osjećaj koji sam kasnije često doživljavala kad god se nisam protivila sudbini koju mi je život, kako izgleda, nametnuo i kojoj sam ja i sama išla u susret. Bila sam ono što sam bila i morala da budem, ono što sam bila, i ništa drugo. Mogla sam da budem dobra žena, iako to možda izgleda čudno, ili žena koja se prodaje za novac, ali nikako ne neka sirotica koja se muči i jedva životari, nemajući pred sobom drugi cilj već samo taj da zadovolji svoj ponos. Kad se na kraju izmirih sama sa sobom, nasmiješih se.

Stajale smo pred jednom trgovinom ženskih tkanina, vune i svile. Majka reče:

– Pogledaj kako je lijepa ona marama... baš bi mi jedna takva bila potrebna.

Smirena i vedra, podigoh oči i pogledah maramu koju mi je bila pokazala majka. Marama je zaista bila lijepa, crnobijela, s odštampanim cvijećem. Vrata trgovine bila su otvorena, pa se mogla vidjeti tezga, a na tezgi kutija s pregradama i mnoštvom sličnih marama koje su bile razbacane i u neredu. Rekoh majci:

– Sviđa li ti se ta marama?

– Da, zašto?

– Sad ćeš je dobiti... samo mi daj tvoju torbicu a ti uzmi moju.

Ona me ne shvati pa se zagleda u mene u čudu. Uzeh bez riječi njenu torbicu od crne kože i turih joj u ruke svoju koja je bila mnogo manja. Otvorih zatvarač njene torbice i, pridržavajući ga prstima, polako, idući korakom kao da želim da nešto kupim, uđoh u trgovinu. Majka još uvijek nije ništa shvaćala, ali se ne usudi da me pita pa samo pođe za mnom

– Željele bismo da vidimo marama – rekoš prodavačici približivši se kutiji s pregradama.

– Ove su svilene ... ove od kašmira ... ove vunene ... ove končane – poče prodavačica šireći marama preda mnom.

Sad se sasvim približih tezgi, držeći torbicu u visini trbuha i, služeći se samo jednom rukom, počeh da pregledam marama, razvijajući ih prema svjetlosti, da bih bolje vidjela crteže i boje. Bijelo crnih marama bilo je najmanje dvanaest, i sve su bile jednake. Udesih da jedna od njih pade na ivicu kutije tako da je jedan njen kraj visio preko tezge.

Zatim rekoš prodavačici:

– Htjela bih jednu nešto otvorenije boje ...

– Imam jednu finiju vrstu – reče prodavačica – ali te su skuplje.

– Pokažite mi ih, molim vas.

Prodavačica se okrenu da bi skinula jednu kutiju s police. Bila sam spremna i, odmaknuvši se malo od tezge, otvorih torbicu. U tren oka povukoh za kraj marama i ponovo pritisnuh trbuh uz tezgu.

Prodavačica međutim skinu kutiju s police, stavi je na tezgu i pokaza mi druge, veće i ljepše marama. Dugo sam ih mirno razgledala, praveći primjedbe u pogledu boje i crteža, pokazujući ih majci i dajući pri tom svoju ocjenu, na što je ona, koja je sve bila vidjela, i izgleda više mrtva nego živa, odgovarala znakom glave.

– Koliko staje? – upitah najzad. Prodavačica reče cijenu. Odgovorih sa žaljenjem: – Bili ste u pravu, veoma su skupe, bar za mene ... hvala vam u svakom slučaju.

Iziđosmo iz trgovine, i ja se žurno uputih prema jednoj crkvi, jer sam se bojala da bi prodavačica mogla da primijeti krađu i da kroz onu gomilu svijeta potrči za nama. Majka, s kojom sam išla ispod ruke, gledala je oko sebe zbunjeno i sumnjičavo, kao neko kome se zato što je sam pijan čini da se i stvari pred njegovim očima ljuljaju i brkaju. Dođe mi da se nasmijem toj njenoj zabuni. Nisam znala zašto sam ukrala tu maramu, ali uostalom, to nije bilo ni važno, jer sam već ranije u kući Đinove gospodarice bila ukrala pudrijeru, a u takvim stvarima samo je prvi korak važan. Nešto drugo je bilo važno, a to je, da sam i sada kao i ranije imala onaj isti puteni osjećaj, tako da mi se činilo da tek sada shvaćam zašto ima toliko ljudi koji krađu. Poslije nekoliko koraka stigismo kroz jednu poprečnu ulicu do jedne male crkve. Rekoš majci:

– Hoćeš li da za trenutak uđemo u crkvu?

Ona mi odgovori tiho:

– Kako hoćeš.

Uđosmo u crkvu koja je ličila na neku plesnu dvoranu; bila je malena, bijela, okrugla, sa stupovima svuda uokolo. U crkvi su bila dva reda klupa, uglačanih od upotrebe, na koje je kroz otvor na kupoli padalo blijedo svjetlo. Podigoh oči i vidjeh da je kupola sva u freskama koje su prikazivale anđele s raširenim krilima. Osjetih da će me ti anđeli, koji su bili tako lijepi i snažni, uzeti u zaštitu i da prodavačica prije večeri neće primijetiti krađu. A umiriše me i tišina, miris tamjana, polumrak, i mir koji je vladao u crkvi, a koji je naročito prijatno djelovao poslije one buke i blještava svjetla na ulici. Uđoh žurno, gurnuvši gotovo majku, ali se odmah umirih i osjetih da sam se oslobodila svakoga straha. Majka napravi kretnju kao da pretražuje po mojoj torbici koju je još držala u ruci.

Pružih joj njenu, rekavši joj tiho:

– Stavi maramu na glavu.–

Ona otvori torbicu i stavi na glavu ukradenu maramu. Zamočismo prste u svetu vodicu i sjedosmo u prvi red klupa, ispred glavnog oltara. Ja klekoh a majka ostade sjedeći, s rukama na krilu i lica osjenčena suviše velikom maramom. Shvatih da je uzbuđena i moradoh usporediti svoju mirnoću s njenim uzbuđenjem. Osjećala sam neko nježno i popustljivo raspoloženje; mada sam bila svjesna da sam učinila djelo koje vjera osuđuje, ipak nisam osjećala nikakvu grižnju savjesti. Naprotiv, osjećala sam sada da sam mnogo bliže vjeri nego ranije kad nisam radila ništa što bi bilo za osudu i kad sam se stisnutih zuba mučila da nekako sastavim kraj s krajem. Sjetih se kako sam se maločas, gledajući na ulicu onu gomilu svijeta, bila sva naježila od straha, pa se osjetih utješonom na pomisao da postoji neki bog koji jasno vidi sve što se u meni dešava, koji vidi da u meni nema ništa loše, da sam, već s obzirom na golu činjenicu što živim, nevina, kao što su, uostalom, nevini svi ljudi. Bila sam svjesna da bog nije tamo zbog toga da mi sudi i da me osudi, već da opravda moje postojanje koje može da bude samo dobro, jer zavisi direktno od njega. Međutim, iako sam mehanički izgovarala riječi molitve, gledala sam u stvari na oltar, na kome sam, iza plamička voštanih svijeća, nazirala neku tamnu sliku pa mi se činilo da je na njoj prikazan lik Gospe. Shvatih da se između mene i Gospe ne postavlja pitanje da li bih se ja morala ponašati na ovaj ili na onaj način, jer se stvar postavlja mnogo radikalnije; naime, da li me je ona hrabrila da nastavim živjeti ili ne. I odjednom mi se učini kao da osjećam izvjesno ohrabrenje i da ono dolazi od onog tamnog lika iza voštanih svijeća na oltaru, i to u vidu neke neočekivane topline koja je obavijala čitavo moje biće. Da, bila sam osjetila novu hrabrost koja me je poticala da nastavim živjeti, iako o životu ništa nisam razumijevala, ni znala zašto ljudi žive.

Glave omotane onom sasvim novom maramom, koja joj je na nosu pravila kljun, majka je stajala ondje zbunjena i smetena. Kad se okrenuh pa je vidjeh ne mogoh se uzdržati a da joj se ljubazno ne nasmiješim.

– Pomoli se, osjetit ćeš neko olakšanje– – šapnuh joj. Ona sva zadržta i nakon kratkog oklijevanja gotovo nehotice kleknu i sklopi ruke. Bila sam uvjerena da ona više ne želi da se nada u vjeru, jer joj je vjera ličila na nekakvu lažnu utjehu koja hoće da nas primora da ostanemo dobri i da zaboravimo životne nevolje. Vidjeh kako ipak mehanički pokreće usne, pa me njeno lice, na kom se ocrtavala zlovolja izazvana sumnjom, ponovo primora da se osmijehnem. Poželjeh da je ohrabrim, da joj kažem da sam promijenila mišljenje, da joj kažem da se ne plaši, da neće biti primorana da se ponovo prihvati posla i da radi kaos što je ranije radila. U toj majčinoj zlovolji bilo je nešto djetinjasto; majka je ličila na dijete kome je uskraćen obećani slatkiš, pa je u tome, kako mi se činilo, bila suština njenog ponašanja prema meni. Da je tako nisam shvatila, možda bih bila mogla pomisliti da ona računa na moj zanat, samo da bi mogla da udobno živi; to u stvari nije bilo točno.

Kad završi molitvu, ona se prekrsti, ali prkosno i hladno, kao da želi da podvuče da je to učinila samo zato da bi meni ugodila. Digoh se i dadoh joj znak da idemo. Na crkvenom pragu ona skide maramu, ponovo je pažljivo uvi i stavi u torbicu. Vratismo se u Via Nazionale, i ja se uputih u jednu slastičarnicu.

– Sada ćemo uzeti po jedan vermut – rekoh.

Majka odgovori i uplašenim i zadovoljnim glasom:

– Ne ... ne ... zašto ... nije potrebno.

Takva je uvijek bila, po staroj svojoj navici ona se stalno plašila da ja odviše trošim.

– Pa Što je to – rekoh – jedan vermut?

Zašutje i uđe za mnom u slastičarnicu.

Bio je to neki stari lokal s tezgom i stalkom od sjajnog mahagonija i s mnogobrojnim izlozima koji su bili puni lijepih kutija bombona. Sjedosmo u jedan ugao, i ja naručih dva vermuta.

Majka se bila uplašila konobara, pa je, dok sam ja naručivala, sjedila nepomično i zbunjeno oborenih očiju. Kad konobar donese vermut, uze čašicu i ispivši malo ponovo je stavi na sto, a zatim gledajući me reče ozbiljno:

– Dobar je.

– Vermut – rekoh. Konobar donese posudu od me tala i stakla, s kolačima. Otvorih i rekoh majci:

– Uzmi jedan kolač.

– Ne ... ne ... ni govora....

– Ta uzmi.

– Pokvarit ću apetit.

– Ta samo jedan kolač. – Pogledah u posudu, odabrah jedan kolač s kremom i dadoh joj ga govoreći:

– Pojedi ovaj... lagan je, – rekoh joj.

Ona ga uze i skrušeno pojede, mrveći ga u sitni zalogaj, promatrajući ga svaki put na mjestu gdje bi zagrizla.

– Zaista je dobar– reče naposljetku.

– Uzmi još jedan.

Sad je više nije trebalo moliti, uze još jedan. Pošto popismo vermut, sjedile smo dalje – šutke, promatrajući vrevu gostiju u slastičarnici. Bila sam i uvjerena da je majka zadovoljna što sjedi u onom uglu, s jednim vermutom i dva kolača u želucu, da je vrea svijeta pobudila u njoj radoznalost, da je to zabavlja i da zato nema što da mi kaže. Vjerojatno se prvi put nalazila u i sličnom lokal, pa joj ta novost nije dozvoljavala da o čemu drugome razmišlja. Uto uđe jedna mlada gospođa, koja je vodila za ruku djevojčicu odjevenu u kratku haljinicu s ovratnikom od bijelog krzna, s končanim bijelim rukavicama na rukama i bijelim čarapama na nogama. Majka odabra u izlogu jedan kolač i dade joj ga.

Ja rekoh majci:

– Kad sam bila dijete, ti me nikada nisi vodila u slastičarnicu. Ona mi odgovori:

– A kako sam mogla?

– A ja, međutim, sada – mirno završih – vodim tebe.

Zašutje časkom a zatim reče uplašeno:

– Sad mi predbacuješ što sam došla ovamo ... ja nisam htjela da dođem.

Držeći je za ruku, rekoh:

– Baš ti ništa ne predbacujem ... naprotiv, veoma sam zadovoljna što sam te ovamo dovela... da li te je baka ikada vodila u slastičarnicu?

Ona mahnu glavom i odgovori mi:

– Do moje osamnaeste godine nisam uopće izišla iz našeg kvarta.

– E, sad vidiš – rekoh – prije ili poslije u porodici neko mora da se bavi izvjesnim stvarima... ti ni tvoja baka niste to radile, a vjerojatno ni majka tvoje majke ... sada to radim ja ... jer, ipak, vječno ne može da tako traje.

Ona ne reče ništa i tako ostadosmo još četvrt sata posmatrajući svijet. Ja zatim otvorih torbicu izvadih iz nje kutiju cigareta i zapalih. Žene moje vrste puše često na javnim mjestima, samo zato da bi na sebe obratile pažnju

muškaraca. Ali ja u tom trenutku nisam mislila na to da lovim ljubavnike, čak sam, bar što se te večeri tiče, bila odlučila, da ništa slično ne učinim. Pušilo mi se i to je bilo sve. Stavih cigaretu u usta, povukoh dim, a zatim ga dunuh kroz usta i nos, držeći cigaretu s dva prsta i posmatrajući svijet.

Mora da je u toj mojoj kretnji i protiv moje volje, bilo nešto izazovno, jer odmah primijetili kako je neko tamo pored tezge, držeći u ruci šalicu s kavom i spremajući se da je ispije, zastao s njom na po puta i prodorno me pogledao. Bio je to čovjek četrdesetih godina, nizak, guste i kovrdžave kose na čelu, izbuljenih očiju i jakih vilica. Vrat mu je bio tako debeo da je izgledalo kao da ga i nema. Kao što bik, kad ugleda crvenu krpu, nepomično zastane, oborene glave, prije nego što će jurnuti na neprijatelja, tako je i on, gledajući me, bio zastao držeći u ruci šalicu. Bio je lijepo odjeven iako ne naročito elegantan, s mantilom u struk na kom su se isticala njegova široka ramena. Oborila sam oči, trenutno sam, držeći i dalje cigaretu u ustima, odmjeravala razlog za i protiv tog čovjeka. Bilo mi je jasno da je, s obzirom na njegov karakter, dovoljno da ga samo pogledam pa da mu se nadmu vene na vratu i lice pocrveni, ali nisam bila baš sigurna da mi se sviđa. Međutim, kao što prikriveni vodeni sok probija izbrazdanu koru u obliku bezbrojnih nježnih lica, tako je i želja da ulovim, kako sam to ubrzo primjetila, zagolicalo me čitavo moje biće i primorala me da napustim moju rezervisano držanje. A jedva da prošlo jedan sat kako sam odlučila da napustim svoj zanat! Pomislila sam da tu nema pomoći, da je jače od mene, ali sam to s radošću pomislila, jer sam, pošto sam izašla iz crkve, pomirila sa svojom sudbinom, i to onakvom kakva jeste, jer sam osjećala da ovo izmirenje vrijedi više od odbijanja, pa bili motivi za odbijanje ne znam kako plemeniti.

I tako sam, posle trenutnog razmišljanja, podigla oči prema muškarcu. On je još uvijek bio tu, poživinčen, držeći šalicu u dlakavoj ruci, s volovskim očima uprtim u mene. Onda sam se, da se tako izrazim, zatrčala i dobacila mu pogled pun milovanja i radosti, to sa svim lukavstvom za koje sam bila sposobna. On je taj pogled prihvatio i odmah mu je, kako sam predviđala, krv navalila u lice. Lagano je popio kavu, stavio šalicu na tezgu i, koračajući polako, ukočen i uspravan u svom zategnutom mantilu, kao neka klada, pošao na kasu i platio. Na pragu se okrenuo i dao mi jasan i zapovjednički i dogovoreni znak. Pristajući, odgovorila sam mu očima. Izišao je, a ja rekla majci:

– Ostavljam te... ti, međutim, ostani, jer ja ionako ne bih mogla da idem s tobom.

Uživala je u prizoru koji joj je pružala poslastičarnica. Kad sam joj ovo rekla, zadrhtala je zgranuta :

–Kuda ćeš, zašto...?

– Neko me čeka napolju – rekla sam ustajući – evo ti novac... plati i onda idi kući... ja ću, prije tebe... ali ne sama.

Pogledala me zaprepašćeno i, kako mi se učinilo, s nekom grižom savjesti. Ništa nije rekla. Pozdravila sam je jednom kretnjom i otišla. Muškarac me čekao na ulici. Jedva da sam izašla, a on je odmah skočio na mene, čvrsto me stežući za ruku.

– Kuda ćemo?

– Idemo mojoj kući.

I tako, posle nekoliko časova muka ja sam odustala da se i dalje borim protiv onoga što mi je izgledalo da mi je suđeno i čak sam svoju sudbinu prigrllila s još većom ljubavlju nego ranije, onako kao što se grli neprijatelj koga nismo u stanju da savladamo; osjetila sam u isto vrijeme da sam se oslobodila.

Možda će neko pomisliti da nije teško prihvatiti nedostojnu ali unosnu sudbinu, da je mnogo teže boriti se protiv takve sudbine. I baš zbog toga, ja sam se često pitala: zašto tuga i mržnja tako često ispunjavaju dušu onih koji žele da žive prema izvjesnim pravilima ili hoće da se prilagode izvjesnim idealima, dok su, naprotiv, oni koji se mire sa sopstvenim životom, koji je na kraju krajeva nešto sasvim ništavno, nerazmljivo, samo izvjesna slabost, veseli i bezbrižni. Uostalom, u ovakvim slučajevima niko ne postupa prema određenim pravilima, već prema sopstvenom temperamentu, koji na taj način dobija oblik sudbine. Meni je bilo suđeno da po svaku cijenu budem vesela, nježna i mirna i ja sam se s tom sudbinom pomirila.

3

Đakoma sam se sasvim odrekla; odlučila sam da ne mislim više na njega. Osjećala sam da ga volim i da bih, da se vratio, bila ja ne samo srećna nego bih ga voljela više nego ikada, ali sam isto tako osjećala da više nikada ne bih dozvolila da me ponizi. Da se vratio, zatvorila bih se u svoj život kao u kakvu tvrđavu, u koju se bez moje volje zaista nije moglo prodrjeti, a niti bi je ko mogao porušiti dok ja ne bih iz nje izašla. Da se vratio, rekla bih mu:

– Ja sam ulična djevojčura... ništa više... ako me želiš, onda me moraš primiti takvu kakva sam.

Moju snagu sačinjavalo je moje siromaštvo, moj zanat, majka, moja ružna kuća, moje skromne haljine, moje skromno porijeklo, moja kob, a intimnije – onaj moj osjećaj koji se sa svim tim mirio. Taj je osjećaj, kao kakav dragi kamen u zemlji, bio duboko usađen u mojoj duši. Međutim, ja sam bila uvjerena da Đakoma više nikada neću vidjeti. To uvjerenje je na mene tako djelovalo da sam ga sad voljela na jedan meni dotada nepoznat način, nemoćan i sjetan, koji ipak nije bio lišen izvjesne privlačnosti. Sad sam ga voljela kao što se vole oni koji su umrli, koji se više nikada neće vratiti.

Tih dana prekinuh definitivno svoje odnose s Đinom. Kao što već rekoh, meni se ne sviđaju nagli prekidi i ja želim da stvari žive svojim vlastitim životom i umru svojom vlastitom smrću. Moji odnosi s Đinom predstavljaju najbolji primjer za to moje shvaćanje. Oni su prestali zajedno s onim životom kojim su živjeli, ne zbog moje krivice, a u izvjesnom smislu ni zbog Đinove. Bili su prestali na takav način, da nisam osjetila ni žaljenje ni kajanje.

I dalje sam ga ponekad viđala, dva tri puta mjesečno. On mi se, kako rekoh, sviđao, iako prema njemu nisam više osjećala nikakvo poštovanje. Jednoga od tih dana zakaza mi telefonom sastanak u jednoj mljekari, i ja mu obećah da ću doći.

Bila je to jedna mljekara u mom kvartu. Đino me je čekao u jednom unutrašnjem odjeljenju, u jednoj sobici bez prozora, obloženoj opekama od majolike. Čim uđoh, primijetih da nije sam. Neko je sjedio s njim, okrenut leđima prema meni. Primijetih da taj neko ima na sebi zelenu kišnu kabanicu, da je plav i da mu je kosa podšišana u obliku četke. Približih se. Đino se diže, ali njegov drug ostao je da sjedi. Đino reče:

– Predstavljam ti svog prijatelja Sonconja. – Onda se i on diže, a ja mu pružih ruku gledajući ga. Kad mi on stisnu ruku, učini mi se kao da me uhvatio klještima i ja uzviknuh od bola. On odmah olabavi stisak, a ja sjedoh

i osmjehnuvši se rekoh.

– Znete li da to boli... da li uvijek tako postupate?

Nije odgovorio ništa, čak se ni ne nasmiješi. Lice mu je bilo bijelo, kao od papira, čelo tvrdo ispupčeno, oči malene, svijetloplave, nos spljošten, a usta tanka, kao prorezana, kosa mu je bila plava, razbarušena, kao izbljedela, kratko podšišana a sljepoočnice plosnate; donji dio lica bio mu je širok i na njemu su se naročito isticale ogromne i grube vilice. Izgledalo je da stalno steže zube, da neprestano nešto hrska i da mu se obrazi ispod kože stalno trzaju, kao da mu podrhtava neki nerv. Đino, koji ga je gledao, kako mi se učini, s nekim dubokim prijateljskim poštovanjem i divljenjem, reče smijući se:

– To nije ništa... kad bi ti samo znala kako je on jak... on ima – zabranjenu pesnicu.

Učini mi se da ga je Sonconjo neprijateljski pogledao. Zatim reče nekim prigušenim glasom:

– Nije istina da imam zabranjenu pesnicu ... mogao bih je imati...

Upitah ga:

– Što to znači – zabranjena pesnica?

Sonconjo odgovori kratko.

– Kad neko pesnicom može da ubije čovjeka ... onda ne smije da upotrebljava pesnicu ... to je isto kao kad bi se neko poslužio revolverom.

– Pogledaj samo kako je jak – isticao je uporno Đino u svojoj uzbuđenosti, kao da želi da zadobije Sonconjinu naklonost.

– Slušaj, daj da ti opipa mišiće.

Ja sam oklijevala, ali Dinu je bilo mnogo stalo do toga, a činilo se da je i njegov prijatelj od mene očekivao sličnu kretnju. Ispružih lagano ruku da mu opipam mišiće. On savi ruku u laktu, da bi što jače zategnuo mišiće, ali učini to ozbiljno, gotovo namrgođeno. Izgledao je suhonjav, i zato se mnogo iznenadih kad pod prstima, kroz njegov rukav osjetih kao neki čelični snop. Povukoh ruku uzviknuvši pri tom, ali nisam bila sigurna izražava li taj moj uzvik divljenje ili gnušanje. Sonconjo me pogleda zadovoljno, a na usnama mu se pojavi jedva vidljiv osmijeh.

Đino reče:

– Mi smo stari prijatelji ... zar nije istina, Primo, da se odavno poznajemo? ... Mi smo tako reći braća. – Udari pri tom Sonconja rukom po ramenu i dodade: – Stari Primo.

Sonconjo sleže ramenima, kao da je tom kretnjom htio da ukloni Đinovu ruku, i odgovori:

– Mi nismo ni prijatelji ni braća... Radili smo zajedno u istoj garaži, to

je sve

Đino se ne zbuni:

– E, znam da ti ne želiš biti ničiji prijatelj... uvijek si sam, za svoj račun ... ne mariš ni za muškarce ni za žene.

Sonconjo ga pogleda. Taj njegov pogled bio je oštar, nepomičan i uporan, tako da Đino pod utiskom tog pogleda obori oči.

Sonconjo reče:

– Ko ti je pričao te gluposti?... Idem s kim me volja... sa ženama i s muškarcima.

– To sam samo tako rekao... – Izgledalo je kao da je Đino izgubio svoju odvažnost: – Ja te nisam ni s kim vidio.

– Ti nisi nikad ništa znao o meni.

– Eh, ta viđao sam te svakog dana, ujutru i uveče.

– Viđao si me svakog dana, pa šta?

Đino se zbuni, ali nastavi uporno:

– Eh, uvijek sam te viđao sama zato sam mislio da se ni s kim ne sastaješ... kad čovjek ima ženu ili prijatelja, to se uvijek dozna.

Sonconjo reče grubo:

– Što se praviš budalom.

– Sad me čak nazivaš budalom – reče Đino potpuno crven u licu, glumeći neko obijesno neraspoloženje, iako je bilo jasno da se ustvari uplašio.

Sonconjo ponovi:

– Da, kažem ti da se ne praviš budalom, idi, inače ću ti razbiti njušku.

I odjednom shvatih da je on ne samo sposoban da to učini nego i da namjerava da to učini. Položivši mu ruku na mišku rekoh:

– Ako želite da se bijete, molim vas da to učinite kad ja odem ... ne trpim nasilje.

– Predstavio sam ti jednu gospođicu, svoju prijateljicu – reče Đino zbunjeno – a ti si je tim svojim postupcima uplašio, mislit će da smo neprijatelji.

Sonconjo se okrenu prema meni i sad se prvi put nasmiješi. Smješeći se, sad je namigivao, mrštio se i, osim zubi, malenih i ružnih pokazivao je i desni. Reče:

– Gospođica se nije uplašila, zar ne?

Odgovorih hladno:

– Ja se nisam ni najmanje uplašila, ali mi se, kako rekoh, nasilje nimalo ne sviđa.

Nastade duga šutnja. Sonconjo je stajao nepomičan, s rukama u

džepovima svoje kišne kabanice, trzajući nervima na vilici i ne gledajući ni u šta. Đino je pušio, bio je oborio glavu. Dim, koji mu je izlazio iz usta, zapljuskivao mu je lice i uši, koje su mu se stalno crvenjele.

Sonconjo se zatim diže i reče:

– Eh, ja idem.

Đino je skočio brzo i pružio mu ljubazno ruku u znak izmirenja:

– Nemoj se ljutiti, Primo.

– Ne ljutim se – odgovori Sonconjo kroz stisnute zube. Stisnu mi ruku, ali ovoga puta ne zada bol, i udalji se. Bio je mršav i niskog rasta, i stvarno nije bilo jasno otkud mu tolika snaga.

Čim iziđe, rekoh Đinu, šaleći se:

– Možda ste prijatelji pa i braća... ali ti je on mnogo toga rekao.

Đino se snađe i, mahnuvši glavom, odgovori:

– Takav je... ali nije loš... a osim toga ne smijem da ga ljutim ... pomogao mi je jednom.

– Na koji način?

Primijetih da je uzbuđen i da gori od želje da mi nešto povjeri. Odjednom napravi veselo lice; u svojoj nadutosti bio je ipak nestrpljiv:

– Sjećaš li se one pudrijere moje gospodarice? – upita me.

– Da... i Što onda?

Đinove oči zasjaše od radosti. Reče tišim glasom?

– Eto, ja sam se kasnije predomislio i nisam je vratio.

– Nisi je vratio?

– Nisam ... promislio sam da je gospođa ionako bogata pa joj neće biti baš stalo do toga ima li jednu pudrijeru više ili manje... pogotovu kad je stvar već bila svršena – a zatim dodade s providnom uzdržljivošću a uostalom, nisam je ja bio ukrao.

– Ukrala sam je ja – rekoh mirno.

Napravi se kao da me nije čuo i nastavi:

– Bio je problem kako da je prodam ... upadljiv predmet koji je lako prepoznati, pa se nisam usuđivao ... držao sam je u džepu prilično dugo... tada sam sreo Sonconju i sve sam mu ispričao.

– Jesi li i mene spomenuo? – prekinuh ga.

– Ne, nisam ... samo sam mu rekao da sam je do bio od jedne prijateljice, ali ime mu nisam spomenuo, a on je ... on je, zamisli, u roku od tri dana prodao pudrijeru i donio mi novac... razumiješ, zadržao je svoj dio kako smo se bili dogovorili.

Drhtao je od radosti i, pogledavši načas uokolo, izvuče iz džepa svitak novčanica. Ni sama ne znam zašto, ali u tom trenutku osjetih prema njemu

veliku antipatiju. Ne mogu reći da sam ga osuđivala, jer na to nisam imala ni pravo, ali mi je bio neprijatan onaj njegov kliktav ton, a osim toga osjećala sam da mi nije rekao sve i da mi je baš najgore zatajio.

– Uzmi, – nastavi, odvijajući svitak novčanica – ovo je za tebe ... prebrojio sam ih.

– Ne, ne, – rekoh odmah – neću ništa, baš ništa.

– A zašto nećeš?

– Neću ništa.

– Ti hoćeš da me uvrijediš – odgovori on. Neka sjenka sumnje i tuge prijeđe preko njegova lica, i ja se uplaših da sam ga zaista uvrijedila. Savlađujući se, položih ruku na njegovu i rekoh:

– Da mi ih nisi ponudio, ja se sigurno ne bih bila uvrijedila, ali bih se bila svakako iznenadila, međutim sad je sve u redu, neću da ih primim jer je to za mene davno svršeno, to je sve... ali sam zadovoljna što ih ti imaš.

Posmatrao me kao da ne shvaća moje riječi, kao da sumnja u njihovu iskrenost pa hoće da me upita kako bi otkrio tajni motiv što se, po njegovu mišljenju, skrivao iza tih mojih riječi. Kasnije, misleći na njega, razumjeh da me nije mogao da shvati, jer je živio u svijetu koji se potpuno razlikovao od moga, i po shvaćanju i po osjećajima. Ne znam da li je taj njegov svijet bio gori ili bolji od moga, ali sigurno znam da izvjesne riječi za njega nisu imale smisao koji su imale za mene i da je on mnoge svoje postupke, koji su meni izgledali za osudu, smatrao kao potpuno dozvoljene, čak i nužne. On je, kako se činilo, inteligenciji pripisivao naročit značaj, ali ju je shvaćao u smislu prepredenosti. Dijelevći ljude na prepredene i neprepredene, nastojao je da se pod svaku cijenu uvrsti u onu prvu kategoriju. Ja, međutim, nisam prepredena, a možda nisam ni inteligentna, ali nikad nisam mogla da shvatim kako bi izvjesno nepošteno djelo, samo zato što je izvršeno oprezno, moglo da postane dozvoljeno, da ne kažem dostojno divljenja.

Odjednom, kao da se oslobodio sumnje koja ga je mučila, uzviknu:

– Ti nećeš da uzmeš novac, jer se platiš ... plašiš se da se ne otkrije krađa ... ali toga ne neba da se plašiš... sve je u redu.

Ja se nisam plašila, ali nisam htjela da to poreknem, jer mi je drugi dio njegove rečenice bio prilično nejasan: Što si htio da kažeš time: – Sve je u redu?– – upitah ga.

– Da, sve je u redu ... sjećaš li se kako sam ti re kao da je sumnja pala na sobaricu.

– Da.

– E, dobro ... bio sam protiv nje, jer me je ogovarala iza leđa... nekoliko dana poslije krađe shvatio sam da su se stvari okrenule protiv mene ...

komesar je dva puta dolazio i, kako mi se činilo, motrio je na mene. Ne zaboravi, premetačina još nije bila izvršena. Onda mi pa de na pamet da s drugom krađom provociram premetačinu, i da tako udesim da krivica, i za staru i za novu krađu, padne na tu ženu.

Ne rekoh ništa, a on pošto me časkom pogleda široko otvorenim i užagrenim očima, kao da je htio da vidi da li se divim njegovu lukavstvu, nastavi:

– Gospođa je odjednom ormaru imala neke dolare... ja ih uzeh i sakrih ih u sobaričinu sobu, u jedan stari kofer. Naravno, kad su izvršili premetačinu, pronašli su dolare i zatvorili je. Sad se ona kune da je nevina, razumije se, ali ko joj vjeruje? Dolari su pronađeni u njenoj sobi.

– A gdje je sada ta žena?

U zatvoru i neće da prizna ... ali znaš li Što je komesar rekao gospođi?

– Budite mirni, gospođo, milom, ili silom, ali ona će na kraju ipak priznati.

– Jesi li razum jela? Znaš li Što znači – silom? Batine.

Posmatrala sam ga i, videći ga uzbuđena i ponosna, sva sam se bila naježila i zgadila. Upitah ga kao slučajno:

– A kako se zove ta žena?

– Luiza Felini... Ona više nije mlada, ali je ponosna; sobarica je postala, kako ona kaže, omaškom, i nitko nije tako pošten kao ona. – I pri tom se nasmijao, jer ga je ta podudarnost zabavljala.

Osjetih mučninu kao kad netko teško diše, i rekoh:

– Prava si hulja.

– Kako? Zašto? Začudo me upita.

Nazvah ga huljom, osjetih se slobodnijom i odlučnijem. Nosnice mi zadrhtaše od srdžbe i ja nastavih:

– I još si mi nudio taj novac... ali ja sam odmah osjetila, da taj novac ne smijem uzeti.

– Ništa se neće desiti – reče nastojeći da se snađe stra neće priznati, pa će je pustiti.

– Ali ti si sam rekao da je drže u zatvoru i da je biju.

– Rekao sam tek da nešto kažem.

– Svejedno, poslao si na robiju nevino biće ... i još si imao toliko drskosti da dođeš i da mi to ispričaš... zaista si prava hulja. Odjednom se naljuti, prebljede i uhvati me za ruku.

– Prestani da me nazivaš huljom.

– Zašto? Smatram te huljom i to ti kažem.

On sad izgubi sasvim glavu, neobično snažnom kretnjom zavrnu mi

ruku, kao da hoće da mi je slomi a zatim sagnu naglo glavu i ugrize me gotovo do krvi. Jednim trzajem oslobodih ruku, digoh se i rekoh:

– Jesi li lud? Što ti je sad? ...Ništa ti to ne pomaže, hulja si i hulja ostaješ.

Ne odgovori ništa samo se uhvati za glavu, kao da je htio da počupa sebi kosu. Pozvah konobara i platih za sve nas, za sebe, za njega i za Sonconja.

Zatim rekoh:

– Odlazim ... i kažem ti da je među nama sve svršeno ... ne pojavljuj se više, nemoj da me tražiš, ne dolazi ... više se ne poznajemo.

Ništa ne reče, ni glavu ne diže, a ja izađoh.

Mljekara je bila na početku puta, nedaleko moje kuće. Išla sam polako, i to s one strane zidina. Bila je noć, a iz nepomičnog, toplog i oblačnog neba padala je sitna kiša, kao neka vodena prašina. Rijetki fenjeri, na velikom rastojanju, ostavljali su zidine gotovo u potpunom mraku. Pa ipak odmah primijetih, čim iziđoh iz mljekare, kako se jedan čovjek odvojio od jednog fenjera i pošao za mnom, duž zidina, i to u mom pravcu. Prepoznah Sonconja po njegovoj kišnoj kabanici, stisnutoj u struku, i po plavoj, ošišanoj glavi. Ispod onih zidina izgledao je malen, svaki čas je nestajao u sjenci, a zatim se pojavljivao na svjetlosti rijetkih fenjera. Tada osjetih možda prvi put kako su mi mrski muškarci, svi muškarci koji se, kao psi za kućkom, neprestano vuku za mojom suknjom. Još sam sva drhtala od srdžbe i, misleći na onu ženu koja je Đinovu krivicom bila dospjela u zatvor, nisam mogla da se savladam i osjetih izvjesnu grižnju savjesti, jer sam najzad ja bila ukrala onu pudrijeru. Međutim, možda je to ipak bio više osjećaj pobune i srdžbe nego kajanja; u isto vrijeme dok sam se bunila protiv nepravde i mrzila Đina osjećala sam da ga mrzim zbog njegove nepravdnosti. Da nisam stvorena za takve stvari, osjećala sam se vrlo zadovoljnom i činilo mi se kao da više nisam ja. Išla sam brzo, željela sam da stignem kući prije nego što se Sonconjo zaustavi, jer mi se činilo da upravo to namjerava. Ali odjednom začuh iza leđa Đina kako me, teško dišući, glasno doziva:

– Adrijana ... Adrijana!

Praveći se kao da ne čujem, ubrzah korake. On me uhvati za ruku:

– Adrijana... uvijek smo bili zajedno... ne možemo se ovako rastati.

Oslobodih se jednim trzajem i produžih svojim putem. S druge strane, ispod zidina, pojavi se iz mraka malen i jasan Sonconjin lik i uđe u svjetlost fenjera. Đino trčeći pored mene nastavi:

– Ta ja te volim, Adrijana!

Osjećala sam prema njemu mržnju i sažaljenje, i ta Imi je mješavina

osjećaja bila neizrecivo neprijatna. Nastojala sam da mislim na bilo što drugo. Odjednom mi se učini, ni sama ne znam zašto, da sam progledala. Sjetih se Astarite, sjetih se da mi je on uvijek nudio svoju pomoć i pomislih da će svakako biti u mogućnosti da tu siroticu oslobodi zatvora. Ta je misao djelovala povoljno na mene, i ja osjetih kako mi se duša oslobađa tereta, pa mi se učini kao da više i ne mrzim Đina i da sada prema njemu osjećam samo samilost. Zastadoh mirno i rekoh:

– Đino, zašto ne odlaziš?

– Ta ja te volim.

– Ja sam tebe voljela... ali sada je svršeno ... odlazi, bit će bolje i za tebe i za mene.

Nalazili smo se na jednom mračnom dijelu puta gdje nije bilo ni fenjera ni trgovina. On me uhvati oko struka i pokuša da me poljubi. Mogla sam se vrlo lako i sama osloboditi, jer sam jaka, a niko ne može da poljubi ženu ako to ona neće. Međutim, neki zao duh sugerirao mi je da pozovom Sonconja, koji se na drugoj strani, pod zidinama, bio zaustavio i gledao nas držeći nepomično ruke u kišnoj kabanici. Čini mi se da sam ga pozvala zbog toga što su se sada, pošto sam bila pronašla način kako da uklonim nevolje koje je bio izazvao Đinov rđavi postupak, ponovo pojavile u mojoj duši koketerija i radoznalost. Viknuh dva puta:

– Sonconjo, Sonconjo! – On odmah pređe preko ulice, a Đino me onda zbunivši se pusti.

– Recite mu, molim vas, – rekoh mirno čim nam se Sonconjo približi – da me ostavi na miru... jer ja ga više neću ... on meni ne vjeruje, ali će možda povjerovati vama, kao svom prijatelju.

Sonconjo reče:

– Jesi li čuo što kaže gospođica?

– Ta ja... – počeo Đino.

Pomislih da će se, kao što to obično biva, jedno vrijeme svađati i da će se Đino na kraju pomiriti sa sudbinom i otići. Međutim, Sonconjo odjednom napravi izvjesnu kretnju koju ne shvatih odmah. Đino ga časkom preneraženo pogleda i zatim se bez riječi skljkao na zemlju i otkotrlja se s pločnika u jarak pun vode. Možda vidjeh samo kako je Đino pao pa sam, vjerojatno na osnovu toga, rekonstruisala Sonconjinu kretnju. Ta je kretnja bila tako munjevita i u isto vrijeme tako mirna, da mi se učini da sam doživjela halucinaciju. Zatresoh glavom i ponovo pogledah: Sonconjo je stajao preda mnom, široko raskoračenih nogu, posmatrajući svoju pesnicu: Đino je ležao na zemlji okrenut leđima prema nama, i oporavljajući se i oslanjajući se na lakat podizao je polako glavu iz jarka. Ipak nije izgledalo da

namjerava da se digne, jer je, kako mi se učini uporno posmatrao jedan prljav papir koji se nalazio u jarku. Sonconjo mi reče:

– Hajdemo!

Ponešto zbunjena, uputih se s njim kući.

On je išao šutke, stežući mi mišku. Bio je niži od mene, ali sam njegovu ruku osjećala na miški kao kakav gvozdeni обруč. Poslije izvjesnog vremena rekoh mu:

– Loše ste uradili što ste Đina udarili pesnicom ... bio bi ionako otišao.

On odgovori:

– Tako vam sada više neće dosađivati.

Rekoh mu:

– Voljela bih znati kako ste to učinili... Ja to nisam uopće vidjela... vidjela sam samo kako je Đino pao.

On mi odgovori:

– To je stvar navike.

Govorio je kao da prethodno gnječi riječi, odnosno kao da prethodno proučava njihovu otpornost među zubima koje je stalno čvrsto stiskao a ja sam ih zamišljala, nasađene jedne na druge, kao u mačke. Silno sam željela da opipam njegovu mišku i da osjetim pod rukom one njegove čvrste i zategnute mišice. Osjećala sam da me prema njemu privlači zapravo radoznalost, mada mi je on ulivao i izvjestan strah. Međutim, strah, dok nije jasno odakle dolazi, može da bude kao osjećaj i privlačan, a u izvjesnom smislu i uzbudljiv. Rekoh mu:

– Od čega su sastavljene vaše mišice? Nikako ne mogu to da shvatim.

– Pa dao sam vam da ih opipate – odgovori s osjećajem neke ozbiljne, gotovo zlokobne tišine.

– Nisam ih baš dobro opipala ... bio je tamo Đino ... dajte da ponovo probam.

On zastade, savi ruku, pogleda me ozbiljno i donekle naivno, samo što u toj njegovoj naivnosti nije bilo ništa djetinjastog. Ispružih ruku i polako, počinjući od samog ramena pa sve naniže prema šaci, počeh da pipam njegove mišice. Nalazeći da su žilavi i neobično čvrsti, imala sam čudan utisak.

Rekoh dječjim glasom:

– Zaista ste veoma jaki.

– Da, ja sam jak – potvrdi on s nekim mračnim uvjerenjem. Krenusmo dalje. Sad sam se kajala što sam ga pozvala. Nije mi se sviđao, plašila sam se njegove ozbiljnosti i njegova postupka. Stigosmo šutke do moje kuće. Izvadih iz torbice ključ i rekoh:

– Hvala vam dakle, što ste me dopratili – i pružih mu ruku.

On mi priđe bliže i reče:

– Idem i ja gore.

Htjela sam da mu odgovorim ne, ali me nadvlada i zbuni način na koji me je gledao, uporno i s navaljivanjem. Rekoh:

– Ako želiš.

Tek kad sam izgovorila te riječi, primijetih da sam prešla na ti.

– Ne plaši se – nastavi kao da hoće da me na svoj način oslobodi zabune – imam novaca... dat ću ti dva puta toliko koliko ti drugi daju.

– To nema veze – rekoh, nije u pitanju novac.

Čim to rekoh, primijetih kako mu se na licu pojavio čudan izraz, kao da mu je neka opasna sumnja proletjela kroz glavu. Ja, međutim, otvorih vrata. On uđe za mnom u kapiju.

Kad stigismo u sobu, on se svuče, praveći pri tom izvjesne kretnje, svojstvene urednom čovjeku. Oko vrata je imao šal, pa ga pažljivo skide, uvi i strpa u džep od kišne kabanice. Kaput prebaci preko stolice, a tako i hlače, pazeći da ne pokvari ivice. Cipele stavi ispod stolice, jednu do druge, a u cipele čarape. Primijetih da je na njemu bilo sve novo, od glave do pete. Materijal nije bio fin, ali je bio solidan i dobrog kvaliteta. Sve to činio je šutke, ni suviše polako, ni suviše brzo, sistematski, uredno i promišljeno, ne brinući se za mene. Ja se, međutim, svukoh i ispružih se naga na krevetu, lako me je možda bio željan on to nije pokazivao. Da nisam to već ranije primijetila, kad još nije mogao da misli na mene, možda bih bila pomislila da je ono stalno trzanje nerava ispod kože na vilicama odavalo izvjesno uzbuđenje. Već sam rekla da mnogo volim red i čistoću i da mi se čini da oni ukazuju na odgovarajuće duševne osobine. Pa ipak, Sonconjov red i čistoća te večeri izazvaše u meni sasvim suprotne osjećaje, nešto između gnušanja i straha. Nehotice pomislih da se na takav način pripremaju kirurzi u bolnicama kad namjeravaju da izvrše neku krvavu operaciju, ili mesari pred jaretom koje će preklati. Onako ispružena na krevetu, osjećala sam se nezaštićenom i nemoćnom, kao tijelo lišeno života na kome će izvršiti neki eksperiment. Njegova šutnja i njegova ravnodušnost probudiše u meni sumnju u pogledu onoga što je namjeravao da učini sa mnom čim se svuče. Kad se sasvim go približi uzglavlju i nekako me čudno, kao kad hoće da me zadrži nepomičnu, objema rukama uhvati za ramena, ne mogoh da se savladam i zadrhtah od užasa. On to primijeti i upita me, rekavši kroz zube:

– Što ti je?

Odgovorih:

– Ništa... ruke su ti hladne.

– Ne sviđam ti se, a – reče, držeći me stalno za ramena i stojeći uspravno pored uzglavlja – više ti se sviđaju oni koji plaćaju, a?

Govoreći, gledao me je prodorno. Taj njegov pogled bio je upravo nepodnošljiv.

– Zašto – rekoh – i ti si čovjek kao i drugi... zatim, i sam si rekao da ćeš mi dvostruko platiti.

– Znam ja – odgovori on – ti i tebi slične volite bogate, fine ljude ... a ja sam kao i ti ... a vi drolje volite samo gospodu.

Prepoznah u njegovu tonu onu zlokobnu i neumoljivu sklonost svađi, koja ga je, maločas, bila nagnula da napadne Đina, i to iz sasvim beznačajna razloga. Tada sam mislila da prema Đinu osjećam neku naročitu mržnju, ali sad shvatih da je u pitanju njegova mračna, uvijek budna osjetljivost, tako da je teško bilo predvidjeti i ne pogriješiti, Ima kako se prema njemu postupalo, kad ga obuze taj (njegov bijes. Odgovorili mu mrzovoljno: – Zašto me vrijeđaš? Već sam ti rekla da su meni svi ljudi jednaki.

– Kad bi to bilo točno, ti ne bi pravila takvo lice .. ne sviđam ti se, a?

– Ta već sam ti rekla...

– Ne sviđam ti se, a – nastavi. – Žao mi je, ali moram ti se i na silu svidjeti.

– Ostavi me na miru – uzviknuh, razljutivši se odjednom.

– Dok sam ti bio potreban da te oslobodim tvog dragana – nastavi – dotle si me htjela ... a sad bi ti bilo milije da me možeš otjerati... ali ja sam došao ... ne sviđam ti se, a?

Sad sam se zaista bila uplašila. Njegove riječi, pune prijetnje, njegov miran i nemilosrdan glas, uporan pogled njegovih plavih očiju koje su sada izgledale crvene, sve je to vodilo nekom užasnom cilju. Shvatih to, ali kasno: da sam sad pokušala da ga na tom putu zaustavim, bio bi to isto tako očajan poduhvat kao kad bismo htjeli da zaustavimo kamen koji se kotrlja niz brdo. Ne rekoh ništa, slegnuh samo ljutito ramenima. On produži:

– Ne sviđam ti se, a... kad te se dotaknem, praviš gadljivo lice... ali će se, draga moja, izgled tvoga lica promijeniti.– Podiže jednu ruku, u namjeri da me udari. Očekivala sam takvu kretnju i pokušah da se zaštitim, zaklonivši se rukom. Ipak uspije da me udari i to nekom uvredljivom snagom, najprije po jednom, a zatim, kad pokušah da okrenem glavu, i po drugom obrazu. To je bilo prvi put u mom životu što mi se tako nešto desilo, lako mi je lice gorjelo od udarca, trenutno sam bila više iznenađena nego ožalošćena.

Uklonih ruku sa lica i rekoh:

– Znaš li Što si ti? Ti si nesretnik.

Izgledalo je da su ga te riječi pogodile. Sjede na ivicu kreveta i,

uhvativši se objema rukama za krajeve dušeka, poče da se njiše. Zatim, ne gledajući me, reče:

– Svi smo mi nesretnici.

Dodadoh:

– Zaista je potrebna velika smjelost da čovjek udari ženu.

Kad to rekoh nisam više mogla da govorim, jer mi se oči odjednom napuniše suzama, i to ne toliko zbog njegovih šamara, koliko zbog toga što sam bila uzbuđena svim tim neprijatnim i gnusnim događajima što su se bili desili tokom te večeri. Sjetih se kako se Đino srušio u blato, kako se nisam za njega pobrinula, kako sam otišla sa Sonconjom, vesela, sa je Đinom željom da opipam one njegove silne mišiće. Misleći o svemu tome, odjednom osjetih kajanje, sažaljenje prema Đinu, i gnušanje prema samoj sebi; shvatih da me je za moju neosjetljivost i za moju glupost, kaznila ona ista ruka koja je oborila Đina. Uživala sam u nasilju, a sad se to nasilje bilo okrenulo protiv mene. Kroz suze pogledah na Sonconja. On je još uvijek sjedio na ivici kreveta, go, sasvim bijel i bez dlaka, malo pogrbljen u ramenima, s opuštenim rukama koje nikako nisu odavale njegovu snagu. Odjednom zaželih da uništim odstojanje koje nas je dijelilo. Savlađujući se, rekoh:

– Mogu li bar da znam zašto me biješ?

– Zato što si pravila takvo lice. – Koža mu je na vilici podrhtavala: izgledalo je kao da razmišlja.

Shvatih da moram, ukoliko želim da ga sebi približim, da mu prije svega kažem istinu i da mu ništa ne krijem.

Odgovorih:

– Ti si mislio da mi se ne sviđaš ... ali, u stvari, griješiš.

– Možda.

– Pogriješio si... u stvari, iako ne znam zašto, ja se tebe bojim ... eto, zato sam pravila onakvo lice.

On se na te riječi naglo okrenu, posmatrajući me ispitivački i donekle sumnjičavo, ali se odmah zatim smiri i upita me s osjećajem izvjesne taštine:

– Zar si me se bojala?

– Da.

– A da li me se i sada bojiš?

– Ne, sada možeš i da me ubiješ svejedno mi je.

Govorila sam istinu, čak sami u tom trenutku gotovo željela da me ubije, jer odjednom nisam više imala volje da živim. Ali on se razljuti i reče:

– Ko ti kaže da ću te ubiti?... A, zatim, zašto si se bojala?

– Zar ja znam ... bojala sam, se... to je nešto što se ne može objasniti.

– A da li si se bojala Đina?

– Zašto bih ga se morala bojati?

– Pa što se onda mene bojiš? – Sad više nije bio sujetan, u njegovu glasu ponovo se osjećao neki potmulji bijes.

– Eh, – rekoh da bih ga umirila – bojala sam te se, jer osjećam da si na sve spreman.

Ne reče ništa i ostade nekoliko trenutaka zamišljen. Zatim me, okrenuvši se, upita prijetećim glasom:

– Da li to znači da sad moram da se obučem i odem?

Pogledah ga i shvatih da je ponovo spreman da prasne, pa ću, ako ga odbijem, izazvati novo i možda još teže nasilje. Moradoh pristati ali se sjetih onih njegovih svijetlih očiju i osjetih gnušanje na pomisao da će te oči za vrijeme ljubljenja netremice gledati u moje.

Rekoh blago:

– Ne ... ako hoćeš, ostani. .. ali najprije ugasi svjetlo.

Diže se, malen, bijel, ali vanredno lijepo građen, skladan, osim vrata, koji mu je bio suviše kratak, i, idući na prstima, otiđe do vrata da okrene prekidač. Ja, međutim, odmah shvatih da nisam dobro učinila što sam mu rekla da ugasi svjetlo, jer, čim u sobi zavlada mrak, ponovo osjetih onaj nesavladljiv strah, mada sam maločas mislila da sam ga se oslobodila. Imala sam osjećaj da se u sobi ne nalazi čovjek već leopard ili neka druga životinja koja se šćućurila u uglu, spremna da skoči na mene i da me rastrgne. Možda je on oklijevao, jer je u mraku, između stolice i drugog namještaja, tražio put do kreveta, možda se meni zbog straha samo učinilo da se suviše zadržao, ali meni se činilo kao da je prošla čitava jedna vječnost prije nego što je ponovo došao do kreveta. Kad osjetih na svom tijelu njegove ruke ne mogoh se savladati i ponovo sva zadrhtah. Nadala sam se da on to neće primijetiti, ali on je zaista, kao kakva životinja, imao neobično razvijen instinkt; gotovo u isti čas, i to iz neposredne blizine, čun kako me njegov glas pita:

– Bojiš li se još?

Mora biti da je u onom mraku bio prisutan moj anđeo čuvar. Sudeći po izvjesnim nijansama u njegovu glasu, shvatih da je podigao ruku i samo čekao moj odgovor da me udari ili ne udari, isto tako i da on zna da ga se bojim, da bi želio da ga se ne bojim i da bude voljen kao svi drugi ljudi. Međutim, da bi postigao taj cilj. Đino sredstvo kojim je raspolagao bilo je da izazove drugi, još veći strah. Praveći se kao da želim da ga pomilujem po vratu i po desnom ramenu, podigoh ruku, ali pri tom osjetih, kao što sam i zamišljala, da drži podignutu ruku, spreman da je spusti i ponovo me njom udari. Nastojeći da svom glasu dadem nježan i miran ton, s mukom rekoh:

– Ne... sad mi je zaista hladno ... uvucimo se pod pokrivač.

– U redu – reče, ali to njegovo – u redu, u kom se još osjećala prijetnja, samo pojača moj strah, ako je to uopće bilo moguće.

Dok me je pod pokrivačem stiskao i ljubio, a svuda oko nas bio mrak, doživjeh jedan trenutak užasne patnje i bola, svakako jedan od najstrašnijih u mom životu. Strah mi je bio potpuno ukočio udove, od dodira s njegovim tijelom, začudo glatkim, skliskim, zmijskim, oni su se i protiv moje volje stezali i drhtali. Međutim, u isto vrijeme ja sam sebi govorila da je ludo što ga se u takvom trenutku bojim i nastojala sam svom snagom svoje duše da savladam strah, da mu se predam bez straha, kao nekom voljenom ljubavniku. Nisam osjećala strah toliko u svojim udovima, jer su me oni, iako ih je ispunjavalo gnušanje, ipak slušali, koliko mnogo intimnije, u svom krilu, koje kao da se bilo zatvorilo i s gnušanjem odbijalo zagrljaj. Naposljetku me uze, i ja osjetih zadovoljstvo koje strah učini mračnim i groznim. Ne mogoh se savladati da u onom mraku glasno, dugo i žalosno ne jauknem, kao da ono nije bio završni stisak ljubavi, već smrtni, kao da je moj jauk bio jauk mog života koji me je napuštao, ne ostavljajući za sobom ništa drugo osim izmučenog tijela lišenog života.

Zatim ostadosmo u mraku, bez riječi. Bila sam iscrpljena pa zaspah uskoro. U snu, međutim, osjetih odmah neku ogromnu težinu na grudima, kao da se Sonconjo tamo šćućurio, onako gol i sav skupljen u se, obuhvatajući mi rukama koljena, naslonjen licem na njima. Sjedio je na mojim grudima, oslanjajući se stražnjim dijelom svoga tijela na moj vrat, pritiskujući mi čvrsto nogama trbuh. Što sam duže spavala, sve više sam osjećala kako on postaje sve teži, pa sam se u snu kretala na sve strane, nastojeći da ga se oslobodim ili bar da ga pomaknem.

Najzad mi se učini kao da se gušim i htjedoh da viknem, ali mi glas, jer sam bezglasno vikala, zadugo, gotovo čitavu vječnost, ostade u grudima. Kad najzad uspjeh da ispuštim glas i jauknem, bila sam se probudila.

Na noćnom stočiću gorjela je lampa, a Sonconjo me, naslonjen na lakat, gledao. – Jesam li dugo spavala? – upitah ga.

– Jedno pola sata – reče on kroz zube.

Bacih na nj kratak pogled u kom se svakako odražavao užas onoga što sam bila preživjela, jer me upita nekim čudnim glasom, kao da hoće da zapodjene razgovor:

– A bojiš li se još?

– Ne znam.

– Da znaš ko sam ja, bojala bi se još više – reče.

Svi su muškarci skloni da poslije snošaja govore o sebi i da se povjeravaju. Ni Sonconjo, kako se činilo, nije bio izuzetak od tog pravila.

Njegov ton, suprotno od običnog, bio je nesiguran, čeznutljiv, gotovo ljubazan, obojen, izvjesnom taštinom i samozadovoljstvom. Ponovo se strahovito uplaši, srce mi poče da bije u grudima kao da je htjelo da ih probije.

– Zašto? – upitah ga. – Ko si ti?

Pogleda me, ne toliko oklijevajući, koliko uživajući unaprijed u vidljivom utisku svojih riječi na mene.

– Ja sam onaj iz Via Palestro – reče polako – eto ko sam.

Smatrao je da ne treba da mi objašnjava Što se desilo u Via Palestro. Ovoga puta njegova taština nije zaista bila na pogrešnom putu. U jednoj kući, u toj ulici, bio se desio upravo tih dana strašan zločin o kome su pisale sve novine i o kom je dugo raspravljao onaj mali svijet koji se interesuje za tu vrstu događaja.

I upravo mi je majka, koja je veći dio dana provodila sričući novosti kriminalne kronike, prva bila na to obratila pažnju. U svom stanu, u kom je živio sasvim sam, ubijen je jedan mlad zlatar. Oružje, kojim se bio poslužio Sonconjo, sad sam već znala ime ubice, bio je jedan težak brončan pritiskivač, kojim se pritiskuje papir. Policija nije bila pronašla nikakav pouzdan trag. Kako je izgledalo, zlatar je u isto vrijeme bio i utajivač pokradene robe; pretpostavljalo se, a ta je pretpostavka, kako se kasnije ispostavilo, bila točna, da je ubijen za vrijeme dok je sklapao jedan sumnjiv posao.

Kad nas neka vijest ispuni čuđenjem ili gnušanjem, to sam bila primijetila, naša glava tada često postaje prazna i naša se pažnja zaustavlja na sasvim beznačajnim predmetima koji nam prvi padnu u oči, ali na neki naročit, način, kao da nastoji da kroz površinu predmeta prodre do neke tajne koja se u njemu skriva. Tako se i meni desilo te večeri poslije Sonconjina priznanja. Bila sam izbečila oči, a pamet mi je bila odjednom nekud iščezla kao što tekućina ili vanredno fina prašina nestaje iz probušena suda u kome se dotada nalazila. Pa ipak, iako je moja pamet bila nekud iščezla, osjećala sam da je moj duh bio spreman da primi drugu materiju. Taj je osjećaj bio bolan, jer nisam bila u stanju da ispunim nastalu prazninu, iako sam to htjela. Moje se oči zaustaviše na Sonconjinof ruci. On je ležao pored mene, ispružen i naslonjen na lakat. Ruka mu je bila bijela, glatka, bez dlaka i okrugla, i ničim nije odavala one njegove vanredne mišiće. I doručje mu je bilo okruglo i bijelo, na njemu se nalazio jedan jedini predmet koji je Sonconjo bio zadržao na svojoj golotinji, mali kožni kaiš, sličan onima za sat, ali bez sata. Crna i masna boja toga kaiša davala je neko naročito značenje ne samo njegovoj ruci nego i čitavom njegovom bijelom i golom tijelu. Bila sam

zainteresirana time, ali nisam nikako mogla da to sebi objasnim: dolazilo je to od neke tamne boje koja je podsjećala na kariku robijaškog lanca. Pa ipak je u tom jednostavnom crnom kaišu istovremeno bilo i nešto privlačno i nešto okrutno, jer je ličio na ukras koji je svjedočio o Sonconjinu surovu i krvoločnu karakteru. Ta moja zainteresovanost potraja samo jedan trenutak, a odmah zatim moju pamet ispuni mnoštvo burnih misli koje se uskomješaše u njoj kao ptice u tijesnom kavezu. Sjetih se kako se uplaših Sonconja čim ga ugledah: misao mi se zaustavi na snošaju koji sam imala s njim; bi mi jasno da sam u onom mraku, popuštajući pred njegovim zagrljajem, u isto vrijeme shvatila sve što je on preda mnom krio, da sam to shvatila svojim prestravljenim tijelom, dok moj duh nije još ništa znao ni shvaćao, i da sam zato onako očajno vrisnula.

Na kraju mu rekoh što mi najprije pade na pamet:

– Zašto si to učinio?

Odgovori mi gotovo ne mičući usnama:

– Morao sam da prodam neku dragocjenost... znao sam da je taj trgovac hulja, ali sam samo njega poznavao.. . ponudio mi je neku smiješnu cijenu... već sam ga odranije mrzio, jer me je već jednom bio prevario. .. rekao sam mu da mi vrati predmet, a rekao sam mu i da je varalica on je onda odgovorio nešto zbog čega izgubih strpljenje.

– Što – pitah.

Sad sam primijetila s čuđenjem da me, što Sonconjo duže priča, strah sve više napušta, i to sada po prvi put, i da uz to neki čudan osjećaj saučešća u njegovu zločinu izaziva i protiv moje volje, u mojoj duši izvjesnu toplinu. Dok sam ga pitala što mu je rekao zlatar, primijetih da sam se gotovo radosno nadala da će to biti nešto strašno što bi moglo da umanji, ako ne i opravda njegov zločin. On mi odgovori ukratko:

– Rekao mi je da će me prijaviti ako ne odem ... onda sam pomislio: – Sad je dosta... i kad se on okrenuo...

Ne završi i samo me prodorno pogleda.

Upitah ga:

– A kako je izgledao? – ali mi se odmah učini da ta moja radoznalost nije obrazložena, da je besciljna.

Točno ga opisa:

– Čelav, onizak, prava zečja njuška ...

Izgovori te riječi tonom spokojne antipatije pa mi se učini ne samo da vidim već i da mrzim tog utajivača zečje njuške, koji s nepovjerenjem i dvoličnošću odmjerava ponuđeni predmet. Sad se više nisam ničega bojala, čak mi se učini da je Sonconjo uspio da na mene prenese svoju mržnju prema

ubijenom zlataru, a nisam više bila ni sasvim sigurna da li sad uopće osuđujem Sonconja. Činilo mi se da odlično shvaćam sve što se njemu desilo i da bih i ja, na njegovu mjestu, bila možda izvršila onaj zločin. Kako sam dobro shvatila njegovu rečenicu: – Odgovorio mi je nešto zbog čega sam izgubio strpljenje– ! Prvi put je bio izgubio strpljenje s Đinom, drugi put sa mnom, i samo je slučaj htio da ni ja ni Đino nismo bili ubijeni. Tako ga dobro shvatih, tako se s njim saživjeh, da ga se sada ne samo nisam bojala, već sam prema njemu osjećala i neku vrstu simpatije, pomiješanu sa zaprepašćenjem. Sad sam prema njemu osjećala simpatiju koju on ranije, dok nisam ništa znala o njegovu zločinu i dok je bio samo jedan od tolikih mojih ljubavnika, nije bio u stanju da u meni pobudi.

– I ne kaješ se? :– upitah ga.

– Sad je gotovo, – reče.

Pažljivo sam ga posmatrala. Primijetih, da sam te njegove riječi, i protiv svoje volje, potvrdila i odobrila mahanjem glave. U istom se trenutku sjetih Đina, koji je takođe, kako se Sonconjo izražavao, bio lopov, ali i čovjek koji me je volio i koga sam i ja voljela, i pomislih da bih sutra isto tako mogla da odobrim Đinovo ubojstvo; pomislih da onaj zlatar nije ni bolji ni gori od Đina i da je među njima bila samo ta razlika što ja tog zlatara nisam poznavala i što mi je njegovo ubojstvo izgledalo opravdano zbog toga što mi je nekim posebnim tonom bilo rečeno da mu je lice ličilo na zečju njušku. Osjetih grižnju savjesti i gnušanje. To se međutim nije odnosilo na Sonconja – jer je Sonconjo bio takav, pa ga je trebalo prije razumijeti, a tek potom osuditi ili ne osuditi – to se od, nosilo na mene, jer ja nisam bila ono što je bio Sonconjo, pa ipak sam bila dozvolila da me mržnja i krv zavedu. Osjetih izvjesno uzbuđenje, pa skočih i sjedoh na krevet:

– O bože, bože – ponovih – zašto si to učinio?.... zašto si mi to ispričao?

– Ti si me se toliko bojala – odgovori on mirno – a ipak nisi ništa znala... to mi je izgledalo čudno i zato sam ti rekao – drugi nisu takvi... inače bi me već bili otkrili.

Rekoh mu:

– Bit će bolje da odeš i da me ostaviš samu;. . . odlazi!

– On mi odgovori:

– Što ti je sad?

Prepoznah onaj njegov ljutiti ton, ali mi se učini da se u tom tonu osjeća i neki prigušen bol. Bio je potpuno sam, osuđivala sam ga čak i ja, iako sam svega nekoliko minuta prije toga imala s njim snošaj. Brzo dodadoh:

– Nemoj da misliš da te se bojim ... ni najmanje, ali se moram naviknuti na tu misao... moram o svemu tome da razmislim ... opet ćeš se vratiti, i onda ću ti biti drukčija.

– O čemu ćeš razmišljati? – upita. – Ta valjda me nećeš prijaviti.

Na te riječi osjetih ponovo ono isto uzbuđenje koje je u meni bilo izazvalo Đinovo držanje dok mi je govorio svojoj podvali na štetu one sobarice. Imala sam utisak da preda mnom stoji ličnost koja živi u sasvim drugom svijetu nego što je moj. S mukom se savladah i odgovorih:

– Ta rekla sam ti da se možeš vratiti... znaš li što bi ti rekla druga koja žena? Više neću da znam za tebe, više ne želim da te vidim ... eto Što bi ti rekla.

– Ali sad svakako želiš da odem?

– Mislila sam da i sam želiš da odeš... a onda, trenutak više ili manje... međutim, ako baš želiš da ostaneš, ostani... želiš li da spavaš ovdje? Ako želiš, možeš ovdje da spavaš sa mnom, i da odeš sutra ujutro ... hoćeš li?

Pravo da kažem, sve to rekoh tihim, tužnim i zbunjenim glasom, a sigurno se u mojim očima mogao razabrati izraz očaja, pa ipak mu sve to predložili i bila sam zadovoljna što sam to učinila. Pogleda me izvjesnim pogledom u kome mi se učini, a možda se i varam, da sam primijetila tračak zahvalnosti.

On mahnu glavom:

– Ja sam to rekao tek da nešto kažem ... stvarno moram da idem.– – Diže se i pođe prema stolici na kojoj je bio ostavio svoje odijelo.

– Kako hoćeš – rekoh – ali, ako želiš da ostaneš, ostani... ako li – dodadoh primoravajući se, – ovih dana budeš morao da ovdje spavaš, svakako doći.

Ne reče ništa, pa se stade odijevati. I ja se digoh i navukoh na sebe kućnu haljinu. Hodajući po sobi, osjetih kao neku vrstu ludila, činilo mi se da je soba puna nekih glasova koji mi na uho šapću strašne i bezumne riječi. Možda me baš taj osjećaj ludila primorao da učinim izvjesnu kretnju, iako tada ne shvatih zašto sam je učinila.. Dok sam tako hodala po sobi, krećući se lagano, ali imajući stalno osjećaj da sam luda, vidjeh kako se on sagnuo da bi zavezao cipele.

Na to klekoh pred njega i rekoh:

– Daj da ja to učinim.– – Bio je, kako se činilo, iznenađen, ali se ne usprotivi. Uzeh njegovu desnu nogu i, stavivši je sebi u krilo, napravih mu na cipeli dvostruki čvor. Isto tako učinili zatim i s lijevom nogom. Ne zahvali mi i ne reče ništa, jer sigurno ni on, kao ni ja ne shvati zašto sam to učinila. Obuče kaput i izvadi iz džepa lisnicu, u namjeri da mi plati.

– Ne, ne, – rekoah s nehotičnim trzajem u glasu – ne, nemoj mi ništa davati... svejedno.

– Zašto? zar moj novac ne vrijedi koliko i novac bilo koga drugoga? – upita glasom u kome se već osjećala srdžba.

Učini mi se neobičnim što ne shvaća moju odvratnost prema novcu koji je možda bio otet iz još toplog džepa mrtva čovjeka. Možda je bio shvatio, ali je možda htio da me kompromitira nekom vrstom saučešća i da u isto vrijeme ispita moje prave osjećaje prema sebi.

Usprotivih se:

– Ne ... ali ta ja nisam mislila na novac kad sam te pozvala. . . ostavi.

Izgledalo je da se umirio.

– Pa dobro... ali ćeš bar primiti jednu uspomenu. – Izvadi iz džepa neki predmet i stavi ga na mramor od komode.

Ne uzimajući ga, pogledah predmet i prepoznah zlatnu pudrijeru koju sam nekoliko mjeseci ranije bila ukrala u kući Đinove gospodarice.

Promucah:

– Što je to?

– To mi je dao Đino, to je ono što sam imao da prodam ... onaj je htio da mu prodam budzašto ...

Trgoh se i rekoah:

– Hvala.

– Nema na čemu – odgovori mi on navukavši kišnu kabanicu i stegavši oko sebe pojas. – Onda, do viđenja – reče s praga. Čas zatim začuh kako se vrata u predsoblju zatvoriše.

Ostavši sama, priđoh komodi i uzeh u ruku pudrijeru. Osjećala sam se zbunjena i u isto vrijeme iznenađena i zamišljena. Pudrijera je sijala na mom dlanu, i odjednom mi se učini kao da se onaj rubin, koji je bio uglavljen u zatvarač, okrugao i crven, sve više i više širi i na kraju prekriva zlato. Držala sam u ruci okruglu i krvavu mrlju koja je bila teška kao i sam predmet. Zatresoh glavom. crvena mrlja iščeze, i ja ponovo vidjeh zlatnu pudrijeru s rubinom u zatvaraču. Stavih pudrijeru na komodu, a potom se ispružih na krevetu, sva uvijena u kućnu haljinu, ugasih svjetlo i počeh da razmišljam.

Bila sam sebi uobrazila da mi je neko drugi ispričao historiju pudrijere, da bi me njom zabavljao, kao što se zabavljamo kad nam neko ispriča neobičnu i gotovo nevjerojatnu priču. Bila je to jedna od onih priča koje nas nagone da uzviknemo: – Kakva slučajnost– , a priproste žene, kakva je bila moja majka, izvlače iz njih brojeve za lutrijske srećke, toliko za mrtvaca, toliko za zlato, toliko za lopova. Slučaj se, međutim, ovoga puta bio desio meni, pa sam, čudeći se, razmišljala o tome kako nije isto da li smo ili nismo

umiješani u izvjesne stvari. Meni se u suštini bilo desilo ono što se dešava onome koji je prethodno zakopao u zemlju neko sjeme i zaboravio da je to učinio pa kasnije pronašao to sjeme, preobraženo u bujnu biljku, punu lišća i pupoljaka koji samo što se nisu otvorili. Vraćala sam se sve više unazad, prelazeći od jednog događaja na drugi, ali nisam mogla da otkrijem kako je sve to započelo. Bila sam se podala Ćinu, jer sam se nadala da će me on uzeti, on me, međutim, prevario, i ja sam onda, jer sam se bila zgadila, ukrala pudrijeru. Kad sam mu kasnije otkrila krađu, on se uplašio, a onda sam mu ja, da ne bi bio otpušten, vratila ukradeni predmet s tim da ga vrati svojoj gospodarici. On nije bio vratio predmet, bio ga je zadržao. Kasnije je, bojeći se da ga ne bi okrivili zbog krađe, stvari udesio tako da su zatvorili sobaricu. Sobarica je bila nevina, ali su je u zatvoru tukli. Ćino je u međuvremenu bio dao pudrijeru Sonconju s time da je proda. Sonconjo je bio otišao zlataru u namjeri da mu proda pudrijeru, ali ga je zlatar bio uvrijedio, a Sonconjo ga je onda u svom bijesu ubio. Tako je zlatar poginuo, a Sonconjo postao zločinac. Bilo mi je jasno da krivica za to nije na meni, jer bih inače morala da mislim da je moja želja za udajom i za porodicom bila primarni uzrok svih tih nesreća, ali se ipak nisam mogla da oslobodim izvjesnog osjećaja krivice i potištenosti. Razmišljajući dalje o tome, pomislih da su u krajnjoj liniji za sve to bile krive moje noge, moje grudi, moji bokovi, jednom riječi moja ljepota kojom se moja majka toliko ponosila, ljepota koja u sebi nije imala ništa prestupničko, kao ni sve drugo što priroda stvara. O svemu tome mislila sam tako samo zato što sam bila uzbuđena i očajna, mislila sam kako mislimo o nekoj apsurdnoj stvari, da bismo riješili neku drugu stvar, sto puta apsurdniju. Bila sam svjesna da u stvari niko nije kriv, da se sve desilo kako se moralo desiti, iako je sve bilo strašno; bila sam svjesna toga a ukoliko mora da postoji i krivica i nevinost, svi moraju u isto vrijeme biti i nevini i krivi.

Kao što se za vrijeme poplave voda iz prizemlja polako penje na gornje katove, tako je i mrak polako sve dublje zahvatao moje biće. Dakako, moja sposobnost rasuđivanja bila je prva koja se ugasila. Moja mašta, začarana, zanosila se sve do posljednjeg trenutka Sonconjinim zločinom, nije ga osuđivala i nije ga se gnušala, jer je, ionako neshvatljiv, bio za nju na svoj način i čudnovat i privlačan. Činilo mi se da vidim Sonconja kako se kreće po Via Palestro, s rukama u džepovima svoje kišne kabanice, kako zatim ulazi u kuću i, stojeći, čeka u zlatarovu salonu. Zlatar je stajao za svojim pisaćim stolom, a Sonconjo mu je pružio pudrijeru; zlatar ju je posmatrao i lukavo mahao glavom u znak potcjenjivanja, a zatim je podigao svoju zečju njušku i rekao neku smiješnu cifru. Sonconjo ga je gledao netremice, očima

punim bijesa, a onda mu je istrgao predmet iz ruku. Kad je predbacio zlataru da hoće da ga prevari, zlatar mu je zaprijetio da će ga prijaviti i naredio mu da se udalji. Pokazujući mu pri tom da ne želi više da o tome raspravlja, zlatar se okrenuo i sagnuo. Sonconjo je onda uzeo pritiskao za papir i udario ga prvi put po glavi. Zlatar je pokušao da pobjegne, ali je Sonconjo skočio na njega i tako ga dugo udarao dok nije bio siguran da ga je ubio, a zatim ga je gurnuo na zemlju, otvorio ladice, pokupio novac i pobjegao. Prije nego što je izišao, on je, kako sam bila pročitala u novinama, u novom nastupu bijesa, leš koji je ležao ispružen na podu, udario u lice petom.

Kao opčinjena, zadržavala sam se na svim pojedinostima zločina. Pratila sam Sonconja gotovo milujući njegove kretnje, bila sam njegova ruka koja je pružala pudrijeru, koja je dograbila pritiskao za papir, koja je udarila zlatara, bila sam njegova gnjevna noga koja je naposljetku unakazila mrtvačevo lice. Kako rekoh, u tim mojim maštanjima nije bilo ni trunke gnušanja ili osude, ali ni odobravanja. Imala sam isti onaj osjećaj naročitog zadovoljstva koji u djetinjstvu imamo slušajući bajke koje nam priča majka: u toploj sobi stojimo okupljeni oko majke, slušamo, a fantazija nam sa zanosom prati doživljaje junaka bajke. Ta moja priča bila je, međutim, mračna i krvava, njen je junak bio Sonconjo, uživala sam u njoj ali sam u isto vrijeme osjećala i izvjesnu nemoćnu tugu, ispunjenu čuđenjem. Kao da sam htjela da pronađem tajni smisao te moje bajke, ponovo sam počinjala iznova, ponovo prelazila sve faze zločina, ponovo uživala u onom mračnom zadovoljstvu i ponovo stajala pred nerješivom zagonetkom. Kao čovjek koji je, skačući s jednog kraja provalije na drugi, slabo odmjerio razmak i zato pao u ponor, tako sam i ja, ponovo razmišljajući i prelazeći s jedne činjenice na drugu, najзад zaspala.

Spavala sam nekoliko sati, a zatim sam se probudila. Bilo bi, možda, točnije da kažem da se moje tijelo počelo da budi, jer je moja svijest preneražena i ukočena, i dalje spavala. Prvo su počele da se bude moje ruke. Kao da su ruke nekog slijepca, ispružila sam ih u mraku, ne prepoznavajući mjesto na kome sam se nalazila. Bila sam zaspala ispružena u mom krevetu, a sad sam stajala na veoma uskom mjestu, između potpuno glatkih, potpuno zatvorenih okomitih zidova. Pomislih odmah na tamničku ćeliju i sjetih se sobarice koju je Đino bio dao zatvoriti. Ja sam bila ta sobarica, osjetila sam u duši bol zbog nepravde koju je ona podnosila. Od toga bola imala sam fizički utisak da ja više nisam ja, već ta sobarica, osjećala sam da me je bol preobrazio, da me je zatvorio u njeno tijelo, da me primorava da pravim njene kretnje. Pokrila sam rukama lice, plakala sam i razmišljala o tome kako sam nepravедно zatvorena u tamničku ćeliju i ne mogu nikako da iz nje

iziđem. Pa ipak sam istovremeno osjećala da sam i dalje Adrijana, kojoj nije učinjena nikakva nepravda, koja nije zatvorena, i shvaćala sam da je dovoljno bilo da učinim samo jednu jedinu kretnju pa da se oslobodim i ne budem više sobarica. Međutim, kakvu bih kretnju trebalo da učinim, to nisam mogla da odgonetnem, iako sam neiskazano patila od želje da iziđem iz one moje tamnice samilosti, i muka. Ali onda odjednom, sasvim iznenada, u mojoj svijesti zasja Astaritino ime, okruženo istom svjetlošću grčenja i tame koja zasjenjuje snažno udareno oko:

– Otići ću Astariti i oslobodit ću je, – pomislih.

Ponovo ispružih ruke i odmah otkrih da su se zidovi ćelije razmakli, da je među njima nastala neka pukotina pa sada mogu da iziđem. Napravih nekoliko koraka u tami, pod prstima pronađoh prekidač i okrenuh ga histeričnom žurbom. Teško dišući, naga, s licem s kojega je curio obilan i hladan znoj, stajala sam pored izlaza. Ćelija, u kojoj mi se činilo da sam zatvorena, bila je u stvari mjesto između ormara, ugla sobe i komode, uzak prostor, potpuno ograđen zidovima i namještajem. Bila sam se digla u snu i, hodajući, ušla upravo u taj prostor. Ugasih ponovo svjetlo, i ponovo se, idući laganim korakom, vratih u krevet. Prije nego što ponovo zaspah, pomislih da, doduše nisam u stanju da oživim zlatara ali mogu da spasim sobaricu, da je spasim ili bar da pokušam, a to je jedino bilo važno. To sam sad morala da učinim, utoliko prije što sam bila otkrila da nisam tako dobra kao što sam uvijek mislila da jesam; moja dobrotu nije me bila spriječila da uživam u krvi, da se divim nasilju i uživam u zločinu.

Sutradan ujutro obukoh se pažljivo, stavih pudrijeru u torbicu i iziđoh da telefoniram Astariti. Bila sam i sama uveliko iznenađena tim svojim korakom, osjećala sam se gotovo sretnom; patnja, koju je Sonconjo prethodne večeri bio izazvao u meni svojim priznanjem bila je potpuno iščezla. Tada, a često i kasnije u životu, primijetih da je taština najgori neprijatelj i samilosti i moralne osude. Ja nisam sada osjećala toliko ni gnušanje, ni strah, koliko izvjesnu taštinu kojom me je ispunjala pomisao da sam ja ledina u čitavom gradu koja zna kako se desio zločin i ko ga je izvršio. Govorila sam sama sebi: – Ja znam ko je ubio zlatara–, a zato sam i ljude u stvari posmatrala drugim očima nego što sam ih posmatrala prethodnog dana. Činilo mi se da se čak i na mojoj fizionomiji nešto izmijenilo, pa sam se gotovo plašila da će se Sonconjina tajna pročitati iz izraza moga lica. Pri tom sam osjećala neku prijatnu, privlačnu i nesavladljivu želju da nekome ispričam sto sam doznala. Kao što se voda prelijeva iz uskog suda, tako se i ova tajna prelijevala iz moje duše, i ja sam dolazila u iskušenje da je drugima saopćim. Pretpostavljam da je to glavni razlog zašto toliki zločinci povjeravaju svojim ljubavnicama ili svojim ženama zločine koje su počinili i zašto one to kasnije pričaju nekom svom najintimnijem prijatelju, a taj opet nekome drugome, dok tako vijest ne stigne i do ušiju policije, uzrokujući konačno zajedničku propast svih koji su u izvjesnoj vezi sa zločinom. Ali mislim da i zločinac, povjeravajući nekome tajnu svog zločina, nastoji da još neko ponese s njim njegovo breme, pokušavajući da se na taj način bar djelomično oslobodi tereta koji mu izgleda nepodnošljiv. On nastoji da taj teret prenese i na druge, kao da je krivica nešto djeljivo, što može da se podijeli i prebaci i na tuđa ramena, da bi na kraju njen teret postao sasvim lak i gotovo beznačajan. Krivica je, međutim, nešto čega se čovjek ne može da oslobodi, njena težina se ne smanjuje time što je podijeljena između više osoba, ona, naprotiv, postaje utoliko teža ukoliko je više onih koji pristaju da je i sami ponesu. Idući ulicama u potrazi za javnom govornicom, kupih nekoliko novina i potražih u kriminalnoj kronici vijest u vezi sa zločinom u Via Palestro. Kako je međutim od zločina bilo prošlo već više dana, pronađoh samo nekoliko beznačajnih redaka pod naslovom:

– Ništa novo u vezi s ubistvom zlatara.

Bilo mi je jasno da je Sonconjo, osim ako bi sam napravio kakvu grubu grešku, van opasnosti, pa može biti siguran da ga neće otkriti, naročito s

obzirom na činjenicu što je i samo protuzakonito poslovanje žrtve činilo traganje policije bezuspješnim. Zlatar je, kako su pisale novine, dolazio u vezi s ličnostima iz najrazličitijih društvenih slojeva, i često potajno, vođen pri tom 'sasvim sumnjivim motivima; zločinac je mogao biti i neko koga on ranije nije nikada bio vidio, čovjek koji ga je ubio bez predumišljaja. Ta je pretpostavka bila vrlo blizu istini, ali baš zato što je bila potpuno tačna, bilo je i jasno zašto je policija odustala od daljeg traganja.

Pronađoh telefon u nekoj gostionici i pozvan Astaritu. Bilo je prošlo više od šest nedjelja otkako sam mu posljednji put bila telefonirala pa je sigurno bio iznenađen; u prvom trenutku nije bio čak ni prepoznao moj glas pa je bio počeo da govori sa mnom onim svojim zvaničnim tonom kojim se služio u kancelariji. Kako mi se načas učini kao da on više ne želi da zna za mene, osjetih stvarno, kako mi srce zastaje, jer odmah pomislih na sobaricu koja se nalazila u zatvoru, a sad je eto, sudbina htjela da Astarita prestane da me voli baš kad mi je njegovo posredovanje bilo tako potrebno da bih spasila tu siroticu, ipak moram reći da mi je zaprepašćenje bilo čak prijatno; ono mi vrati izgubljen osjećaj da sam još uvijek dobra i jasno mi pokaza da mi oslobođenje te žene zaista leži na srcu i da sam, uprkos mojim odnosima sa zločincem Sdnconjom, i dalje ostala ista ona nježna i samosvjesna Adrijana kakva sam uvijek bila.

Rekoh plašljivo Astariti svoje ime, ali odmah začuh s olakšanjem, kako mu se glas mijenja, i on, zaplićući se pri pojedinim riječima postaje uzbuđen i uslužan. Priznajem da sam u tom trenutku bila oduševljena njim, jer me takva ljubav, koja ženi uvijek laska, bila smirila i ispunila zahvalnošću. Umiljatim glasom zakazah mu sastanak, on mi obeća da će neizostavno doći, a ja onda iziđoh iz gostionice.

Noć zatim provedoh u teškim mislima: kiša je padala kao iz kabla, pa mi se činilo kao da šum kiše, pomiješan sa zvižducima vjetra, stvara oko kuće zid od nevremena i uveličava osamljenost i tešku intimnost mraka u kome nisam mogla da nađem mir. Pred zoru kiša prestade, ali je vjetar svojim posljednjim dahom imao još toliko snage da rastjera oblake i ostavi za sobom jasno nebo i čist i nepomičan zrak. Pošto telefonirah Astariti, uputih se po prvom jutarnjem suncu alejom platana. Od teškog i često isprekidanog sna bio mi je preostao samo Izvjestan osjećaj osamljenosti, ali taj, pod djelovanjem svježeg zraka ubrzo nestade. Uživala sam u lijepom danu, izgledalo mi je kao da i stvari koje sam oko sebe posmatrala imaju neku privlačnu snagu koja je očaravala moje oči i sasvim me zaokupljala. Promatrala sam s uživanjem ivice pločnika koji je inače već bio suh; stabla platana s korom prekrivenom bijelim, zelenim, žutim i smeđim ljuskama koje

su se izdaleka sjale poput zlata; pročelja kuća na kojima su se u velikim vlažnim mrljama bili sačuvali tragovi noćnog pranja; jutarnje prolaznike, ljude koji su se žurili na posao, služavke s košaricama i košarama u ruci, dječake djevojčice s knjigama i torbama, koje su roditelji ili starija braća vodili za ruku. Zastadoh da udijelim milostinju I jednom starom prosjaku, a dok sam u torbici tražila novac, primijetili da se moje oči s ljubavlju zaustavljaju na njegovu starom vojničkom kaputu i miluju mu zakrpe na laktovima i oko ovratnika: bilo ih je sivih, smeđih, žutih Imanje izbljedjelih i zelenih. Uživala sam da posmatram njihove boje, da posmatram kako su crnim koncem prišivene velikim, vidljivim bodovima, a pri tom mi je bilo I jasno da mislim i na rad koji je taj čovjek jednog od tih i jutara u to uložio dok je makazama isjekao izlizane djelove, stavio na rupe zakrpe isječene s kakvog starog komada sukna i s ljubavlju ih prišio. Te su mi se zakrpe (svidale kao što se gladnom čovjeku sviđa hljeb tek izvađen iz peći. Udaljujući se od njega nisam se mogla savladati a da se nekoliko puta ne okrenem i da ga ne pogledam. I tada odjednom pomislih kako bi bilo lijepo živjeti životom koji bi bio, kao toga jutra, tako jasan, čist i privlačan: životom s kojega bi bile sprane sve njegove tamne strane, u kom bi s ljubavlju mogli da gledamo na sve stvari, pa i na one najskromnije. Te misli probudiše ponovo u meni onu već odavna bezglasnu i uspavanu želju za normalnim životom, za čovjekom, u novoj, urednoj, čistoj i svijetloj kući. Shvatih da mi se moj zanat ne sviđa, iako sam, po nekoj čudnoj protivurječnosti, po samoj svojoj prirodi osjećala prema njemu izvjesnu sklonost. Pomislih koliko je taj zanat prljav, kako se oko mene, i na mom tijelu, i na mojim prsima, i na mom krevetu, poput znoja, stalno nalaze prljavo topli tragovi muškaraca. Ma koliko da sam se prala i ponovo uređivala sobu, činilo mi se da ti tragovi i dalje postoje. Pomislih kako mi ono, gotovo svakodnevno, svlačenje i oblačenje, pred očima svaki put drugih muškaraca, onemogućuje da posmatram svoje tijelo s onim zadovoljstvom i s onom intimnošću koja mi se sviđala i koju sam osjećala kao djevojčica, posmatrajući se u ogledalu i perući se u kupatilu. Prijatno je kad možemo da posmatramo vlastito tijelo kao nešto novo i nepoznato, što raste, razvija se i samo po sebi postaje sve ljepše; ja sam ga, međutim, zato što sam ga bila ustupila svojim ljubavnicima, bila zauvijek izgubila.

U svjetlosti tih razmišljanja i Sonconjin zločin, i Đinova izopačenost, i sobaričina nesreća, kao i sve druge neprilike u kojima sam se batrgala, izgledali su mi samo kao niz posljedica mog razuzdanog života. Pa ipak te posljedice nisu imale neki naročiti značaj, jer nisu u meni budile osjećaj krivice, a osim toga bila sam svjesna da bih ih mogla ukloniti samo u slučaju

kad bi mi bilo moguće da zadovoljim svoje stare čežnje za normalnim životom. Osjetih veliku želju da se u svemu ponašam kako treba: da se ponašam u skladu s moralom koji je zahtijevao da se ne bavim zanatom kojim sam se bavila: da moje ponašanje bude u skladu sa zakonima prirode koji su zahtijevali da žena u mojim godinama ima djece; da se ponašam u skladu s ukusom koji nalaže da živimo među lijepim stvarima, da imamo nove i lijepe haljine i da stanujemo u svijetlim, čistim i udobnim kućama. Ali jedno je isključivalo drugo. Ako sam htjela da se ponašam u skladu s prirodom, a ukus je u isto vrijeme protivurječio i moralu i prirodi.

Te misli izazvaše u meni srdžbu, staru koliko i moj život, jer mi je bilo jasno da sam sputana nemaštinom i da sam nemoćna da s njom izađem na kraj ako ne žrtvujem svoje najplemenitije težnje. A bila sam primijetila i nešto drugo, to jest da se pored svega još nisam bila pomirila sa svojom sudbinom. To mi saznanje uli izvjesnu nadu pa povjeravah da ću odsada svjesno i odlučno iskoristiti svaku priliku da bih ovaj život izmijenila i da ću taj trenutak dočekati potpuno spremna. Astariti zakazah sastanak u podne, čim izađe iz ureda. Kako sam raspolagala s još nekoliko sati, odlučih da posjetim Dizelu, jer ionako nisam znala što bih inače radila. Nisam je već duže vremena bila vidjela pa sam pretpostavljala da je u njenom životu neko drugi zauzeo mjesto koje je jedno vrijeme pripadalo Rikardu, vjereniku i ljubavniku u isto vrijeme. Kao i ja, Dizela se nadala da će jednom srediti svoj život. Pretpostavljam da je ta nada, zajednička svim ženama moje vrste, samo što sam ja za tim težila po urođenoj sklonosti, dok je to u Dizele bila prije svega pitanje društvenog ugleda, jer je ona naročito držala do mišljenja svijeta, lako je u nje sklonost životu kojim se bavila bila mnogo veća nego kod mene, ona se stidjela što drugi o njoj misle da je ona ono što je u stvari bila. To je bilo sve. Ja, međutim, nisam osjećala nikakav stid, već samo, i to u izvjesnim trenucima, izvjestan osjećaji potčinjenosti i neprirodnosti.

Stigavši do Dizeline kuće, htjela sam da se popnem uz stepenice, ali me zaustavi glas vratarke:

- Vi idete gospođici Dizeli? Ona više ne stanuje ovdje.
- A gdje stanuje?
- U ulici Kazablanka, br. 7. To je nova ulica, u novoj četvrti. – Došao je jedan plavi gospodin s kolima, uzeli su stvari i otišli.

Imala sam osjećaj da sam se uputila k njoj upravo zato da čujem da je s nekim otišla. Ne znam zašto, ali odjednom osjetih neki umor pa se moradoh nasloniti na dovratnik kapije. Ipak se trgoh i nakon kratkog razmišljanja odlučih da posjetim Dizelu u njenom novom stanu. Popeh se u taksi i rekoh vozaču da me odveze u ulicu Kazablanka.

Taksi je jurio, i mi smo se postepeno udaljavali od centra grada, od njegovih starih kuća koje su bile poredane u uskim ulicama, naslonjene jedna na drugu. Ulice su se širile, račvale se i slijevale se u trgove, šireći se sve više, kuće su bile nove, a između kuća, s vremena na vrijeme, ukazala bi mi se zelena pruga polja. Bilo mi je jasno da taj moj put ima izvjestan skriven i veoma mučan smisao, i zato sam bila sve tužnija. Odjednom se sjetih kako se Dizela trudila da mi oduzme nevinost i kako je nastojala da i ja postanem ono što je ona već bila. Protiv svoje volje, prirodno, kao što krvvari rana, počeh da plačem.

Kad stigismo, iziđoh iz taksija, oči su mi bile sjajne,; a lice obliveno suzama.

– Ne plaćite, gospodice, – reče min vozač. Ja odmahnuh glavom i pođoh prema ulazu Dizeline; kuće.

Bila je to mala, sasvim bijela palača u modernom stilu, tek sazidana, kako su to dokazivale bačve, grede, lopate, naslage u malom pustom vrtu, kao i motke na ulazu, poprskane krečom. Uđoh u bijelu, potpuno голу kapiju, stepenice su također bile bijele, a na prozorima je bilo mliječno staklo kroz koje je prodirala blaga svjetlost. Vrtar, mladić crvene kose, u radničkom odijelu, koji nije ni po čemu ličio na stare, prljave vratare, uvede me u lift. Ja pritisnuli dugme i lift počeo da se penje. U liftu se osjećao prijatan miris novog drveta i laka. Čak mi se činilo da i zujanje mehanizma podsjeća na nešto novo, na motor koji je tek nedavno pušten u pogon. Lift se pope do posljednjeg kata: kako se penjao postajalo je postepeno sve svjetlije, kao da uopće nema krova pa se lift penjao pravo u nebo. Kad se zaustavio, iziđoh i odjednom se nađoh u sjajnoj svjetlosti, na prostoru koji je zasjenjivala svojom bjelinom, pred vratima od svijetla drveta, s mesinganim sjajnim kvakama. Pozvonih. Otвори mi mala i mršava služavka, smeđe kose, privlačna lica, s kapicom od čipaka 1 vezenom keceljom.

– Tražim gospođu De Santis – rekoh –recite joj da je došla Adrijana.

Ostavi me i otiđe do jednih vrata u dnu hodnika na kojima je kao i na stepenišnim prozorima bilo mliječno staklo; 1 hodnik je bio bijel i go, kao i ostali dijelovi kuće. Zaključih da je stan malen, da se sastoji najviše od četiri sobe. Bio je zagrijan, toplina radijatora oživljavala je oštar miris svježeg kreča i novog laka. Nakon nekoliko trenutaka otvoriše se staklena vrata u dnu hodnika, sobarica se ponovo pojavi i reče mi da mogu da uđem. Kad sam ušla, najprije nisam ništa vidjela, jer je kroz velika stakla, koja su zauzimala skoro čitav zid pred vratima, zimsko sunce, zasjenjujući svojom svjetlošću, prodiralo u mlazevima u sobu. To je bio posljednji kat, pa se kroz stakla vidjelo samo plavo nebo, obasjano suncem. Časkom zaboravih da sam došla

u posjete, osjetih zadovoljstvo i, pred tim toplim, zlatnim suncem boje starog likera sklopim oči. Trže me Đizelin glas. Pred zastakljenom verandom, nasuprot Đizeli, sjedila je jedna mala ženica, prosjede kose, kojoj je Đizela preko stočica, pretrpanog raznim flašicama, pružala prste. Bila je to manikirka. Đizela se oglasi svojom uobičajenom dvoličnom prostodušnošću:

– Oh, Adrijana... sjedi... pričekaj jedan trenutak.

Sjedoh pored vrata i pogledah oko sebe. U pravcu prema verandi, soba je bila dugačka i uska. U njoj nije zapravo bilo mnogo namještaja, u svemu jedan sto, jedan kredenac i nekoliko stolica od svijetlog drveta, ali sve je pilo novo, a naročito, bilo je sunca. To je sunce bilo pravi luksuz; samo u bogatoj kući, pomislih nehotice, može da bude toliko sunca. Uživajući u njegovu milju, sklopim požudno oči, ne misleći časkom ni na što. Dok sam tako sjedila, odjednom osjetih kako mi je nešto teško i meko skočio na koljena; otvorih oči i vidjeh ogromna mačka, veoma duge i kao svila meke dlake plavosive boje, ljutite i veličanstvene njuške, koji mi se ne svidje: počeo da se trlja o mene, dižući pri tom perjanicu na svom repu i promuklo maučući, a zatim se smjesti na mom krilu i počeo da prede.

– Imaš lijepog mačka – rekoh – kakva je to rasa?

– To je perzijska rasa – ponosno odgovori Đizela – veoma je cijenjena, jedan takav mačak stoji do hiljadu lira.

– Nisam takve nikad vidjela – odgovorih, milujući mačka po hrptu.

– Znate li ko ima takvog mačka? – reče manikirka.

– Gospođa Radaeli... a da samo vidite kako ga je bila naparfimirala ... želite li da vam malo dotjeram i nokte na nogama?

– Ne... nije važno, Marta... za danas je dosta – reče Đizela.

Manikirka stavi svoje sitne instrumente i svo je bočice u malo koferče, pozdravi nas i otiđe.

Kad ostadosmo same, pogledasmo se. I Đizela mi je izgledala potpuno nova, kao i kuća. Imala je na sebi lijepu crvenu bluzu od angorske vune i suknju boje duhana, u kojoj ranije nisam bila vidjela. Bila se udebljala: ne samo grudi, što su joj se nazirale kroz bluzu, nego i bokovi, što su se primjećivali kroz suknju, sve je to bilo mnogo veće nego ranije. Primijetih da su joj i kapci bili mala natekli, što je bio dokaz da dobro jede, da dobro spava i da nema nikakvih briga. Ti otečeni kapci davali su joj izvjestan podmukao izraz. Pogleda časkom svoje nokte, a zatim, kao slučajno upita:

– Što kažeš. Sviđa li ti se moja kuća?

Ja nisam uopće zavidna, ali u tom trenutku osjetih da me je, možda prvi put u mom životu, ujela zavist. Obuze me neprijatan osjećaj kad pomislih da mnogi ljudi za čitavog svog života u svojoj duši gaje taj osjećaj, koji mi se

učini vanredno neprijatan i bolan. Lice mi se zategnu, kao da sam odjednom smršala, nisam bila u stanju ni da se nasmijem ni da Ćizeli, kako sam željela, kaŹem nešto ljubazno. U isto vrijeme osjetih prema Ćizeli odvratnost. PoŹeljeh da joj kaŹem nešto neprijatno, da je nećim pogodim, da je uvrijedim, da je ponizim, ukratko da joj zagorćim radost.

– Što se to sa mnom dešava? – pomislih najednom potpuno zbunjena, ali sam i dalje milovala maćka po hrptu. – Zar ja više nisam ja?

Srećom taj osjećaj ne potraja dugo. Sva ona moja beskrajna dobrota pobuni se u dnu moje duše i krenu na juriš protiv zavisti. Pomislih da je Ćizela moja prijateljica, da njena sreća treba da bude i moja i da i ja treba da budem zbog nje zadovoljna. Pomislih kako je Ćizela, kad je prvi put ušla u svoju novu kuću, sigurno od radosti zapljeskala rukama, i u isti ćas išćezla s moga lica i studen i ukoćenost zavisti i ponovo osjetih kako me grije ono blago sunce, ali sada mnogo intimnije, baš kao da je ušlo u moju dušu:

– I još pitaš, tako divna i tako vedra kuća... nego kako se sve to desilo?

Ućini mi se da sam te rijeći izgovorila sasvim iskreno. Nasmiješih se, ali ne toliko Ćizeli koliko samoj sebi, kao u znak nagrade. Odgovori mi praveći se vaŹna, kao u povjerenju:

– Sjećaš li se Ćankarla, onog plavog ćovjeka za kojega sam se one većeri odmah zakaćila?– E, dobro. Kasnije me ponovo potražio... i bio je mnogo bolji nego što je na prvi pogled izgledao – ponovo smo se vidjeli... nekoliko puta... onomadne mi je rekao: – Doći sa mnom, hoću da te iznenadim – ... pomislila sam da Źeli da mi nešto pokloni, kakvu torbicu ili parfem ... mećutim, on me je poveo kolima, doveo me ovamo, ušli smo...kuća je bila potpuno prazna... pomislila sam da je to njegova kuća... upitao me je svidća li mi se ... rekla sam mu da mi se svidća, ali, naravno, ne misleći ništa pri tom ... a on će na to: – Tu sam kuću kupio za tebe– ... moŹeš da zamisliš kako sam ostala.

Nasmiješi se pri tom dostojanstveno i zadovoljno, ogledajući se oko sebe. Digoh se, nimalo se ne premišljajući, poćoh prema njoj, zagrlih je i rekoh:

– Tako mi je drago... tako sam zadovoljna.

Ta moja kretnja odstrani iz moje duše sve neprijateljske osjećaje. Primakoh lice staklu na verandi i pogledah napolje. Kuća se uzdizala kao na nekom rtu pod kojim se pruŹao beskrajan predjel. Bila je to obraćena ravnica po kojoj je krivudala jedna rijeka, na ravnici su se vidjele šume, majuri, litice. Od grada se, i to u jednom dijelu panorame, vidjelo samo nekoliko kuća: bili su to posljednji dijelovi jednog perifernog kvarta. Na pozadini svijetlog neba, na horizontu se jasno ocrtavao niz plavih planina. Okrenuvši

se prema Đizeli rekoh:

– Znaš li da imaš divan vidik?

– Zar ne? – odgovori. Zatim pođe prema kredencu, i uze dvije male čašice i jednu trbušastu bocu i stavi ih na sto.

– Hoćeš li malo likera? – upita nemarno. Bilo je jasno da su je sve te kretnje domaćice ispunjavale zadovoljstvom.

Sjedosmo za sto. Polako, šutke, pile smo liker. Shvatih da je Đizela zbunjena i zato pokušah da je izvučem iz neprilika. Rekoh blago:

– Znaš da nisi prema meni lijepo postupala... nisi me o svemu tome nikako obavijestila.

– Nisam imala vremena – reče žurno – znaš, bila sam zauzeta selidbom ... imala sam mnogo posla dok sam uredila kuću ... trebalo je da nabavim najvažniji namještaj, pa rublje, posuđe... nisam imala prosto kad da predahnem dok se kuća ne uredi ima mnogo posla.

Govorila je stisnutih usana, kao što govore neke čestite gospođe.

– Razumijem te – rekoh bez trunke lukavosti ili gorčine, kao da se radilo o kući koja me se uopće nije ticala – ali sada, kad si uredila kuću i kada su se tvoje prilike izmijenile ... sigurno ti nije prijatno da me vidiš sigurno me se stidiš.

– Ni najmanje se ne stidim – odgovori s izvjesnom srdžbom, uvrijeđena, kako mi se činilo, više mojim razumnim tonom nego mojim riječima. – Zaista si glupa ako to misliš ... samo odsada nećemo moći da se viđamo kao ranije... hoću da kažem, da nećemo moći zajedno izlaziti ... kad bi on to doznao, lijepo bih se provela.

– Ne brini – rekoh blago – više me nećeš vidjeti, danas sam došla da doznam što je s tobom.

Pravila se kao da nije čula, potvrđujući time moje pretpostavke. Časkom zavlada tišina. Zatim me upita s izvjesnim dvoličnim interesiranjem:

– A ti?

Uplaših se, jer gotovo u isti čas sasvim spontano, pomislih na Đakoma. Odgovoriti prigušenim glasom:

– Ja? Ništa... kao obično.

– Astarita?

– Vidjela sam ga nekoliko puta.

– A Đino?

– S njim je svršeno.

Uspomena na Đakoma stegnu mi srce, ali Đizela protumači na svoj način duboku patnju što mi se bila ocrtala na licu pa vjerojatno pomisli da sam ogorčena zbog njene sreće i njenog prezirnog držanja. Razmislivši

časkom, reče s namještenom pažnjom:

– Ne mogu nikako da zaboravim da bi bilo dovoljno da samo poželiš pa da ti Astarita odmah stvori kuću.

– Ali ja to ne želim – odgovorili mirno – ne treba mi ni Astarita ni iko drugi.

Ona napravi zbunjeno lice:

– Zašto? zar ne bi voljela da imaš kuću kao što je ova?

– Kuća je lijepa – odgovoriti – ali prije svega želim da budem slobodna.

– Ja sam slobodna – reče ona uvrijeđeno. Slobodnija sam od tebe... imam cio dan na raspolaganju.

– Ja nisam mislila na takvu slobodu.

– Na kakvu si slobodu ti mislila?

Shvatih da sam je uvrijedila, zacijelo što nisam pokazala da se u dovoljnoj mjeri divim kući kojom se ona toliko ponosila, ali da sam joj pokazala da ja ne podcjenjujem tu njenu slobodu, samo ne želim da se vežem s nevoljenim čovjekom, bila bih je ponovo uvrijedila, i to još više nego maločas. Bilo mi je zato milije da promijenim temu razgovora pa rekoh užurbano:

– Pokaži mi radije svoju kuću ... koliko imaš soba?

– Što ti je stalo do kuće – reče s prizvukom naivne dosade u glasu – i sama si rekla da ne bi željela da imaš kuću kao što je ova.

– Ja to nisam rekla – odgovorih mirno – tvoja je kuća vanredno lijepa... kamo sreće da j ja imam takvu kuću. .

Ne reče ništa, samo obori pogled, s izrazom ljutine na licu.

– Nećeš dakle, da mi pokažeš, ponovih umorno čas zatim?

Ona podiže oči, i ja se iznenadih kad vidjeh da su. joj pune suza:

– Prevarila sam se kad sam vjerovala da si mi prijateljica – odjednom uzviknu – ti si mi zavidna... i sad nastojiš da podcijeniš moju kuću, da mi napakostiš – Bile su to suze prkosa. Sad nisam ja njoj, već je ona meni bezrazložno zavidjela jer se nesvjesno ljutila na mene zbog moje očajne ljubavi prema Đakomu i gorkog rastanka kojim se ta ljubav bila prekinula. Shvatih je potpuno, i baš zato što je shvatih, osjetih prema njoj sažaljenje. Digoh se, stadoh pored nje i stavih joj ruku na rame:

– Zašto to kažeš... ja nisam zavidna.... meni bi se drugo sviđalo... to je sve... ali mi je drago što si ti zadovoljna... a sad – završih, zagrlivši je – pokaži mi svoje sobe.

Ona obrisa nos i reče, kao da sam je uvela u napast:

– Imam četiri sobe... ali su gotovo prazne – hajde.

Diže se i, idući ispred mene, povede ime u hodnik,,

Otvarajući redom vrata, pokaza mi spavaću sobu u kojoj se nalazio samo jedan krevet jedan fotelj pri dnu kreveta, jednu praznu sobu u kojoj je namjeravala da namjesti još jedan krevet – za goste – i, konačno, sasvim malenu djevojačku sobicu. Te tri sobe pokaza mi s izvjesnim prkosom i bez ikakva zadovoljstva, otvarajući vrata i objašnjavajući mi ukratko namjenu svake sobe. Međutim, kad mi pokaza kupatilo i kuhinju, obložene pločicama od majolike, s novim električnim aparatima i sa sjajnim slavinama, njeno neraspoloženje popusti pred njenom sujetom. Objasni imi kako se tim aparatima rukuje, njihovu prednost pred aparatima na gas, njihovu čistoću, korist, a ja sam se pravila, mada nisam bila raspoložena, kao da me sve to zanima, divila sam se svemu, uzvikujući kao da se svemu čudim.

Bila je toliko zadovoljna tim mojim držanjem da mi je kad smo sve pregledale, rekla:

- A sad idemo ponovo onamo... popit ćemo još jednu čašicu–
- Ne, ne – odgovorih – moram ići.
- Zašto se žuriš. .. ostani još malo.
- Ne mogu.

Bile smo u hodniku. Oklijevala je malo a zatim reče:

– Moraš ponovo doći... nego, znaš Što ćemo učiniti? On često odlazi iz Rima... javit ću ti ako ovih dana ode, a ti onda dovedi dvojicu tvojih prijatelja... pa ćemo se malo zabaviti.

- Samo da on to ne dozna.
- A zašto bi on to morao da dozna?

Rekoh:

– U redu . . . sporazumjele smo se – sad sam ja malo oklijevala, ali se najzad ohrabrih i rekoh: – Kad je već o tome riječ, reci mi da li ti je on ikad govorio o onom svom prijatelju s kojim je bio one večeri?

- O studentu? Zašto? Zar te to zanima?
- Ne, tako, htjela bih samo da znam.
- I sinoć smo ga vidjeli.

Ne mogoh prikriti svoju zabunu, ali ipak rekoh nesigurnim glasom:

– Slušaj... ako ga vidiš ... reci mu da dođe k meni... ali samo onako uzgred.

– U redu, reći ću mu – odgovori, ali me sumnjivo pogleda, a ja osjetih da sam se pod tim njenim pogledom zbunila, jer mi se činilo da je moja ljubav prema Đakomu ispisana velikim slovima na mom licu.

Shvatih po tonu njenog odgovora da mu neće ništa reći. Otvorih sva očajna vrata, pozdravih je i, ne okrećući se, siđoh žurno niz stepenice. Sišavši jedan kat niže naslonih se na zid i pogledah gore.

– Zašto sam joj to rekla? – pomislih. – Što mi je bilo?

Potom produžih da silazim pognute glave.

Astariti sam bila zakazala sastanak u svojoj kući. Kad sam stigla kući, bila sam sasvim iscrpljena, jer više nisam bila naviknuta da izlazim izjutra, pa su me sunce i svijet bili potpuno umorili. Ipak se nisam osjećala tužnom, posjet Đizeli bila sam okajala unaprijed, plačući u taksiju koji me je vozio njenoj kući. Otvori mi majka i reče mi da me neko već dva sata čeka u mojoj sobi. Pođoh pravo u sobu i sjedoh na krevet, ne obazirući se na Astaritu, koji je, stojeći pored prozora, tobože gledao u dvorište. Ostadoh časkom nepomična, s rukom na grudima, teško dišući, jer sam se bila suviše brzo popela uz stepenice? bila sam okrenula leđa Astariti igledala odsutnim pogledom u vrata sobe. On mi reče dobar dan, ali mu ja ne odgovorih, On mi onda priđe i sjede pored mene, obujmi me oko struka i zagleda se u mene netremice.

Zauzeta svojim brigama, bila sam sasvim zaboravila da je stalno obuzet ludom požudom i uvijek vreba svoj plijen. Nisam mogla više da izdržim.

– Zar si ti uvijek raspoložen? – rekoh mu tiho, neljubaznim glasom, povlačeći se natrag. On ne reče ništa ali mi uze ruku i prinese je svojim usnama, gledajući me odozdo na gore. Učini mi se da ću poludjeti pa strgnuh ruku: – Uvijek si raspoložen – nastavih. – Čak i prije podne? ... Pošto si čitavo jutro radio? ... Gladan? ... Prije ručka!? Zaista si čudan.

Vidjeh kako mu usne dršću i kako prevrće očima:

– Ta ja te volim.

– Da, ali postoji vrijeme za ljubav i postoji vrijeme za sve ostalo ... zakazala sam ti sastanak u jedan sat baš zato da shvatiš da se ne radi o ljubavi, a ti zaista si čudan ... zar se ne stidiš?

Gledao me je uporno, ali ne reče ništa. Odjednom mi se učini da ga potpuno razumijem. Bio je u mene zaljubljen i toliko je dana čekao na taj sastanak. Dok su mene mučile moje brige, on je mislio samo na moje noge, na moje grudi, na moje bokove, na moja usta.

– Tako, – rekoh donekle stišana – kad bih se ja sada svukla...

On potvrdno klimnu glavom.

– A zar tebi ne pada na pamet da bih mogla biti tužna ili da prosto nisam željna... da sam gladna,...da sam umorna... da imam drugih briga... zar ti tako nešto ne može pasti na pamet?

Pogleda me, a onda se odjednom baci na mene i, čvrsto me stežući, zagnjuri mi se licem u udubljenje između vrata i ramena. Nije me ljubio, ali je pritisnuo čvrsto svoje lice o moje meso, kao da želi da osjeti njegovu toplinu. Sad se više nisam na njega ljutila, jer su te njegove kretnje, kao:

obično, budile u meni zaprepašćenje i samilost, ali sam bila tužna. Kad mi se učini da je dosta dugo uzdisao, odgurnuh ga i rekoh:

– Pozvala sam te radi jedne veoma ozbiljne stvari.

Pogleda me, a zatim mi uze ruku i poče da je miluje. Bio je uporan, za njega nije postojalo zaista ništa drugo osim njegove želje.

– Ti si iz policije, zar ne?

– Da.

– Dobro, onda naredi da me uhapsu, pošalji me u zatvor. – Te riječi izgovoriti sasvim odlučno, jer sam u tom trenutku zaista željela da on to učini.

– A zašto, Što se desilo?

– Desilo se da sam ja postala kradljivica – rekoh, usiljeno – desilo se da sam ja ukrala, a da je umjesto mene zatvorena neka nevina žena... zato naredi dame uhapsu... otići ću drage volje u zatvor... to je ono što želim.

Učini mi se da se nije začudio, bilo mu je samo dosadno. Napravivši grimasu reče:

– Polako... Što se desilo ... objasni;

– Rekla sam ti da sam kradljivica. – U nekoliko riječi ispričah mu sve što se odnosilo na krađu i kako je umjesto mene zatvorena sobarica. Spomenula sam i Đinovu prevaru, ali ga ne imenovah, već ga označih samo neodređenim terminom služitelja. Osjetih u isto vrijeme i neodoljivu želju da mu ispričam, i sve što se odnosilo na Sonconja i na njegov zločin, ali se ipak nekako uzdržah. Na kraju završih riječima:

– Sad biraj... ili ćeš onu ženu osloboditi zatvora... ili ću ja još danas otići u komesarijat da se prijavim vlastima.

– Polako.– ponovi dižući pri tom jednu ruku – čemu žurimo? ... Ona je u zatvoru, ali nije osuđena.... pričekajmo.

– Ne... ne mogu. da čekam... ona je u zatvoru i tamo je, kako izgleda, tuku ne mogu da. čekam ... moraš se smjesta odlučiti.

On shvati po mom tonu da govorim ozbiljno. Diže se vrlo nezadovoljna lica i napravi nekoliko koraka po sobi. Zatim, kao da govori sam sa sobom, reče

– Tu su još u pitanju i dolari.

– Pa ona je uvijek poricala... dolari su pronađeni ... možemo reći da je neko htio da joj napakosti.

– A imaš li ti tu pudrijeru?

– Evo je – rekoh i izvadih pudrijeru iz torbice pa mu je pružih.

Nije htio da je primi:

– Ne... ne... nemoj mi je davati. – Nakon kratkog oklijevanja dodade: –

Ja mogu da tu ženu oslobodim iz zatvora... ali bi policija morala imati dokaza da je ona nevinna... baš ta pudrijera... – Dobro uzmi pudrijeru i vrati je vlasnici. On se nekako neprijatno nasmeja. – Vidi se da te stvari ne shvaćaš... ako ja od tebe primim pudrijeru ... onda sam ja moralno primoran da te zatvorim... inače bi rekli: – Kako je Astarita došao do tog ukradenog predmeta, od koga ga je i kako dobio, i tako dalje, i tako dalje... ne... trebalo bi da pronađeš način kako da pudrijeru dostaviš policiji... a da se pri tom ne odaš.

– Mogla bih je poslati poštom.

Poštom nikako.

Napravi još nekoliko koraka po sobi, a zatim sjede pored mene i reče mi:

– Evo Što treba da uradiš... poznaješ li kakvog svećenika?

Sjetih se onog svećenika Francuza kojem sam se bila ispovijedila kad sam se vratila s izleta u Viterbo i odgovorih:

– Da, svog ispovjednika.

– Zar se ti još ispovijedaš?

– Ispovijedila sam se.

– Dobro... pođi svom ispovjedniku i ispričaj mu cio događaj... onako kako si ga meni ispričala... i zamoli ga da on uzme pudrijeru i da je umjesto tebe preda policiji ... ispovjednik to ne smije da odbije... on nije dužan da pruži nikakve podatke jer ga veže tajna ispovijesti...dan ili dva kasnije ja ću telefonirati, učinit ću... ukratko, tvoja će sobarica biti oslobođena.

Osjetih veliku radost pa se ne mogoh savladati a da ga ne zagrlim i poljubim. On produži, ali se njegovim riječima već osjećalo izvjesno drhtanje, osjećala se izvjesna strast...

– Ti, međutim, takve stvari ne smiješ da radiš... kad ti treba novaca, traži od mene...

– Mogu li već danas da odem do ispovjednika?

– Da, naravno.

Držeći pudrijeru u ruci i gledajući pravo preda se, ostadoh časkom nepomična. Osjećala sam duboko olakšanje, kao da sam ja ona sobarica, a činilo mi se da to zaista i jesam, jer pri tom pomislih da će olakšanje koje će ona osjetiti kad je puste na slobodu biti kudikamo veće od moga. Više nisam bila ni tužna ni umorna, a nisam osjećala ni odvratnost. Astarita mi je međutim otkopčavao rukav, nastojeći da provuče ruku ispod mog rukava, duž moje miške. Okrenuh se i rekoh mu mazno, gledajući ga nježno:

– Zar ti je baš toliko do toga?

On je klimnuo potvrdno glavom, jer nije bio u stanju da govori.

– Ne osjećaš li se umornim – nastavih nježnim i okrutnim glasom – ne misliš li da je već kasno da bi bilo bolje da to ostavimo za drugi dan?

Glavom dade znak da ne bi.

– Zar me toliko voliš? – upitah ga.

– Ti znaš da te volim – odgovori on tihim glasom.

Htio je da me zagrli, ali se ja oslobodih i rekoh:

– Čekaj!

Odmah se umiri, jer shvati da sam pristala. Digoh se, pođoh polako prema vratima i okrenuh ključ u bravi. Zatim priđoh prozoru, otvorih ga, spustih žaluzine i zatvorih stakla. Dok sam se ja kretala po sobi, izražavajući tromo i svečano moje zadovoljstvo, on me je pratio pogledom. Ja osjetih njegove poglede na sebi i shvatih koliko mu je prijatan moj neočekivani pristanak. Kad zatvorih žaluzine, počeh da pjevušim radosnim i intimnim glasom. Stalno pjevajući, otvorih ormar, pa skinuh kaput i okačih ga tamo. Zatim se, i dalje pjevajući, pogledah u ogledalu. Učini mi se da nikad nisam bila tako lijepa. Oči su mi sjale dubokim i nježnim sjajem, nosnice su mi podrhtavale, a kroz poluotvorena usta vidjeli su mi se bijeli i pravilni zubi. Shvatih da sam lijepa, jer sam bila zadovoljna sama sobom i jer sam osjećala da sam dobra. Zapjevah malo glasnije i počeh da otkopčavam bluzu odozdo na gore. Pjevala sam neku glupu pjesmu koja je u to vrijeme bila u modi, a glasila je:

– Pjevam onaj mali motiv koji toliko volim, jer kaže Dudu, Dudu, Dudu.

Učini mi se da taj glupi motiv liči na život, nesumnjivo apsurdan, ali ipak u izvjesnim trenucima prijatan i privlačan. Kad su mi grudi bile već nage, odjednom neko zakuca na vrata.

– Ne mogu – rekoh mirno – kasnije.

– Hitno je – odgovori majčin glas.

Sinu mi kroz glavu izvjesna sumnja, pođoh prema vratima, otključah i provirih.

Majka me pozva kretnjom da izađem i zatvorim vrata. Zatim mi u mraku predsoblja šapnu: Tamo neko želi da svakako s tobom govori.

– Ko? i Ne znam, jedan mladić smeđe kose.

Otvorih polako vrata radionice i pogledah. Ugledah čovjeka naslonjena na sto, leđima okrenut prema meni.

Smjesta prepoznah po zatiljku Đakoma i brzo zatvorih vrata. Rekoh majci:

– Reci mu da ću odmah doći... i nemoj mu dozvoliti da izađe iz sobe.

Reče mi da će tako učiniti, a ja onda uđoh ponovo u svoju sobu.

Astarita je još sjedio na krevetu, onako kako sam ga bila ostavila.

– Brzo, – rekoh mu – brzo ... žao mi je, ali moraš otići.

On se zbuni i poče da nešto muca, protiveći se. Ne dozvolih mu da završi i nastavih:

– Mojoj je tetki pozlilo. Na ulici... ja i majka moramo da idemo u bolnicu ... brzo, brzo.

Bila je to dosta providna laž, ali mi u tom trenutku ne pade na pamet ništa zgodnije. On me pogleda tupo, kao da ne vjeruje da ga je zadesila takva nesreća.

Primijetih da je već bio skinuo cipele i stao na pod: na nogama je imao šarene prugaste čarape.

– Idi... Što me gledaš? Moraš ići – navalih ogorčeno.

On reče:

– Dobro... idem – i sagnu se da obuče cipele.

Ja sam stajala pred njim i pružala mu kaput. Shvatih ipak da mu moram nešto obećati, ako želim da posređujem u korist sobarice. Pomažući mu da uvuče ruke u rukave kaputa, dodadoh:

– Slušaj... zaista mi je žao... ali dođi sutra uvečer ... poslije večere ... onda ćemo biti zajedno, potpuno mirni... danas bih te, uostalom, morala gotovo odmah potjerati... u stvari je bolje što se ovako desilo.

Ne reče ništa. Bojeći se da ne uđe u radionicu, gdje bi vidio Đakoma, uzeh ga za ruku i otpratih ga do vrata, kao da se prvi put nalazio u mojoj kući. Na pragu mu preporučih:

– Pazi, ja ću još danas otići do ispovjednika.

Odgovori mi dajući mi znak glavom, kao da hoće da kaže da se slaže. Bio je hladan, zlovoljan. Kako sam bila nestrpljiva, ne sačekah da me pozdravi i gotovo mu zalupih vrata u lice.

Prilazeći vratima radionice i stavljajući ruku na kvaku, odjednom shvatih da postoji opasnost da između sebe i Đakoma stvorim iste takve neprirodne odnose kakvi su postojali između Astarite i mene pa me od toga može da spasi samo neko čudo. Bilo mi je, naime, jasno da prema Đakomu gajim isti onakav osjećaj pokornosti, straha i bezumne želje, kakav je Astarita gajio prema meni, a bila sam svjesna da se moram drukčije ponašati, ukoliko hoću da i on mene zavoli. Pa ipak sam, i pored toga, osjećala neodoljivu potrebu da prema njemu zauzmem stav podređenosti, bojažljivosti i potčinjenosti. Što me je nagonilo na to, ne bih umjela da objasnim; uostalom, da sam to znala, sigurno bih se drukčije bila ponijela. Samo jedno sam znala sasvim sigurno, to jest da smo građeni od različite građe, da je moja građa čvršća od Astaritine, ali slabija od Đakomove, da ono isto što je sprečavalo mene da zavolim Astaritu, sprečava Đakoma da zavoli mene i, konačno, da se moja ljubav prema Đakomu, upravo kao i Astaritina prema meni, rodila u kobnim uslovima i da će se još kobnije završiti. Srce mi je burno lupalo u grudima, gušila sam se od straha da ne učinim kakav pogrešan korak, da ne pokažem pred njim svoju čežnju i želju da mu se dopadnem, jer sam bila svjesna da bih ga onda ponovo izgubila, i to zauvijek.

Najveća tragika ljubavi svakako je u tome što ona nikada nije uzajamna: kad volimo, nismo voljeni, a kad smo voljeni, ne volimo. Nikada se ne dešava da su osjećaji i čežnje podjednako snažni i kod jednog i kod drugog ljubavnika, iako je to ideal za kojim teže svi ljudi, svako na svoj način. Bila sam uvjerena da Đakomo, upravo zato što sam ja zaljubljena u njega, nije u mene zaljubljen, a bila sam isto tako svjesna, iako nisam htjela da to sebi priznam, da se on neće u mene zaljubiti, ma što ja učinila.

Te mi misli projuriše kroz glavu dok sam, smrtno uzbuđena, oklijevala pred vratima radionice. Osjećala sam da sam zbunjena i spremna da učinim najveću glupost i ljutila sam se na samu sebe. Na kraju ipak prikupih dovoljno snage i uđoh.

On je još uvijek stajao u istom položaju u kojem sam ga bila vidjela kroz pukotinu: naslonjen na sto i leđima okrenut prema vratima. Kad začu da sam ušla, pogleda me neodlučno, odmjeravajući me, a zatim reče:

– Prolazio sam pored tvoje kuće pa sam zaželio da te posjetim... ne znam da li sam dobro učinio što sam došao.

Primijetih da govori polagano, kao da hoće da me dobro ocijeni prije nego što učini nešto nepromišljeno. Zbunih se, kad pomislih da bi utisak koji

sam na njega napravila mogao biti možda drukčiji i manje privlačan od uspomene koja ga je podstakla da me poslije toliko vremena ponovo potraži. Sjetih se da sam maločas, kad sam se ogledala u ogledalu, i samoj sebi izgledala lijepo, i to me ohrabri.

Rekoh mu zadihano:

– Dobro si učinio ... odlično ... baš sam se spremala da izađem na ručak... možemo zajedno ručati.

– Jesi li me uopće prepoznala? – upita me s izvjesnom ironijom u glasu. – Znaš li ko sam?

– Kako te ne bih prepoznala – glupo rekoh i odmah, još prije nego što je moja volja mogla da utiče na moju kretnju, uzeti mu ruku i prinesoh je usnama, gledajući ga s ljubavlju. Obuze me prijatan osjećaj kad vidjeti da se zbunio. Upitah ga nemirnim i nježnim glasom:

– Zašto nisi dolazio, zloćo jedna?

On odmahnu glavom i odgovori:

– Imao sam mnogo posla.

Bila sam sasvim izgubila glavu. S usana prenesoh njegovu ruku na srce, pod dojku, govoreći mu:

– Čuješ li kako mi kuca srce? – ali u isto sam vrijeme govorila sama sebi da sam glupa, jer nisam smjela da napravim tu kretnju ni da mu to kažem. Na njegovu licu ocrta se izvjesna grimasa kao da se zbunio, koja me uplaši. Brzo dodadoh: – Idem da obučem ogrtač i odmah ću se vratiti... sačekaj me.

Osjećala sam se tako zbunjeno i toliko sam se bojala da ću ga izgubiti, da sam u predsoblju brzo okrenula ključ u vratima i izvadih ga iz brave: ako bude htio da ode, dok se ja budem odijevala, neće moći da iziđe. Kad to učinih vratih se u svoju sobu, pridoh ogledalu na ormaru i jednim krajem maramice obrisah potpuno boju s očiju i s usana, a zatim uzeh ruž i ponovo, ali jedva primjetno, namazah usne. Pridoh vješalici, potražih ogrtač, ne nađoh ga, časkom se osjetih izgubljenom, onda se sjetih da sam ga okačila u ormar pa ga izvadih i obukoh se. Ponovo se pogledah u ogledalo, pa mi se učini da mi je frizura suviše upadljiva. Uzeh češalj, brzo raščešljah kosu i ponovo je očešljah onako kako sam se češljala dok sam bila vjerena s Đinom. Češljajući se, svečano sam se zaklinjala pred samom sobom da ću od tog trenutka nastojati da savladam sve pretjerane nagone svoje strasti i da ću obraćati najveću pažnju na svoje kretanje i na svoje riječi. Kad sam naposljetku bila gotova, prijedoh u predsoblje, zaviriti u radionicu i pozvah Đakoma.

U trenutku kad smo htjeli da izađemo, vrata koja sam bila zaključala i

u zabuni zaboravila da ponovo otključam, otkriše moju smicalicu.

– Plašila si se da ću pobjeći, – prošapta on dok sam ja, sasvim zbunjena, u torbici tražila ključ. Gledajući me i mašući glavom s izrazom ljubazne strogosti, uze mi ključ iz ruke i sam otključa vrata. Srce mi se ispuni radošću, potrčah za njim niz stepenice, uzeh ga za ruku i zabrinuto ga upitah:

– Jesi li se naljutio?

Ne odgovori mi ništa.

Na ulici me uze pod ruku, pa smo tako išli po suncu, pored kapija i trgovačkih radnji. Bila sam toliko sretna što idem s njim, da sam bila sasvim zaboravila svoju zakletvu. Kad smo prolazili ispred male vile s kulom, učini mi se kao da je neko uzeo moju ruku pa me primorava da stisnem njegovu. Nagnuh se prema njemu, da bih mu lakše vidjela lice, i rekoh:

– Zaista sam vanredno zadovoljna što te vidim– .

Zbunjen, on napravi onu svoju uobičajenu grimasu i odgovori:

– I ja sam zadovoljan.

Meni se međutim učini da mu glas ne odaje neko naročito zadovoljstvo.

Do krvi se ugrizoh za usne, odvojivši svoje prste od njegovih. Izgledalo je kao da on to nije ni primijetio, jer je gledao unaokolo i bio nekako rasijan. U kapiji se među zidovima pokolebao, zastade i reče uzdržanim glasom:

– Slušaj, moram ti nešto reći.

– Reci.

Zaista sam sasvim slučajno došao k tebi... a slučajno se desilo i to da kod sebe nemam novaca. .. bit će bolje da se rastanemo.

– Govoreći tako, pruži mi ruku.

Načas se veoma uplaših. Pomislih: – Ostavlja me.– Zbunjena, čvrsto ga zagrlih, plaćući i moleći ga, ali mi odmah pomože da pronađem izlaz, isti onaj izgovor koji je on bio naveo da bi me napustio, i moje se raspoloženje izmijenilo. Pomislih da bih mogla da platim za njega ručak, upravo kao što su toliki muškarci plaćali za mene, i ta mi se misao veoma svidjela. Spomenula sam već seksualno zadovoljstvo koje sam osjećala kad god sam dobivala nagradu za svoje usluge. A sad otkrih da je veliko zadovoljstvo izvaditi novac iz novčanika i platiti nešto drugome; otkrih da mješavina ljubavi i novca, bilo da novac primamo ili dajemo, nije samo pitanje pukog računa. Odjednom uzviknuh:

– Nemoj ni da misliš na to... ja ću platiti... imam novaca. – Otvorili torbicu i pokazah mu nekoliko novčanica koje sam bila stavila u torbicu prethodne večeri.

On reče s izvjesnim, jedva primjetnim razočaranjem:

- Ne može to tako.
- Pa Što to smeta. Vratio si se, i pravo je da proslavim tvoj povratak.
- Ne ... ne. . . bit će najbolje da se rastanemo.

Ponovo napravi kretnju kao da hoće da mi na rastanku pruži ruku. Ja ga onda uhvatih za ruku i rekoh mu:

- Idemo i nećemo o tome više da. govorimo.

Uputismo se prema gostionici.

Sjedosmo za isti onaj sto za kojim smo sjedili kad smo se bili upoznali, i sve je bilo kao tada, osim što je sada jedna zraka zimskog sunca ulazila kroz staklo na vratima i osvjetljavala stoliće i zidove. Kad gostioničar donese jelovnik, poručih jelo održašitim i zaštitničkim tonom, kojim su se prema meni služili moji ljubavnici. Dok sam ja poručivala on je šutio i gledao u zemlju. Bila sam zaboravila vino,, jer ga ne pijem, ali se kasnije sjetih da ga je on onda pio i, pozvavši ponovo gostioničara, poručih litru.

Čim se gostioničar udalji, otvorih torbicu, izvadih iz nje novčanicu od stotinu lira, presavih je na četvoro, i, gledajući unaokolo, doturih je ispod stola svome drugu.

On me pogleda upitnim pogledom.

- Novac – rekoh tiho – tako ćeš kasnije moći da platiš.
- Ah, novac – reče on polako. Uze novčanicu, raširi je na stolu, pogleda je, zatim je ponovo presavi, otvori svoju torbicu i metnu je u nju. Sve to učini s izrazom izvjesne ironične ozbiljnosti.

- Hoćeš li da ja platim? – upitah ga zbunjeno.

- Ne, ja ću platiti – odgovori mirno.

- A zašto si onda rekao da nemaš novaca?

Nakon kratkog oklijevanja, reče tužno ali iskreno:

- Nisam ja slučajno došao k tebi... ustvari, ima već mjesec dana kako želim da te posjetim,... međutim, svaki put kad bih došao do tvoje kuće obuzela bi me želja da odem...tako sam i sad pomislio da ti kažem da nemarn novaca nadao sam se da ćeš me poslati do đavola. – Nasmiješio se i pređe rukom preko brade: – ali izgleda da sam se prevario.

Tako je on sa mnom bio izvršio neku vrstu eksperimenta. Nije htio da zna za mene, ili, točnije rečeno, ja sam ga u isto vrijeme i privlačila i odbijala. Kasnije sam; u toj njegovoj vještini da, eksperimentiranja radi, igra neiskrene uloge, upoznala jednu od njegovih glavnih osobina. No u tom trenutku bila sam sasvim zbunjena, jer, nisam bila načisto da li da se zbog te njegove prevare ili zbog njegovog poraza veselim ili žalostim. Mehanički ga upitah:

- A zašto si htio da odeš?

– Jer sam primijetio da me za tebe ne vežu nikakvi osjećaji... ili, točnije, da me za tebe veže samo želja kakvu je gajio onaj moj prijatelj prema tvojoj prijateljici.

– Znaš li – rekoh – da oni žive zajedno?

– Da – odgovori prezirno – oni kao da su stvoreni jedno za drugo.

Pošto me, a to sam uostalom i predvidjela, razočara, poželjeh da mu ukažem na njegovu nedosljednost i zato mu rekoh:

– Ništa nisi prema meni osjećao, nisi htio da, dođeš... pa ipak si došao

...

– Da – odgovori jer sam, kako se to obično kaže, čovjek slaba karaktera.

– Došao si, i to mi je dovoljno – rekoh okrutno i u isto vrijeme ispružih ruku ispod stola i položih mu je na koljena. Posmatrajući ga, primijetih da se od tog dodira uzbudio i da mu brada podrhtava. Bila sam zadovoljna, jer sam vidjela da se zbunio, ali u isto vrijeme shvatih da je, iako je za mnom čeznuo, – sam je bio priznao da ga; je čitav mjesec gonila želja da dođe k meni – pretežnim dijelom svoga bića prema meni neprijateljski raspoložen.

Protiv tog dijela njegova bića morala sam da napregnem sve svoje snage, taj sam dio njegova bića morala da ponizim i uništim. Sjetih se kako je posmatrao moja gola leđa kad smo prvi put bili zajedno i rekoh sama sebi da sam toga dana pogriješila što sam dozvolila da me taj njegov pogled zbuni: da sam i dalje ostala uporna u svom nastojanju da ga zavedem, taj bi se pogled bio ugasio upravo kao što je sada s njegova lica postepeno iščezavao, gaseći se, onaj njegov izraz grčevita dostojanstva.

Nagnuta nad stolom, kao da želim da s njim tiho razgovaram, milovala sam ga, ali sam istovremeno svojim pogledom, u kom su se, kako sam osjećala, odražavali veselost i zadovoljstvo, požudno posmatrala utisak moga milovanja na njegovu licu. Svojim ogromnim, crnim i sjajnim očima s dugim ženskim trepavicama gledao me je s uvrijeđenim i upitnim izrazom. Na kraju reče:

– Ako se zadovoljavaš time da mi se na taj način sviđaš, onda nastavi

U isti čas se uspravih. Gotovo u tom istom trenutku gostioničar stavi na sto pribor i jelo. Počesmo da jedemo šutke, bez apetita. Zatim on nastavi:

– Trebalo bi da me natjeraš da više popijem.

– Zašto?

– Kad sami pijan, onda lakše činim ono što drugi žele.

Bile su me uvrijedile one njegove riječi:

– Ako se zadovoljavaš time da mi se na taj način sviđaš, onda nastavi – a sad me te o vinu konačno uvrijediše, da su svi moji naponi uzaludni.

Rekoh očajno:

– Želim da činiš samo ono što stvarno osjećaš... ako želiš da odeš, idi... eno ti vrata.

– Otišao bih – odgovori šaljivim tonom – kad bih bio siguran da to zaista želiš.

– Želiš li da ja odem?

Pogledasmo se. Bila sam odlučna u svom bolu. Ta moja odlučnost, kako mi se učini, sad ga zbuni, isto onako kao što ga je maločas bilo zbunilo moje milovanje. S naporom izgovori:

– Ne, ostani.

Ponovo smo jeli šutke. Nali sebi vino veliku čašu i iskapli je nadušak.

– Vidiš li – reče pijem.

– Vidim.

– Uskoro ću se sasvim opiti i onda ću ti, ako samo zaželiš, učiniti i ljubavnu izjavu.

Njegove su mi riječi kidale srce. Činilo mi se da više nisam u stanju da toliko patim. Rekoh ponizno:

– Ne muči me.

– Zar te ja mučim?

– Da, ti mi se rugaš... a ja te samo molim da ne brineš za mene... zaljubila sam se u tebe... ali to će proći... a sad me ostavi na miru.

Ne reče ništa, ali popi i drugu čašu. Uplaših se da sam ga uvrijedila i zato ga upitah:

– Što ti je? Možda si se naljutio na mene?

– Ja? Naprotiv.

– Ako uživaš u tome da mi se rugaš, rugaj se rekoh onako tek da nešto kažem.

– Ali ja ti se ne rugam.

– Ako uživaš u tome da mi govoriš neprijatne stvari – nastavih uporno, jer me je bila obuzela neka čudna želja da mu se potpuno potčinim, i to bez ikakve zadnje misli ili nekog računa – onda nastavi ovako ... ja ću te ipak voljeti... i da me udariš, poljubila bih ruku koja me je udarila.

On me je pažljivo posmatrao, izgledao je uveliko zbunjen, bilo mi je jasno da ga moja strast dovela u nepriliku. Na kraju reče:

– Hoćeš li da idemo?

– Kuda?

– Tvojoj kući.

Bila sam očajna pa sam bila gotovo zaboravila razlog svog očaja. Taj njegov neočekivani poziv, nakon prvog jela, kad je boca bila još dopola puna

vina, više me iznenadio nego razveselio. Pomislih s razlogom da ga nije ljubav natjerala da prekine ručak, već zabuna koju su u njemu bile izazvale moje riječi. Rekoh:

– Jedva čekaš da me se otreseš, zar ne?

– Zar si tako shvatila? – reče, ali me taj njegov odgovor, koji je bio suviše okrutan da bi mogao biti isti nit, na izvjestan neobjašnjiv način ohrabri. Odgovorih oborivši pogled:

– Tako, izvjesne se stvari razumiju same po sebi... najprije ćemo svršiti jesti a onda ćemo poći.

– Kako hoćeš, ali ja hoću da se opijeni.

– Što se mene tiče, možeš i da se opiješ.

– Ali ja ću piti sve dok mi ne pozli... a tada ćeš umjesto ljubavnika koji će te ljubiti imati bolesnika kojeg ćeš morati liječiti.

Bila sam naivna pa se odah da se toga ne plašim, ispružih ruku prema boci i rekoh:

– Onda nemoj da piješ.

On se glasno nasmija i reče:

– E, sad si se uhvatila na lijepak.

– Kako, zašto?

– Ne plaši se, neće mi tako lako pozliti.

– Ja sam to zbog tebe učinila – rekoh uvrijeđeno.

– Zbog mene ... o, o ...

Tako me je on i dalje peckao, ali se u njegovim šalama osjećala ona njegova urođena ljubaznost, i zato mi one nisu bile neprijatne. Dodade:

– A zašto ti ne piješ?

– Ne volim, da pijem ... a dosta mi je jedna čaša pa da se opijem.

– A Što ti to smeta? Bit ćemo oboje pijani.

– Ružno je vidjeti pijanu ženu... ne želim da me vidiš pijanu.

– Zašto? ... Što je tu tako ružno?

Ne znam... kad pravi nepristojne kretnje... to je suviše žalosno... znam da sam ionako bijednica, a znam da me i ti smatraš bijednicom ... ali da se napijem i da me vidiš pijanu, ne bi više htio ni da me pogledaš. a

– A kad bih ti j a naredio da piješ?

– Ti zaista želiš da me poniziš – rekoh zamišljeno – imam samo jednu dobru osobinu, što nisam neotesana... zar zaista želiš da izgubim i tu osobinu?

– Da, ja to želim – reče pretjerano se zanoseći.

– Ne razumijem kakvo je to zadovoljstvo, ali ako ti se to baš toliko sviđa, onda mi daj vina. – Pružih mu čašu.

On pogleda u čašu, pogleda u mene, a zatim ponovo prasnu u smijeh:

– Šalio sam se – reče.

– Ti nisi, dakle, neotesana? – nastavi on gledajući me pažljivo.

– Tako bar kažu.

– Misliš li da i ja tako mislim?

– Što ja znam Što ti misliš.

– Da vidimo... pogodi što ja mislim o tebi, odnosno Što za tebe osjećam?

– Ne znam – rekoh polako i sa strahom – svakako me ne voliš onako kao što ja tebe volim ... možda ti se sviđam onako kao što se muškarcima sviđa žena koja nije naročito ružna, to je sve.

– Ah, ti misliš dakle, nisi naročito ružna?

– Razumije se– i– rekoh ponosno .– znam čak da sam lijepa.... samo što moja ljepota ..ničemu ne služi.

– Ljepota ničemu ne služi .

Svršismo s jednom i popisima uz jelo dvije boce vina.

– Kao što vidiš – reče – pio sam ali se nisam opio.

Meni se ipak učini da njegove oči, koje su, sada bile sjajne, i kretnje, njegovih ruku protivrječne njegovim riječima. Pogledah ga s izvjesnom nadom. On dodade:

– Ti si htjela da ideš kući... Venera koja se sva predala strasti.

– Što kažeš?

– Ništa, to je jedan stih koji sam ti preveo za tu zgodu...ej, gostioničaru..

Stalno je bio u izvjesnom pomalo smiješnom zanosu.

Upita šaljivo gostioničara koliko ima da plati i stavi mu pod nos novac, dodavši uz to suviše veliku napojnicu i rekavši:

– To je za vas.

Kad popi preostalo vino, iziđosmo iz gostionice.

Na ulici osjetih veliku želju da šio prije stignem kući. Znala sam da nije došao drage volje, a, znala sam i da prezire i mrzi osjećaj koji ga je primorao da se, protiv svoje volje, vrati. Ja sam se, međutim, bila uzdala u svoju ljepotu i u svoju ljubav prema njemu, i zato sam bila nestrpljiva da se tim svojim oružjem sukobim s njegovim otporom. Ponovo sam bila živnula i postala vesela. Nadala sam se da će moja ljubav biti jača od odvratnosti koju je on osjećao prema meni, da će se u plamenu moje strasti ipak rastopiti onaj njegov tvrd i otporan metal, pa će me on na kraju ipak zavoljeti.

Idući pored njega putem koji je u te rane sate bio pust, rekoh mu:

– Moraš mi svakako obećati da nećeš nastojati da odeš kad stignemo

mojoj kući.

– Obećajem ti.

– I još mi nešto moraš obećati.

– Šta?

Malo sam oklijevala, a onda rekoh:

– Prošli put bi se sve bilo dobro svršilo, da me u izvjesnom trenutku nisi nekako naročito pogledao, pa sam se zastidjela... moraš mi obećati da me tako više nećeš gledati.

– Kako?

– Ne – Pogledima se ne zapovijeda – reče zastavši časak – ali ako hoćeš, neću te uopće gledati .., sklopit ću oči... je li tako u redu?

– Ne... nije u redu – rekoh uporno.

– A kako želiš da te gledam?

– Onako kako ja tebe gledam – odgovorih pa ga, hodajući, uhvatih za bradu i pokazan mu kako treba da me gleda: :

– Ovako ... nježno.

– Ah, ah, nježno.

Kad stigismo do mračnih i prljavih stepenica moje kuće, nehotice se sjetih Đizelina dvorca koji je bio svijetao, čist i bijel. Rekoh kao da govorim sama sa sobom:

– Da ne stanujem u ovoj kućerini i da nisam bijednica, kao što jesam, sigurno bih ti se mnogo više svidjela.

On se odjednom zaustavi, uhvati me objema rukama oko struka i reče iskreno:

– Ako tako misliš, budi sigurna da to nije istina.

Učini mi se da se u njegovim očima pojavilo nešto što je mnogo ličilo na ljubav. U istom trenutku sagne se i svojim ustima potraži moja. Njegov je dah mirisao na vino. Nikada nisam mogla da podnosim miris vina, ali mi je on u tom trenutku, u njegovim ustima, bio prijatan, gotovo dirljiv, kao što bi bio dirljiv u ustima kakvog neiskusnog dječaka. Istovremeno shvatih da sam onim svojim riječima, i to sasvim nenamjerno, dodirnula jednu njegovu osjetljivu točku. Kao što sam već rekla, učinilo mi se da sam onim svojim riječima u njegovoj duši probudila izvjesnu ljubavnu iskru. Kasnije primijetiti da je u pitanju bilo, ukoliko je uopšte nešto bilo u pitanju, njegovo samoljublje i da me on nije zagrlio zato što je bio rukovođen osjećajem ljubavi, već zato što su moje riječi predstavljale za njega neku vrstu moralne ucjene. Međutim, ja sam ga na sličan način i kasnije češće ucjenjivala; optuživala sam ga, naime, da me prezire zbog mog siromaštva i mog zanata i uvijek sam postizala rezultat koji je odgovarao mojim željama. To mi je

istovremeno omogućavalo da ga i bolje upoznam, samo što je to sve za mene bilo skopčano s mnogo poniženja i razočaranja.

Toga dana nisam ga još poznavala onako dobro kao što sam ga kasnije upoznala. Njegov me poljubac obradovao kao da je predstavljao konačnu pobjedu. Sva sretna, zadovoljiti se time što mu dodirnuh usne, a zatim, uzimajući ga za ruku viknuh:

– Hajde, hajde, potrčimo.– Radosna i zanesena vukla sam ga uz sve stepenice. Bez riječi dozvoli mi da ga vučem.

Dok se on kao kakva lutka spoticao o zidove u predsoblju, ja sam gotovo trkom uletjela u svoju sobu, a zatim sam ga naglo bacila na krevet. Tek tada primijetih da je potpuno pijan i da mu svaki čas može pozliti. Bio je veoma blijed, prelazio je zbunjen, rukom preko čela a u očima mu je svijetlilo neko tužno i drhtavo svjetlo. Sve to primijetih u jednom trenutku i odmah se uplaših da će mu zaista pozliti pa će tako naš susret i po drugi put doživjeti poraz. Dok sam, skidajući sa sebe haljine, hodala po sobi, osjetih odjednom silno kajanje, gotovo očajanje što mu nisam zabranila da pije, ali mi ipak ne pade na pamet da se odrekнем njegove ljubavi za kojom sam toliko čeznula. Željela sam samo jedno: da se ne osjeća tako slabo da ne bi bio u stanju da me voli, odnosno, da se posljedice tog stanja pokažu poslije, a ne prije nego što moja želja bude zadovoljena. Bila sam zaista u njega zaljubljena, ali sam se toliko bojala da ga ne izgubim, da moja ljubav nije bila u stanju da savlada moj egoizam. Pravila sam se kao da ne primjećujem da je pijan. Kad se svukoh sjedoh na krevet pored njega. On je još uvijek imao na sebi ogrtač. Počeh da mu pomažem pri svlačenju i pomažući mu, neprestano sam s njim razgovarala, kako bih ga razonodila da mu tako ne bi palo na pamet da ode.

– Još mi nisi rekao koliko ti je godina – rekoh mu skidajući mu ogrtač pri čemu je on poslušno podizao ruke.

On mi odgovori trenutak zatim:

– Devetnaest.

– Mlađi si od mene dvije godine.

– Tebi je dvadeset i jedna?

– Uskoro će mi biti dvadeset i dvije. – Moji se prsti zapetljaše u čvor njegove kravate. Odgurnuvši me polako, s mukom sam razveza čvor, a zatim spusti ruke, i ja izvukoh kravatu. – Ta je kravata već sasvim izlizana – rekoh – kupit ću ti drugu ... koja ti se boja sviđa?

Poče da se smije. To mi se naročito svidje, jer je njegov smijeh bio i privlačan i otmjen.

– Ti u stvari želiš da me izdržavaš – reče – najprije si htjela da mi platiš

ručak, a sad hoćeš da mi kupiš kravatu.

– Budalo – rekoh zaljubljeno – Što ti to smeta? – Meni pravi zadovoljstvo da ti kupim kravatu... a tebi to ne može biti neprijatno.

Zatim mu skinuh i kaput i prsluk, pa je sad sjedio na ivici kreveta u samoj košulji.

– Vidi li se da mi je devetnaest godina? – upita me.

Uvijek1 je volio da govori o sebi. To odmah otkrih.

– I vidi i ne vidi – odgovorih oklijevajući, jer sam znala da mu to prija – to se naročito primjećuje po tvojoj kosi – dodadoh milujući mu glavu – kod starijih muškaraca kosa nije tako bujna... sudeći prema licu, ne bi se reklo.

–Koliko bi mi dala godina?

– Dvadeset i pet.

Zašutje i sklopi oči, kao da ga je vino sasvim savladalo. Ponovo se uplaših da će mu pozliti, zato požurih da mu skinem košulju a zatim ga upitah: – Reci mi još nešto o sebi... ti si student?

– Jesam. o

Što studiraš?

– Pravo;'

– Stanuješ li sa svojom porodicom?

– Ne. Moja se porodica nalazi u unutrašnjosti, u S.

– Živiš li – u pansionu?

– Ne, u namještenoj sobi – odgovori sasvim mehanički zatvorenih očiju. – U ulici Kola di Rienco, broj devetnaest, stan br. 8, kod udovice Medolagi... Amalija Medolagi.

Sad su mu leđa bila gola. Nisam se mogla savladati da ne pređem rukom čežnjivo preko njegovih grudi i vrata, pitajući ga pri tom:

– Zašto sjediš tako? Da ti nije hladno?

On podiže glavu i pogleda me, a zatim se nasmija, i reče pomalo krastavim glasom:

– Misliš li ti da ja ne primjećujem'?

– Da, ti to sve radiš kao sasvim slučajno... pijan sam, ali ne toliko koliko ti misliš.

– Pa, dobro – odgovorih zbunjeno – i da je tako, pa Što onda? Trebalo bi da ti to sam činiš, a kako ti to ne činiš, ja ti pomažem.

Izgledalo je kao da me nije čuo.

– Pijan sam – nastavi – ali vrlo dobro znam Što radim i zašto sam ovdje ... ne treba mi ničija pomoć, gledaj.

Odjednom energičnim kretnjama koje su zbog mršavosti njegovih ruku ličile na kretnje drvene lutke, otkopča pojas i zbaci sa sebe hlače i sve što je

još bilo na njemu.

– A znam i što hoćeš od mene – dodade hvatajući me objema rukama za bokove. Stiskao me onim svojim jakim i nervoznim rukama, a, u njegovim očima kao da je pijanstvo bilo ustupilo mjesto nekoj silovitoj pakosti. Tu sam pakost i kasnije kod njega primjećivala, pa onim trenucima kad je izgledalo da se potpuno predao svojim osjećajima. To je bio jasan znak da je njegova svijest bila uvijek budna, i to bez obzira na ono što je u danom trenutku činio; ona ga je, kako sam to kasnije sažaljenjem ustanovila, sprečavala da zaista opći i da zaista voli.

– Ti hoćeš to, zar ne? – dodade stežući me i zabadajući mi nokte u meso. – I to, i to, i to. – Kod sva kog – to – pravio je ljubavne kretnje, ljubio me, ujedao i golicao tamo gdje sam se najmanje nadala. Smijala sam se, štitila se i branila, a kako sam bila suviše sretna što se – on probudio, nisam mogla da primijetim koliko je to njegovo ponašanje bilo namješteno, plod volje, a ne osjećaja. Zadavao mi je u stvari bol, kao da je moje tijelo bilo za njega predmet mržnje, a ne ljubavi. Iznenada, isto ona ko kao što je bio započeo, njegov se bijes odjednom stiša. Na čudan i nerazumljiv način, možda zato što ga je i pijanstvo bilo iznenada savladalo, on se sruši nauznak na krevet, sklopi oči, i ja sam ponovo stajala pored njega s čudnim osjećajem, kao da se nije ni pokrenuo, da nije ni progovorio, da me nije ni dodirnuo, ni zagrlio. Činilo mi se kao da sve treba tek da počne.

Klečeći pored njega na krevetu, ostadoh dugo nepomična, s kosom koja mi je padala preko očiju. Gledala sam ga i s vremena na vrijeme dodirivala vrhovima prstiju ono njegovo dugačko, mršavo, lijepo i čisto tijelo. Koža mu je bila bijela, kosti istaknute, ramena široka i mršava, bokovi uski, noge dugačke, nije bio dlakav, osim jedva primjetno na grudima, a kako je ležao nauznak, trbuh mu se bio zategao, pa mu se od toga podiže spolovilo. U ljubavi ne volim nikakvu žestinu i zato mi je sad izgledalo kao da se ništa nije ni desilo i kao da sve treba tek da počne. Sačekah da se poslije one izvještačene i smiješne buke vrata među nas tišina i mir.

A kad osjetih da se ponovo nalazim u onom svom vedrom i strasnom duševnom raspoloženju, polako se ispružih pored njega, onako kao što se u danim žege spuštamo u divnu vodu mirnog mora. Ukrstih svoje noge s njegovim, čvrsto ga zagrlih oko vrata i sva se pripih uz njega. Ovoga puta se uopće ne pomaknu, ne progovori sve do kraja. Dozivala sam ga najslađim imenima, disala mu u lice, obavijala ga toplom i gustom mrežom svog milovanja, dok je on kao mrtav ležao nauznak nepomično. Kasnije sam shvatila da je njegova apsolutna pasivnost predstavljala u isto vrijeme i najveći dokaz ljubavi za koju je on uopće bio sposoban.

Probudih se kasno u noć. Naslonjena na lakat, uzeh ga posmatrati ponirući tako duboko u svoje misli da mi je na to i poslije toliko vremena, ostala jasna i bolna uspomena. Spavao je lica zagnjurena u jastuk; s njegova profila bio je nestao onaj njegov uobičajen izraz kolebljiva dostojanstva, koji je on želio da sačuva pod svaku cijenu. Crte njegova lica, u snu potpuno iskrene, odražavale su samo njegovu mladost, a i to više kao određenu svježinu i naivnost, što je nemoguće definirati, nego kao izraz u kom bi se ogledali neko naročito svojstvo ili neka sklonost njegove duše. Posmatrajući ga, podsjećala sam se kako sam ga viđala čas pakosna, čas neprijateljski raspoložena, pa ravnodušna, okrutna, a čas uzdrhtala od čežnje, i osjetih tužno i mučno nezadovoljstvo, jer pomislih da je ono lukavstvo, ono neprijateljstvo i ona ravnodušnost, ona čežnja, ukratko sve ono što je bio on, sve ono po čemu se razlikovao i od mene i od drugih, poticalo iz nekog dubokog centra, koji je sve dosad bio daleko od mene i za mene predstavljao tajnu. Nisam htjela da mi on to svoje držanje objasni riječima, rastavljajući ga prethodno na sastavne dijelove, kao što se rastavljaju i ispituju dijelovi neke mašine, htjela sam da preko samog ljubavnog akta upoznam najnježnije klice na kojima je počivao njegov stav, ali mi to, na žalost, ne pođe za rukom. A upravo ono što mi je kod njega bilo nejasno, to je u stvari bio on sam. Bili su mi bliži Đino, Astarita, pa i sam Sonconjo, bolje sam ih poznavala. Gledala sam ga i osjećala koliko u meni pati najskriveniji dio moga bića, jer ne može da se spoji s njegovim onako kao što su se maločas bila spojila naša tijela. Taj dio moga bića bio je ostao usamljen i gorko je oplakivao izgubljenu priliku. Rekoh: oplakivao je izgubljenu priliku, jer mislim da je, dok smo se voljeli, postojao jedan trenutak kad je put do skrivenog dijela njegova bića bio slobodan, tako da je bila dovoljna samo jedna kretnja, samo jedna riječ pa da uđem tamo i tamo zauvijek ostanem; ja međutim nisam umjela da iskoristim taj trenutak, a sad je već bilo suviše kasno, sada je on spavao, ponovo se bio od mene udaljio. Dok sam ga tako posmatrala, on otvori oči, ali ostade i dalje nepomičan, glave zavaljene u jastuke, s profila. Upita me:

– Jesi li i ti spavala?

Učini mi se da mu se glas izmijenio, postao povjerljiviji, prisniji. Odjednom se nekako ponadah da je naša međusobna intimnost, za vrijeme sna, na neki misteriozan način porasla.

– Ne ... gledala sam te.

Časkom zašutje, a zatim nastavi:

– Moram te zamoliti za jednu uslugu... mogu li se pouzdati u tebe?

– Kakvo je to pitanje?

– Htio bih te zamoliti da mi učiniš jednu uslugu, da u svojoj kući zadržiš jedan paket koji ću ti donijeti... kasnije ću taj paket uzeti, ali ću ti, možda, donijeti drugi.

U drugoj prilici bila bih svakako pokazala izvjesnu radoznalost za te pakete, ali mi je tada bilo naročito stalo do njega i do naših odnosa. Pomislih da mi se tako pruža prilika da ga ponovo vidim, da treba da ga zadovoljim što je moguće više, da bi se on, kad bih mu postavila kakvo pitanje, mogao da pokaje i povuče svoj prijedlog.

– Ako samo to želiš!

Šutio je dosta dugo, kao da razmišlja, a zatim me upita:

– Pristaješ li, dakle?

– Već sam ti rekla da pristajem.

– A zar te ne interesira da doznaš što ima u tim paketima?

– Ako ne želiš da mi to kažeš – odgovorih nastojeći da se pokažem ravnodušnom – znači da postoje izvjesni razlozi... i zato te ništa i ne pitam.

– Ali bi u paketima moglo da bude i nešto opasno po tebe ... Što znaš.

– Ništa za to!

– Mogle bi biti u njima ukradene stvari – nastavi ležeći nauznak, očiju punih neke naivne i vesele svjetlosti – mogao bih ja biti neki kradljivac.

Sjetih se Sonconja, koji je bio ne samo lopov već i zločinac, sjetih se svojih krađa, pudrijere, marama, pa mi je bilo čudno što on hoće da se prikaže kao lopov preda mnom, jer sam ja stvarno bila kradljivica, a i živjela sam među kradljivcima. Pomilovah ga i rekoh mu nježno:

– Ne, ne možeš ti biti lopov. . . !

On se namršti. Njegovo samoljublje bilo je uvijek budno i zato su ga mogle da uvrijede čak i najčednije i sasvim nepredviđene riječi.

– Zašto? Zašto ja ne bih mogao da budem lopov?

– Sudeći po tvom licu ... dakako sve je moguće...ali ti nikada ne izgledaš tako.

– Zašto? Kakvo je moj e lice?

– Kakav si ti, takvo ti je i lice... mladić iz dobre porodice, student...

– Ja sam ti, doduše, rekao da sam student... ali bih mogao da budem i nešto drugo... kao što stvarno i jesam.

Sad se više nisam, na njega obazirala. Razmišljala sam o tome kako ni moje lice ne odaje da sam kradljivica, pa ipak sam to bila. Bila sam obuzeta silnom željom da mu to kažem. Na to me je podsticalo i njegovo čudno držanje. Uvijek sam smatrala da krasti znači učiniti nešto što je za osudu, a sada se evo našao neko ko ne samo da to ne osuđuje već u tome nalazi čak i nešto pozitivno. To je za mene bilo sasvim neshvatljivo. Oklijevala sam

trenutak a zatim mu reko:

– U pravu si.... Nisi lopov, u to sam uvjerena, a što se tvog lica tiče, po njemu bi mogao da budeš, lice nam ne odaje uvijek kakvi smo ... liči li, na primjer moje lice na lice kradljivice?

– Ne – odgovori on ne gledajući me.

– Međutim – reko mirno – ja sam ipak kradljivica.

– Zaista?

– Zaista.

– A Što si ukrala?

– S komode, gdje sam je bila ostavila, uzeih svoju torbicu, izvadih iz nje pudrijeru i pokazan mu je. – To sam ukrala u jednoj kući u kojoj sam bila prije izvjesnog vremena... a neki dan, u jednoj trgovini ukrala sam svilenu maramu pa je dala majci.

Ja mu sve to nisam bila otkrila iz neke sujete. Na to me u stvari bila natjerala želja za mašim međusobnim zbliženjem, za izvjesnim jedinstvom u pogledu naših osjećaja, jer, konačno, u nedostatku nečeg boljeg, i priznanje izvjesnog zločina može da dovede do zbliženja i da probudi osjećaje ljubavi. Vidjeh ga kako se uozbiljio i kako me zamišljeno posmatra i odjednom se uplaših da će me osuditi, da možda više neće htjeti da me vidi. Brzo dodadoh – Ali nemoj misliti da sam zadovoljna što sam ukrala... – čak sam odlučila da vratim pudrijeru ... maramu ne mogu da vratim, ali sam se pokajala i odlučila da to više neću učiniti.

Kad to reko u njegovim očima ponovo zasja ono njegovo lukavstvo. Pogleda me i odjednom prasnu u smijeh. Zatim me uhvati za ramena i počeo da me golica ponavljajući:

– Ti si kradljivica... kradljivica... ti si kradljivica ... kradljivica.

Ponavljao je to s izvjesnom sarkastičnom ljubaznošću, tako da nisam znala da li da se vrijeđam ili da se osjećam polaskanom. Moram ipak reći, da me ta njegova žestina u izvjesnom smislu uzbuđivala... da mi se sviđala. Bilo je to svakako bolje od one njegove krajnje pasivnosti. Zato sam se i ja smijala, previjajući se čitavim tijelom, ne podnosim golicanje a on me je perversno golicao prstima ispod pazuha. Pa ipak, mada sam se previjala i do suza smijala, vidjela sam da mu je lice, dok me je gotovo nemilosrdno posmatrao, čitavo vrijeme bilo ostalo mračno i zamišljeno. Odjednom prestade naglo isto kao što je bio i započeo, leže nauznak i reče:

– Ali ja nisam lopov... zaista nisam ... i u onim paketima ne nalaze se nikakve ukradene stvari.

Primijetih da je silno želio da mi kaže Što ima u onim paketima i ujedno shvatih da je to za njega bilo, suprotno nego za mene, u prvom redu

pitanje taštine. Ta se taština u osnovi nije mnogo razlikovala od taštine koja je bila natjerala Sonconja da mi otkrije svoj zločin. Bez obzira na sve razlike, kod muškaraca postoje i izvjesne zajedničke osobine: kad se nalaze u društvu žene koju vole, ili s kojom su bar u ljubavnom odnosu, oni uvijek nastoje da istaknu svoju muškost, i to u vidu energičnih i opasnih podviga koje su izvršili ili se spremaju da ih izvrše. Rekoh blago:

– Ti u stvari goriš od želje da mi kažeš Što se nalazi u onim paketima.

Uvrijedio se:

– Ti si glupa... nije mi nikako stalo do toga... ali ti moram reći što oni sadrže, jer samo tako možeš da se odlučiš hoćeš li ili nećeš da mi učiniš tu uslugu... dakle, u tim paketima nalazi se propagandni materijal.

– Što to znači?

– Pripadam grupi ljudi – stade mi objašnjavati polako – koja ne voli, da tako kažem, sadašnji režim... koja ga u stvari mrzi pa bi htjela da bude što prije oboren... u paketima se nalaze ilegalni leci, otkucani na mašini, u kojima objašnjavamo zašto sadašnji režim ne valja i kako bismo ga mogli srušiti.

Nikada se nisam bavila politikom. Za mene, a vjerujem i za tolike druge, pitanje režima nije uopće interesantno. Sjetih se Astarite i njegovih aluzija u vezi s politikom. Uplaših se i uzviknuh:

– Pa to je zabranjeno... to je opasno.

Pogleda me s primjetnim zadovoljstvom. Najzad sam mu ipak bila rekla nešto što mu se svidjelo i što je laskalo njegovu samoljublju. On potvrdi moje riječi pretjerano ozbiljno:

– Zaista je opasno... od tebe sad zavisi hoćeš li ili nećeš da mi učiniš tu uslugu.

– Pa ja to nisam rekla zbog sebe – odgovorih živahno – rekla sam to zbog tebe; ako sam samo ja u pita nju, pristajem.

– Pazi – ponovo me upozori – stvar je zaista opasna .. . ako ih pronađu, zatvorit će te.

Pogledah ga. Moji osjećaji izbiše odjednom neobuzdanom snagom, samo ne znam da li zbog njega ili zbog nečega drugoga što mi je tada bilo još nejasno: oči mi se napuniše suzama i jedva promucalo:

– Zar ne shvaćaš da mi nije nimalo do toga stalo? Otići ću u zatvor... i tada? – zatresoh glavom i niz lice mi potekoše suze. On se tome začudi pa me upita:

– A zašto plačeš?

– Oprosti mi – rekoh – zaista sam glupa... ne znam ni sama zašto plaćeni... možda zato što hoću da shvatiš koliko te volim i što sam spremna

da za tebe sve učinim.

Tada mi još nije bilo jasno da mu ne smijem govoriti o svojoj ljubavi. Poslije tih mojih riječi desilo se ono što se kasnije toliko puta dešavalo: na njegovu se licu ocrtala neka čudna zabuna, nešto ga je udaljavalo od mene i on odvрати pogled od mene i reče brzo:

– Dakle, sve je u redu. .. kroz tri dana donijet ću paket, sporazumjeli smo se... a sad moram ići, već je kasno.

Rekavši to skoči s kreveta i počeo se brzo oblačiti, ja ostadoh tamo gdje sam bila, na krevetu, sa svojim uzbuđenjem i sa svojim suzama, gola i donekle postidjena, ne znam da li zbog toga što sam bila gola ili što sam plakala.

S poda, gdje je u onoj žurbi bilo palo, podiže odijelo li obuče ga. Zatim priđe vješalici, skide ogrtač, obuče ga približi mi se. Reče mi s onim svojim naivnim i privlačnim osmijehom koji mi se toliko svidao:

– Ded, pipni.

Pogledah i vidjeh da mi pokazuje nešto tvrdo u džepu svog ogrtača.

– Što je to? – upitah ga ne shvaćajući o čemu se radi.

On se zadovoljno nasmiješi, zavuče ruku u džep i, gledajući me uporno, izvuče polako ali ne sasvim, velik crni revolver.

– Revolver – uzviknuh – Što će ti to?

– Nikad se ne zna – odgovori – uvijek može da zatreba.

Ostadoh u nedoumici, nisam znala što da mislim, a i on mi ne dade za to vremena. Pošto stavi ponovo oružje u džep, sagnu se, dotaknu, usnama moje usne i reče:

– Dakle, sporazumjeli smo se doći ću kroz dva dana.

Ja se još nisam bila snašla od iznenađenja kad je izišao.

1 Kasnije sam više puta razmišljala o tom našem prvom ljubavnom susretu i gorko sam sebe prekoravala što nisam umjela da predvidim opasnosti kojima ga je izlagala njegova politička strast. Istina, ja nisam nikada na njega mogla da utičem, ali sam bar mogla, da sam znala ono što sam tek kasnije doznala, da ga posavjetujem, a kad savjeti ne bi koristili, da budem uz njega, i to svjesno odlučno. Ja sam svakako bila kriva što nisam tako postupila, odnosno, kriva, jer je ono zavisilo od uslova moga života. Kao što sam već rekla, nikada se nisam bavila politikom, niti sam se u politiku razumijevala, pa sam smatrala da ona nema nikakve veze s mojom sudbinom, kao da se politički događaji nisu odigravali oko mene, već naprosto na nekoj drugoj planeti. Čitajući novine, preskakala sam, prvu stranu s političkim vijestima, koje me nisu zanimale, čitala sam kriminalnu kroniku, u kojoj je, u pojedinim događajima i pojedinim zločinima, moj

mozak nalazio izvjesnu građu za razmišljanje. Moj je položaj u stvari bio vrlo sličan položaju onih prozračnih životinjica koje žive, kako kažu, gotovo u potpunoj tami, zakopane na dnu mora pa ne znaju ništa o onome, što se dešava na površini, na svijetu i na suncu. Politika je, kao uostalom i mnoge druge stvari kojima ljudi, kako mi izgleda, pripisuju velik značaj. stizala do mene s jednog višeg i nepoznatog svijeta, i to slabije i nejasnije nego što stiže svjetlost do tih jednostavnih životinjica na dno njihovih podmorskih skrovišta.

Pa ipak nisam bila samo ja kriva pa ni moje neznanje što nisam postupila kako je trebalo, bio je kriv i on, njegova lakomislenost i njegova taština. Da sam osjetila da on, kao što je stvarno bilo, ima i nešto drugo osim taštine, možda bih i ja bih drukčije postupila i možda bih se bila primorala, mada ne znam kakav bi bio uspjeh, da shvatim i upoznam ono što nisam znala. Na tom mjestu hoću da istaknem i nešto drugo, što je svakako doprinijelo da sam se tako ravnodušno ponijela, naime, činjenicu da je on, i to u nekom napola šaljivom tonu, više igrao nekakvu ulogu nego što je ozbiljno postupao, izgledalo mi je kao da je on, dio po dio, izgrađivao neki svoj idealni lik, u koji je međutim vjerovao samo do izvjesne mjere, i da je neprestano i gotovo mehanički nastojao da svoje postupke saglasi s tim likom. Ta vječna komedija doimala se kao neka igra u kojoj je on potpuno dominirao. To je, međutim, kao što se i dešava u igri, smanjivalo ozbiljnost onoga što je radio, a u isto vrijeme sugeriralo lažan osjećaj sigurnosti, osjećaj da za njega ništa nije nepopravljivo i da će mu, u posljednjem trenutku, čak i u slučaju poraza, njegov protivnik u igri nadoknaditi gubitak i pružiti mu ruku. Možda se on, kao što se to dešava dječacima koji su zbog svog neobuzdanog instinkta skloni da se šale sa svim i svačim, zaista samo igrao, ali se njegov protivnik, kako će se kasnije vidjeti, nije šalio. Eto zašto se on, kad je partija bila odigrana, razoružan i nespreman, našao u smrtnom zagrljaju.

O svemu tome, kao i o mnogim drugim stvarima, a to je na žalost bilo mnogo tužnije, ali isto tako i nerazumno, razmišljala sam tek mnogo kasnije. Ali tada, čini mi se da sam to dovoljno objasnila, sumnja da bi oni paketi na bilo koji način mogli da utiču na naše odnose nije mi uopće padala na pamet. Bila sam zadovoljna što. se vratio, što ću moći da mu učinim izvjesnu uslugu i što mi se tako u isto vrijeme pružala sigurna mogućnost da ga ponovo vidim. Za mene su postojala samo ta dva zadovoljstva. Sjećam se da sam – kad sam primijetila da sasvim neodređeno i kao u snu razmišljam o čudnoj usluzi za koju me je zamolio – odjednom zatresla glavom, kao da sam htjela da kažem: – Djetinjarija– i počela da razmišljam o drugim stvarima.

Uostalom, ja sam se osjećala tako sretna da ne bih bila mogla da razmišljam
ni da sam htjela o ozbiljnijim stvarima

Izgledalo je kao da je sve krenulo najboljim putem: Đakomo se bio vratio, a ja sam u isto vrijeme bila pronašla mogućnost da sobaricu, koja je bila nepravedno okrivljena, oslobodim zatvora, a da nisam morala da zauzmem njeno mjesto. Pošto je Đakomo, nakon svog povratka, bio otišao, proveдох bar dva sata uživajući u svojoj sreći. Uživala sam: kao što ponekad uživamo u nekom nakitu ili u drugom kakvom dragocjenom predmetu koji tek odnedavna posjedujemo, to jest čudeći se, ne shvaćajući, što ipak ne isključuje duboko zadovoljstvo. Zvona koja su zvonila na večernje trgoše me iz tog slatkog razmišljanja. Sjetih se Astaritina savjeta, sjetih se da treba što hitnije da pomognem jednoj ženi da izađe iz zatvora. Obukoh se i žurno iziđoh.

Zimi, kad su dani kratki, pa smo čitavo jutro i rane popodnevnе sate kod kuće sami sa svojim mislima, prijatno je izići i hodati ulicama u centru grada, tamo gdje je saobraćaj najživlji, gdje je gomila prolaznika najgušća, gdje su trgovine pune svjetlosti. Na svježem i čistom zraku, u buci, gužvi, u bljesku gradskog života, glava postaje bistrija, duša slobodnija, osjećamo radosno uzbuđenje, radosnu opojnost, kao da su sve teškoće odjednom nestale i nama upravo i ne preostaje ništa drugo nego da se skitamo kroz gomilu, laki, bezbrižni i zadovoljni što možemo da pratimo prolazne utiske kojima ulični prizori ispunjavaju našu dokolicu. Tokom tih nekoliko trenutaka, zaista nam izgleda da su nam, kako kaže kršćanska molitva, svi naši dugovi oprošteni, i to bez naše zasluge, jedino na osnovu neke opće misteriozne naklonosti. Razumije se da nam naše duševno raspoloženje mora omogućiti da se osjećamo sretnima ili bar zadovoljnima, jer gradski život, u protivnom slučaju može da pravi samo mučni utisak ništavna i besmislena kretanja. Ali ja sam toga dana, kao što rekoh, bila sretna. To sam naročito bila osjetila kad sam se, stigavši u centar, uputila pločnikom kroz gomilu prolaznika. Znala sam da moram da odem u crkvu zbog one ispovijesti, ali možda baš zato što sam to sebi bila postavila kao cilj i što sam bila zadovoljna ukoliko sam sebi bila postavila baš taj cilj, ja se nisam žurila i nisam čak na to ni mislila. Išla sam polako iz jedne ulice u drugu, zaustavljajući se s vremena na vrijeme i razgledajući izloge. Da su me toga dana vidjeli oni koji su me poznavali, sigurno bi bili pomislili da namjeravam da lovim prolaznike, iako u tom trenutku nisam ni pomišljala na to. Da mi se koji muškarac dopao, možda bih mu bila dozvolila da me zaustavi, ali ne zbog novaca, već jedino zato što sam bila radosna i što sam bila prožeta onim

obiljem života. Međutim, onima koji su mi se toga dana, videći me kako posmatram izloge, približavali, zasipajući me uobičajenim frazama i ponudama voljni da me prate, ja nisam uopće odgovarala jer mi se nisu dopadali: kao da ne postoje, nisam se na njih uopće osvrkala pa sam produžavala dalje pločnikom onim svojim uobičajenim, svečanim i nemarnim korakom.

Idući tako, sretna i rasijana, iznenadih se kad ugledah crkvu u kojoj sam se bila ispovijedila poslije izleta u Viterbo između kinematografskih oglasa i izloga punih čarapa, osvijetljenih blistavim svjetlom, barokno pročelje crkve – utonulo u tamu, izvedeno u vidu zaklona u nekom udubljenju ulice, s visokim čeonim zidom, na kom su se uzdizala dva anđela, prikazana u trenutku kad sviraju trube, a išarano ljubičastim odsjajima svjetleće reklame s jedne susjedne kuće – ličilo mi je na potamnijelo i izbrazdano lice starice koja mi je, između osvijetljenih lica prolaznika, davala znak i zvala me povjerljivo, zaklanjajući se za svoj ogromni šal. Sjetih se lijepog ispovjednika Francuza, oca Elije, prema kome sam bila osjetila snažnu naklonost i učini mi se da će njemu najlakše poći za rukom da vrati pudrijeru, jer je on bio ne samo svjetski čovjek već i mlad i inteligentan, sasvim drukčiji nego drugi svećenici. Smatrala sam, osim toga, da mi neće biti tako teško da njemu ispovijedim sve one strašne i bestidne stvari koje su mi tištale dušu, jer me je on već donekle poznao.

Popeh se uz stepenice, pomakoh zavjesu koja je visila na ulazu i, pošto razvezah maramu na glavi uđoh u crkvu. Dok sam umakala prste u svetu vodicu, iznenadi me figura uklesana oko škropionice. Bila je to gola žena, koja je, vjetrom raspletene kose i uzdignutih ruku, bježala pred nekom odvratnom aždajom s kljunom kao u papige. Aždaja je stajala uspravno na stražnjim šapama, kao kakav čovjek. Učini mi se da u toj ženi prepoznajem samu sebe: i ja sam bježala pred istom takvom aždajom, i ja sam se, kao i ta žena vrtjela u krugu, samo što se meni ponekad dešavalo da nisam bježala, već sam željno i veselo progonila ružnu aždaju. Od škropionice okrenuh se prema crkvi, ali mi se učini da se nalazi u istom onom neredu, u istom onom mraku i u istoj onoj bijedi kao kad sam je posljednji put posjetila. Kao tada i sada je sve bilo utonuto u mrak, osim glavnog oltara na kojemu su, oko raspeća, gorjele gusto postavljene svijeće i treperilo svjetlo mesinganih i srebrnih svijećnjaka. Osvijetljena je bila i kapela posvećena Gospi, u kojoj sam se bila pomolila s tako dubokim i varljivim povjerenjem. Dva crkvenjaka pe!i su se po ljestvicama i vješah na glavni arhivav neko crveno crkveno ruho sa zlatnim resama, ispovjedaonica oca Elija bila je zauzeta pa sam klekla pred glavni oltar, pored jedne od onih mnogobrojnih rasturenih

slamnatih stolica. Nisam bila uzbuđena, ali sam željela da se što prije oslobodim pudrijere. Ta moja nestrpljivost bila je naročitog karaktera, u njoj se odražavala veselost, zadovoljstvo, a u izvjesnoj mjeri i ona taština koju osjećamo kad smo odlučili da izvršimo neko dobro djelo o kome smo dugo razmišljali i koje smo dugo priželjkivali. Međutim, kako sam to često zapažala, ta nestrpljivost, koja potiče iz našeg srca i neće da zna za savjete razuma, kompromituje na kraju dobro djelo i nanosi često veću štetu od ma kakvog razumnijegA ponašanja.

Čim primijetih da se osoba koja se ispovijedala podigla i udaljila, odoh pravo do ispovjedaonice, klekoh i, ne čekajući da mi ispovjednik bilo Što kaže, rekoh žurno:.

– Oče Elija, ja nisam došla da se ispovijedam, kao što se to obično ovdje čini... ja sam došla da vam kažem nešto, veoma ozbiljno i da vas zamolim za jednu uslugu, koju mi vi, uvjerena sam, nećete odbiti.

S druge strane rešetke ispovjednik me pozva sasvim tihim glasom. Bila sam toliko uvjerena da se tamo nalazi otac Elija, da mi se gotovo učini da iznad one tamne, izbušene pločice vidim njegovo lijepo i smireno lice. Osjetih veliko uzbuđenje, duboko povjerenje i pobožnost. imala sam osjećaj da mi duša hoće da se oslobodi tijela i da, potpuno naga, sa svim svojim mrljama koje su se jasno isticale, klekne na one stepenice, pred onu rešetku. Uistinu mi se časkom učini da sam samo duša bez tijela, slobodna, stvorena od zraka i svjetla, kao što kažu da to biva poslije smrti. A učini mi se da se i otac Elija, da se i njegova duša, koja je bila neizmjereno svjetlija od moje, oslobodila tamnice svoga tijela, da je pred njom iščezla i rešetka, i stijene, i tama ispovjedaonice i da on stoji pored mene, okružen zaslijepljujućim svjetlom i pruža mi utjehu. Možda bismo takav osjećaj morali imati uvijek kad se ispovijedamo, ali mene je tada prvi put sasvim obuzeo.

Počeh da govorim zatvorenih očiju, naslanjajući čelo na rešetku. Rekoh sve. Rekoh sve što se odnosilo na moj zanat, na Đina, na Astaritu i na Sonconja, a najzad i na zločin. Rekoh svoje ime, Đinovo, Astaritino i Sonconjino. Rekoh gdje su izvršeni krađa i zločin i gdje stanujem. Svata lica opisah fizički. Ne znam Što me je na to bilo nagnalo. Možda sam postupila pod istim onim nagonom koji primorava nemarnu domaćicu da konačno dovede u red vlastitu kuću, pa se ne smiruje dok ne očisti i posljednji trun prašine, posljednju pahuljicu koja se nalazi ispod namještaja ili negdje u uglu. I zaista, što sam duže govorila i sve točnije i detaljnije iznosila pojedinosti svoje priče, sve više mi se činilo da se moja duša oslobađa tereta pa sam iza toga laka i čista.

Stalno sam govorila istim razboritim i mirnim glasom. Ispovjednik me

je slušao bez ijedne riječi, ne prekidajući me sve do kraja. Kada zašutjeh časkom zavlada tišina, a onda odjednom čuh kako mi neki strašan, tih kao medom zaslađen laskav glas govori: – Strašne si mi i grozne stvari ispričala, kćeri moja, ne mogu gotovo da vjerujem da je sve to istina ... ali dobro si učinila što si se ispovjedila ... učinit ću za tebe sve što bude u mojoj moći.–

Bilo je prošlo mnogo vremena otkako sam se u toj– crkvi prvi i jedini put ispovjedila. U zadovoljstvu, kojim me je ispunjala moja dobrota združena s taštinom, gotovo sam bila zaboravila jednu karakterističnu i privlačnu pojedinost: francuski izgovor oca Elije. Međutim, svećenik koji mi je sada govorio imao je naglasak za koji se nije moglo reći da pripada nekom određenom kraju, ali je svakako bio talijanski, i to one naročite vrste glupa čovjeka, svojstven mnogim svećenicima. Odjednom shvatih da sam se prevarila i osjetih kako me prožima izvjestan studen osjećaj, kao kad čovjek ispruži ruku da uzabere lijep cvijet, pa umjesto cvijeta, odjednom osjeti kako su se njegovi prsti dotakli hladne i drhtave zmijske kože.

Neprijatno iznenađenje što se nalazim pred drugim ispovjednikom a ne pred onim kojega sam željela, osjetih u svojoj duši gnušanje izazvano onim dvoličnim i laskavim glasom. Ipak nađoh u sebi toliko snage da promucah:

– Jeste li vi otac Elija?

– On glavom – odgovori nepoznati svećenik – zašto? Jesi li još koji put dolazila ovamo?

– Da. Jednom.

Svećenik časkom zašutje, a zatim nastavi.

– Sve što i si rekla trebalo bi ispitati tačku po tačku ... tu se ne radi o jednoj, već o mnogim stvarima, a neke se tiču samo tebe, a neke opet drugih lica. Ukoliko se ono što si mi rekla tiče tebe, da li ti je jasno da si teško zgriješila?

– Jasno mi je – rekoh jedva čujno.

– Da li se kaješ?

– Kajem se.

– Ako se zaista iskreno kaješ – nastavi govoreći tonom povjerljivog i očinskog ćaskanja – ti, naravno, možeš da se nadaš da će ti grijesi biti oprošteni . . . ali, na žalost, ti nisi sama... ima i drugih, postoje krivice i zlo ; čini i drugih lica . . . tebi je poznat strašan zločin .. ubijen je jedan čovjek, i to na užasan način ... zar te tvoja savjest ne goni da odaš ime zločinca kako bi taj bio kažnjen po zasluži?

Sugerirao mi je, dakle, da prijavim Sonconja. Ne kažem da on kao svećenik nije bio u pravu, ali njegov prijedlog, izgovoren na onaj način, onim glasom i u tom tre nutku, samo poveća moju sumnju i moj strah.

– Ako kažem ko je to uradio – promucah – onda će i mene za tvoriti.

– Ljudi, kao i bog – odgovori odmah svećenik – umjet će da pravedno ocijene tvoju žrtvu i tvoje pokajanje ... zakon, osim kazne, zna i za oprostaj... ali u: zamjenu za izvjesnu patnju, tako blagu u poređenju s agonijom žrtve, ti ćeš doprinijeti da se uspostavi pravda koja je na tako strašan način povrijeđena... ah, zar ti ne čuješ glas žrtve koja od svog ubice uzalud moli milost?

I tako on nastavi da me nagovara, birajući pažljivo i ne bez izvjesnog zadovoljstva riječi iz zbirke fraza, svojstvenih njegovu pozivu. Ja sam, međutim, imala samo jednu, gotovo histeričnu želju, naime da što prije odem žureći se, rekoh:

– Što se tiče prijave, o tome ću još razmisliti ... doći ću sutra opet i saopćit ću vam Što sam od lučila ... hoću li vas sutra naći?

– Svakako, i to u svako doba.

– Onda dobro – rekoh zbunjeno – a sad vas ništa drugo ne molim nego da predate ovaj predmet. – Zašutjeh, a on me, poslije kratke molitve, ponovo upita da li sam se zaista pokajala i da li sam zaista odlučila da promijenim svoj način života. Dobivši potvrđan odgovor, da de mi oprost od grijeha. Prekrstih se i iziđoh iz ispovjedaonice. U tom istom trenutku otvori i on vratašca i stade preda me. Njegov izgled potvrdi strah, koji je u meni bio izazvao njegov glas. Bio je malen, ali je imao veliku glavu, nagnutu na jednu stranu, kao da mu je vrat ukočen. Nisam imala ni vremena da ga dobro pogledam, toliko mi se žurilo da što prije odem i tako je bio strašan utisak koji je on bio napravio na mene. Nazreh neko lice koje nije bilo ni crnomanjasto ni žuto, s velikim blijedim čelom, očima udubljenim i gotovo neprimjetnim u očnim dupljama, s plosnatim nosom i širokim nosnicama, s ogromnim bezobličnim ustima i plavkastim i vijugavim usnama. Vjerojatno nije bio star, bio je prosto čovjek bez određenih godina.

Ruku prekrštenih na grudima i mašući glavom reče žalostivim glasom:

– Zašto kćeri moja, nisi ranije došla? Ko liko bi strašnih stvari bila izbjegla.

Poželjeh da mu kažem ono što sam mislila, naime: kamo sreće da nikada nisam ni došla, ali se savladah i, pošto iz torbice izvadih pudrijeru, stavih mu je u ruku rekavši mu iskreno:

– Molim vas, predajte je što prije, ne mogu da vam kažem koliko me muči pomisao što se ona jadnica mojom krivnjom nalazi u zatvoru.

– Još danas – odgovori pritiskujući pudrijeru na grudi kao da se preklinje, i mašući tužno glavom.

Zahvalih mu tihim glasom i, pošto ga nijemo pozdravih iziđoh brzo iz

crkve. On ostade tamo gdje je bio, pored ispovjedaonice, držeći i dalje ruke na grudima i mašući glavom.

Kada iziđoh na ulicu, pokušah da što hladnokrvnije razmislim o svemu što mi se bilo desilo. Oslobodivši se onog neposrednog straha, shvatih da se u stvari plašim svećenika, da se bojim da ne pogazi tajnu ispovijesti, pa pokušah da samoj sebi objasnim razloge svog straha. Znala sam, što svi znaju, da je ispovijest tajna i da je kao takva neprikosnovenjena. Znala sam i to da je gotovo nemoguće da svećenik, pa bio i najpokvareniji, oda tajnu. Bojala sam se, međutim, s obzirom na onaj njegov savjet da prijavim Sonconju, da bi on mogao uzeti na sebe, ukoliko ja to ne učinim, da otkrije policiji izvršioca zločina u ulici Palestro. Naročit strah u meni izazva njegov glas i njegov izgled, pa sam se bojala i najgoreg. Ja sam više osjećajno nego misaono stvorenje, a osim toga, ja instinktivno osjećam opasnost kao i neke životinje. Svi razlozi, koje je moj razum usvajao da bih se umirila, izgledali su mi sasvim ništavni pred tim mojim instinktivnim predosjećanjem.

– Istina je da je tajna ispovijesti nepovrediva, – razmišljala sam – ali bi ipak samo čudo moglo spriječiti onog svećenika da ne prijavi i Sonconja i mene i sve druge.

Još je jedna činjenica bila doprinijela tome da sam osjećala kako mi prijeti neka tajanstvena opasnost, naime: zamjena mog prvog ispovjednika drugim. Bilo mi je jasno da onaj fratar Francuz nije bio otac Elija, iako je on bi saslušao moju ispovijest u ispovjedaonici koja je bila označena tim imenom. Pitala sam se: a ko je on? Kajala sam se što se o tome nisam raspitala kod oca Elija, ali sam se isto tako bojala da mi taj ružni svećenik odgovori da on o njemu ništa ne zna, potvrđujući tako karakter vizije, koju je u mojoj, duši sve više poprimao lik mladog fratra. !;zaista mi je on ličio na neko priviđenje, ne samo zbog toga što se toliko razlikovao od drugih svećenika nego i zbog načina kako se bio pojavio u mom životu i zatim iščezao iz njega. Bila sam došla čak do toga da posumnjam da sam ga ikada vidjela, odnosno da sam ga vidjela kao čovjeka od krvi i mesa; načas pomislih čak da mi se on samo prividio, u nekoj halucinaciji.

Na tu sam pomisao bila došla zbog toga što sam sada bila otkrila da je on ličio na Krista, i to upravo Krista kako ga obično prikazuju na svetim slikama. Ali, ako je to bilo točno i ako mi se u trenutku bio prikazao sam Krist i slušao moju ispovijest, onda je njegova zamjena u liku tog gnusnog i prljavog popa predstavljala koban predznak. Ako ništa drugo, onda je to ukazivalo na to da me se u trenutku mog najvećeg bola vjera odricala. Bilo je isto kao kad bismo u čeličnoj kasi, umjesto zlatnog novca, koji smo u njoj čuvali za teške dane, pronašli prašinu, paučinu i izmet pacova.

Vratih se kući s predosjećajem neke nesreće koja je morala da se izrodi iz moje ispovijesti i odmah, bez večere, legoh u krevet, uvjerena da će to biti posljednja noć koju ću provesti kod kuće prije nego što me zatvore. Međutim, sad više nisam osjećala nikakav strah, a ni želju da izbjegnem svojoj sudbini; pošto minu prvi strah, koji osjetih zbog izvjesne, svim ženama zajedničke nervne slabosti, u mojoj duši zavlada ne samo ravnodušnost, već i želja da prihvatim sudbinu koja mi je prijetila. Uživala sam čak u misli da ću se potpuno srozati i tako doseći posljednji stepen očajanja. Činilo mi se da me ta golema nesreća u izvjesnom smislu čak i štiti, tako da sam sada s izvjesnim zadovoljstvom mislila da me, osim smrti, koje se sada također nisam plašila, ništa gore ne može da zadesi idućeg dana očekivala sam uzalud posjetu policije. Prođe čitav taj dan, a prođe i slijedeći, a da se ništa ne desi što bi bilo moglo da opravda moja predviđanja. Čitavo to vrijeme nisam izlazila iz kuće, pa ni iz svoje sobe, ali sam se najzad bila umorila razmišljajući o posljedicama svoje nesmotrenosti. Ponovo počeh da mislim na Đakoma. Željela sam da ga bar još jednom vidim prije nego sto će svećenikova prijava, koju sam i dalje smatrala za nešto neminovno, pokazati svoje rezultate. Trećeg dana pred večer, gotovo ne razmišljajući, digoh se iz kreveta, pažljivo se obukoh i iziđoh iz kuće.

Zнала sam Đakomovu adresu. Za dvadesetak minuta već sam bila pred njegovom kućom. Međutim, kad sam već htjela da uđem u kapiju, sjetih se da ga nisam obavijestila da ću ga posjetiti i u isti čas osjetih izvjestan stid. Uplaših se da me neće ljubazno dočekati, da će me prosto otjerati. Usporih korak, i sva očajna zaustavih se pred jednom radnjom, pitajući se ne bi li bilo bolje da se vratim i sačekam dok se on sam ne odluči i dođe da ime posjeti. Bilo mi je jasno da moram biti, naročito u prvo vrijeme naših odnosa, naročito obazriva i pronicljiva i da mu nipošto ne smijem pokazati da sam toliko u njega zaljubljena da ne mogu da živim bez njega. Ali opet mi je bilo suviše teško da se vratim, već i zbog toga što sam bila uznemirena svojom ispovijesti pa sam osjećala potrebu da ga vidim, ako ni zbog čega drugog, a ono bar da se malo oslobodim svojih briga. Pogled mi pade na izlog radnje pred kojom sam se nalazila. U njemu su bile izložene kravate i košulje. Odjednom se sjetih da bih mu mogla kupiti novu kravatu u zamjenu za njegovu koja je bila već sasvim otrcana. Kad je neko zaljubljen, onda pamet više ne rasuđuje kako treba. Pomislih da bih mogla kao izgovor za svoj posjet navesti poklon kravate, a ne primijetih da je baš taj poklon potvrđivao podređen i čeznutljiv karakter mojih osjećaja prema njemu. Uđoh u radnju i, nakon dugog odabiranja, kupih sivu kravatu s crvenim prugama, najljepšu i najskuplju. S pomalo indiskretnom ljubaznošću prodavača koji nastoji da

utiče na kupca, trgovački pomoćnik me upita da li je osoba kojoj je kravata namijenjena plava ili crnomanjasta.

– Crnomanjast je – odgovorih polako. Odmah primijetih da sam riječ – crnomanjast – izgovorila nekim naročito nježnim glasom pa sam uz to i pocrvenjela, jer sam pomislila da je pomoćnik zapazio taj moj ton.

Udovica Medoiagi stanovala je na četvrtom katu neke stare i tužne palače čiji su prozori gledali na Lungotevere. Popeh se uz stepenice i, ne predahnuvši, pozvoniti na vratima, skrivenim u mraku. Vrata se odmah otvoriše, ana pragu se pojavi Đakomo.

– A, to si ti – reče iznenađeno.

Zacijelo je očekivao nekoga.

– Može li se?

– Da ... da... uđi.

Idući ispred mene, povede me iz mračnog predsoblja u salon, i tu je carovao mrak, i to zbog nekih čudnih prozora s okruglim staklima, koja su bila, kao u nekoj crkvi, išarana olovom i crvenom bojom. Nazreh mnoštvo crnog namještaja, s inkrustacijama od sedefa. Usred sobe se nalazio okrugao sto, a na njemu staromodni pribor za liker. Bilo je i nekoliko čilima, pa i jedna medveđa koža, već jako olinjala. Sve je bilo staro, ali čisto i uredno i kao konzervirano u onoj dubokoj tišini koja kao da je u toj kući od pamtivjeka carovala. Sjedoh na divan u dnu salona i upitah Đakoma:

– Da li si nekoga očekivao?

– Nisam ... nego zašto si došla?

Te riječi nisu zaista bile naročito ljubazne, ali mi se učini da se on ne ljuti, nego je iznenađen.

– Došla sam da te pozdravim – rekoh smiješeći se – imam naime, osjećaj da je to posljednji naš sastanak.

– Zašto?

– Uvjerena sam da će koliko sutra doći po mene i odvesti me u zatvor.

– U zatvor... Što kažeš?

U njegovu glasu i na njegovu licu razabiralo se izvjesno uzbuđenje. Shvatih da se uplašio za sama sebe, jer je možda bio pomislio da sam ga prijavila, ili bilo na koji drugi način kompromitirala, odavši njegovu političku aktivnost. Ponovo se nasmiješili i nastavih:

– Ne boj se... stvar se tebe nimalo ne tiče.

– Ne, ne – reče snašavši se odmah – samo ne mogu da shvatim, to je sve ... U zatvor? A zašto?

– Zatvori vrata i sjedi ovamo, – rekoh pokazavši mu divan.

On zatvori vrata i sjede pored mene. Ja sam mu onda sasvim mirno

ispričala historiju pudrijere, uključivši i moju ispovijest. Saslušala me pognute glave, ne gledajući me, grickajući nokte, što je kod njega bio znak da ga stvar interesira. Na kraju završih:

– Uvjerena sam da će me onaj pop nasamariti... Što ti misliš?

On mahnu glavom i reče, ne gledajući u mene već preda se, prema prozoru:

– Ne bi smio... ja uopće ne vjerujem ... nije dovoljno da svećenik bude ružan...

– Ah, da si ga samo vidio – rekoh živahno.

– Morao bi biti prava nakaza, da učini, nešto slično... doduše, svašta se dešava – dodade odmah smijući se.

– Ti misliš, dakle, da nemam čega da se plašim?

– Da ... utoliko više što ne možeš ništa da učiniš. Stvar ne zavisi od tebe.

– Kako to govoriš... čovjek se plaši, jer se plaši... to je jače od nas.

On odjednom napravi jednu od svojih nježnih kretnji, stavi mi ruku na vrat, prodrma me i reče:

– Pa ti se ne plašiš ... zar ne?

– Ta kažem ti da se plašim.

– Ne, ti se ne plašiš, ti si hrabra.

– Uvjeravam te da sam se mnogo uplašila tako da sam legla u krevet pa se dva dana nisam uopće digla.

– Da... a onda si došla k meni i sve si mi sasvim mirno ispričala... ti ne znaš Što znači strah.

– A Što sam mogla da učinim? – upitah ga smijući se i protiv svoje volje. – Ta valjda neću da kukam od straha.

– Ti se ne plašiš.

Odjednom zavlada tišina, a on me onda upita s nekim naročitim naglaskom u glasu koji me iznenadi:

– A taj, da ga tako nazovemo, tvoj prijatelj Sonconjo, kakav je to tip?

– Tip kakvih ima toliko – rekoh neodređeno. U tom trenutku nisam uopće znala Što bih mogla da kažemo Sonconju.

– Pa, kako izgleda... opisi ga.

– Zašto, hoćeš li da ga daš zatvoriti? – rekoh smijući se. – Ne zaboravi da će onda i mene zatvoriti. – Dodadoh: – Plav ... malen ... plećat... blijeda lica, plavih očiju ... ukratko, ništa naročito ... jedino što je kod njega vrijedno pažnje, to je njegova silna snaga.

– Snaga?

Da, kad ga čovjek vidi, ne može da vjeruje ... ali kad mu dodirneš

mišice, imaš utisak da su od čelika..

Primijetivši da me pažljivo sluša, ispričah mu događaj između Đina i Sonconja. Moju priču ne poprati nikakvim komentaram, ali me na kraju upita:

– A zar ti misliš da je Sonconjo izvršio zločin s predumišljajem hoću da kažem da ga je unaprijed pripremio i zatim izvršio potpuno hladnokrvno?

– Nikako – rekoh – on ne smišlja ništa unaprijed ... kad je Đina oborio na zemlju onom svojom pesnicom sigurno nije ranije ni jedan trenutak o tome razmišljao, a tako je bilo i sa zlatarom.

– A zašto j e onda to učinio?

– Tako... jer je to jače od njega on je kao ti gar... u jednom trenutku je dobar, ali već u idućem ispruži šapu, ko zna zašto.

Zatim mu ispričah čitavu hi storiju svojih odnosa sa Sonconjom, kako me je tukao i kako mi je u tami prijetio da će me ubiti, i završih rije čima:

– On na to ne misli... ali ga u izvjesnom trenutku savlada neka sila, jača od njegove volje... i onda je najbolje biti daleko od njega... uvjerena sam da je otišao zlataru, samo da bi mu prodao pudrijeru ali ga je zlatar uvrijedio, i on ga je ubio.

– Dakle, neka vrsta čovjeka zvijeri.

– Nazovi ga kako hoćeš ... možda se u njegovu slučaju radi – dodadoh nastojeći da samoj sebi objasnim osjećaj koji je u meni budilo Sonconjin ubilačko bjesnilo – možda se u njegovu slučaju radi o nekom nagonu kao što je onaj koji mene nagoni da te volim . . . Zašto te volim? Sam bog zna... zašto Sonconjo u izvjesnim trenucima osjeća nagon za ubijanjem? I to sam bog zna.. . čini mi se da za takve slučajeve ne postoji objašnjenje.

On je neko vrijeme razmišljao, a onda podiže glavu i upita:

– A Što misliš kakav nagon osjećam ja prema tebi? Misliš li da ja osjećam nagon da te volim?

Strašno se uplaših da će reći da me ne voli. Začepih mu usta rukom preklinjući ga:

– Zaboga... ne govori mi o svojim osjećajima prema meni.– Jer ne marim, da to doznam ... ne znam Što ti prema meni osjećaš, niti želim da to doznam ... meni je dovoljno što ja tebe volim.

On zatrese glavom i reče:

– Nije pametno što me voliš .. . trebalo bi da voliš čovjeka kakav je Sonconjo.

Zaista se iznenadih:

– Ta Što govoriš? Zločinca?

– Pa bio i zločinac ... ali koji osjeća nagone koje si maločas

spomenula.... Kao što osjeća nagon za ubijanjem, Sonconjo sigurno osjeća i nagone za ljubavlju... i to jednostavno, bez naročitog okolišenja... ja, međutim ...

Ne dadoh mu da završi, protestovah:

– Ali ti ne možeš da se usporediš sa Sonconjom ti si ono što jesi... a on je zločinac, nakaza... a zatim nije istina da bi on mogao osjećati nagon za ljubavlju ... takav čovjek ne može da voli.... za njega postoji samo čulno zadovoljstvo ... ja ili neka druga,, njemu je svejedno.

Izgleda da ga nisam uvjerila, ali ne reče ništa. Iskoristih taj trenutak šutnje i, ispruživši ruku, uvukoh prste u. njegov rukav, nastojeći da mu prodrem do miške.

– Mino – rekoh.

On se trže:

– Zašto me zoveš Mino?

– To je iz milošte, prema Đakomo... zar ne smijem?

– Ne ne ... možeš... samo, tako me zovu u po rodici to je sve.

– Zove li te tako i tvoja majka? – upitah ga i pustih mu ruku, a zatim mu uvukoh svoju ispod kravate i košulje, milujući ga po golim grudima.

– Da, tako me zove moja majka – nestrpljivo po tvrdi, a zatim reče nekim naročitim, pomalo prezirnim i sarkastičnim glasom: – Uostalom, nije to jedino što si mi ti rekla, a što mi govori i moja majka... u suštini vaša se shvaćanja u svemu podudaraju.

– Na primjer? – upitah. Bila sam uzbuđena, pa ga gotovo nisam ni slušala. Otkopčah mu košulju, nastojeći da doprem do njegova mršavog i privlačnog dječaćkog ramena.

– Na primjer – odgovori – kad sam ti rekao da se bavim politikom, odmah si uplašenim glasom uzviknula:

– Pa to j e zabranjeno... to je opasno– ... a to isto, takvim istim glasom, rekla bi mi i moja majka.

Laskala mi je pomisao da ličim na njegovu majku, prije svega zato što je u pitanju bila njegova majka, a zatim što sam znala da je njegova majka gospođa.

– Baš si glup – rekoh nježno – zar j e to nešto loše? Znači da te tvoja majka voli isto toliko koliko te i ja volim ... zaista je opasno, baviti se politikom... tako su eto zatvorili i jednog mladića kojeg sam poznavala, i evo, ima već dvije godine kako leži u zatvoru ... Čemu to vodi? Oni su ionako jači, čim mrdneš, strpaju te u zatvor... ja mislim da se i bez politike može vrlo dobro živjeti.

– Moja majka, moja majka – uzviknu on pobjedo nosno i sarkastično –

to isto kaže i. moja majka.

– Ja ne znam Što kaže tvoja majka – odgovorih – ali bez obzira Što ona kaže, uvjerena sam da ti uvijek govori samo ono što je u tvom interesu... trebalo bi da se maneš politike... ti nisi neki profesionalni političar... tisi student... student treba da uči.

– Studirati, diplomirati i onda osigurati sebi karijeru – prošapta kao da govori sam sa sobom.

Ne odgovorih mu ništa, već mu, približivši svoje lice njegovu, pružih usne. Poljubismo se i odmah se razdvojismo, izgledalo je kao da se je pokajao što me je poljubio jer me je gledao s izvjesnim izrazom napaćenosti i neprijateljstva. Uplaših se da sam ga uvrijedila što sam poljupcem prekinula njegov razgovor o politici i zato brzo dodadoh:

– Uostalom, radi kako znaš, ja se u tvoje stvari ne miješam... čak, ako želiš, kad sam već došla možeš mi dati onaj paket... ja ću ga sakriti kako smo se dogovorili.

– Ne, ne – odgovori brzo – ni govora, to ne dolazi više u obzir... ti si u prijateljskim odnosima s Astaritom ... da ga on pronađe ...

– Zašto? Zar je Astarita opasan?

– On je jedan od najgorih – odgovori on ozbiljno, lako bez naročite zlobe, osjetih neku pakosnu želju da na ljubazan način povrijedim njegove samoljublje.

– U stvari – primijetih nježno – ti nisi nikada imao namjeru da mi povjериš taj paket.

– A zašto bih ti bio tada o tome govorio?

– Tako, oprosti mi, nemoj da se vrijeđaš... ali ja mislim da si mi ti samo zato tako govorio, da bi se preda mnom pokazao u što boljem svjetlu ... da bi mi pokazao da se ozbiljno baviš onim što je zabranjeno, opasno.

On se razljuti, shvatih da sam ga pogodila u živac.

– Kakve su to gluposti – uzviknu – zaista si glupa. – Zatim se odjednom smiri i sumnjičavo upita: – Zašto ... koji te razlozi na vode da tako misliš?

– Ne znam – odgovorih s osmijehom na usnama – čitav tvoj način ... možda ti nisi svjestan toga... ali ne ostavljaš utisak da se radi o ozbiljnim stvarima.

On napravi smiješnu kretnju kao da govori sam sa sobom:

– Radi se, naprotiv, o veoma ozbiljnim stvarima – reče. Pri tom se diže i pružajući mršave ruke izrecitira sa zanosom i u uzvišenom tonu: – Oružje, ovamo oružje: sam ću se boriti, sam ću pasti.– Mahao je rukama i nogama, bio je komičan i ličio pomalo na marionetu.

Upitah ga:

– Što to ima da znači?

Ništa – odgovori – to je jedan stih. – iako je to bilo čudno, izgledalo je kao da je poslije tog uzbuđenja pao odmah u neko mračno mrtvilo. Ponovo sjede i reče sasvim iskreno:

– Pazi... radim tako ozbiljno, da se na dam da će me zaista zatvoriti... a onda će svi vidjeti da li se radi o ozbiljnim stvarima ili ne.

Pomilovah ga, obuhvatih mu lice rukama i rekoh:

– Kako imaš lijepe oči. – To je bilo točno, jer su mu oči bile zaista lijepe, nježne, velike, s izvjesnim dubokim i naivnim izrazom. Ponovo se uzbuđi, i brada mu zadrhta. Prošaptah: – Zašto ne idemo u tvoju sobu?

– Nemoj na to ni da misliš... moja se soba nalazi pored udovičine sobe... ona je po čitav dan u svojoj sobi, i osim toga, da bi mogla da pazi na hodnik, drži otvorena vrata.

– Onda idemo mojoj kući.

– Suviše je kasno ... ti stanuješ daleko... a usko treba da dođu neki moji prijatelji.

– Onda ovdje.

– Tj si luda

– Priznaj radije da se plašiš – nastavih uporno. Baviš se političkom propagandom i ne plašiš se toga... bar tako kažeš... a, međutim, strah te je da te u ovom salonu zateknu sa ženom koju voliš ... na kraju, što može da ti se desi? Da te udovica izbací... pa ćeš morati da potražiš drugu sobu.

Znala sam da se kod njega, stavljajući na probu njegovo samoljublje, može sve postići. Bila sam ga uvjerila, kako se činilo, a osim toga mora da je i on osjetio želju, i ta je njegova želja bila jaka bar koliko i moja.

– Ti si luda – ponovi – a možda bi mi bilo čak manje neugodno da me zatvore nego da me odavde izbace... uostalom, gdje?

– Na podu – rekoh nježno i tiho – dođi... pokazat ću ti kako se to radi.– Izgledao je toliko uzbuđen da više nije bio u stanju da govori. Ustadoh s divana, legoh polako na pod i ispružih se. Pod je bio prekriven ćilimima, u sredini se nalazio sto s priborom za liker.

Ispružih se na ćilimima, tako da su mi se glava i gornji dio tijela nalazili ispod stola. Zatim povukoh Mina za ruku i primorah ga, mada se opirao, da i on legne. Zavalih glavu i sklopíh oči. Ustajali miris prašine i dlaka ćilima činio mi se prijatan i opojan, kao da usred proljeća ležim na nekoj cvjetnoj livadi i osjećam miris cvijeća i trave, a ne prljave vune. Mino je ležao na meni. Uživala sam osjećajući pod njegovom težinom tvrdoću poda i bila sam zadovoljna što on to ne osjeća i što mu moje tijelo zamjenjuje

ležaj. Kad poče da me ljubi po vratu i po licu, osjetih veliku radost jer on to ranije nije nikada činio. Otvorih ponovo oči, glava mi je bila nagnuta na jednu stranu, a lice naslonjeno na grubu vunu čilima. Osim čilima nađoh se u mogućnosti da vidim mozaik na podu, uglačan voskom, a sasvim u dnu donji dio dvokrilnih vrata. Duboko uzdahnuh i ponovo sklopih oči.

Prvi se diže Mino a ja ostadoh još dosta dugo u istom položaju u kome me je on bio ostavio, ležeći nauznak, s jednom rukom na licu. Osjećala sam se sretnom, tonući u toj sreći, činilo mi se da bih bila mogla još dugo ostati u onom istom položaju, osjećajući tvrdi pod pod leđima i miris dlaka i prašine u nosnicama. Možda sam trenutno bila i zaspala, i to lakim i trenutnim snom, jer mi se učini da sam sanjala kako se u stvari nalazim na livadi punoj cvijeća, ispružena na travi, a nad mojom se glavom umjesto stola nalazi nebo obasjano suncem. Mino je sigurno bio pomislio da mi nije dobro, jer odjednom osjetih kako me drma i pri tom mi govori tihim glasom:

– Što ti je? Što radiš? Brzo, diži se.– Podigoh jedva ruku s lica, polako se izvukoh ispod stola i ustadoh. Osjećala sam se sretnom i osmjehivala sam se. Naslonjen na kredenac, nagnut i još uvijek zadihan, Mino me je posmatrao šutke, s neprijateljskim i zbunjenim izrazom.

– Ne želim više da te vidim, – reče najzad.

U istom trenutku njegovo se sagnuto tijelo nekako čudno trgnu, kao tijelo lutke u kojoj su popucale opruge.

Nasmiješih se i odgovorih:

– Zašto?... Mi se volimo ... još ćemo se vidjeti – a zatim mu pridoh bliže i pomliovah ga. On okrenu svoje blijedo i izobličeno lice i ponovi:

– Ne želim više da te vidim.

Bilo mi je jasno da se ljuti što je popustio. Nikada se nije mogao pomiriti s tim da me voli ne odupirući se i ne kajući se; volio me je kao neko ko je odlučio da učini nešto što ne bi želio da učini, jer to ne bi trebalo da učini. Ja sam ipak bila uvjerena da njegovo neraspoloženje neće dugo potrajati pa će njegova strast, iako se on protiv nje borio i mrzio je, biti na kraju uvijek jača od njegove čudne težnje za nevinošću. Eto, zato se nisam ni obazirala na njegove riječi, već sam, sjećajući se kravate koju sam mu bila kupila, prišla stočiću na kome sam bila ostavila torbicu i rukavice. Ipak mu rekoh:

– Nemoj da se toliko ljutiš ... ovamo više neću doći... je li sada sve u redu.

On ne odgovori ništa. U istom trenutku otvoriše se vrata i jedna stara sobarica uvede u sobu dva čovjeka.

Prvi reče dubokim i krupnim glasom:

– Zdravo, Đakomo.

Shvatih da su to njegovi politički drugovi i radoznalo ih pogledah. Onaj koji je bio pozdravio bio je pravi kolos: viši od Mina, sa širokim ramenima, ličio je na profesionalnog boksera. Bio je plav, kosa mu je bila raščupana, oči plave, nos plosnat, usta crvena i bezoblična, ali lice mu je imalo prostodušan i iskren izraz, a uz to je bio stidljiv i prirodan pa mi se dopao, lako je bila zima, bio je bez zimskog kaputa: bijela majica koja mu je virila ispod kaputa i dopirala mu do brade, potvrđivala je njegov sportski izgled. Naročito sam bila primijetila njegove crvene i jako razvijene ruke koje su mu visile ispod zavrnutih rukava majice. Učini mi se da je veoma mlad, možda Đakomovih godina. Drugome je moglo biti oko četrdeset godina; dok je prvi vjerojatno bio radnik ili seljak, ovaj je, sudeći po izgledu i po odijelu, morao biti varošanin. Bio je malen, a kada je stajao pored svog druga, izgledao je prosto sićušan. Bio je to crnomanjast čovječuljak s ogromnim naočarima uokvirenim kornjačevinom, pod kojima je njegovo lice gotovo iščezavalo. Ispod naočara isticao mu se tupasti nosić, a ispod nosa otvarala se ogromna usta, koja su se, kao neka posjekotina protezala od jednog do drugog uha. Mršavi obrazi, crni od brade, otrcan ovratnik, neuredno i umrljano odijelo, u kom kao da je plivalo njegovo jedno malo tijelo, sve je to odavalo neku narogušenu zapuštenost i samozadovoljnu bijedu. Pravo da kažem, bio me je iznenadio izgled te dvojice, jer je Mino bio uvijek odjeven s nekom naročitom nemarnom elegancijom, a po mnogim se znacima vidjelo da pripada sasvim drugom krugu nego što je bio njihov. Da nisam vidjela kako su oni pozdravili Mina i kako im je on uzvratio pozdrav, ne bih nikada bila povjerovala da su prijatelji. Osjetih odmah instinktivno simpatiju prema visokom, a antipatiju prema malenom. Visoki upita s nekim zbunjenim osmijehom;

– Možda smo došli suviše rano?

– Ne, ne – reče Mino, trgnuvši se. Bio je zbunjen pa nije mogao da se odmah snađe. – Točni ste.

– Točnost je kraljevska vrlina – reče mali, trljajući ruke, a onda odjednom i to sasvim neočekivano, kao da je ta rečenica bila naročito smiješna, poče da se glasno smije. Zatim se, također iznenada, neprijatno, kao što je bio počeo da se smije, uozbiljio, i to tako da gotovo po sumnjah da se ranije smijao.

– Adrijana – reče Đakomo – predstavljam ti dvojicu mojih prijatelja, Tulijsa – i pri tome pokaza onoga manjeg – i Tomaza.

Primijetih da nije rekao njihova prezimena pa pomislih da su imena izmišljena. Pružih im ruku smiješeći se.

Visoki mi tako čvrsto stisnu ruku da me zabolješe prsti, a drugi mi ovlaži ruku, jer mu je dlan bio sav mokar od znoja.

Mali reče:

– Veoma sam sretan – ali s nekim pretjeranim zanosom koji mi je izgledao komičan.

Visoki reče jednostavno, i kako mi se učini, sa simpatijom:

– Milo mi je.

Primijetih da se i u njegovu glasu razabire neko naročito narečje.

Časkom smo se šutke posmatrali:

– Đakomo, ako želiš – reče visoki – mi možemo i da odemo... ako si sada zauzet, doći ćemo sutra.

Mino se trže i pogleda ga. Shvatih da je namjeravao da im kaže da ostanu, a mene da zamoli da odem. Sad sam ga već dovoljno poznavala, pa sam znala da on ne može drukčije da postupi. Sjetih se da sam mu se maločas podala, na vratu sam još uvijek osjećala njegove usne koje su me ljubile a na tijelu njegove ruke koje su me stiskale. Moja je duša uvijek spremna da popusti i da se pomiri sa svojom sudbinom, ali se moje tijelo bunilo protiv takvog nedostojnog postupka. Stupiti korak naprijed i ljutito rekoh:

– Da, bit će bolje da odete i da se sutra vidite ... imam još mnogo toga da kažem Minu.

S neprijatnim izrazom na licu i čudeći se, Mino se usprotivi:

– Ali ja moram s njima govoriti.

– Govorit ćete sutra.

– Ah, – reče dobroćudno Tomazo – odlučite se ... ako želite da ostanemo, recite ... ako želite da idemo ...

– Bit ćemo zadovoljni u svakom slučaju – završi Tulio, smiješeći se kao obično.

Mino je i dalje oklijevao. Moje tijelo zauze ponovo, i protiv moje volje, borbeni stav.

– Slušajte – rekoh – maločas ja i Mino ljubili smo se ovdje, na podu, na ovom ćilimu ... Što biste vi uradili na njegovu mjestu? Da li biste me otjerali?

Učini mi se da je Mino pocrvenio. Zacijelo se bio zbunio, jer je bio okrenuo prkosno leđa i pošao prema prozoru. Tomazo me letimice pogleda, a zatim, ne osmjehujući se, reče:

– Razumio sam... idemo... do viđenja, Đakomo, sutra u isti sat.

Međutim, moje su riječi vjerojatno bile uzbudite malog Tulija. Gledao me je netremice, otvorenih usta i razrogačenih očiju iza onih svojih debelih naočara. Zacijelo mu se još nikada do tada nije bilo desilo da čuje neku ženu da tako iskreno govori i sigurno se u tom trenutku u njegovoj glavi bilo

ukrstilo hiljadu bludnih misli. Ali ga visoki pozva s praga:

– Tulio, idemo!

On na to, ne skidajući s mene svoj glup i požudan pogled, idući natraške, stiže do vrata i iščeze.

Sačekah da izađu, a onda pridoh Minu koji je još uvijek stajao pored prozora, okrenut leđima prema sobi... Stavih mu ruku oko vrata:

– Kladim se da sada ne želiš više da me vidiš.

On se polako okrenu i pogleda me. Oči su mu bile pune srdžbe, ali kad ugleda moje lice, koje je zacijelo bilo nježno, puno ljubavi i na svoj način nevino, njegov se pogled promijeni, i on mi reče razumnim i gotovo tužnim tonom:

– Postigla si što si željela.

– Da, zadovoljna sam – rekoh, zagrlivši ga pri tom čvrsto. Dozvoli mi da ga zagrlim, a zatim me upita:

– Što si to željela da mi kažeš?

– Ništa – odgovorih – željela sam da večeras ostanem s tobom ...

– Ali ja ću uskoro na večeru ... a večeram ovdje ... kod udovice Medolagi.

– Pozovi me, dakle, na večeru.

Pogleda me i nasmiješi se jedva primjetno toj mojoj drskosti.

– U redu – reče stidljivo – idem da joj kažem ... kako želiš da te predstavim?

– Kako hoćeš, kao rođaku.

– Ne... predstaviti ću te kao svoju vjerenicu ...– hoćeš li?

Nisam smjela da mu pokažem koliko me taj njegov prijedlog obradovao. Odgovorih glumeći ravnodušnost:

– Što se mene tiče... glavno je da budemo zajedno ... kao vjerenici ili ma Što drugo.

– Pričekaj, odmah ću se vratiti.

Čim on izađe, povukoh se u jedan ugao u salonu, podigoh haljinu i brzo zakopčah kombinezon, koji, u onom ljubavnom metežu i zbog iznenadnog dolaska njegovih prijatelja, nisam bila uspjela da dovedem u red. U ogledalu, koje je visilo na suprotnom zidu, ugledah svoju dugačku i savršenu nogu, obavijenu svilenom čarapom. Ta moja noga, među onim starim namještajem, u onom zatvorenom prostoru i u onoj tišini, izazva u meni čudan utisak. Sjetih se kako sam s Đinom imala snošaj u vili njegovih gospodara, kako sam tamo ukrala pudrijeru i nehotice usporedih sada taj prohujali trenutak svog života sa sadašnjim. Tada sam osjećala pustoš, gorčinu, želju da se osvetim, i to, ako ne na samom Đinu, a ono bar na svima koji su me bili

preko njega uvrijedili na najokrutniji način. Sada sam, međutim, bila zadovoljna, slobodna, osjećala sam se lagana. Ponovo shvatih da istinski volim Đakoma i da ne marim mnogo što me on ne voli.

Namjestih haljinu, priđoh ogledalu i uredih kosu. Iza mojih leđa otvoriše se vrata, i Mino ponovo uđe.

Nadala sam se da će mi prići i da će me, dok sam se gledala u ogledalu, zagrliti s leđa. On međutim, sjede u dnu salona, na divan.

– U redu, – reče paleći cigaretu – dodali su još jedan pribor... za koji trenutak ćemo večerati.

Odmakoh se od ogledala, priđoh mu, sjedoh pored njega, uzeh ga ispod ruke i čvrsto se stisnuh uz njega.

– Ona dvojica – rekoh kao slučajno – sigurno su tvoji politički drugovi, je li?

– Da.

– Ne izgleda da su naročito bogati.

– Zašto?

– Pa, sudeći po tome kako su se našli.

– Tomazo je sin upravitelja mog imanja – reče – onaj drugi je učitelj.

– Ni mi simpatičan.

– Ko?

– Učitelj. Prljav je i čudno me je pogledao kad sam rekla da sam imala s tobom snošaj.

– Vidi se da si mu se dopala.

Šutjeli smo dosta dugo. Najzad rekoh:

– Tebe je stid da me predstaviš kao svoju vjerenicu ... ako hoćeš, ja ću otići.

Znala sam da je to jedini način da od njega iznudim koju nježniju kretnju, trebalo ga je, naime, optužiti da me se stidi. I zaista, odmah me rukom obuhvati oko struka i reče mi:

– Pa, ja sam ti to predložio... zašto bih morao da se stidim?

– Ne znam . . . vidim da si neraspoložen.

– Nisam neraspoložen, omamljen sam – reče nekim značajnim tonom – imali smo snošaj ... treba mi malo vremena da se oporavim.

Primijetih da je još uvijek veoma blijed i da puši preko volje. Rekoh mu:

– U pravu si... oprosti... ali ti si uvijek tako hladan i tako povučen, da i nehotice gubim glavu; da si drukčiji, ne bih maločas bila navalila da ostanem.

On baci cigaretu i reče:

– Nije istina da sam hladan i povučen. – Pa ipak ...Ti mi se mnogo sviđaš – nastavi gledajući me pažljivo – i zato maločas nisam mogao da ti se oduprem, iako sam to želio.

Ova mi se rečenica dopade, pa oborih pogled, bez riječi. On nastavi:

– Mislim da si ti ipak u suštini u pravu ... i da to ipak nije ljubav.

Srce mi se stegnu, nisam se mogla savladati, upitah ga jedva čujno:

– A Što je za tebe ljubav?–

On mi odgovori:

– Da te volim, ne bih maločas bio zaželio da odeš... a ne bih se bio ni razljutio kad si rekla da ćeš ostati.

– Zar si se razljutio?

– Da... i sad bih s tobom razgovarao, bio bih veseo, osjećao se lak, pun života, šalio se ... milovao bih te, udvarao bih ti, ljubio te... pravio planove za budućnost ... zar to nije ljubav?

– Da – rekoh tiho – to su, ako ništa drugo, posljedice ljubavi.

Šutio je dosta dugo, a zatim reče bež naročitog zadovoljstva i s izvjesnom uzdržanom skromnošću:

– Ja sve radim na isti način ... bez naročite ljubavi i bez naročitog osjećaja... znam kako se što radi i radim to ponekad sasvim hladno i površno ... takav sam i, kako mi izgleda, ne mogu biti drukčiji.

Uložih sve svoje snage i odgovorih mu:

– Sviđaš mi se takav kakav si... ne brini.– A zatim ga zagrlih što sam nježnije mogla. Gotovo u isti čas otvoriše se vrata i jedna stara služavka proviri i upozori da je večera gotova.

Iziđosmo iz salona i kroz jedan hodnik uđosmo u trpezariju. Sjećam se vrlo dobro što vidjeh u toj sobi, a tako i pojedinih ličnosti, jer je u tom trenutku moja duša bila osjetljiva kao kakva fotografska ploča.

Ne znam zašto, ali mi se učini da je udovica Medolagi mnogo ličila na onaj njen namještaj od ebanovine s inkrustacijama od sedefa. Bila je to žena u godinama, impozantnog rasta, s ogromnim grudima i jakim bokovima. Odjevena u crnu svilenu haljinu, široka i mlitava lica, blijeda kao sedef, uokvirena crnom kosom koju je, kako se činilo, bojila, s velikim crnim podočnjacima, stajala je pred posudom za supu iz koje je s izvjesnim prezirom sipala u tanjure. Lampa, spuštена nad sto, osvjetljavala je njene grudi koje su ličile na velik, crn i blistav paket, dok joj je lice ostajalo u mraku. Na onom bijelom licu, njene su oči, okružene podočnjacima, podsjećale na svilene maske što se nose u vrijeme karnevala. Sto je bio malen, s četiri pribora, po jedan sa svake strane. Gospođina kćerka sjedila je već na svom mjestu i nije se ni digla kad je vidjela da ja ulazim.

– Gospođica će sjesti na ovo mjesto – reče gospođa Medolagi.
– Kako se zove gospođica?
– Adrijana.
– Gle, kao moja kćerka – reče rasijano gospođa – imamo, dakle, dvije Adrijane.

Govorila je uzdržljivo, ne gledajući me, i bilo je jasno da, joj se moje prisustvo ni najmanje ne sviđa. Kako rekoh, ja se gotovo i nisam mazala, nisam oksidirala kosu, ukratko, nisam ničim odavala svoj zanat. Međutim, da sam djevojka iz naroda, jednostavna i neobrazovana, to se svakako odmah primjećivalo, a meni, uostalom, nije bilo ni stalo da to sakrijem.

– Koga mi sve ne dovodi u kuću – mora da je u tom trenutku pomislila gospođa Medolagi – Najobičniju palančanku.

Sjedoh i pogledah djevojku koja se zvala kao i ja. Bila je točno za polovinu manja od mene, glava, grudi, bokovi i sve je bilo u nje manje. Bila je mršava, kosa joj je bila prorijeđena, lice ovalno, otmjeno, velike sanjalačke, oči s izrazom uplašenosti. Posmatrala sam je i odmah sam primijetila kako je pod mojim pogledom oborila oči i sagnula glavu. Pomislih da je stidljiva i rekoh, da bih probila led:

– Zna, izgleda mi zaista, neobično da se neko drugi zove kao ja i da je u isto vrijeme sasvim drukčiji nego što sam ja.

Rekoh to sasvim slučajno, samo da bih nekako započela razgovor, iako sam bila svjesna da je glupo što govorim. Na moje najveće iznenađenje ne dobih nikakav odgovor. Djevojka me pogleda široko otvorenih očiju, a zatim šutjeći, sagnu glavu nad tanjur i poče da jede. Tada mi odjednom sinu: ona nije stidljiva, već se uplašila. Uzrok njenog straha bila sam ja. Bila ju je uplašila moja ljepota, koja je u onom ustajalom i prašnjavom zraku njene kuće odskakala kao ruža u paučini; bila ju je uplašila moja bujnost, koja je upadala u oči čak i kad sam šutjela i kad sam stajala nepomična, naročito ju je bila uplašila činjenica da sam dijete iz naroda. Razumije se da bogataš ne voli siromaha, ali ga se i ne plaši, jer, držeći se gordo i praveći se važan, zna da ga drži na odstojanju; siromah, koji je odgojen ili porijeklom stekao dušu bogataša, naprosto se užasava pravog i istinskog siromaha, kao neko ko osjeća da je predodređen za izvjesnu bolest od koje već boluje. Bilo je jasno da te dvije Medolagi nisu bogate, jer se inače sigurno ne bi bile bavile iznajmljivanjem soba. Svjesne da su siromašne, ali prikrivajući svoje siromaštvo, za njih je moje prisustvo siromašne djevojke bez maske predstavljalo izvjesnu opasnost i gotovo neku uvredu. Ko zna Što je sve prošlo kroz glavu te djevojke kad je oslovih.

– Ova mi se obraća, želi da postanemo prijateljice, neće mi više dati

mira. . . Sve to shvatih u jednom jedinom trenutku i odlučih da više ne otvaram usta sve dok se večera ne svrši.

Majka koja je bila prirodnija, a možda i radoznalija, nije ipak htjela da se odrekne razgovora.

– Nisam znala da ste vjereni – reče Minu – otkad?

Glas joj je zvučao uobraženo, a govorila je, da tako kažem, iza onih ogromnih grudi, kao da stoji iza nekog rova koji je štiti.

– Ima tome mjesec dana – reče Mino. – To je bilo točno, poznavali smo se svega mjesec dana.

– Da li je gospođica Rimljanka?

– I te kakva! Sedam generacija.

– A kada ćete se vjenčati?

– Uskoro. . . čim bude slobodna kuća u kojoj ćemo stanovati.

– O ... već imate i kuću.

– Da, malu vilu s baštom ... s kulom ... zaista je vrlo lijepa.

Tako je on onim svojim pakosnim tonom opisivao malu vilu koju sam mu bila pokazala na putu blizu naše kuće. Upreh sve sile i rekoh:

– Budemo li čekali da ta kuća bude slobodna... bojim se da se nećemo nikada uzeti.

– Gluposti – reče Mino veselo. – Izgledalo je da se sasvim oporavio, čak mu je i lice bilo dobilo izvjesnu boju. – Vrlo dobro znaš da će ugovorenog dana biti slobodna.

Komedije mi se ne sviđaju, i zato ne rekoh ništa. Sobarica promijeni tanjure.

– Vile, gospodine Diodati, – reče gospođa Medolagi – imaju mnoge dobre strane, ali su nezgodne ... zahtijevaju mnogo posluge.

– Zašto? – reče Mino. – To neće biti potrebno ... Adrijana će biti i kuharica i sobarica i guvernanta . . . zar ne, Adrijana?

Gospođa Medolagi me odmjeri pogledom i reče:

– Gospođice imaju drugog posla, a ne da misle na kuhanje, da čiste sobe, da namještaju krevete... ali ako je gospođica Adrijana navikla da to radi... onda ... – Ne završivši pogleda u tanjur koji mi u taj čas pruži sobarica. – Ne znajući da ćete i vi doći... nismo mogli da dodamo ništa drugo osim jaje.

Razljutih se i na Mina i na tu ženu, i umalo što ne odgovorih:

– Ne ... ja sam navikla da se skitam po ulicama.

Mino, koji je bio neobično, gotovo neprirodno veseo, nali sasvim slobodno vina u svoju čašu, a nali i meni (oči gospođe Medolagi pratile su zabrinuto bocu), a zatim nastavi:

– Ta Adrijana nije gospođa ... a neće nikada ni biti ... Adrijana je uvijek namještala krevete i čistila sobe... Adrijana je djevojka iz naroda.

Gospođa Medolagi pogleda me kao da me je tek sada primijetila, a zatim s izvjesnom uvredljivom ljubaznošću potvrdi:

– Upravo tako ... kako sam rekla... ako je na to navikla.

Kćerka sagnu glavu nad tanjur.

– Da, navikla je – nastavi Mino – a ja je, razumije se, neću primoravati da promijeni tako korisne navike... Adrijana je kćerka švelje muških košulja, i ona je švelja... zar ne, Adrijana? – Pruži ruku preko stolnjaka i uhvati moju pa mi okrenu dlan na gore: – Boji nokte, doduše, ali ima ruku radnice: veliku, jaku, jednostavnu ... a takva joj je i kosa, istina kovrdžava, ali u stvari otporna i tvrda. – Zatim mi pusti ruku i jako me, kao kakvu životinju, povuče za kosu. – Adrijana je dakle, u svemu i po svemu dostojan predstavnik našeg dobrog i zdravog naroda.

U njegovu glasu osjećala se neka vrsta sarkastičnog izazova, koji niko ne prihvati. Kćerka je gledala u mene, kao da sam prozirna pa posmatra neki predmet koji se nalazi iza mojih leđa, majka naredi sobarici da promijeni tanjur, a zatim okrenuvši se prema Minu, sasvim neočekivano upita:

– Dakle, gospodine Diodati, jeste li bili da vidite onu komediju?

Dode mi da se nasmijem, tako je nespretno bio taj način mijenjanja razgovora. Mino se međutim ne zbuni, već reče:

– Nemojte mi spominjati tu komediju ... to je prava svinjarija.

– Mi idemo sutra... kažu da su glumci sjajni.

Mino odgovori da glumci u stvari nisu tako dobri kako novine tvrde; gospođa nije vjerovala da novine lažu.

Mino joj odgovori da je u novinama, od prvog do posljednjeg retka, sve čista laž... Tako je od tog trenutka čitav razgovor bio protkan sličnim argumentima. Čim bi jedan od tih konvencionalnih razgovora bio iscrpljen, gospođa Medolagi bi odmah, s neprikrivenom žurbom, započinjala drugi. Mino, koga je to, kako se činilo, zabavljalo, bio je prihvatio igru pa je spremno odgovarao. Razgovarali su o glumcima, o noćnom životu u Rimu, o kavanama, o kinematografima pozorištima, gostionicama i još o koječemu. Ličili su na dva igrača tamburela, koji stalno upućuju jedan drugome istu loptu, pazeći pri tom da im ona ne izmakne. Ali dok je Mino to činio vođen pri tom svojom poznatom i jako razvijenom sklonošću za komediju, gospođa Medolagi je to činila jer se plašila i gnušala ne samo mene, već i svega što je moglo da se na mene odnosi. S onim svojim čisto formalističkim i konvencionalnim razgovorom ona kao da je željela da dade na znanje:

– Time hoću da vam kažem da je nepristojno oženiti se djevojkom iz

naroda, a u svakom slučaju vrlo nepristojno dovesti je u kuću udovice državnog činovnika Medolagija.

Kćerka nije bila ni pisnula čitavo vrijeme, toliko je bila uplašena; ona kao da je samo željela, a što je uostalom i pokazivala, da se večera što prije završi i da ja odem. Neko kratko vrijeme zabavljala sam se prateći tu borbu riječima, ali se uskoro zamorih pa se sasvim predadoh tuzi, koja je odavno vrebala moje srce. Bilo mi je jasno da me Mino ne voli, a to mi je saznanje, uprkos svemu, bilo teško. Bila sam još primijetila da se Mino poslužio onim što sam mu bila povjerila kako bi na tome zasnovao komediju s vjeridbom, ali mi nije bilo jasno da li je time htio da se naruga meni, samom sebi ili tim dvjema ženama. Možda je htio da se naruga svima, ali ipak najviše samome sebi. Činilo mi se kao da je i on u dubini svoga srca gajio želju za normalnim i pristojnim životom, ali se iz razloga koji su bili potpuno drukčiji od mojih nije nadao da će to ostvariti. Shvatih da ona njegova pohvala djevojci iz naroda nije sadržavala ništa laskavo ni za mene ni za sam narod. To je bilo sredstvo kojim se on poslužio da tim dvjema ženama što više napakosti, to je bilo sve. Polazeći od tih mojih zapažanja, shvatih da je istina ono što je on maločas bio rekao: da njegovo srce nije sposobno za ljubav. Nikada kao u tom trenutku nisam bila shvatila da je ljubav sve i da od ljubavi zavisi sve. Ljubav, međutim, ili postoji ili ne postoji. Kad postoji, onda ne volimo samo svog ljubavnika, već i sve druge ljude i stvari, kao što je to bio slučaj kod mene. Ali ko ne zna za ljubav, taj nikoga ne voli i ništa, a to je bio njegov slučaj. Taj nedostatak ljubavi vodio ga je ka nesposobnosti i nemoći.

Sto je međutim bio raspremljen. Na stolnjaku, posutom mrvicama, nalazile su se, obasjane okruglom svjetlosti lusteru, četiri šalice za kavu, pepeljara od terakote u obliku lale i jedna velika bijela ruka išarana tamnim mrljama i ukrašena jeftinim prstenjem, koja je držala upaljenu cigaretu. Bila je to ruka gospođe Medolagi. Odjednom osjetih kako mi se od netrpeljivosti nadimaju grudi pa se digoh:

– Žao mi je, Mino – rekoh – ali ja imam posla i moram da idem.

On zgnječi cigaretu u pepeljari, i diže se. Glasno, kao prava palačanka rekoh – laku noć – i lagano se poklonih, na što gospođa Medolagi odgovori dostojanstveno, dok kćerka uopće ne odgovori, a zatim iziđoh. U predsoblju rekoh Minu:

– Bojim se da će te poslije te večeri gospođa Medolagi zamoliti da potražiš drugu sobu.–

On slegnu ramenima:

– Ne vjerujem ... plaćam mnogo i na vrijeme.

– Idem – rekoh – ta me je večera rastužila.

– Zašto?

– Jer sam se u stvari uvjerila da nisi sposoban dame voliš.

Te riječi rekoh tužno ne pogledavši ga uopće pri tom. Kad malo zatim podigoh oči, učini mi se da se ražalostio. Doduše, to je možda samo sjenka predsoblja pala na njegovo lice. Odjednom osjetih izvjesno kajanje:

– Da se nisi uvrijedio?– – upitah ga.

– Ne – odgovori on s mukom – na kraju krajeva to je istina...

Dušu mi ispuni nježnost, zanosno ga zagrlih i rekoh:

– Nije istina ... rekla sam to samo iz inata ... a uostalom, ja te svejedno ipak mnogo volim ... gledaj... donijela sam ti ovu kravatu.

– On je pogleda pa me upita:

– Da je nisi ukrala?

To je bila šala koja je kod njega, kako to kasnije shvatih, značila mnogo veću nježnost od bilo kakvih toplih riječi zahvalnosti. Međutim, u tom trenutku učini mi se kao da me je neko ranio u srce. Oči mi se napuniše suzama, promucah:

– Ne... kupila sam je... tu dolje u radnji.

On primijeti da mi je zadao bol pa me zagrli i reče:

– Budalo ... rekao sam to šale radi... uostalom, bilo bi mi drago i da si je ukrala... možda čak i više.–

Rekoh donekle utješna:

– Čekaj da ti je stavim.– – On podiže bradu, ja mu izvukoh staru kravatu, prevrnuh ovratnik i svezah mu novu kravatu.

– Odnijet ću tu ružnu otrcanu kravatu – rekoh ... ne smiješ više da je nosiš. – Željela sam u stvari da imam jednu njegovu uspomenu, nešto što je on ranije nosio.

– Uskoro ćemo se, dakle, vidjeti, – reče.

– Kada?

– Sutra, poslije večere.

– Dobro. – Uzeh mu ruku da je poljubim. On se trgnu, ali ne uspije spriječiti da je moje usne ne dotaknu.

Brzo, ne okrećući se, siđoh niz stepenice.

Od toga dana nastavih da živim svojim običnim životom. Voljela sam Mina i često sam osjećala želju da napustim svoj zanat koji se toliko protivio pravoj ljubavi, ali, kako se, uprkos ljubavi, uslovi moga života nisu bili promijenili, uvijek sam se nalazila u istom položaju: drugim riječima, niti sam imala novaca, niti sam bila u mogućnosti da zaradim potreban novac drukčije nego što sam ga zarađivala. Od Mina nisam htjela da primim novac a, uostalom, on ga nije ni imao, jer mu je porodica slala jedva toliko koliko je bilo dovoljno za njegovo izdržavanje u gradu. Šta više, moram da kažem da sam stalno osjećala neodoljivu želju da ja platim na svim onim mjestima kuda smo išli zajedno, u kavanama ili u restoranima. On je tu moju ponudu redovno odbijao, pa sam svaki put bila razočarana i ogorčena. Kad nije imao novaca, vodio me u park, gdje smo, sjedeći na klupi jedno pored drugoga, razgovarali i gledali prolaznike, kao što čine svi siromasi. Jednog dana rekoh mu:

– Znam da nemaš novaca ali ćemo ipak svratiti u kavanu ... ja ću platiti... Što ti smeta?

– To je nemoguće.

– Zašto? Ja želim da idem u kavanu da nešto popijem.

– Onda idi sama.

U stvari, nije mi bilo toliko stalo da idem u kavanu koliko da platim za njega. Ta moja želja bila je duboka, osjećala sam želju da mu odmah predam novac, sav novac, onako kako sam ga dobivala od svojih prolaznih ljubavnika. Činilo mi se da bih mu na taj način mogla da pokažem koliko ga volim. Ali sam ujedno mislila da bih ga, izdržavajući ga vezala za sebe mnogo čvršćim vezama nego što su jednostavne osjećajne veze. Rekoh mu jednom drugom prilikom:

– Voljela bih kad bih smjela da ti dam novaca... a uvjerena sam da bi i ti osjetio zadovoljstvo kad bi htio da ga primiš.

On počeo da se smije i odgovori mi:

– Naši se odnosi, bar što se mene tiče, ne zasnivaju na nekom zadovoljstvu.

– A na čemu se onda zasnivaju?

Nakon kratkog oklijevanja on mi odgovori:

– Na tvojoj želji da me voliš i na mojoj slabosti prema toj tvojoj želji... ali to ne znači da ta moja slabost ne poznaje izvjesne granice.

– Što hoćeš time da kažeš?

– To je sasvim prosto – odgovori mirno – a to sam ti, uostalom, već toliko puta objasnio ... mi smo još uvijek zajedno jer si ti to željela... ja to, međutim, nisam želio, a ni sada to ne želim, bar u teoriji.

– Dosta, dosta – prekinuh ga – nećemo govoriti o našoj ljubavi... nisam dobro učinila što sam započela taj razgovor.

Misleći na njegov karakter, često sam na kraju dolazila do bolnog zaključka da me on uopće ne voli i da sam ja za njega samo predmet nekog eksperimenta. U stvari, on se bavio isključivo samim sobom, ali je i u tim granicama njegov karakter bio vanredno kompliciran. Čini mi se da sam to već ranije jasno istakla. On je bio mladić iz imućne porodice koja je živjela u unutrašnjosti, delikatan, inteligentan, obrazovan, dobro odgojen, ozbiljan. Njegova je porodica, sudeći po onome što sam mogla da shvatim, jer je on o njoj nerado govorio, bila jedna od onih u kojoj bih ja, u mojim uzaludnim snovima za normalnim životom, bila toliko voljela da sam mogla da se rodim: patrijarhalna, otac mu je bio ljekar i posjednik, pa je njegova majka još mlada provodila dio vremena u kući, ne brinući se ni za Što drugo, osim za muža i za djecu, tri mlađe Minove sestre i jednog starijeg mu brata. Otac mu je bio poslovan čovjek i važio je kao autoritet u mjestu, majka je bila veoma pobožna, sestre prilično lakomislene, stariji brat, kao i njegov prijatelj Đankarlo, dosta razuzdan, ali su sve to bile vrlo podnošljive mane; meni, rođenoj u sasvim drugim uslovima i u sasvim drugom svijetu, one čak nisu ni ličile na neke mane. U porodici su se svi veoma voljeli, i roditelji, i brat i sestra, a naročito su svi voljeli Mina.

Meni se činilo da je velika sreća biti rođen u takvoj porodici. On je, međutim, prema svojoj porodici osjećao neku averziju, antipatiju, odvratnost, koju zaista nisam mogla da shvatim. Izgledalo je da je isto takvu antipatiju, averziju i odvratnost osjećao i prema samome sebi, i zbog onoga što je bio, i zbog onoga što je radio. Ja sam, doduše, bila stekla utisak da ta njegova mržnja prema samome sebi predstavlja samo odraz njegove mržnje prema njegovoj porodici. Drugim riječima, imala sam utisak da je mrzio sve što ga je vezalo za porodicu, sve u čemu je na bilo koji način osjećao uticaj porodičnog kruga na sebe. Kako rekoh, bio je dobro odgojen, obrazovan, inteligentan, delikatan, ozbiljan, ali je prezirao i tu inteligenciju, i tu kulturu, i tu delikatnost, i tu ozbiljnost samo zato što je sumnjao da sve to duguje porodici u kojoj se rodio i u kojoj je odrastao. Jednom mu rekoh:

– Pa Što bi ti htio? Sve su to vanredno lijepe osobine ... trebalo bi da zahvališ bogu što ih imaš.

– A Što će mi sve to? – odgovori on jedva – što se mene tiče bilo bi mi milije da ličim na Sonconja.

Ne znam zašto, ali moja priča o Sonconju bila je napravila na njega snažan utisak.

– Kakav užas – uzviknuh – on je čudovište, i ti bi želio da ličiš na čudovište.

– Razumije se da ne bih želio da budem u svemu kao Sonconjo – reče mirno – spomenuo sam Sonconju samo zato da bih objasnio svoju misao... kako bilo da bilo, Sonconjo je sposoban da živi u ovome svijetu.

– A da li bi htio da znaš –odgovorih mu na to – što bih ja željela?

– Da čujem.

– Željela bih – počeh polako, – uživajući u riječima, jer mi se činilo kao da se u svakoj od njih skriva poneki moj san koji sam dugo priželjkivala – da sam ono što si ti, tako je to tebi tako mrsko... željela bih da sam se rodila u bogatoj porodici kao što je tvoja, koja bi me bila lijepo odgojila... željela bih da živim u čistoj i lijepoj kući kao što je tvoja... željela bih da sam imala kao ti. dobre učitelje, guvernante... željela bih da, kao ti, provodim ljeto na moru ili u brdima... da imam lijepe haljine, da me pozivaju i da ja druge pozivam, a zatim bih željela da se udam za čovjeka koji bi me volio, za valjana čovjeka koji bi radio i koji bi i sam bio imućan ... i željela bih da s tim čovjekom živim i da s njim imam djece.

Razgovarali smo ispruženi na krevetu. Odjednom kao što je to često radio, skoči na mene i stade me stiskati, zlostavljajući me i ponavljajući:

– Željela bi, željela bi, željela bi... da budeš kao gospođa Lobianko.

– A ko je ta gospođa Lobianko? – upitah zbunjeno i pomalo uvrijeđeno.

– To je jedna pakosna žena koja me često poziva na svoje žureve, jer se nada da ću se zaljubiti u koju od njenih odvratnih kćeri i uzeti je za ženu ... ja sam, kao što se to kaže u mondenskom jeziku, dobra partija.

– Ali ne bih uopće željela da ličim na gospođu Lobianko.

Pa ipak bi silom prilika bila takva, da si imala sve ono što si spomenula... i gospođa Lobianko se rodila u bogatoj porodici gdje su je dobro odgojili, imala je dobre učitelje, guvernante, slali su je u školu, i, mislim, čak i na univerzitet... i ona je odgojena u čistoj i lijepoj kući... i ona svakog ljeta ide na more ili u brda... i ona ima lijepe haljine, poziva i prima ... poziva i ide na prijeme... i ona se udala za čovjeka na svom mjestu, inženjera Lobianko, koji radi i donosi kući mnogo novaca... na kraju, i ona je s tim mužem, mislim da mu je bila čak i vjerna, imala dosta djece... tri kćeri i jednog sina... pa ipak je, uprkos svemu, kako sam već rekao, prava aspida.

– Bit će da je ona aspida ... i nezavisno od svoje sredine.

– Ne, ona je takva kakve su i njene prijateljice i prijateljice njenih prijateljica.

– Možda – protestovah, nastojeći da se izvučem iz njegova neprijatnog zagrljaja – ali svako ima svoj karakter ... možda je gospođa Lobianko zaista aspida ...ali ja sam uvjerena da bih u takvim uslovima ispala bolja, mnogo bolja nego što jesam.

– Ne, bila bi isto tako strašna kao što je strašna i gospođa Lobianko.

– Ali zašto?

– Tako.

– Reci mi... da li tebi i tvoja porodica izgleda strašna?

– Bez svake sumnje ... suviše strašna.

– A da li si i ti strašan?

– I ja sam strašan u svemu onome što sam dobio od svoje porodice.

– A zašto. . . reci mi zašto?

– Tako.

– To nije nikakav odgovor.

– To je isto takav odgovor kakav bi dobila, i od gospođe Lobianko kad bi joj postavila izvjesna pitanja.

– Kakva pitanja?

– Nije važno kakva – odgovori on olako – izvjesna nezgodna pitanja . . . kada se s uvjerenjem kaže – tako– ,to i najradoznalijem čovjeku zatvara usta... tako . . . bez naročitog razloga . . . tako.

– Ne razumijem te.

– Što mari što se mi ne razumijemo, ako se volimo? – završi grleći me na onaj svoj ironičan način koji je u stvari bio lišen ljubavi. Tako se svršila naša diskusija.

Isto onako kao što se nikada nije potpuno predavao ni svojim osjećajima, jer je uvijek jedan dio, i to, kako mi se čini, veći, čuvao za sebe umanjujući svaku vrijednost onim rijetkim trenucima nježnosti, nikada nije preda mnom otkrivao sasvim svoju dušu. Kad god bi pomislila da mi je pošlo za rukom da prodrem do srži njegova bića, on bi me odgurnuo nekom šalom ili nekom smiješnom kretnjom, i tako bi ponovo izmakao mojoj pažnji. Bio je zaista savršeno nepostojan. On je sa mnom postupao kao s nekim nižim bićem, gotovo kao s nekim objektom koji služi za eksperimentiranje i studiranje. I možda sam ga baš zato tako pokorno i tako predano voljela. Uostalom, ponekad mi je izgledalo da on mrzi ne samo svoju porodicu i svoju sredinu već naprosto sve ljude. Nekom drugom prilikom, više se ne sjećam kojom, bio je primijetio:

– Bogataši su užasni... užasni... ali ni siromasi nisu ništa bolji, iako iz drugih razloga.

– Bilo bi mnogo jednostavnije – rekoh mu – kad bi naprosto priznao da

mrziš sve ljude odreda.

Poče da se smije i odgovori:

– Apstraktno, to jest kad nisam s njima, ja ih ne mrzim ... čak ih toliko malo mrzim da vjerujem da bi se mogli popraviti... kad to ne bih vjerovao, ne bih se ni bavio politikom ... ali kad sam s njima, izgledaju mi užasni... zaista – dodade jednom tužno – ljudi ništa ne vrijede.

– I mi smo ljudi – rekoh mu – ni mi, dakle, ništa ne vrijedimo... pa prema tome nemamo ni pravo da ih osuđujemo.

Ponovo se nasmija i odgovori: – Pa ja ih i ne osuđujem ... ja ih osjećam ... ili, bolje reći, ja ih osjećam svojim njuhom ... onako kao što pas osjeća trag jarebice ili zeca... da li ih pas osuđuje? Osjećam svojim njuhom da su zlobni, bijedni, glupi, samoživi, prosti, dvolični niski, prljavi... osjećam ih svojim njuhom, radi se, dakle, o izvjesnom osjećaju ... a da li se osjećaj može uništiti?

Nisam znala Što da odgovorim i zato samo primijetih:

– Ja nemam tog osjećaja.

Drugom prilikom mi reče:

– Da li su ljudi dobri, ili loši, to ne znam ... ali su u svakom slučaju nekorisni, štetni, suvišni...

– Što hoćeš time da kažeš?

– Hoću da kažem da je čitavo čovječanstvo suvišno ... ono predstavlja samo ružnu izraslinu na zemaljskoj kugli... bradavicu ... svijet bez ljudi, bez njihovih gradova, bez njihovih ulica, njihovih pristaništa, njihova sitnog poslovanja, bio bi mnogo ljepši... zamisli kako bi svijet bio lijep kad bi postojalo samo nebo, more, drveće, zemlja, životinje.

Nisam se mogla savladati pa se nasmijah i uzviknuh:

– Kakve ti to čudne ideje padaju na pamet!

– Čovječanstvo – nastavi on – to je nešto što ne ma ni glave ni repa ... nešto što je potpuno negativno ... historija čovječanstva izaziva dosadu ... čemu ona služi? ... Što se mene tiče, smatram da nije potrebna.

– Pa i ti – primijetiti – spadaš u ljudski rod... znači da si i ti suvišan.

– Ja na prvom mjestu.

Druga njegova fiksna ideja bila je još čudnija, jer on nije pokušavao da je primijeni u praksi pa mu je služila samo zato da mu pokvari svako zadovoljstvo. To je bilo pitanje nevinosti. Nevinost je kovao u zvijezde, i to stalno, a naročito, i kao za inat, neposredno poslije snošaja. Govorio je da je ljubav najgluplje i najprostije sredstvo kojim se ljudi služe da bi se oslobodili svih problema, oslobađajući ih se kradimice, potajno, kao što se oslobađamo nezgodnih gostiju izvodeći ih kroz sporedna vrata.

– Kad je operacija gotova, onda idemo u šetnju s našim sukrivcem, ženom ili ljubavnicom, čudesno raspoloženi da se pomirimo sa svijetom ... pa bio on i najgori.

– Ne razumijem te – rekoh mu jednom.

– Pa ipak – odgovori on – bar bi ti to morala da shvatiš... zar to nije tvoja specijalnost?

Uvrijedih se i rekoh:

– Moja specijalnost, kako je ti nazivaš, sastoji se u tome da te volim ... ako želiš, više nikada nećemo imati snošaj... ali ja ću te ipak voljeti.

Nasmija se i upita:

– Jesi li baš sigurna?

Na tome se tog dana bilo sve završilo. Kasnije je te iste stvari često ponavljao, ali ja na to nisam više obraćala pažnju, mirila sam se s tim kao i s mnogim drugim crtama njegova tako protivurječnog karaktera.

O politici, osim beznačajnih aluzija, nije gotovo nikada govorio. Sve do danas ne znam za čim je težio, kakve su bile njegove ideje, kojoj je stranci pripadao. To moje neznanje potiče djelomice otuda što mi on o tome nije nikada govorio, a djelomice i otuda što se ja uopće ne razumijem u politiku; zato što sam se stidjela i što sam u tom pogledu bila ravnodušna, nisam od njega tražila ona obavještenja koja bi me bila mogla poučiti. Sama sam tome kriva. Sam bog zna koliko sam se zbog toga kasnije kajala. Tada mi je izgledalo sasvim zgodno da se ne miješam u stvari za koje sam smatrala da se mene ne tiču, pa sam mislila samo na ljubav. Ponašala sam se, dakle, upravo kao što se ponašaju tolike druge žene i ljubavnice, koje ponekad ne znaju čak ni to na koji način njihovi muževi i ljubavnici zarađuju novac koji im donose u kuću. Često mi se dešavalo da bih susrela ona njegova dva druga s kojima se gotovo danomice viđao. Međutim, u mojoj prisutnosti čak ni oni nisu govorili o politici, šalili su se ili govorili o sasvim beznačajnim stvarima.

Pa ipak se moja duša nije mogla da oslobodi izvjesnih briga koje su je stalno mučile, jer mi je bilo jasno da je opasno raditi protiv režima. Naročito sam se bojala da Mino ne izvrši kakvo nasilje, jer u svom neznanju nisam znala da pravim razliku između zavjere, oružja i krvi. Što više, sjećam se jedne činjenice koja dokazuje da sam, iako nejasno, osjećala dužnost da posređujem kako bih spriječila opasnost koja mu je prijetila. Znala sam da je zabranjeno nositi oružje, da svakome ko ga nosi bez odobrenja prijeti zatvor. U izvjesnim trenucima lako je izgubiti glavu a upotreba oružja često je kompromitirala osobe koje bi se inače spasile. Zbog svih tih razloga smatrala sam da mu onaj revolver, kojim se Mino toliko ponosio, ne samo nije

potreban, kako je on to sebi uobražavao, nego bi mu, u slučaju da ga mora upotrijebiti, ili kad bi ga kod njega pronašli, mogao postati i veoma opasan. Ipak mu o tome nisam smjela ništa govoriti a, uostalom, znala sam da to ne bi ni koristilo. Na kraju odlučih da učinim nešto krišom. Kako mi je on jednom prilikom bio objasnio mehanizam svog revolvera, ja mu ga jednog dana, dok je spavao, izvadih iz džepa njegovih hlača, izvukoh šaržer i izvadih metke, koje potom sakrih u fijoku ispod rublja, a zatim ponovo zatvorih revolver i stavih mu ga u džep. Sve to učinih za nekoliko trenutaka, a zatim legoh ponovo pored njega da spavam. Dva dana kasnije stavih metke u torbicu s namjerom da ih bacim u Tibar.

Tih dana dođe da me posjeti Astarita. Bila sam ga gotovo sasvim zaboravila, a što se tiče one stvari u vezi sa sobaricom, smatrala sam da sam izvršila svoju dužnost pa nisam više htjela da o tome mislim. Astarita mi saopći da je svećenik predao pudrijeru, policiji, da je gospodarica, kad su joj vratili pudrijeru, prema savjetu policije odustala od tužbe i da je sobarica, pošto se ustanovilo da je nevina, puštena iz zatvora. Ta me vijest mnogo obradova, jer se tako oslobodih osjećaja da mi prijeti opasnost, a taj me je osjećaj od moje posljednje ispovijesti stalno mučio. Na sobaricu nisam više uopće mislila, ali sam mislila na Mina i rekoh samoj sebi da odsada, pošto više ne postoji opasnost od prijave koje sam se toliko plašila, nemam zašto da strahujem ni za sebe ni za Minu. U svom zanosu ne mogoh se savladati da ne zagrlim Astaritu.

– Zar ti je bilo toliko do toga da ta žena izađe iz zatvora? – primijeti, napravivši pri tom podozrivu grimasu.

– Možda to tebi izgleda čudno – slagah – jer sva kog dana šalješ na robiju ko zna koliko nevinih ljudi – ali mene je to mnogo mučilo.

– Ja nikoga ne šaljem na robiju – promrmlja on – ja samo vršim svoju dužnost.

Upitah ga:

– A jesi li vidio svećenika?

– Ne ... nisam ga vidio ... telefonirao sam ... rekli su mi da je pudrijeru zaista predao jedan svećenik koji ju je dobio po tajnoj ispovijesti... a tada sam ja stvar sa svoje strane preporučio.

Zamislih se, iako ni sama nisam znala zašto a zatim rekoh:

– Voliš li me uistinu?

To moje pitanje odmah ga uzbudi. Čvrsto me zagrl i promuca:

– Zašto me to pitaš?... ta to bi već morala da znaš.

Htio je da me poljubi, ali se ja odbranih i rekoh:

– Pitala sam te to zbog toga što bih htjela da znam da li ćeš mi uvijek u

svakoj zgodi pomoći... kad god te zamolim ... kao što si mi sada pomogao?

– Uvijek – reče dršćući čitavim tijelom. Zatim me upita primičući svoje lice mome: – A hoćeš li ti biti uvi jek dobra prema meni?

Kad se Mino vrati, bila sam odlučila da s Astaritom prekinem svaku vezu, jer se on razlikovao od mojih prolaznih ljubavnika. Nisam ga voljela, čak sam u izvjesnim trenucima osjećala prema njemu naprosto odvratnost i možda mi je baš zato izgledalo da bih iznevjerila Mina kad bih i dalje s njim održavala odnose. Dolazila sam u iskušenje da mu kažem istinu:

– Ne, nikad više neću biti prema tebi dobra, ali odjednom odbacih tu misao i svladah se. Pomislih da je on moćan, da Đakomo svakog dana može dospjeti u zatvor i da zbog toga ne smijem vrijeđati Astaritu, ukoliko hoću da on za njega posreduje i da ga oslobodi. Pomirih se sa svojom sudbinom i rekoh brzo: – Da... bit ću dobra s tobom.

– A reci mi – navaljivao je uzoholivši se – voliš li me bar malo?

– Ne, ne volim te – odlučno mu odgovorili – ta ti to znaš... to sam ti toliko puta rekla.

– I nikad me nećeš voljeti?

– Mislim da neću.

– Zašto?

– Tu nema – zašto.

– Ti nekoga drugog voliš.

– To ne treba da te interesira.

– Ali meni j e tvoja ljubav potrebna – reče očajno, gledajući me onim svojim mrzovoljnim očima – zašto ... zašto nećeš da me bar malo voliš?

Toga mu dana dozvolih da ostane sa mnom sve do kasno u noć. Bio je neutješan što nisam mogla da ga volim i nikako nije mogao da vjeruje da govorim istinu.

– Ta ja nisam gori od drugih muškaraca – ponavljao je – zašto ne bi mogla da voliš mene radije nego nekoga drugoga?

Osjećala sam zaista prema njemu sažaljenje; kako je navaljivao i stalno me pitao za moje osjećaje prema njemu, tražeći u mojim riječima bilo kakav razlog za svoju nadu, dolazila sam gotovo u iskušenje da ga slažem, da bih mu tako pružila ma kakvu iluziju do koje mu je bilo toliko stalo. Primijetih da je te noći bio tužniji i zlovoljniji nego obično. Izgledalo je kao da želi da na neki spoljašnji način, kretnjama, držanjem, izazove u meni ljubav koju je moje srce odbijalo da mu pruži. Odjednom, sjećam se, obuze ga želja da sjednem gola u fotelju. Kad sjedoh kleknu preda me, stavi mi svoju glavu u krilo, pritisnu mi svoje lice na trbuh i ostade dugo, potpuno nepomičan u tom položaju. Ja sam mu, međutim, kako je on to želio, stalno, lagano i nježno

milovala glavu.

Nije to bilo prvi put što me je primoravao na tu vrstu ljubavne igre, ali mi je izgledalo da je tog dana bio tužniji nego obično. Uzdisao je s vremena na vrijeme, pritiskujući takvom snagom svoje lice u moje krilo kao da želi da u nj prodre, da bi ga ono progutalo. U tim trenucima nije mi ličio na ljubavnika, već na dijete koje traži zaklon i toplinu majčinog krila. Razmišljala sam o tome kako bi mnogi ljudi željeli da se uopće nikada nisu ni rodili i kako se u onoj njegovoj kretnji, koja je možda bila nesvjesna, izražavala skrivena želja da ponovo uđe u tamnu utrobu iz koje je bio s bolom izišao na svijetlost dana.

On je te noći tako dugo klečao preda mnom da me konačno savlada san. Zaspah s glavom naslonjenom na naslon fotelje i s rukom na njegovoj glavi. Ne sjećam se koliko sam spavala, ali mi se učini kao da sam se u jednom trenutku probudila i ugledala Astaritu, samo ne kako kleči pored mojih nogu, već kako odjeven sjedi pored mene i posmatra me onim svojim mrzovoljnim i sitnim očima. Možda je to bio samo san, ili neka halucinacija. Kad se stvarno probudih, primijetih da je Astarita bio već otišao i da mi je u krilu, tamo gdje je bio naslonio svoje lice, ostavio uobičajenu sumu novaca.

Zatim prođe petnaestak dana, najsretnijih dana moga života. Mina sam vidala svakog dana; iako se naši odnosi nisu bili promijenili, ja sam ipak bila zadovoljna, jer smo, kako mi se činilo, bili jednodušni u svojim navikama. Šutke smo se bili složili u tome da me on ne voli, da me nikada neće voljeti, da će mu nevinost biti uvijek milija od ljubavi. Isto smo se tako šutke bili sporazumjeli da ja njega volim, da ću ga uvijek voljeti, bez obzira na njegovu ravnodušnost, i da mi je u svakom slučaju milija takva ljubav. Ja ne ličim na Astaritu i zato sam, pošto se pomirih s tim da nisam voljela, ipak nalazila veliko zadovoljstvo u tome što sam Mina voljela. Ne bih se mogla zakleti da u dubini moga srca nije tinjala nada da će me on ipak jednog dana zavoljeti, i zbog moje popustljivosti i zbog moje strpljivosti i zbog moje ljubavi. Tu svoju čežnju ja nisam mogla ničim da potkrijepim, jer je ona bila zapravo samo izvjestan začim, i to pomalo gorak, za one naše svađe i nesigurne nježnosti.

Ipak sam, kao sasvim slučajno, nastojala da uđem u njegov život, a kako nisam mogla da u nj prodrem kroz glavna vrata, nastojala sam da se uvučem kroz sporedna, lako je on svečano i, kako mi se čini, iskreno izjavljivao da mrzi sve ljude, ipak je u njemu u isto vrijeme postojao, po nekoj čudnoj kontradikciji, i izvjestan nesavladljiv instinkt da propovijeda i da radi u korist onoga što je smatrao da ljudima služi za njihovo dobro. Istina, on se uvijek zbog toga kajao i osjećao odvratnost prema tome, ali je

ipak postupao potpuno iskreno. U to doba bilo ga je oduševilo, kako je ironično govorio, pitanje moga odgoja. Kako već rekoh, nastojala sam da ga što više vežem za sebe i zato sam ga hrabrila u toj njegovoj težnji. Međutim, taj eksperiment propade već u početku i to na takav način da osjećam potrebu da to ispričam. Dolazio je k meni nekoliko večeri uzastopce, noseći sa sobom neke svoje knjige i, pošto bi mi ukratko objasnio o čemu se radi, čitao bi mi pojedine odlomke. Čitao je dobro, mijenjajući intonaciju već i prema sadržini, sa zanosom koji mu je tjerao krv u lice, i davao njegovim crtama neobičnu živost. Ipak je uglavnom čitao takve stvari, koje ja nikako nisam mogla da shvatim, pa sam uskoro prestala da ga slušam zadovoljavala sam se samo time da s neutoljivim uživanjem pratim promjene u izrazu koje je to čitanje izazivalo na njegovu licu. Sasvim se zanosio čitanjem, nije se više ni plašio, ni ironizirao, ponašao se kao čovjek koji je u svom elementu pa se više ne plaši svoje iskrenosti. Ta me je činjenica bila iznenadila, jer sam dotada smatrala da ljubav, a ne čitanje, predstavlja snagu koja otvara ljudsku dušu. Kod Mina, kako je izgledalo, dešavalo se sasvim suprotno. Na njegovu licu, pa ni u rijetkim trenucima njegove istinske ljubavi prema meni, ja nikada nisam vidjela toliki zanos i toliku iskrenost kao tada kad mi je, spuštajući glas do nekih čudnih dubokih tonova ili vraćajući ga na običan govor, recitovao svoje omiljene pisce. U tim trenucima iščezavalo je ono njegovo teatralno i komično držanje koje ga inače nije sasvim napuštalo ni u najozbiljnijim trenucima i koje je stvaralo utisak kao da stalno igra neku unaprijed smišljenu i čisto spoljašnju ulogu. Čak sam više puta bila primijetila da su mu oči pune suza. Kad bi zatvorio knjigu, oštro bi me upitao:

– Da li ti se dopalo?– Obično sam odgovarala da mi se dopalo, iako nisam poslije objašnjavala zašto mi se nešto dopalo, što, uostalom, ne bih bila mogla ni objasniti, jer sam, kako već rekoh, gotovo od samog početka napuštala svaki pokušaj da shvatim tu tako nerazumljivu materiju. Desilo se, međutim, da je on jednoga dana bio pri tom uporan pa me je upitao:

- A sad mi reci zašto ti se dopalo?... Objasni mi,
- Pravo da kažem – rekoh nakon trenutnog oklijevanja – ne mogu ništa da objasnim, jer nisam uopće ništa razumjela,
- A zašto mi to nisi rekla?
- Pa od svega onoga što si mi čitao ja nisam ništa razumjela... ili vrlo malo.
- Pustila si me da ti dalje čitam ... a nisi me na to upozorila.
- Vidjela sam da ti je drago da čitaš pa nisam htjela da ti kvarim zadovoljstvo... uostalom, meni nije nika da bilo dosadno... veoma je

zanimljivo promatrati te kad čitaš.

On skoči ljutito na noge:

– Do đavola... baš si glupa... pravi kreten ... a ja sam se toliko zamario – Napravi kretnju kao da hoće da mi baci knjigu u glavu, ali se na vrijeme savlada i nastavi da me grdi, i to prilično dugo. Pustih ga da se iskali, a zatim primijetih:

– Ti kažeš da me želiš odgojiti... ali prvi uslov za moj odgoj bio bi da ne moram više da zarađujem za život na način koji ti je poznat... da bih uvrebala muškarca zaista mi nije potrebno da čitam pjesme ili da razmišljam o moralu ... plaćali bi mi i kad ne bih umjela ni da čitam ni da pišem.–

On mi odgovori zajedljivo:

– Htjela bi da imaš lijepu kuću, muža, djecu, haljine, auto, ah ali sva je sreća u tome što ni gospođe Lobianko ne čitaju .. . doduše, iz drugih ali nimalo opravdanih razloga, tako mi se bar čini.

– Ne znam Što one hoće – odgovorih malo ljutito – ali te knjige odgovaraju sasvim drugim životnim uslovima nego što su moji... to je kao kad bi nekom siromahu poklonio divan šešir i zahtijevao od njega da ga nosi uz one njegove kukavne krpe.

– Možda – odgovori – ali ja ti više nikada neću pročitati ni jedan jedini redak.

Ispričala sam kako je došlo do te svađe, jer mi se čini da je ona karakteristična za njegov način mišljenja i za njegovo ponašanje. Sumnjam da bi on, i da mu nisam priznala da ne razumijem ona njegova štiva, bio produžio sa svojim odgojnim naporima, i to ne toliko zbog nestalnosti koliko naprosto zbog nesposobnosti nazvala bih je gotovo fizičkom, da ustraje u bilo kakvom naporu koji zahtjeva trajniji i dublji zanos. On mi o tome nije nikada izričito govorio, ali mi je bilo jasno da je ono nešto komedijaško, što su često odavale njegove riječi, odgovaralo stvarnim uslovima njegove duše. Dešavalo bi se da se zagrije za bilo kakav ideal i da, dok bi trajala ta vatra nanosa, gleda na taj ideal kao na nešto stvarno i moguće. Kasnije bi se odjednom ta vatra ugasila, i on je osjećao samo dosadu, odvratnost, i besmislenost iznad svega. U takvim trenucima on se ili sasvim prepuštao nekoj vrsti mrtve i učmale ravnodušnosti, ili je postupao na posve spoljašan i konvencionalan način, to jest, kao da se ta vatra nije uopće ugasila, jednom riječi: on je glumio. Teško mi je da objasnim Što mu se dešavalo u takvim trenucima, vjerojatno je dolazilo do nekog neočekivanog zastoja svih njegovih životnih funkcija, kao da se odjednom čitava krv povukla iz njegove glave, ostavljajući za sobom samo prazninu i pustoš. Ti su prekidi nastupali odjednom; nije bilo moguće predvidjeti ih, bili su totalni, slični

prekidima električne struje kad se odjednom svjetlo ugasi ostavljajući u potpunom mraku kuću do maločas tako raskošno osvijetljenu. Bili su to prekidi slični prekidima u motoru, koji se, kad mu odjednom ponestane energije, točak po točak zaustavlja i ostaje nepomičan. Te trenutne prekide u dubini njegove svijesti najprije sam bila uočila po tome što su se u njemu često smjenjivala stanja najvećeg zanosa i živahnosti sa stanjima potpune apatije i učmalosti. Kasnije mu tu pojavu potpuno razotkri jedan neobičan incident, kome nisam odmah bila pripisala neku izuzetnu važnost, ali mi se poslije učinilo naročito značajnim. Jednog me dana upita, i to sasvim neočekivano:

– Bi li voljela da učiniš nešto za nas?

– Ko su ti – nas?

– Za našu grupu ... da nam pomogneš na primjer u rasturanju letaka?

Uvijek sam vrebala svaku priliku koja bi mogla da nas zbliži i da učvrsti našu vezu.

Odgovorih iskreno:

– Razumije se... samo mi reci Što treba da učinim i ja ću učiniti.–

– Ne bojiš se?

– A Što bih se bojala? Kad i ti to radiš...

– Da – reče – najprije ti moram objasniti o čemu se radi... najprije treba da upoznaš ideje za koje se izlažeš.:

– A ti mi ih onda objasni.

– Ali tebe to neće zanimati.

– Zašto? Prije svega, to će me u svakom slučaju zanimati... a zatim, mene zanima sve ono što ti radiš, ako ni zbog čega drugoga, a ono što si ti u pitanju.

Pogleda me i, iznenada, sasvim neočekivano, oči mu zasijaše, lice mu planu.

– U redu – reče brzo – danas je suviše kasno ... ali sutra ću ti sve objasniti i... riječima, jer su ti knjige, kako vidim, dosadne ... ali, pazi, to će biti duga priča ... i ti ćeš morati da me slušaš i da me pratiš... čak i ako ti se ponekad učini da me ne shvataš.

– Nastojat ću da te shvatim – rekoh.

– Trebalo bi da shvatiš – odgovori kao da govori sam sa sobom, a zatim otide.

Očekivala sam ga slijedećeg dana, ali ne dođe. Dođe tek dva dana zatim. Uđe u moju sobu bez riječi i sjede u fotelju udno kreveta.

– Dakle – rekoh veselo – spremna sam ... slušam te.

Odmah primijetih da mu se lice izmijenilo, da su mu oči izgubile svoj

sjaj, čitavo mu je držanje bilo nekako uvenulo, bilo bez života, ali nisam htjela da na to mislim. On ipak odgovori:

– Nije potrebno da slušaš, jer nećeš ništa čuti.

– Zašto?

– Tako.

– Reci istinu – protestirah – ti smatraš da sam ja suviše glupa i neobrazovana da bih mogla da shvatim izvjesne stvari... hvala ti.

– Ne, varaš se – odgovori ozbiljno.

– A onda zašto?

Tako nastavismo izvjesno vrijeme, ja navaljujući, a on braneći se. Na kraju reče:

– Hoćeš li da znaš zašto? Jer ja danas ni sam ne bih znao da ti objasnim te ideje.

– Kako to, kad stalno o tome razmišljaš?

– Istina je da stalno o tome razmišljam, ali od juče, i ko zna dokle će to biti, te mi ideje nisu više jasne, ne shvaćam više ništa od svega što se na njih odnosi.

– Ta idi.

– Nastoj da me shvatiš – reče – da sam ti te ideje izložio odmah, pred dva dana, kad sam ti predložio da radiš za nas, siguran sam da bih to bio učinio ne samo snažno, jasno i uvjerljivo, nego i da bi ih ti potpuno shvatila ... Danas, međutim, možda bih mogao da mičem ustima i jezikom, da bih izgovorio izvjesne riječi... ali bih to učinio čisto mehanički, ne učestvujući nimalo u to me... danas – završi skandirajući – ja ni sam ništa ne shvaćam.

– Ne shvaćaš više ništa?

– Da, više ništa: ideje, pojmovi, činjenice, uspomene, uvjerenja, sve se to pretvorilo u nekakvu kašu ... ta mi je kaša ispunila glavu – i pri tom se udari prstom po čelu – čitavu glavu ... gadi mi se od nje, kao da ja puna izmeta.

Posmatrala sam ga neodlučno i bez razumijevanja. Učini mi se kao da je zadrhtao od očaja.

– Pokušaj da me shvatiš – ponovi – ja danas ne samo što ne shvaćam ideje, nego ni išta drugo, svejedno da li je napisano, rečeno ili je već neko o tome razmišljao ... sve mi danas izgleda besmisleno ... na primjer... znaš li ti – Očenaš?

– Znam.

– Da čujemo!

– Oče naš – počeh – koji si na nebesima ...

– Dosta – prekide me. – Sad pomisli časkom na koliko je načina ta

molitva vjekovima govorena ... s kako različitim osjećajima... a ja je sada uopće ne shvaćam ... ma kako bila rečena... mogla bi da je izgovoriš i naopačke... za mene bi to bilo isto.

Zašutje časkom a zatim nastavi:

– Ali ne ostavljaju samo riječi na mene takav utisak... nego i stvari... lica... ti si pored mene, sjediš na naslonu fotelje i možda vjeruješ da te vidim ... ali ja te ne vidim, jer te ne shvaćam ... mogao bih i da te se dotaknem, pa ipak te ne bih shvatio ... evo, dotičem te se – govoreći tako, kao da je pao u zanos, povuče me za kućnu haljinu i razgoliti mi grudi – evo, dotičem se tvoje dojke, osjećam njen oblik, toplinu, obrise, vidim njenu boju, ispupčenja, ali ne shvaćam Što je zapravo to ... govorim sam sebi: to je neki okrugao, topao, mek, bijel, naduven predmet s nekom malom okruglom i tamnom bradavicom u sredini ... koji daje mlijeka, koji kad ga pomilujemo, izaziva zadovoljstvo... pa ipak ništa ne shvaćam ... kažem sam sebi da je lijep ... da bi morao izazvati u meni želju ... pa ipak ništa ne shvaćam ... je si li me sad razumjela? – bijesno ponovi stisnuvši mi tako čvrsto grudi da nisam mogla da savladam krik bola. Odmah me pusti i, čas zatim, primijeti zamišljeno: – Vjerojatno mnogi ljudi zbog takvog neshvaćanja postaju okrutni... pokušavaju da preko tuđeg bola uspostave vezu sa stvarnim svijetom.

Jedno vrijeme smo šutjeli. Zatim rekoh:

– Ako je to točno, kako onda postupаш kad moraš da radiš izvjesne stvari?

– Na primjer?

– Ne znam ... kažeš da rasturaš letke... da ih sam pišeš... ako ti u to ne vjeruješ, kako možeš da ih pišeš i da ih rasturaš?

Prasnu u sarkastičan smijeh:

– Postupam kao da vjerujem.

– Pa to je nemoguće.

– Kako nemoguće? Gotovo svi tako postupaju, osim kad jedu, piju, spavaju i vrše snošaj, sve ostalo rade tako kao da vjeruju. .. zar ti to još nisi primijetila?

On se nervozno smijao. Odgovorih mu:

– Ne, ja to nisam primijetila.

I– baš zato – reče na izvjestan, gotovo uvredljiv način – što se ti zadovoljavaš time da jedeš, da piješ, da spavaš i da vršiš snošaj kad ti se prohtije... a sve su to stvari zbog kojih se, kako izgleda, ne treba pretvara ti... to je mnogo... ali u isto vrijeme, i suviše malo.

Smijao se pa me iznenada udari po butini, a onda me, kao što je imao

običaj, zagri, stežući me i drmajući me stalno ponavljajući uz to:

– Zar ti ne znaš da je ovaj svijet kao da je od ... Zar ti ne znaš da se na ovom svijetu, od kralja pa do prosjaka, svi ponašaju kao da je svijet..., kao da je od, kao da je od, kao da je od ...

Pustih ga, jer sam znala da je u takvim trenucima bolje da se ne vrijeđam i da ne protestiram, već da sačekam dok se sasvim ne iskali. Najzad ipak rekoh odsječno:

– Volim te... to je jedino što znam, i to mi je dovoljno.

On se odjednom smiri i odgovori kratko:

– U pravu si.

Zatim provedosmo večer kao obično, ne razgovarajući više, ni o politici ni o njegovoj nesposobnosti da o njoj govori.

Kad ostadoh sama, zaključih, nakon dugog razmišljanja, da možda i jest onako kako je on govorio, ali da je, svakako vjerojatnije da on ne želi da sa mnom govori o politici, jer smatra da ga ne bih shvatila, a možda se i boji da bih ga, kakvom indiskrecijom, mogla kompromitirati. Nisam mislila da laže, jer sam iz iskustva znala da se svakom može desiti kao da se čitav svijet rasprskava u param parčad, odnosno, kako je on govorio, da ništa ne shvaća, pa ni – Očenaš– . I meni se dešavalo, kad se nisam dobro osjećala ili sam iz ma kog razloga bila neraspoložena; da me obuzme sličan osjećaj dosade, odvratnosti i utučenosti. Pa ipak sam smatrala, pošto je bio odbio da me upozna s onim što je u njegovu životu predstavljalo najveću tajnu, da postoji neki drugi razlog, naime, sumnja u; moju inteligenciju, odnosno u moju pouzdanost. Ali prekasno shvatih da nisam bila u pravu, jer je kod njega, ili što zbog svoje mladosti nije bio dovoljno iskusan, ili možda zbog slabosti njegova karaktera, to bolesno duševno stanje igralo sasvim izuzetnu ulogu.

U tom trenutku smatrala sam da mi je dužnost da se povučem i da mu se ne namećem svojom radoznalošću. Tako sam i učinila.

Ne znam zašto, ali se vrlo dobro sjećam čak i kakvo je vrijeme bilo tih dana. Bio je prošao februar, hladan i kišovit, a s martom su bili došli prvi blagi dani. Gusta mreža sitnih bijelih oblačića prekrivala je nebo i zasjenjivala je oči čim bismo iz kućnog polumraka izišli na ulicu. Zrak je bio prijatan, ali još kao ukočen od oštrog zime. Zadovoljna i iznenađena išla sam po onoj izmučenoj, slaboj i umornoj svjetlosti; stalno sam usporavala korak i sklappala oči, ili se zaustavljala da posmatram najbeznačajnije stvari: sivog mačka koji se umivao na pragu neke kapije, povinutu grančicu oleandra koju je slomio vjetar, ali će on možda ipak procvjetati, busen zelene trave, izrasle na pločniku između kamena. Mahovina, koju su kiše bile ostavile za prošlih mjeseci u podnožju kuća ulivala mi je osjećaj spokojsstva i povjerenja. Razmišljala sam: kad je između kamenih ploča i opeka, mogao u ono malo zemlje da ispruži svoje žile taj baršun ljubičaste boje onda mogućnost da se nastavi i razvija postoji i za moj život čije žile nisu dublje od žila mahovine i koji se, da bi se održao, zadovoljava, kao i ona, vrlo oskudnom hranom. Smatrala sam da su riješene, i to zauvijek, sve neprijatne stvari koje su me mučile u posljednje vrijeme, a naročito da neću više vidjeti Sonconja, da neću više ništa čuti o njegovim zločinima pa sad mogu konačno u miru da uživam u mojim vezama s Minom. Razmišljajući o tome, učini mi se da sam sada prvi put stvarno osjetila Što znači pravi život koji se sastoji od prijatne dosade, slobode i nade.

Čak sam bila počela da razmišljam i o mogućnosti da izmijenim svoj način života. Moja ljubav prema Minu toliko me udaljavala od drugih muškaraca da sada u mojim slučajnim susretima više nisam osjećala čak ni onaj podsticaj koji izaziva radoznalost i putenost. Pa ipak sam u isto vrijeme osjećala da jedan život vrijedi koliko i drugi, da nema smisla da ulažem suviše velike napore da bih se promijenila i da ću samo tada promijeniti svoj način života kad steknem bez naročitih potresa i prekida, i to sticajem samih događaja, a ne svojom voljom, nove navike, sklonosti i interese i postanem potpuno drukčija, nego što sam bila. Ja sam samo pod tim uslovima mogla da promijenim svoj način života, jer trenutno nisam imala nikakvih ambicija, ni da trošim više nego što sam trošila, ni da poboljšam svoje materijalne prilike. A nikako mi nije izgledalo da bih postala imalo bolja, kad bih promijenila svoj način života.

Kad sam jednog dana saopćila Minu ova svoja razmišljanja, on me pažljivo sasluša, a zatim reče:

– Čini mi se da ti sama sebi protivurječiš... ne govoriš li stalno da bi željela da si bogata, da imaš lijepu kuću, da imaš muža i djece. To je sve opravdano, i ti si još uvijek u mogućnosti da to postigneš... ali, ako budeš tako umovala, nećeš to nikada postići.

Odgovorili mu:

– Nisam rekla da to želim ... već da sam to željela... sigurno ne bih bila odabrala da postanem to što jesam, da sam, prije nego što sam se rodila, mogla da biram ... ali ja sam se rodila u ovoj kući, od ove majke, u ovim uslovima, i ja sam ono što jesam.

– To znači?

– To znači da mi izgleda besmisleno željeti da budem druga... željela bih da budem drukčija samo pođi uslovom da, postajući drukčija, mogu i dalje da ostanem; ona koja jesam ... i kad bih stvarno mogla da uživam u toj promjeni... ali promijeniti se, postati druga samo zato da postanem drukčija, to se ne bi isplatilo.;

– To bi se uvijek isplatilo – primijeti on jedva čujno – ako ne zbog same tebe, onda svakako zbog drugih.:

– A zatim – produžih, ne obraćajući pažnju na njegovu upadicu – važne su činjenice... zar misliš da ni sam i ja mogla, kao Đizela, da nađem bogata ljubavnika? ... Kad to nisam učinila, to je dokaz da ja to nisam htjela, uprkos moj im brbljanjima.

– Uzet ću te za ženu – reče u šali i zagrli me – bogat sam, a poslije smrti moje bake, što će biti uskoro, naslijedit ću mnogo hektara zemlje, vilu na selu i stan u varoši... uredit ćemo kuću kako treba, ti ćeš u određene dane pozivati gospođe iz susjedstva, imat ćemo kuharicu, sobaricu, kočije ili auto ...a s malo dobre volje otkrit ćemo jednog dana da smo plemići i zvat ćemo se grofovi ili markizi ...

– S tobom se nikada ne može ozbiljno govoriti – rekoh, odgurnuvši ga – stalno se šališ.

Jedno poslijepodne otiđoh s Minom u kino. Na povratku se popesmo u tramvaj, prepun svijeta. Dogovorili smo se da će Mino poći sa mnom mojoj kući, a zatim ćemo zajedno na večeru u gostionicu pod zidinama. On uze karte i probi se kroz gomilu koja je bila zakrčila ulaz. Ja sam htjela da pođem za njim, ali me svijet odgurnu i ja ga izgubih iz vida. Dok sam ga tražila očima, pritješnjena pored jedne stolice, osjetih kako mi neko dodirnu ruku. Oborih pogled i ugledah Sonconja kako sjedi baš iza mene.

Dah mi zastade, i ja osjetih da sam probljedjela i da sam se u licu promijenila. Gledao me je onim svojim nepodnošljivim upornim pogledom. Pridigavši se zatim promrmlja kroz zube:

- Hoćeš li da sjedneš?
- Hvala – promucah – još malo pa ću izići.
- Ta sjedi.
- Hvala – ponovih i sjedoh.

Da nisam sjela, možda bih se bila onesvijestila. On ostade stajati pored mene, kao da motri na mene, držao se objema rukama za moju stolicu i za stolicu ispod mene. Nimalo se nije bio promijenio, na njemu je bila ona ista kišna kabanica, stegnuta u struku, vilica mu je, kao i ranije mehanički podrhtavala.

Sklopih oči nastojeći da dovedem u red svoje misli. On je, doduše, uvijek tako gledao, ali mi se sada učini da sam u njegovim očima primijetila izvjestan, mnogo hladniji izraz. Sjetih se svoje ispovijesti i pomislih da je mom životu u stvari došao kraj, ako je onaj svećenik nešto rekao, a Sonconjo to doznao!

Ta misao me uplaši, ali sam se ipak plašila njega koji je onako uspravno stajao pored mene, ili točnije rečeno, njegova pogleda, koji me je bio obezumio i savladao. Osjećala sam da nemam snage da mu išta odbijem i da između mene i njega postoji neka veza, koja, naravno, nije ljubavna, ali ipak možda jača od one koja me vezuje za Mina. On je svakako to instinktivno osjećao, jer se ponašao kao kakav gospodar. Posije kraće pauze reče:

- Idemo zajedno tvojoj kući.
- Ne oklijevajući, rekoh pokorno:
- Kako želiš.

Uto se približi Mino, pošto se bio oslobodio s mukom svijeta koji ga je pritiskivao, i stao je bez riječi pored samog Sonconja, uhvativši se rukom za istu stolicu za koju se i on držao. Čak je lagano bio dodirnuo svojim dugačkim i mršavim prstima kratke i zatupaste Sonconjine prste. Kad u jednom trenutku tramvaj naglo zakoči, oni poletješe jedan na drugoga. Mino se Sonconju odmah uljudno izvini što ga je gurnuo. Ja osjetih da patim što oni stoje tako blizu jedan pored drugoga, ne znajući jedan za drugoga, i odjednom rekoh Minu, obraćajući mu se odsječno, da Sonconjo ne bi pomislio da njemu govorim:

- Slušaj, sjetila sam se da sam za večeras zakazala sastanak jednoj osobi... bit će bolje da se rastanemo.
- Ako želiš, otpratit ću te do kuće.
- Ne, ta me osoba čeka na tramvajskoj stanici.

To nije bilo ništa novo, jer, kako rekoh, ja sam i dalje dovodila muškarce svojoj kući, i Mino je to znao ... Zato će mirno;

- Kako želiš... onda ćemo se vidjeti sutra.

Dadoh mu znak očima da pristajem, a on se izgubi u onoj gomili. Odjednom, dok se on probijao kroz gomilu, osjetih žestok bol. Pomislih, iako nisam znala zašto, da ga neću više nikad vidjeti.

– Zbogom – prošaputah u sebi, prateći ga pogledom, – zbogom ljubavi.

Htjela sam mu dovnuti da stane, ali mi usta zaniјemeše. Tramvaj se zaustavi, i meni se učini da sam vidjela kako je Mino iziшаo. Tramvaj ponovo krenu.

Za vrijeme čitavog puta ni ja ni Sonconjo ne progovorismo. Sad sam nastojala da se smirim i govorila sam sama sebi da je nemoguće da je svećenik ma Što odao. A pošto o svemu dobro razmislih, nije mi bilo neprijatno što sam ga sreла. Tako ću se osloboditi i posljednjih sumnji u vezi s eventualnim posljedicama svoje ispovijesti.

Kad se tramvaj zaustavi, digoh se, iziđoh iz tramvaja i krenuh ne okrećući se. Sonconjo je išao za mnom, pa sam ga mogла vidjeti čim bih malo okrenula glavu. Najzad mu rekoh:

– Što hoćeš od mene? Zašto si se vratio?

On mi odgovori s izvjesnim prizvukom čuđenja:

– Pa sama si mi rekла da se vratim.

To je bilo točno, ali sam to u onom strahu bila zaboravila. Priđe mi, uze me za ruku, čvrsto me stisnu i gotovo ponese. Počeh nehotice da drhtim čitavim tijelom. On me upita:

– Ko ti je bio onaj?

– Jedan moj prijatelj!

– Jesi li još kad vidjela Đina?

– Nikad više.

On pogleda kradimice oko sebe:

– Ne znam zašto, ali mi se od izvjesnog vremena čini kao da na mene motre ... Samo su dvije osobe mogle da budu špiјuni... ti ili Đino.

– Đino, a zašto? – upitah hladno, a srce mi je pritom snažno kucalo.

– Znao je da ću odnijeti predmet onom zlataru ... rekao sam mu čak i njegovo ime... ne zna sasvim sigurno da sam ga ja ubio, ali može veoma lako da pomisli.

– Đino nema nikakva interesa da te prijavi... time bi i sama sebe priјjavio.

– Tako i ja mislim – promrmlja on kroz zube.

– A što se mene tiče – produžih potpuno mirnim glasom – možeš biti siguran da nisam ništa rekла... ni sam poludjela ... onda bi i mene zatvorili.

– Zbog tebe bih to želio – odgovori prijetećim glasom, a zatim dodade:

– Vidio sam Đina načas... reče mi, kao u šali, da zna mnoge stvari... ne

osjećam se sigurnim ... on je velika hulja.

– Ti si one večeri prema njemu veoma loše postupio i sad te sigurno mrzi. – Govoreći, osjetih da bi mi bilo drago da ga je Đino stvarno prijavio.

– Bio je to majstorski udarac – reče s izvjesnom mračnom sujetom – ruka me je još čitava dva dana boljela.

– Đino te neće prijaviti – završih – to mu ne ide u račun ... a osim toga on te se plaši.

Razgovarali smo prigušenim glasom idući jedno pored drugoga, ne gledajući se. Hvatao se već sumrak, plavičasta magla obavijala je tamne zidine, bijele grane platana, žućkaste kuće, daleku perspektivu puta. Kad stigismo do kapije, prvi put osjetih jasno da varam Mina. Htjela sam da sebi sugeriram da između Sonconja i drugih muškaraca nema razlike, ali sam bila svjesna da to nije istina. Uđoh u kapiju: pritvorih vrata pa se zaustavih u onom mraku i okrenuh se prema Sonconju. Rekoh mu:

– Čuj, bit će bolje da odeš.

– Zašto?

Uprkos strahu koji mi je on ulijevao, poželjeh da mu kažem istinu:

– Zato što volim drugog čovjeka pa ne želim da ga prevarim.

– Koga? Da li onoga koji je bio s tobom u tramvaju?

Uplaših se za Mina i odgovorih brzo:

– Ne... jednog drugog ... ti ga ne poznaješ... a sad mi učini ljubav i ostavi me, otiđi.

– A kad j a ne bih htio da odem?

– Pa zar ti ne shvaćaš da se izvjesne stvari ne mogu silom postići?... počeh, ali ne dospjeh završiti: u onom mraku nisam mogla da vidim ni njega ni njegove kretnje, ali odjednom osjetih kako me strahovito udario po licu i zatim rekao:

– Penji se.

Uputih se odmah pognute glave prema stepenicama. Ponovo me uhvati pod ruku, pa me je pridržavao na svakoj stepenici. Činilo mi se kao da me podigao iznad zemlje, pa sad letim. Obraz mi je gorio, ali me je naročito plašio izvjestan osjećaj zlokobne slutnje. Osjećala sam da je onaj udarac prekinuo sretni ritam prošlih dana i da za mene ponovo počinju nevolje i užasi. Obuze me strašno očajanje, pa odlučih odmah da izbjegnem sudbini koju sam predviđala: tog istog dana napustit ću kuću, sklonit ću se negdje u Đizelinu kuću ili u neku namještenu sobu.

Tako sam uporno o svemu tome razmišljala, da nisam gotovo ni primijetila da sam ušla u kuću, prošla kroz predsoblje i ušla u svoju sobu. Učini mi se kao da sam se probudila iz nekog sna kad vidjeh da sjedim na

ivici kreveta, a Sonconjo, onim svojim točnim i samoljubivim kretnjama uredna čovjeka, skida sa sebe komad po komad odijela pa ga zatim isto tako uredno slaže na stolicu. Bio je utišao bijes i sada mi mirno reče:

– Želio sam da dođem još ranije, – nisam mogao, ali sam stalno na tebe mislio.

– Što si mislio? – upitah mehanički.

– Da smo kao stvoreni jedno za drugo – reče i pri tom zastade, držeći prsluk u rukama, a zatim nekim naročitim tonom dodade: došao sam čak s namjerom da ti nešto predložim.

– Šta?

– Ja imam novaca ... hajdemo zajedno u Milano gdje imam nekoliko prijatelja ... tamo ću urediti garažu ... a onda se u Milanu možemo vjenčati.

Osjetih da sam sasvim klonula. Bila sam toliko nemoćna da sklopim oči. To je bilo prvi put poslije Đina da mi je neko ponudio brak, a taj neko bio je Sonconjo. Toliko sam čeznula za normalnim životom, s mužem i s djecom, i eto, sad mi se takav život nudio, ali je u ovom slučaju ono normalno bilo svedeno na nekakvu čahuru u kojoj je sve bilo neprirodno i užasno. Rekoh umorno:

– Zašto? Ta mi se jedva poznajemo, vidio si me svega jedan jedini put.– Sjedajući pored mene i hvatajući me oko struka, on mi odgovori:

– Niko me ne poznaje tako dobro kao ti... ti o meni znaš sve.

Sinu mi da je možda uzbuđen pa želi da mi pokaže koliko me voli i da mi reče da bih i ja njega morala da volim. Međutim, to je bila zabluda, jer njegovo držanje nije ničim odavalo takav osjećaj.

– Ništa ne znam o tebi – rekoh tiho – znam samo da si ubio čovjeka.

On nastavi da govori sam sa sobom:

– Dosadilo mi je da živim sam ... kad čovjek živi sam, obično napravi kakvu glupost.

Neko sam vrijeme šutjela, a zatim rekoh:

– Na brzu ruku ne mogu ništa da ti odgovorim ... daj mi vremena da razmislim.–

Na moje najveće iznenađenje, odgovori mi kroz stisnute zube:

– Ti o tome dobro razmisli... nije naročito hitno.

Zatim se diže i nastavi da se svlači.

Naročito su me bile iznenadile njegove riječi: – Mi kao da smo stvoreni jedno za drugo.

Pitala sam se nije li on možda ipak u pravu. Zar sam ja mogla da pomišljam na bližu vezu nego što je mogla biti veza s čovjekom njegove vrste? Zar nije bilo točno da me za njega vezala neka neshvatljiva veza koja

mi je bila poznata i koje sam se plašila? Osjetih kako u sebi tiho ponavljam:

– Bježi, bježi! – i kako očajno mašem glavom. Rekoh punim glasom od kojega mi se usta napuniše slinom:

– U Milanu ... a zar se ti ne plašiš da motre na tebe?

– Rekao sam tako da nešto kažem ... oni u stvari, ne znaju ni da postojim.

Odjednom me minu slabost od koje su mi udovi bili omlitavili, i meni se učini da se osjećam i jaka i odlučna. Digoh se, skinuh ogrtač i okačih ga na vješalicu. Po običaju, okrenuh ključ u bravu, i zatim sporim koracima priđoh prozoru i zatvorih žaluzine. Stojeći uspravna pred ogledalom, počeh da otkopčavam prslučić, ali u istom trenutku zastadoh i okrenuh se prema Sonconju; sjedio je na krevetu i bio se upravo sagnuo da odveže cipele. Glumeći potpuno ravnodušnost, rekoh:

– Pričekaj malo... očekivala sam jednu osobu, bit će bolje da upozorim majku da je vrati.

On ne odgovori a nije imao ni vremena, jer ja iziđoh odmah iz sobe, zatvorih za sobom vrata i uđoh u radionicu.

Majka je pored prozora sjedila za mašinom. Da bi prekratila vrijeme, ona je ponovo bila počela da se bavi šivanjem. Rekoh joj brzo sasvim tihim glasom:

– Potraži me Sutra ujutro ... kod Đizele ili kod Zelinde. – Zelinda je u svom stanu, u centru grada, izdavala sobe, a, kako sam ponekad odlazila tamo s mojim ljubavnicima, majka ju je poznavala.

– A zašto?

– Ja idem – rekoh – a kad te onaj tamo upita gdje sam ... reci mu da ne znaš ništa.

Majka se iznenadi, a ja skidoh s čavla njen krzneni kaput, potpuno izlizan kaputić koji je nekoliko godina ranije bio moj.

– Nikako nemoj da mu kažeš kuda sam otišla – dodadoh – ubio bi me.

– Ali...

– Novac je na starom mjestu ... zbogom ... nemoj ništa da kažeš i telefoniraj sutra ujutro.

Iziđoh brzo, prođoh kroz predsoblje na prstima, a zatim siđoh niz stepenice. Čim iziđoh na ulicu, potrčah. Znala sam da se Mino u taj sat nalazi kod kuće, pa sam htjela da stignem na vrijeme, prije nego što bi on, poslije večere, izišao s prijateljima. Otrčah do trga, popeh se u taksi i dadoh Minovu adresu. Dok je taksi jurio, odjednom shvatih da ne bježim toliko od Sonconja, koliko od same sebe, jer sam nejasno osjećala kako me privlače i ona njegova žestina i onaj njegov bijes. Sjetih se onog svog očajnog vriska,

koji je istovremeno izražavao i gnušanje i zadovoljstvo, a bio mi se otkinuo od grudi kad me je Sonconjo onaj jedini put imao. Bilo je jasno da me je on toga dana zauvijek pokorio, i to kako dotada ni jedan drugi muškarac nije umio, pa ni Mino. Morala sam da dođem do zaključka da smo nas dvoje zaista kao stvoreni jedno za drugo, ali onako kao što je naše tijelo stvoreno za provaliju od koje nam se vrti u glavi, koja nam pogled zamagljuje, i konačno nas povlači u svoju vrtoglavu dubinu.

Popeh se preskačući po dvije stepenice, stigoh sva zadihana i upitah za Mina staru služavku koja mi otvori.

Ona me pogleda uplašeno, a zatim pobježe bez riječi ostavivši me na pragu.

Pomislih da je otišla da me najavi Minu, uđoh u predsoblje i zatvorih za sobom vrata. Odjednom iza zavjese, koja je dijelila predsoblje od hodnika, začuh neko šaptanje. Zatim se zavjesa podiže i pojavi se gospođa Medolagi. Od onog prvog i posljednjeg puta kad sam je bila vidjela, ja sam je bila sasvim zaboravila. Kad sad preda mnom odjednom banu jedna glomazna crna pojava, s bijelim i mrtvačkim licem, s crnom maskom oko očiju, osjetih sama nesvjesno da me hvata strah, kao da preda mnom stoji neko užasno priviđenje. Zaustavivši se, govoreći izdaleka, odmah reče:

– Vi tražite gospodina Diodati?

– Da.

– Uhapsili su ga.

Ne znam ni sama zašto, odjednom mi pade na pamet da bi to hapšenje moglo biti u vezi s Sonconjinim zločinom, pa promucah:

– Uhapsili... ta on s tim nema nikakve veze.

– Ne znam ništa – reče gospođa Medolagi – znam samo da su došli, da su izvršili pretres i da su ga uhapsili. – Njen uvrijeđen i zlovoljan izraz jasno mi je govorio da mi neće više ništa reći, ali se ipak nisam mogla savladati pa je upitah:

– A zašto?

– Gospođice, već sam vam rekla da ne znam ništa.

– A kuda su ga odveli?

– Ništa ne znam.

– Kažite mi bar da li mi je štogod poručio.

Sada mi više uopće ne odgovori. Okrenuvši se kao neko uvrijeđeno i neumoljivo veličanstvo, viknu:

– Diomira!

Ponovo se pojavi ona stara služavka uplašena lica, gospodarica joj pokaza na vrata, podigavši zavjesu, spremajući se da ode, reče:

– Ispratite gospođicu!– Zavjesa se ponovo spusti.

Tek pošto siđoh niz stepenice pa se ponovo nađoh na ulici, shvatih da su Minovo hapšenje i Sonconjin zločin dvije različite činjenice, nezavisne jedna od druge. Jedina veza koja ih je spajala bio je u stvari moj strah. U tom neočekivanom sticaju nesreće prepoznah izdašnost sudbine koja me odjednom napretek darivala svojim zlokobnim darovima, kao što u proljeće istovremeno sazrijeva najrazličitije voće. Zaista je točno, kako kaže poslovice, da jedna nevolja nikada ne dolazi sama. Međutim, ja nisam o tome toliko razmišljala, koliko sam to osjećala dok sam išla iz ulice u ulicu, sagnute glave i povijenih ramena, kao da po meni pada neki sitan grad.

Razumije se da je prva osoba na koju sam u toj nevolji pomislila bio Astarita. Znala sam napamet broj telefona njegove kancelarije, pa uđoh u prvu kabinu na koju sam se bila namjerila i pozvah ga. Telefon je bio slobodan, ali se niko nije javljao. Nekoliko puta pozvah isti broj i na kraju se uvjerih da Astarite nema. Bio je sigurno otišao na večeru pa će se vratiti kasnije. Znala sam, to ali kako se to već dešava, nadala sam se da ću ga ovoga puta izuzetno zateći u ministarstvu.

Pogledah na sat. Bilo je tek osam sati uvečer, a Astarita se prije deset nije vraćao u kancelariju. Stajala sam uspravno na uglu jedne ulice, preda mnom se širila izbočena površina jednog mosta na kom su se neprestano pojavljivali prolaznici, sami ili u grupama i letjeli oko mene crni i užurbani, poput mrtvog lišća koje vior neprestano goni. Međutim, kuće, poredane s onu stranu mosta, budile su osjećaj spokojsva i svojim osvijetljenim prozorima i ljudima u njima koji su se vrzmali oko stolova i drugog namještaja. Pade mi na pamet da se ne nalazim daleko od centralne policije, kuda su; kako sam pretpostavljala, bili odveli Mina. Premda mi je bilo jasno da se radi o očajničkom pokušaju, odlučih da odem pravo tamo i zatražim obavještenja. Znala sam unaprijed da mi neće ništa reći, ali to mi je bilo sasvim svejedno, htjela sam prije svega da nešto za njega učinim.

Krenuh sporednim ulicama. Idući brzo pored zidina, stigoh do policije, uspeh se uz ono nekoliko stepenica i uđoh. Jedan stražar, izvaljen na jednoj stolici, s nogama na drugoj, bio je odložio kapu na stol i čitao novine. Kroz vrata vratareве sobice upita me kuda idem.

– U komesarijat za strance, – odgovorih. To je bio jedan od mnogih ureda u policiji: jednom mi ga Astarita uzgred spomenuo, ali se više ne sjećam zašto.

Nisam znala kuda da krenem, nasumce stadoh se penjati po prljavim i slabo osvijetljenim stepenicama. Sudarala sam se neprestano s činovnicima ili sa stražarima u uniformi, koji su se penjali ili silazili s mnoštvom akata u

rukama. Pognute glave, išla sam pored zida na strani koja je bila u potpunoj sjenci. Na svakom su katu, niskim, prljavim i tamnim hodnicima prolazili ljudi amo tamo, pri oskudnom svjetlu, pred otvorenim vratima. Policijska je zgrada ličila na neku vrstu radne košnice, samo što pčele koje su u njoj stanovale nisu oblijetale oko cvjeća; njihov je med, čiji sam ukus sada prvi put bila osjetila, bio prljav, crn i veoma gorak. Kad stigoh na treći kat, ponovo krenuh očajno, nasumce, jednim od tih mnogobrojnih hodnika. Niko me nije gledao, niko se nije za mene brinuo. Na jednoj i drugoj strani hodnika redala su se bezbrojna vrata, većinom otvorena, a pored ulaza sjedili su na slamnatim stolicama uniformisani stražari pušeći i ćaskajući. U sobama stalno isti prizor: ormari prepuni ispisanih knjižurina, sto i po jedan stražar za stolom s perom u ruci. Hodnik nije bio prav, već nešto položen, tako da uskoro nisam više znala gdje se nalazim. Hodnik se svaki čas spuštao do nekog nižeg prolaza, i onda se trebalo popeti? uz nekoliko stepenica ili sići niz isto toliko stepenica, po: tom se ukrštao s drugim, potpuno sličnim hodnicima, s nizom drugih otvorenih vrata, s drugim stražarima pored vrata, s drugim osvjetljenjem. Zbunih se, činilo mi se kao da sam se vratila natrag, da idem jednim dijelom hodnika koji sam već bila prešla. Prođe jedan vratar i ja ga upitah:

– Zamjenik upravnika policije?

On mi pokaza nijemo jedan taman prolaz u blizini kojega su se desno i lijevo od njega nalazila posebna vrata. Krenuh prema tom prolazu, siđoh niz četiri stepenice i uputih se tijesnim i niskim hodničićem. U tom istom trenutku, u dnu tog hodnika, tamo gdje je to crijevo zaokretalo prema desnom uglu, otvoriše se jedna vrata i odjednom se pojaviše dva čovjeka, okrenuta leđima prema uglu. Jedan od te dvojice držao je drugoga za ruku, a meni se u jednom trenutku učini da je to Mino.

– Mino— – viknuh pojurivši prema njemu.

Ne dospjeh da ih stignem, jer me neko uhvati za ruku. Bio je to jedan sasvim mlad stražar, crnomanjasta i mršava lica, s kapom zabačenom naopačke na ogromnoj masi crne kovrdžave kose.

– Kome želite ići, koga tražite – upita me.

Na moj vrisak ona se dvojica okrenuše prema meni, i tako vidjeh da sam se prevarila. Sva zadihana, rekoh

– Uhapsili su jednog mog prijatelja, htjela bih da znam da li su ga doveli ovamo.

– Kako se zove? – upita me stražar, zaustavivši me.

Lice mu je imalo odlučan i autoritativan izraz.

– Đakomo Diodati.

– Što je on?

– Student.

– A kada je uhapšen?

Odjednom shvatih da mi on postavlja ta pitanja šarm da bi se napravio važan, a u stvari ne zna ništa. Rekoh mu ljutito:

– Umjesto da mi postavljate tolika pitanja ... recite mi gdje se nalazi.

U hodniku smo bili sasvim sami. On se ogleda naokolo a zatim mi, stisnuvši me, neozbiljno šapnu:

– Na studente ćemo kasnije misliti... a sad me poljubi

– Pustite me da idem .., nemam vremena – povikah ljutito.

Odgurnuh ga, potrčah, uđoh u jedan drugi hodnik, ugledah jedna otvorena vrata, a kroz vrata jednu drugu sobu, mnogo veću. U dnu sobe nalazio se pisali sto za kojim je sjedio jedan sredovječan čovjek. Uđoh i odmah ga upitah:

– Htjela bih da znam kuda su odveli studenta Diodati... uhapsili su ga danas poslije podne.

Čovjek podiže oči sa stola na kom su ležale raširene novine i začuđeno me pogleda:

– Htjeli biste da znate ...

Da, htjela bih da znam kud su doveli studenta Diodati koji je uhapšen danas poslije podne.

– A ko ste vi... kako ste se usudili ući?

– Ne brinite... samo mi kažite gdje je.

– Kažite mi ko ste vi? – ponovi on urlajući i udarajući šakom po stolu. Kako se usuđujete. Znate li vi gdje ste?

Odjednom shvatih da neću ništa doznati i da postoji opasnost da i mene uhapse, a tada ne bih više mogla govoriti s Astaritom, i Mino bi ostao u zatvoru.

– Nije važno – rekoh provlačeći se – pogriješila sam ... izvinite.

Moje izvinjenje razbjesni ga još više nego moje prethodno pitanje. Ja sam se međutim već nalazila blizu vrata.

– Svako ko ulazi ili izlazi dužan je da pozdravi fašističkim pozdravom – urlikao je upozoravajući me na naredbu koja je bila okačena nad njegovom glavom.

Jednim gestom dadoh mu za pravo i idući natraške, iziđoh iz sobe. Pretrčah ponovo čitav hodnik, neko sam vrijeme lutala, dok najzad ne pronađoh stepenice i ne sletjeh niz njih. Ponovo prođoh pored vratareve sobice i najzad iziđoh.

Jedini rezultat te moje provale u policijsku zgradu bio je da sam u njoj

provela izvjesno vrijeme. Proračunah da će mi, ako budem išla sasvim polako, do Astaritina ministarstva biti potrebno oko tri četvrt sata, a možda i čitav sat. Tamo ću sjesti u jednu kavanu blizu ministarstva: odanle ću mu telefonirati, pa ću se, prije nego što prođe dvadesetak minuta, vjerojatno sastati s njim.

Putem pomislih da je to Minovo hapšenje u stvari Astaritina osveta. Astarita je zauzimao veoma važan položaj u toj istoj političkoj policiji koja je bila uhapsila Mina Oni iz policije sigurno su već odavna motrili na Mina, pa su znali za moje odnose s njim, a nije izgledalo nevjerojatno ni da su spisi prošli kroz Astaritine ruke pa je on, podstaknut ljubomorom, izdao naređenje da uhapsu Mina. Na pomisao da je to učinio Astarita, obuze me neka vrsta bjesnila. Znala sam da je on još uvijek u mene zaljubljen, pa sam bila odlučila da mu se zbog tog njegova prljava postupka ljuto osvetim, ako utvrdim da su moje sumnje opravdane. Ipak u isto vrijeme pomislih sa strahom da stvari možda ne stoje tako i da sam sa svojim slabim oružjem krenula možda u borbu protiv sasvim nepoznata neprijatelja, koji ima više osobine dobro smišljene mašine nego čovjeka osjećajna i sklona strastima.

Kad stigoh pred ministarstvo, odustah od namjere da sjednem u kavanu i pođoh pravo na telefon. Čim telefon zazvoni, neko podiže slušalicu, i ja začuh kako mi odgovara Astaritin glas.

– Ovdje Adrijana – rekoh naprasito – želim da te vidim.

– Zar odmah?

– Smjesta ... radi se o veoma hitnoj stvari... nalazim se dolje pred ministarstvom.

Izgledalo mi je kao da je izvjesno vrijeme oklijevao, a zatim mi ipak reče da dođem. To je bilo drugi put u mom životu što sam se uspinjala po stepenicama Astaritina ministarstva, ali su sad moji osjećaji bili sasvim drukčiji. Prvi put sam se bojala Astaritine ucjene, bojala sam se da će on spriječiti moju udaju za Đina, bojala sam se one neodređene opasnosti koju svaki siromah osjeća u policijskoj sredini, jer mu se čini da oni tamo neprestano na njega vrebaju. Tada sam išla u ovo ministarstvo slomljena srca i dušom koja je drhtala. Sad sam, naprotiv, bila borbena, sad sam ja namjeravala da ucijenim Astaritu, riješena da upotrijebim svako sredstvo samo da ponovo dođem do Mina. Ali moja borbenost nije zavisila samo od moje ljubavi prema Minu. U tu se borbenost bio umiješao i prezir, i to ne samo prema Astariti već i prema njegovu ministarstvu, prema političkom djelovanju uopće, a, ukoliko se Mino bavio politikom, čak i prema njemu, Sve što je bilo u ma kakvoj vezi s politikom bilo mi je neshvatljivo i zato mi je politika, možda i zbog tog mog neznanja i izgledala kao nešto smiješno i

beznačajno u poređenju s mojom ljubavi prema Minu. Sjetih se kako je Astarita, kad me je vidio, pa i kad bi samo čuo moj glas, uvijek zamuckivao od uzbuđenja i sa zadovoljstvom pomislih da nije zamuckivao pred svojim šefovima, pa bio to i sam Musolini. U tim mislima prođoh brzo kroz hodnike ministarstva i osjetih kako s prezirom posmatram činovnike koje sam sretala. Osjećala sam veliku želju da im otmem one crvene i zelene mape koje su oni stiskali pod pazuhom, da ih bacim u zrak, da razbacam na sve strane one njihove kartušine koje su kipjele od naredaba i pakosti. Poslužitelju, koji me presrete u predsoblju, rekoh brzo i odsječno:

– Moram da razgovaram, s doktorom Astaritom ... brzo .., zakazao mi je sastanak ... ne mogu da čekam.

Pogleda me začuđeno, ali se ne usudi da protestira i otiđe da me najavi.

Čim me ugleda, Astarita mi dođe u susret, poljubi mi ruku i odvede me do divana u dnu sobe. Tako me je bio primio i prvi put, a tako je vjerojatno postupao prema svakoj ženi koja je dolazila u njegov ured. Nastojala sam da što više savladam srdžbu koja mi je nadimala grudi i rekoh:

– Pazi, ako si ti naredio da se Mino zatvori ... onda sad naredi da ga odmah puste... jer inače znaj da me više nikad nećeš vidjeti.

Primijetih kako se na njegovu licu pojavio izraz dubokog čuđenja, da razmišlja o nečemu što mu je bilo neprijatno i shvatih da mu o čitavoj stvari nije ništa poznato.

– Čekaj malo, do đavola, kakav Mino?– – upita zamuckujući.

– Mislila sam da ti znaš – rekoh. I što sam mogla kraće, ispričah mu historiju svoje ljubavi prema Minu a zatim kako je to poslijepodne uhapšen u svom stanu. Vidjeh da je promijenio boju kad mu rekoh da volim Mina, ali mi je bilo milije da mu kažem istinu ne samo zato što sam se bojala da ću naškoditi Minu ako slažem, već i zato što sam osjećala neodoljivu želju da pred svima glasno govorim o svojoj ljubavi prema njemu. Sad, kad sam otkrila da Astarita nije ni u kakvoj vezi s Minovim hapšenjem, nestade u meni srdžba koja me je dotada podržavala i ja se ponovo osjetih razoružana i nemoćna. Zato započeh i svoju historiju odsječnim, mada uzbuđenim glasom, a završih je gotovo plaćući.

Čak mi se oči napuniše suzama kad mu, naprežući se rekoh:

– I ne znam kako s njim postupaju ... kažu da tamo tuku.

Astarita me odmah prekinu:

– Budi mirna... da se radi o kakvom radniku ... ali student.

– Ali ja neću ... neću da on sjedi u zatvoru – povikah plačnim glasom.

Oboje zašutjesmo. Ja sam nastojala da savladam svoje uzbuđenje, a Astarita me je posmatrao. Sad mi je prvi put izgledalo da nije raspoložen da

učini što sam ga molila, ali njemu je zacijelo i zbog toga bilo neprijatno da mi učini po volji, jer je od mene doznao da sam zaljubljena u jednog čovjeka, a taj čovjek nije bio on. Položih ruku na njegovu i dodadoh:

– Ako ga oslobodiš... obećajem ti da ću učiniti sve što budeš htio.

Posmatrao me je neodlučno, a ja se tada sagnuh, mada za to nisam bila raspoložena, pružih mu usne i rekoh mu: – Dakle, hoćeš li mi učiniti tu ljubav?

Pogleda me kolebajući se između iskušenja da me poljubi i saznanja da ga poljubac, koji sam mu bila ponudila uplakana lica i samo zato da ga zamamim, ponižava. Odgurnu me, skoči, reče mi da pričekam i nestade.

Sad sam bila uvjerena da će osloboditi Mina. Kako sam u tim pitanjima bila neiskusna, zamišljala sam ga kako ljutito telefonira nekom poniznom komesaru i kako mu naređuje da smjesta pusti na slobodu studenta Đakoma Diodati. Nestrpljivo sam brojala minute, a kad se Astarita ponovo pojavi, digoh se, spremna da mu zahvalim pa da brzo odem i potražim Mina. Na Astaritinu se licu pojavi naročit, veoma neprijatan izraz, koji je odavao i razočarenje i prkosnu srdžbu.

– Zašto si rekla da su ga uhapsili – reče hladno – pucao je na agente i pobjegao ... jedan od agenata leži u bolnici na samrti... ako ga sad uhvate, a uhvatit će ga, onda ne mogu ništa da učinim za njega.

Bila sam toliko iznenađena da mi dah zastade. Bila sam iznenađena jer sam se sjećala da sam mu bila izvadila metke iz njegova revolvera. Doduše, on je kasnije, i bez mog znanja, mogao ponovo da napuni revolver, ali čas zatim osjetih veliku radost koju izazvaše najrazličitiji osjećaji. Obradovan se kad doznah da je ubio agenta, da je učinio dakle nešto za što sam ga ja smatrala nesposobnim. To izmijeni iz osnove moje mišljenje o njemu. Iznenadi me burna i ratoborna žestina kojom je moja inače miroljubiva duša pozdravila to njegovo očajničko djelo. To je u suštini bilo ono isto neutoljivo uživanje koje sam ranije bila osjetila kad sam u svojoj mašti zamišljala Sonconjin zločin; razlika je bila samo u tome što je sada taj moj osjećaj bio povezan i s izvjesnim moralnim razlozima. Mislila sam i na to kako ćemo uskoro ponovo biti zajedno, kako ćemo zajedno pobjeći i sakriti se i, u slučaju potrebe, otići čak i u inostranstvo, gdje su, kako mi je bilo poznato, političke izbjeglice nailazile na dobar prijem. Moje srce ispuni nada. Pomislih da za mene možda zaista počinje nov život i rekoh sama sebi da za tu obnovu svoga života dugujem Minu, njegovoj hrabrosti, i zato osjetih prema njemu zahvalnost i ljubav. Dok sam ja tako razmišljala, Astarita se bio ushodaio gore dolje po sobi, zaustavljao se časkom bijesan premetajući na stolu pojedine predmete. Rekoh mirno:

– Jasno, pošto su ga uhapsili, on se ohrabrio, pucao i zatim pobjegao.

Astarita zastade i pogleda me, lice mu se bilo iskrivilo u ružnu grimasu:

– Zadovoljna si, dakle?

– Dobro je učinio što je ubio tog agenta – rekoh iskreno – ta on je htio da ga odvede u zatvor... i ti bi to bio učinio.

On mi odgovori neprijatnim glasom:

– Ja se ne bavim politikom ... agent je vršio samo svoju dužnost... on ima ženu i djecu.

– Ako se bavi politikom – odgovoriti – znači da , ima za to određene razloge... a agent je morao da pomisli da je čovjek spreman da ma Što uradi samo da ne ode na robiju ... utoliko gore po njega.

Bila sam mirna, jer mi se činilo da vidim kako Mino hoda slobodno po gradskim ulicama i unaprijed sam uživala u trenutku kad će me pozvati iz svog skrovišta, pa ću ga ponovo vidjeti. Međutim, upravo zato što sam bila tako mirna, Astarita je bio van sebe od bijesa.

– Ali mi ćemo ga pronaći – povika odjednom – zar misliš da ga nećemo pronaći?

– Ne znam ... zadovoljna sam što je uspio da pobjegne, to je sve.

– Mi ćemo ga već pronaći, i onda teško njemu.

Poslije nekoliko trenutaka rekoh: – Znaš li zašto si toliko bijesan?

– Ja uopće nisam bijesan.

– Ti si mislio da su ga uhapsili i da ćeš tako moći i meni i njemu pokazati koliko si velikodušan ... to ti je međutim izmaklo ... zato si bijesan.

Vidjeh ga kako je gnjevno slegao ramenima. Odjednom zazvoni telefon. S olakšanjem čovjeka koji je pronašao razlog da prekine neprijatan razgovor, Astarita uze slušalicu. Već pri prvim riječima primijetih kako mu se izraz lica, kao kakav predjel koji je za vrijeme oluje iznenada obasjala sunčeva zraka, odjednom promijenio pa se umjesto onog ranijeg, ljutitog i mračnog, pojavi drugi, vedriji. Nije mi bilo jasno zašto, ali sam imala utisak da to ne predskazuje ništa dobro. Telefonski razgovor potraja prilično dugo, ali Astarita je govorio samo – da– i – ne– , da nisam mogla da razaberem o čemu se radi.

– Žao mi je zbog tebe, – reče odlažući slušalicu – ali u vezi s hapšenjem tog studenta u prvom saopćenju potkrala se greška... policija je, da bi bila što sigurnija, poslala agente i tvojoj i njegovoj kući... smatrali su da će ga tako najzad ipak uhapsiti... i zaista, uhapsili su ga kod neke udovice koja mu je iznajmila sobu ... Međutim, u tvom stanu agenti su zatekli nekog malog, plavog čovjeka, sa sjevernjačkim naglaskom, a taj je, čim ih je

ugledao, umjesto da pokaže isprave, pucao i pobjegao ... u prvom su trenutku pomislili da je to taj student... ali mora da se radi o čovjeku koji ima da uredi izvjesne račune s pravdom.

Osjetih malaksalost. Znači Mino je u zatvoru, a Sonconjo je sigurno uvjeren da sam ga prijavila. I svako drugi na njegovu mjestu morao bi da pomisli to isto, kad bi vidio kako odmah po mom odlasku ulaze agenti. Mino u zatvoru, a Sonconjo me traži da mi se osveti.

Toliko sam bila preneražena, da sam samo promucala:

– Teško meni – i uputila se prema vratima.

Mora da sam poblijedjela, jer je s Astaritina lica odmah nestao izraz pobjedonosnog i mračnog zadovoljstva. On mi pride i reče zabrinuto:

– Ta sjedi... razgovarat ćemo ... ništa nije nepopravljivo.

Zatresoh glavom i stavih ruku na vrata. Astarita me zaustavi i doda mucajući:

– Evo ... obećajem ti da ću učiniti sve što bude u mojoj moći... i, ukoliko se ne radi o suviše ozbiljnoj stvari, odmah ću ga osloboditi.

– Dobro – odgovorih jedva čujnim glasom, a zatim dodadoh, mučno: – Ma Što uradio da ga oslobodiš, ti znaš da ću ti biti zahvalna.

Sad sam znala da će Astarita učiniti sve što bude u njegovoj moći da oslobodi Mina i nisam imala druge želje nego da ode, i to što prije, iz tog njegova odvratnog ministarstva. On nastavi s onom svojom policijskom skrupuloznošću:

– Da ne zaboravim ... ako postoje izvjesni razlozi zbog kojih se ti možda plašiš onoga čovjeka kojega su našli kod tebe... reci mi njegovo ime... pa ćemo ga brže uhapsiti.

–Ne znam kako se zove – odgovorih i već htjedoh da iziđem.

– U svakom slučaju – navali on – bilo bi dobro da sama odeš u komesarijat... i da kažeš sve što znaš... zahtijevat će od tebe da im se staviš na raspoloženje, a onda će te pustiti... ali ukoliko sama ne odeš tamo, utoliko gore po tebe.

Odgovorih mu da ću tako učiniti i pozdravih ga. On ne zatvori odmah vrata, već osta na pragu gledajući za mnom dok sam odlazila kroz predsoblje.

Kada iziđoh iz ministarstva, ubrzah korak, trčala sam gotovo sve do obližnjeg trga. Tek kad stigoh nasred trga, postade mi jasno da zapravo i ne znam kuda idem pa se tek tada zapitah gdje da se sakrijem. Najprije pomislih na Đizelu, ali njena je kuća bila daleko, a ja sam bila tako umorna da me noge nisu više nosile. A nisam baš ni bila sigurna da će me Đizela rado primiti. U obzir je dolazila još samo Zelinda, koja se bavila, kako rekoh, izdavanjem soba i o kojoj sam govorila s majkom prije nego što sam pobjegla. Zelinda je bila moja prijateljica, a osim toga njena je kuća bila blizu. Odlučih da odem k njoj.

Zelinda je stanovala u jednoj žutoj kućerini, koja je, kao i mnoge druge, gledala na trg pred stanicom. Njena se kuća isticala i time što su stepenice bile, čak i po danu, potpuno mračne. Nije bilo ni lifta, ni prozora, čovjek se morao penjati po mraku, sudarajući se svaki trenutak s crnim sjenkama koje su silazile i pridržavale se za istu ogradu. U zraku se stalno osjećao kuhinjski smrad, i to takav kakav dolazi iz kuhinje koja je već godinama ugašena i čiji su mirisi imali dovoljno vremena da se raspadnu i da okuže onaj studeni i mračni zrak. Umorna, gadeći se, popeh se uz stepenice po kojima sam se toliko puta penjala, čvrsto pripijena uz nekog nestrpljivog ljubavnika. Zelindi, koja mi otvori vrata, rekoh

– Treba mi jedna soba... za noćas.

Zelinda je bila pokrupna žena u najboljim godinama, ali je uslijed pretjerane gojaznosti, bila prerano ostarjela. Bolovala je od kostobolje, a lice joj je bilo išarano bolesnim, crvenim mrljama, oči su joj bile plave, mutne i suzne, a rijetka plava kosa uvijek raščupana, padala joj je u pramenovima kao da je od kućine, ali se na tom licu ipak sačuvala izvjesna privlačna draž, kao što se na tihoj vodi u sunčev smiraj zadržava odsjaj sunca.

– Imam sobu – reče – jesi li sama?

– Da, sama.

Uđoh. Ona zatvori vrata, a onda pođe, gegajući se, ispred mene, u nekoj staroj kućnoj haljini, s raščupanom punđom i izvučenim ukosnicama tako da joj je kosa padala po ramenima. Stan je bio hladan i mračan, kao i stepenice. Ali miris iz kuhinje bio je svjež, kao da je upravo taj čas pripremala neko dobro i fino jelo.

– Upravo sam spremala večeru – objasni mi okrenuvši se i osmjehujući se. Zelinda je iznajmljivala sobe na sat, ali je mene voljela, mada ne znam zašto. Često me je poslije mojih uobičajenih posjeta, zadržavala da pričamo i

nudila me slatkišima i likerom. Bila je neudata: sigurno je nikada niko nije volio, jer je već u svojoj mladosti, uslijed debljine, bila deformirana. Njena sramežljivost, radoznalost, nespretnost, s kojom me je ispitvala o mojim ljubavnicima, odavale su njeno djevičanstvo. Nije bila ni zavidna ni pakosna, ali je vjerojatno potajno žalila što nije nikada učinila ono što je vidjela da se čini u njenim sobama; a možda i u tom njenom zanatu, koji se sastojao u izdavanju soba, nije toliku ulogu ni igrao račun, koliko, možda: neka čak i nesvjesna želja da ne bude potpuno izdvojena iz zabranjenog raja ljubavnih užitaka.

U dnu hodnika nalazila su se dvojica vrata koja sam vrlo dobro poznavala. Zelinda otvori vrata koja su vodila ulijevo i prva uđe u sobu. Upali trokraki luster s bijelim staklenim lalama i zatvori žaluzine. Soba je bila velika i čista, ali je u toj čistoći stari i siromašan namještaj naročito upadao u oči. Mali ćilimi pored kreveta bili su poderani, končani pokrivači zakrpljeni, ogledalo izandalo, a s bokala i lavaboa bila je otpala gleđ. Dođe mi u susret i upita me posmatrajući me:

- Ne osjećaš se možda dobro?
- Odlično se osjećam.
- A što ne spavaš kod svoje kuće?
- Nisam raspoložena.
- Da vidimo da li pogađam – reče lukavo i ljubazno – desilo ti se nešto neprijatno ... očekivala si nekoga, i taj nije došao ...
- Možda...
- Da vidimo imam li pravo... taj neko je onaj crno manjasti oficir s kojim si došla posljednji put.

Zelinda mi je često postavljala slična pitanja. Gušeći se od bola, odgovorih nasumice:

- Imáš pravo ... pa onda?
- Ništa... vidiš da te ja odmah razumijem ... čim sam te pogledala pogodila sam Što ti se desilo ... ali ne smiješ mu to zamjeriti... sigurno je bio iscrpljen ... znaš da vojnici često nisu slobodni.

Ne odgovorih ništa. Ona se zagleda u mene trenutak, a zatim, navaljujući i ljubazno i laskavo, reče:

- Hoćeš li da mi praviš društvo? Imam dobru večeru.
- Ne, hvala – odgovorih brzo – već sam večerala.

Ponovo me pogleda i u znak milošte udari me lako po licu. Zatim, s onim tajanstvenim izrazom koji mnogo obećava, a kojim se stare tetke često služe prema svojim mladim nećacima, reče:

- Sad ću ti dati nešto što sigurno nećeš odbiti. – Izvadi iz džepa snop

ključeva, priđe komodi i otvori ladicu, okrenuta leđima prema meni. Otkopčah ogrtač i, podbočivši se jednom rukom, naslonih se na sto i zagledah se u Zelindu koja je preturala po svojoj ladici. Sjetih se da je Dizela često dolazila sa svojim ljubavnicima u tu sobu, ali nju Zelinda nije voljela. Voljela je mene, ali ne zato što je svakoga voljela. Osjetih da mi se vratila hrabrost. Na kraju krajeva, pomislih, na svijetu ne postoje samo razne policije, zatvori i slične naopake i okrutne stvari. Zelinda je međutim preturala po svojoj ladici. Pažljivo je ponovo zatvori, pa mi priđe i reče:

– Evo, to svakako nećeš odbiti. – Pogledah i vidjeh pet finih cigareta sa zlatnim piskom, šaku bombona uvijenih u šarene papiriće i četiri komadića slatkiša od badema u obliku obojenog voća.

– Je li tako dobro? – upita me i ponovo me lako udari po licu.

Zbunjeno promucah:

– Da, tako je dobro, hvala.

– Nema na čemu ... ako ti nešto zatreba, samo me zovi, nemoj da se ustručavaš!

Ostavši sama, osjetih da me prožima studen i obuzima osjećaj krajnje zbunjenosti. Nije mi se spavalo pa nisam htjela da legnem, ali u onoj hladnoj sobi, u kojoj kao da se zimska studen godinama taložila, kao u kakvoj crkvi ili podrumu, nije mi preostajalo drugo. Kad sam ranije svraćala ovamo, takvi se problemi nisu uopće postavljali. Ni ja ni muškarac koji me je pratio nismo željeli ništa drugo već da se što prije zavučemo pod plahte pa da se uzajamno grijemo; iako nisam ništa osjećala za te isprosjačene ljubavnike, ipak me je zanimao sam akt ljubavi i sva sam se predavala njegovoj čaroliji. Sad mi je međutim izgledalo nemoguće da sam sama mogla da volim i da budem voljena okružena tako bijednim namještajem i u tako hladnoj sobi. Bez sumnje je strast naših čula, i kod mene i kod mojih ljubavnika, svaki put izazivala iluziju, pa su nam i ti sasvim strani predmeti izgledali privlačni i poznati. Pade mi na pamet da se ni moj život, kad više ne bih mogla da vidim Mina, ne bi razlikovao od te sobe. Posmatrajući objektivno i bez iluzija, ni u mom životu nije zaista ništa bilo ni lijepo ni intimno, čak je i u njemu, kao i u ovoj Zelindinoj sobi, sve bilo potpuno pohabano, gnusno i studeno. Naježih se i počeh da se polako svlačim.

Plahte su bile studene i pune vlage; kad se ispružih učini mi se kao da je na njima, kao na vlažnoj glini, ostao otisak moga tijela. Dok su se plahte polako zagrijavale, ja sam se bila zadubila u svoje misli. Zanimao me i zabavljao Sonconjin slučaj. Analizirala sam nadugo i naširoko motive i posljedice tog mračnog djela. Sad je Sonconjo bez sumnje mislio da sam ga ja prijavila, jer su svi spoljašnji znaci govorili protiv mene. A da li su zaista

bili u pitanju samo spoljašnji znaci? Sjetih se njegovih riječi:

– Čini mi se da na mene motre.

Pitala sam se nije li možda onaj svećenik ipak odao tajnu. Nije izgledalo, ali ni to nije bilo sasvim isključeno.

Stalno misleći na Sonconja, zamišljala sam što se moglo desiti u mojoj kući poslije mog bjekstva. Zamišljala sam kako me Sonconjo čeka, kako postaje nestrpljiv, kako ulaze ona dva agenta, kako Sonconjo vadi revolver, puca i konačno bježi. Kao i tada kad sam razmišljala o Sonconjinu zločinu, tako je i sada to moje maštanje bilo izazvalo u meni izvjesno mračno i nezajajljivo zadovoljstvo. Mašta mi je stalno predstavljala scenu pucnjave, s uživanjem i sa strašću zaustavljala sam se na pojedinostima, a sigurno sam u onom sukobu između agenata i Sonconja bila svom dušom na Sonconjinoj strani. Drhtala sam od radosti videći kako ranjeni agent pada na zemlju, uzdahnula sam s olakšanjem videći da je Sonconjo pobjegao, sa strahom sam ga pratila po stepenicama i nisam mogla da se smirim dok ga nisam vidjela kako nestaje u mračnoj ulici. Najzad mi dosadi ta vrsta kinematografske predstave pa ugasih svjetlo.

Već sam ranije bila primijetila da se krevet naslanja na vrata susjedne sobe. Čim ugasih svjetlo, primijetih da su vrata naprsila i da kroz otvor prodire vertikalna pruga svjetlosti. Na laktovima se povukoh do jastuka. Provukoh glavu između gvođenih ukrasa na naslonu kreveta i prislonih oko na pukotinu. Nisam bila to učinila iz radoznalosti, ta unaprijed sam znala što ću čuti i vidjeti kroz tu pukotinu, bila sam to učinila jer me strah od vlastite misli i samoće nagonio da u susjednoj sobi potražim društvo, pa bilo i na taj način. Dugo nisam nikoga vidjela. Ispred pukotine nalazio se okrugao sto, svjetlost lusteru padala je na taj sto odozgo, a iza njega, u gustom mraku, nazirala sam ormar s ogledalom. Ipak sam čula neki razgovor. To su bili oni obični, meni tako dobro poznati razgovori, poznata pitanja o rodnom gradu, godinama starosti, imenu ... Ženin glas je bio miran i uzdrživ, glas muškarca sve jači i nestrpljiviji. Razgovarali su u jednom uglu sobe, a možda su već i ležali u krevetu. Osjetih bol u potiljku i već htjedoh da povučem glavu, kad odjednom ugledah ženu koja je stajala s druge strane stola u sjenci, ispred ogledala. Stajala je leđima okrenuta prema meni, stojeći uspravno i gola, ali sam ja, jer je bila zaklonjena stolom, mogla da vidim samo gornji dio njenog tijela. Mora da je bila veoma mlada, ispod njene prosute kovrdžave kose vidjela su joj se leđa, čvrsta, bez draži i beskrvno bijela. Pomislih da su joj grudi svakako opuštene, iako nije mogla imati više od dvadeset godina, i da je, možda, već majka. Pomislih i to da se sigurno radi o jednoj od onih gladnih djevojaka koje bez šešira, a često i bez kaputa, loše namazane,

poderane, s nogama uvučenim u ogromne ortopedske cipele, lutaju po gradskim parkovima oko stanice. Pomislih također da joj se bez sumnje vide vilice kad se smije. Sve to pomislih, ne razmišljajući, spontano, jer me je izgled njenih leđa bio utješio i jer mi se činilo da sam zavoljela tu djevojku i da isuviše dobro shvaćam. Što ona osjeća u tom trenutku dok se gleda u ogledalu. Kad je glas muškarca odjednom grubo upita:

– Može li se znati Što radiš? – ona se odmah udalji od ogledala. Načas je vidjeh s profila, pogrbljenih ramena, s uvelim grudima, baš onako kako sam je zamišljala. Zatim iščeze već se u slijedećoj minuti svjetlost ugasi.

I u mojoj se duši ugasi onaj neodređeni osjećaj koji je u njoj bio pobudio izgled te djevojke. Ponovo se osjetih potpuno sama u onom ogromnom, još uvijek studenom krevetu, u onom mraku ispunjenom dotrajalim i hladnim predmetima. Pomislih da će ono dvoje, s one strane zida, uskoro zajedno zaspati. Naslanjajući bradu na njegovo rame, ona će leći pored svog prijatelja, svoje noge će ispreplesti s njegovima, prebacit će mu ruku oko struka i položiti je na donji dio njegova trbuha, ponirući prstima u njegove nabore, poput žile koja traži život tamo gdje je zemlja najcrnija. Razmišljajući o tome, odjednom osjetih da ličim na neku istrgnutu biljku, bačenu na glatki kamen na kome će zakržljati i uginuti. Nedostajao mi je Mino. Kad pokušah da ispružim ruku, učini mi se kao da ona ulazi u neki ogroman, nenastanjen i studen prostor koji me okružuje sa svih strana i u čijoj sredini, šćućurena, stojim potpuno sama. Osjećala sam bolnu i silnu želju da ga zagrlim, ali kako njega nije bilo, učini mi se kao da sam udovica, počeh da plačem, držeći ruke ispod plahte, zavaravajući samu sebe da ga grlim. Ne znam kako, konačno ipak zaspah.

Uvijek sam imala dobar i čvrst san, sličan apetitu koji lako pronalazi za sebe hranu i utoljuje glad bez naročitog napora i bez prekida. Kad se slijedećeg jutra probudih, gotovo se iznenadih, primijetivši da se nalazim u Zelindinoj sobi, ispružena na onom krevetu, obasjana sunčevom zrakom koja se, ulazeći kroz žaluzine, bila ispružila po jastuku i po zidu. Još se nisam bila snašla, kad odjednom začuh kako u hodniku zvoni telefon. Na poziv odgovori Zelindin glas, te čuh svoje ime. Čas zatim Zelinda pokuca na vratima moje sobe. Skočih iz kreveta i, onakva kakva sam bila u kombinezonu i bosa, pritrčah vratima.

U hodniku nije bilo nikoga, slušalica je bila položena na stočiću. Zelinda se bila vratila u kuhinju. Na telefonu začuh majčin glas koji je pitao:

– Jesi li ti Adrijana?

– Da.

– A zašto si otišla? ... Ovdje se toliko toga desilo ... mogla si me bar

upozoriti... oh, kako sam se uplašila.

– Da, sve znam – odgovorih brzo – nije potrebno da mi o tome govoriš. – Toliko sam bila u brizi zbog tebe – nastavi ona a zatim, tu je gospodin Diodati.

– Gospodin Diodati?

– Da, došao je jutros vrlo rano... želi svakako da te vidi... kaže da će te sačekati ovdje.

– Reci mu da ću odmah doći... reci mu da ću za jedan sekund biti tamo.

Ponovo okačih slušalicu, utrčah u sobu i brzo se obukoh. Nisam se nadala da će Mino biti tako brzo oslobođen pa sam se osjećala manje sretnom nego da sam nekoliko dana ili više čekala da bude oslobođen. Tako brzo oslobođenje nije mi ulivalo povjerenje, i zato nisam mogla da savladam neki neodređeni strah. Svaka činjenica ima svoj smisao, ali mi smisao tog naglog puštanja iz zatvora nije bio jasan. Umiri me pomisao da je možda Astariti pošlo za rukom da ga, kako je obećao, smjesta oslobodi. Uostalom, bila sam nestrpljiva da ga ponovo vidim, a to je ipak bio osjećaj sreće, mada ne bez izvjesne zabrinutosti.

Najzad se obukoh, da ne bih ražalostila Zelindu strpan u torbicu cigarete, karamele i slatkiše, kojih se prethodne večeri nisam bila ni dotakla, i udoh u kuhinju da pozdravim domaćicu.

– Jesi li sad zadovoljna? – upita me. – Da li te je minula zlovolja?

– Bila sam umorna ... onda do viđenja.

– Ta idi, misliš da nisam čula Što si govorila na telefonu ... gospodin Diodati... nego pričekaj... uzmi šalicu kave.

Ja sam već bila izašla, a ona je još uvi jek govorila.

U taksiju, s rukama na torbici, sjedila sam šćućurena na rubu sjedala, spremna da iskočim čim se taksi zaustavi, jer sam se plašila, da ću, zbog Sonconjina puškaranja, naići pred kućom na mnoštvo svijeta. Pitala sam se treba li uopće da se vratim kući, ta Sonconjo se mogao pojaviti svakog trenutka i osvetiti mi se, ali primijetiti da mi do toga nije ni najmanje stalo. Ako je Sonconjo želio da se osveti, ja sam željela da vidim Mina, pa sam bila odlučila da se uopće više ne skrivam zbog nečega što nisam počinila.

Kada stigoh kući, ne susretoh nikoga, ni u kapiji ni na stepenicama. Udoh naglo u radionicu i nađoh majku gdje šije sjedeći pored prozora. Sunce je obilno ulazilo kroz prljave prozore. Domaći mačak, sjedeći na stolu, lizao je sebi šape. Majka prestade smjesta da šije i reče:

– Konačno si stigla ... mogla si mi bar reći da ideš da pozoveš policiju.

– Ta kakvu policiju! Što govoriš?

– Bila bih pošla s tobom ... koliko sam samo straha pretrpjela.

– Ali ja nisam izišla da pozovem policiju – rekoh ljutito – izašla sam to, je sve... policija je tražila ne koga drugoga . . . jasno je da onome savjest nije bila čista.

– Ni meni nećeš da kažeš – reče gledajući me prijekorno.

– A šta?

– Ta ja to nikom ne bih pričala... ali ne tražiš valjda da povjerujem da si samo onako izišla... policajci su došli svega nekoliko trenutaka poslije tvog odlaska.

– Kažem ti da nije istina, ja...

– Uostalom dobro si učinila, svakakvi se ljudi šunja ju uokolo... znaš li Što je rekao jedan od onih policajaca? ...

– Ona mi je njuška poznata.

Shvatih da je ne mogu uvjeriti, mislila je da sam izišla da bih prijavila Sonconja, i tu nije bilo pomoći.

– Dobro, dobro – prekinuh je naglo, a Što je s ranjenikom ... kako su ga odnijeli?–

– S kakvim ranjenikom?

– Rekli su mi da je jedan na samrti.

– Krivo su te obavijestili... metak je okrznuo ruku jednom agentu ... ja sam mu lično zavila ranu ... otišao je na svojim vlastitim nogama... ali da si čula one hice... pucali su na stepenicama... činilo se da će čitava kuća odletjeti u zrak... zatim su me ispitivali... rekla sam da ništa ne znam.

– A gdje je gospodin Diodati?

– Tamo ... u tvojoj sobi.

Zadržah se izvjesno vrijeme s majkom, jer mi se nije dalo da odmah potražim Mina, kao da sam predosjećala loše vijesti. Izidoh iz radionice i pođoh u svoju sobu. Bila je u potpunom mraku, ali začuh još prije nego što stavih ruku na prekidač, kako Minov glas iz onog mraka govori:

– Molim te, ne pali svjetlo.

Iznenadi me ton njegova glasa, jer nije bio nimalo veseo. Zatvorih vrata, približih se, pipajući, krevetu, i sjedoh na ivicu. Osjetih da Mino leži ispružen na boku, okrenut prema meni.

– Zar se ne osjećaš dobro? – upitah ga.

– Odlično se osjećam.

– Jesi li umoran?

– Ne, nisam.

Očekivala sam da će naš susret biti sasvim drukčiji.

Uistinu radost je nerazdvojna od svjetlosti. Činilo mi se da u onom mraku moje oči ne mogu da blistaju, da moj glas ne može da klikće od

radosti, a ni moje ruke da se ispruže da bih prepoznala drage crte. Sačekah dosta dugo, a onda se sagnuh prema njemu i tiho ga upitah: :

–Šta želiš? Hoćeš li da spavaš?

– Ne.

– Želiš li da ja odem?

– Ne.

– Želiš li da ostanem pored tebe?

– Da.

– Želiš li da i ja legnem?

– Da.

– Želiš li – upitah ga nasumce – da imamo snošaj?

Taj me odgovor iznenadi, jer, kako već rekoh, on u stvari nikada nije bio raspoložen da me ljubi. Mnogo se uzбудih i dodadoh nježnim glasom:

– Sviđa li ti se ljubavna igra sa mnom?

– Da.

– Hoće li ti se odsada uvijek sviđati?

– Da.

– Hoćemo li odsada uvijek biti zajedno?

– Da.

– Ne želiš da upalim svjetlo?

– Ne.

– Ne smeta, svući ću se u mraku.

Počeh da se svlačim ispunjena opojnim osjećajem kao da sam izvojevala potpunu pobjedu. Pomislih da mu je noć provedena u zatvoru odjednom otkrila da me voli i da sam mu potrebna. Međutim, kako će se kasnije vidjeti, prevarih se. Iako sam bila pogodila kad sam pomislila da postoji izvjesna veza između njegova hapšenja i te njegove neočekivane popustljivosti, ipak ne shvatih da ta promjena u njegovu držanju ne predstavlja ništa što bi mi moglo laskati, ni zbog čega bih se mogla radovati. Uostalom, u tom trenutku nisam bila ni sposobna za takvu pronicljivost. Kao kakvog konja, koga su isuviše dugo držali na uzdi, moje tijelo me neodoljivo guralo k njemu, gorjela sam od nestrpljivosti da ga sada obrađujem vatrenim i radosnim dočekom, koji su mi maločas bili onemogućili mrak i njegovo držanje.

Međutim, kada mu se približih pa se sagnuh nad krevet da se ispružim pored njega, odjednom osjetih kako mi je rukama obuhvatio koljena, a zatim me do krvi ujeo za lijevi bok. Osjetih oštar bol, praćen jasnim utiskom nekog meni nepoznatog očajanja koje je bilo našlo svoj izraz u tom ujedu. Činilo mi se da nismo dvoje ljubavnika koji se spremaju na ljubavnu igru, već dva

prokletnika koje mržnja, bijes i tuga, na dnu nekog novog pakla, nagone da se međusobno ujedaju. Ujed mi se učini veoma dug, kao da želi da mi zubima otkine komad mesa. Naposljetku, mada sam, uprkos, činjenici da u tome nisam osjećala ljubav, gotovo željela da me i dalje ujeda, mada, sam uživala u njegovom ujedu, ipak nisam mogla više da izdržim bol pa ga odgurnuh i rekoh mu slomljenim glasom:

– Nemoj... Što radiš? ... Boli me.

I tako, gotovo odmah, dođe kraj onom mom varljivom pobjedonosnom osjećaju. Dok smo se ljubili ne progovorismo ni jedne jedine riječi, ali ja ipak, na osnovu njegova držanja, shvatih mada nejasno, istinski značaj njegova prepuštanja osjećaju, a on mi to kasnije i sam u pojedinostima objasni. Shvatih da je on dotada suzbijao manje mene a više onaj dio svog vlastitog bića kojim je čeznuo za mnom. Sada je međutim, imao razloga da dozvoli tom dijelu svog bića, koji je dosada suzbijao da se potpuno iskali, i to je bilo sve. Ja s tim nisam imala nikakve veze, jer on mene nije ni sada volio, kao što me nije ni ranije volio. Ja ili neka druga, to je za njega bilo sasvim svejedno i, kao i ranije, ja sam sada bila samo sredstvo kojim se on služio da bi se kaznio ili nagradio. O svemu tome ja nisam toliko razmišljala dok smo jedno pored drugoga ležali u onom mraku, koliko sam to osjećala svojom krvlju i svojim mesom, onako isto kao što sam ranije bila osjetila da je Sonconjo nakaza, iako tada nisam još ništa znala o njegovu zločinu. Međutim, ja sam ga voljela, a ta je moja ljubav bila jača od tog mog saznanja.

Ipak me iznenadi žestina i nezasitost koje je on sada unosio u svoju ranije tako škrtu strast. Kako je po svojoj konstrukciji bio nježan, ranije sam smatrala da se on obuzdava iz zdravstvenih razloga i zato mu, videći da se on, jedno za drugim, i po treći put sprema na ljubavni akt, šapnuh:

– Što se mene tiče... ali pazi da ti ne naškodi.

Učini mi se da se smije, a zatim mi njegov glas reče tiho na uho:

– Sad mi više ništa ne može da naškodi.

To njegovo – sada – izazva u meni tako tužan utisak, da se zadovoljstvo koje sam osjećala u njegovu zagrljaju gotovo sasvim rasplinu. Nestrpljivo sam očekivala trenutak kad ću moći da s njim govorim pa da konačno doznam Što se desilo. Izgledalo je kao da je zadrijemao, ali mislim da nije spavao. Pričekah izvjesno vrijeme, a onda ga, s naporom od kojega mi srce prestade da kuca, zapitah tihim glasom:

– A sad mi kaži Što se desilo.

– Ništa se nije desilo.

– Pa ipak se nešto moralo desiti.

Zašutje jedan trenutak, a zatim, kao da govori sam sa sobom, reče:

– Mislim da i ti to najzad moraš saznati... evo, dakle, što se dogodilo: od jedanaest sati prošle noći ja sam izdajica.

Kada to reče, osjetih kako me proze strašan studen osjećaj, i to ne toliko od samih tih riječi, koliko od glasa kojim su te riječi bile izgovorene.

Prošaptah:

– Izdajica? A zašto?

On mi odgovori onim svojim hladnim i napola tužnim, napola šaljivim glasom:

– Gospodin Mino poznat je među svojim političkim drugovima ne samo kao čovjek krajnje uporan u svojim shvaćanjima već i kao čovjek koji na sve žestoko reagira... oni su gospodina Mina smatrali svojim budućim vođom ... a sam gospodin Mino bio je toliko uvjeren da će u svakoj prilici ostati na dostojnoj visini, da je gotovo želio da ga uhapsu i da ga stave na probu... a želio je to i zato. jer je smatrao da hapšenje, zatvor i druge patnje predstavljaju nužan uslov u životu političkog čovjeka, kao što su pomorcu potrebna duga putovanja, orkani i brodolomi... međutim, čim se more zatalasalo, mornaru je pozlilo kao kakvoj ženici... čim su gospodina Mina doveli pred najobičnijeg policajca, on nije ni sačekao da mu zaprijetu ili da ga stave na muke, već je odmah sve izbrbljao... izdao je ... i tako je gospodin Mino od jučer napustio političku karijeru i zakoračio, da tako kažemo, karijeru doušnika ...

– Znači, uplašio si se! – uzviknuh.

On odgovori odmah sasvim mirno:

– Ne, možda se nisam čak ni uplašio ... samo mi se desilo što mi se desilo one večeri s tobom ... kad si željela da ti objasnim svoje ideje... odjednom mi više nije bilo ni do čega stalo... onaj koji me je ispitivao bio mi je gotovo simpatičan ... želio je da sazna izvjesne stvari... a meni u tom trenutku nije bilo stalo do toga da ih krijem pa sam mu sve rekao ... tako ... jednostavno ... odnosno – dodade poslije trenutnog razmišljanja – ne tako jednostavno... već brižljivo, užurbano, gotovo bih rekao sa žarom ... malo je trebalo pa bi on bio morao da obuzda moje oduševljenje.

Pomislih na Astaritu pa mi je bilo čudno da bi on Minu mogao biti simpatičan:

– A ko te je ispitivao?

– Ne poznajem ga... jedan mlad čovjek, žut u licu, ćelav, s crnim očima... vrlo lijepo odjeven ... mora da je neki viši funkcioner.

– I on ti je bio simpatičan – nisam mogla da se savladam a da ne uzviknem, jer u njegovu opisu prepoznah Astaritu.

Pored mog uha, u onom mraku, poče da se smije:

– Polako ... ne on lično ... već njegova funkcija ... e da... kad se čovjek odrekne... odnosno kad ne umije da bude onakav kakav bi morao da bude, tada dolazi do izražaja stvarnost... zar ja nisam sin bogata posjednika? A zar onaj čovjek u svojoj funkciji ne brani i moje interese? ... Bilo nam je jasno da pripadamo istoj rasi... solidarizirali smo se u istoj stvari... Što misliš? Zar misliš da sam osjećao simpatiju za njega lično? Ne, ne... osjećao sam simpatiju za njegovu funkciju ... osjetio sam da ga ja plaćam, da sam ja onaj koga on brani, osjetio sam da iza njega stojim ja, kao njegov gospodar, iako sam stajao pred njim kao krivac.–

Smijao se, ili, točnije, kašljao, smijući se nekim smijehom koji mi je strahovito parao uši.

Ništa nisam bila shvatila, osim da se desilo nešto žalosno i da je čitav moj život ponovo doveden u pitanje. Malo zatim dodade:

– Možda ja ipak sam sebe klevećem ... možda sam govorio samo zato što mi nije bilo do toga da ne govorim ... jer mi je odjednom sve izgledalo besmisleno i bez vrijednosti i jer ono, u što bih bio morao da vjerujem, nisam više shvaćao.

– Nisi shvaćao više ništa? – mehanički ponovili.

– Da... ili, točnije, bile su mi jasne samo riječi, kao što bi mi i sada bile jasne, riječi... ali ne i činjenice na koje su se te riječi odnosile... međutim, zar je moguće da čovjek pati zbog riječi? Riječi su zvuci, to bi bilo, dakle, isto kao kad bih dospio u zatvor zato što magarac njače ili što točak škripi... za mene riječi nisu imale više nikakvo značenje, sve su mi izgledale podjednako besmislene i sve jednake, on je zahtijevao riječi, i ja sam mu ih dao koliko ih je god želio.–

– Pa onda – nisam mogla a da se ne usprotivim – ako su u pitanju samo riječi... Što te briga?

– Da, ali na žalost, čim sam ih izgovorio, te riječi više nisu bile samo riječi, već su postale činjenice.

– Zašto?

– Jer sam počeo da patim ... jer sam se pokajao što sam ih rekao... jer sam shvatio, jer sam osjetio da sam, izgovorio te riječi, postao ono što se naziva riječju izdajica...

– A zašto si ih onda rekao?

On odgovori polako:

– Zašto čovjek govori u snu? Možda sam spavao... ali sad sam se probudio.

I tako smo se neprekidno vraćali na istu stvar.

Imala sam osjećaj kao da me je netko teško ranio u srce pa rekoh mučno:

– Možda se varaš... izgleda ti kao da si bogzna Što rekao... a međutim nisi ništa rekao.–

– Ne, ne varam se – odgovori kratko.

Šutjela sam jedan trenutak, a zatim ga upitah:

– A tvoji prijatelji?

– Koji prijatelji?

– Tulio i Tomazo.

– Ne znam Što je s njima – odgovori s nekom razmetljivom ravnodušnošću – uhapsit će ih.

– Ne, neće ih uhapsiti – uzviknuh. Držala sam da Astarita neće iskoristiti trenutak Minove slabosti, ali mi sada, na pomisao da bi ta dva prijatelja mogla biti uhapšena, postade jasna ozbiljnost čitave situacije.

– A zašto da ih ne uhapse? – reče. – Odao sam njihova imena ... nema razloga da ih ne uhapse.

– Oh, Mino – nisam se mogla savladati da tužno ne uzviknem – zašto si to učinio?

– Pa to se i ja sada pitam.

– Ali ako ih ne uhapse – nastavih čas zatim, hvatajući se za tu jedinu nadu koja mi je još bila preostala, – onda ništa nije nepopravljivo... oni neće nikad doznati da si ti ...

On me prekinu:

– Da, ali znat ću ja... uvijek ću to znati ... uvijek ću znati da više nisam onaj koji sam ranije bio, već neka druga ličnost kojoj sam ja, u trenutku kad sam ono rekao, dao život baš onako kao što majka daje život djetetu donoseći ga na svijet... a ta mi se ličnost na žalost, ne sviđa ... u tome je sva nesreća ... postoje muževi koji ubijaju vlastitu ženu jer više ne podnose da s njom žive.. zamisli sad da u istom tijelu postoje dva čovjeka i da jedan drugog smrtno mrzi... a što se tiče mojih prijatelja, sigurno će ih uhapsiti.

Nisam mogla da se savladam pa rekoh:

– I da nisi govorio, bili bi te oslobodili... a tvojim prijateljima ne prijeti nikakva opasnost.– Onda mu na brzu ruku ispričah historiju svojih odnosa s Astaritom, zatim kako sam posredovala u njegovu korist i Što mi je Astarita obećao.

Saslušao me ne rekavši ni riječi, a zatim reče:

– Sve bolje od boljega... znači, dakle, da ja za svoju slobodu dugujem ne samo svojoj špijunskoj djelatnosti, već i tvojim ljubavnim odnosima s jednim policajcem.

– Mino, ne govori tako.

– Uostalom – dodao je čas zatim – zadovoljan sam što će se moji prijatelji izvući... bar neću imati i taj grijeh na savjesti.

– Vidiš– rekoh živo – uostalom, kakva je razlika između tebe i tvojih prijatelja? I oni duguju svoju slobodu meni i činjenici da je Astarita u mene zaljubljen.

– Izvini... razlika postoji... oni nisu ništa rekli.

– A ko ti kaže?

– Ja se bar nadam tome ... ali, bilo kako bilo, u takvim slučajevima opće zlo nije razlog da se veselimo.

– A ti se ponašaj kao da se ništa nije ni desilo – rekoh – druži se s njima, ali im nemoj o tome ništa govoriti ... Što te se tiče? Svako može da ima trenutak slabosti.

– Da – odgovori – ali se ne dešava svakome da umre i da usprkos tome ostane živ . .. znaš li Što se desilo u trenutku kad sam ono izbrbljao? Umro sam ... jednostavno sam umro ... umro zauvijek.

Nisam mogla više da podnesem patnju koja mi je razjedala srce i briznuh u plač.

– Zašto plačeš? – upita me.

– Zbog toga što govoriš – odgovorih jecajući sve jače – da si umro ... toliko se plašim.

– Zar ti nije drago što se nalaziš u društvu mrtvaca? – upita me šaleći se. – Pa to nije tako strašno kako izgleda... nije nikako strašno ... ja sam umro na osobit način ... što se tiče mog tijela, ja sam i te kako živ...– pipni me da vidiš da li sam živ – uze mi ruku i primora me da mu dodirnem tijelo – živ sam kako vidiš.

– Primoravajući me da ga pipam držao me je za ruku, prinijevši je najzad na donji dio trbuha i snažno je pritisnuvši.

– Živo mi je čitavo tijelo ... a što se tebe tiče, mogla si da se osvjedočiš, nikada nisam bio življi... ne plaši se, ako se nismo dovoljno voljeli dok sam još bio živ, zato ćemo sada, kad sam mrtav, sve nadoknaditi.

S nekom vrstom ljutitog prezira odbaci daleko od sebe moju nepokretnu ruku. Ja je onda zajedno s drugom prinesoh k licu i dadoh glasno oduška svom teškom bolu. Obuze me želja da stalno plačem, da se moj plač nastavi u beskonačnost, jer sam se plašila da ću, kad prestanem da plačem, ponovo stajati pred onim istim neizmjenljivim problemima koji su taj moj plač bili izazvali. Taj trenutak nastupi, ja obrisah plahtom svoje suzama obliveno lice i uprijev u mrak svoje razrogačene oči.

Tada odjednom začuh kako me on pita nježnim i ljubaznim glasom:

– Da vidimo Što bi po tvom mišljenju trebalo da uradim?

Okrenuh se naglo, sva se uz njega pripih i rekoh mu, naslonivši usne na njegova usta:

– Nemoj više da misliš na to... ne vodi više o tome računa... što se desilo, desilo se... eto Što treba da radiš.

– A zatim?

– A zatim počni ponovo da učiš ... diplomiraj... a kad diplomiraš vrati se u svoj rodni grad ... ne marim što te više neću vidjeti, meni je glavno da ti budeš sretan ... počni da radiš, a kada za to bude vrijeme, oženi se djevojkom iz tih krajeva, djevojkom koja ti odgovara i koja će te stvarno voljeti... Što te se tiče politika, po griješio si što si se njom bavio... Mino, ja te zaista volim ... druga žena na mom mjestu ne bi htjela da se od tebe rastane ... eto, ako je potrebno, putuj već sutra ... ako je potrebno pristajem da se više ne vidimo... samo da ti budeš sretan.

– Ja, međutim – reče Mino, jasnim iako tihim glasom – nikada više neću biti sretan ... ja sam špijun.

– Ne, to nije istina – odgovorih mu sva očajna – ti nisi nikakav špijun ... a čak i da jesi, opet bi mogao da budeš sretan ... ima ljudi koji su naprosto bili zločinci, pa ipak su sad veoma sretni... s druge strane, evo, uzmi mene za primjer... kad ljudi kažu uličarka, zamišljaju ne što najgore... a, međutim, ja sam žena kao i sve druge... a često sam čak i sretna... ovih posljednjih neko liko dana – dodadoh tužnim glasom – bila sam toliko sretna.

– Da li si zaista bila sretna?

– Da, i to veoma sretna... ali znala sam da to ne može da potraje i stvarno... – Pri tim riječima ponovo osjetih želju da zaplačem, ali se savladah i dodadoh:

– Ti si zamišljao da si drukčiji nego što uistinu jesi... i zato se desilo ono što se desilo... sad se pomiri s tim i budi ono što zaista jesi... vidjet ćeš da zbog onoga što se desilo, jer se stidiš i plašiš suda drugih ljudi, tvojih prijatelja... a ti nemoj više da se s njima družiš, sklopi druga poznanstva, ta svijet je tako velik... ako te oni ne vole toliko da bi mogli da shvate da se u čitavoj toj stvari radilo o trenutnoj tvojoj slabosti, onda ostani sa mnom, jer te ja ne samo volim već te i razumijem i ne osuđujem te... zaista – uzviknuh što sam jače mogla – da si ti počinio i neko hiljadu puta gore djelo, li bi za mene uvijek ostao moj Mino.

On ne reče ništa a ja nastavih:

– Znam da sam samo sirota neuka djevojka, ali ima stvari koje ja bolje razumijem od tvojih prijatelja, pa i od tebe... i ja sam imala isti taj osjećaj koji ti sada imaš... kad smo se prvi put vidjeli, pa ti nisi htio ni da me pipneš,

bila sam sebi utuvila u glavu da me prezireš... i odjednom sam bila izgubila čak i volju da živim ... osjećala sam se tako nesretnom ... željela sam da budem drukčija, ali sam u isto vrijeme ono što sam ... imala sam osjećaj kao da se za mene prilijepio stid od kojega sam izgarala, bilo mi je dosadno pa sam očajavala... osjećala sam se potpuno nemoćnom, smrznutom, sputanom ... bilo je trenutaka kad sam željela da umrem ... a onda sam jednog dana izišla s majkom i sasvim slučajno ušla u crkvu i tamo mi se činilo, dok sam se molila, da sam shvatila da u stvari ne postoje razlozi zašto bih morala da se stidim, jer, konačno, ako sam takva, to je samo znak da je bog sam tako htio pa ja prema tome ne smijem da se bunim protiv svoje sudbine, već treba da se s njom naprotiv pomirim i da je primim s povjerenjem, a ti ukoliko si me prezirao, sam si za to kriv, a ne ja... mnogo sam ja o tome razmišljala i na kraju je moja tuga iščezla i ja sam opet postala vesela i jaka.

On počeo da se smije onim svojim smijehom od kojega me je prožimao studen, a zatim reče:

– Trebalo bi, dakle, da se pomirim s onim što sam učinio i da se ne bunim ... trebalo bi da se pomirim s onim što sam postao i da ne osuđujem sama sebe... eh ... možda se u crkvi izvjesne stvari mogu desiti... ali van crkve...

– A ti idi u crkvu – predložili mu, hvatajući se za novu nadu.

– Ne, neću da idem... ja ne vjerujem, i meni je u crkvi dosadno... uostalom, kakvi su to razgovori.

Ponovo počeo da se smije, ali odjednom prestade i, zgrabivši me za ramena, počeo da me trese svom snagom, vičući:

– Zar ti ne shvaćaš što sam ja učinio? Zar ne shvaćaš? Zar ne shvaćaš?

Tresao me takvom snagom da mi dah zastade, a zatim me s posljednjim trzajem obori i onda začuh kako je skočio s kreveta pa se u mraku odijeva. –

– Nemoj da pališ svjetlo – reče mi prijetećim glasom – morat ću da se priviknem na to da pokazujem svoje lice... ali zasad je suviše rano... teško tebi ako upališ svjetlo.

Nisam se usuđivala ni da dišem, ali na kraju ga ipak upitah:

– Ideš?

– Da... ali ću se vratiti – reče, a meni se učini da se pri tom i smije – ne plaši se, vratit ću se... i još ću ti nešto reći... doći ću naprosto da stanujem kod tebe.

– Ovdje, kod mene?

– Da, ali ja ti neću smetati... možeš da nastaviš da živiš svojim običnim životom ... uostalom – dodade – s onim što mi šalje moja porodica, možemo oboje da živimo ... plaćao sam za pansion ... ali ovako će biti do voljno za

dvoje.

Ta misao da će živjeti u mojoj kući, izgledala mi je više neobična nego privlačna, ali se ipak nisam usuđivala da išta kažem. Obuče se u tišini, u potpunom mraku,

– Noćas ću se vratiti – reče. Čuh ga kako otvara vrata, izlazi i opet zatvara za sobom vrata. Ostadoh u mraku široko otvorenih očiju.

Kako mi je bio savjetovao Astarita, to isto poslijepodne otiđoh u rejonski komesarijat da dam svoj iskaz u vezi sa Sonconjom. Bilo mi je veoma neprijatno da idem tamo, jer mi se poslije onoga što se desilo Minu strašno bilo ogadilo sve što je mirisalo na policiju i policajce, ali se ipak pomirih sa sudbinom, jer mi je bilo jasno da je život, bar za neko vrijeme, bio izgubio za mene svaku draž.

– Od jutros te očekujemo – reče mi komesar čim mu objasnih zašto sam došla. Bio je to neki dobričina kojega sam poznavala već dosta dugo i koji je prema meni, iako je bio otac porodice i bio već prevalio pedesetu, osjećao više nego običnu simpatiju. Naročito se sjećam njegova debelog i šupljikavog nosa i njegova sjetna izgleda. Kosa mu je uvijek bila raščupana, a oči napola zatvorene, kao da se tek digao iz kreveta. Te oči, izrazito plave, kao da su gledale iz dubine neke maske na onom debelom, rumenom i ispucanom licu koje je podsjećalo na koru kasno dozrelih, ogromnih i iznutra potpuno suhih naranči.

Odgovorih mu da mi je bilo nemoguće da dođem ranije. Neko me je vrijeme posmatrao onim svojim plavim očima, duboko usađenim u lice slično narančinoj kori, a zatim me povjerljivo upita:

- Dakle, kako se zove?
- A Što ja znam.
- De, de, sigurno znaš.
- Časna riječ – rekoh stavivši ruku na srce – zaustavio me je jednom na korzu ... istina, njegovo mi se držanje učinilo nekako čudnim ... ali nisam tome prida vala nikakvu važnost.
- A kako to da je on sam bio u tvojoj kući, a da tebe nije bilo?
- Imala sam hitan sastanak pa sam ga ostavila.
- On je međutim pomislio da si ti izišla da pozoveš agente ... da li ti je to poznato? ... Vikao je da si ga izdala.
- Da, poznato mi je.
- I da ćeš mu to skupo platiti.
- Samo polako.
- A zar tebi nije jasno – upita me, gledajući me – da se radi o opasnom čovjeku, koji će, da bi ti se osvetio, jer pretpostavlja da si ga ti prijavila, pucati sutra na tebe isto onako kao što je jučer pucao na agenta?
- Jasno mi je, dakako.
- A zašto onda nećeš da kažeš njegovo ime?... Mi bismo ga uhapsili, i

onda bi bila bez brige.

– Pa kad vam kažem da ne znam... lijepo... ta zar ja moram da znam imena svih muškaraca koje dovodim u kuću?

– Međutim – reče on digavši odjednom glas teatralno, naginjući se naprijed – mi znamo kako se on zove.

Shvatih da se radi o podvali i odgovorih mirno:

– Ako znate, zašto me onda toliko mučite? Uhapsite ga, i stvar je svršena.

Časkom me šutke osmotri. Primijetih da se njegove sumnjičave i uznemirene oči nisu bile toliko zagledale u moje lice koliko u moje tijelo i shvatih da je, i protiv svoje volje, stara želja odjednom nadvladala u njemu njegovu profesionalnu revnost.

– A znamo i nešto drugo, naime, da je pucao i pobjegao zato što je imao određenih razloga.

– Ah, u to sam i ja uvjerena.

– Ali tebi su ti razlozi i poznati.

– Ja ništa ne znam ... kad ne znam kako se zove, kako bih onda mogla da znam drugo što.

– Nama je to drugo savršeno poznato – reče, ali j e sada govorio posve mehanički, kao da misli na nešto drugo. Bila sam uvjerena da će se već u slijedećem trenutku dići pa će mi prići. – Mi to savršeno znamo i mi ćemo ga uhvatiti... u pitanju je svega nekoliko dana... odnosno sati.

– Utoliko bolje za vas.

Kao što sam predviđala, digao se, zaobišao oko stola, prišao mi i, uhvativši me za bradu, rekao:

– Ta idi, ti sve znaš, samo nećeš da nam kažeš... čega se plašiš?

– Ne plašim se ničega – odgovorih – ali ja ništa ne znam ... a osim toga ruke k sebi.

– De, de – ponovi, a zatim sjede opet za sto i na stavi: – Imaš sreću što si mi simpatična, a osim toga znam da si valjana djevojka... znaš li Što bi neko drugi na mom mjestu učinio da te natjera da kažeš? Zadržao bi te u zatvoru ... i to dosta dugo ... ili bi te protjerao u San Galikano.

Digoh se i rekoh:

– E, ja imam posla... ako nemate što drugo da mi kažete ...

– Idi – ali pazi na posjete ... političke i druge.

Napravih se kao da nisam čula njegove posljednje riječi izgovorene s naročitim naglaskom i s jasnom aluzijom, i iziđoh brzo iz onih prljavih sobica.

Idući ulicom ponovo počeh da mislim na Sonconja, Komesar je samo

bio potvrdio ono što sam ja već i sama sumnjala, naime, da je Sonconjo uvjeren da sam ga ja prijavila pa hoće da mi se osveti. Mnogo se uplaših, ali ne za sebe, nego za Mina. Sonconjo je bio bijesan, pa sad kad bi kod mene našao Mina ne bi se ustručavao da i njega ubije. To je možda bilo čudno, ali moram reći da mi je bila prijatna pomisao da bih mogla umrijeti zajedno s Minom. Činilo mi se kao da vidim taj prizor. Sonconjo puca, ja se, da bih obranila Mina, bacam između njega i Mina, hitac, umjesto Mina pogada mene. Pa ipak mi nije bila neprijatna ni pomisao da je i Mino pogođen pa umiremo zajedno, a naša se krv miješa, ali sam mislila da bi bilo mnogo ljepše da zajedno izvršimo samoubojstvo, nego da nas u tom trenutku ubije isti zločinac. Zajednička smrt predstavljala je za mene dostojan završetak velike ljubavi. To bi bilo nešto kao presjeći cvijet prije nego što uvene; zašutjeti zauvijek nakon što smo slušali divnu muziku. Često sam razmišljala o samoubojstvu koje zaustavlja vrijeme prije nego što ono dospije da oskrvne i dotuče ljubav, razmišljala sam o samoubojstvu koje smo izvršili ne zato što nismo više mogli da podnosimo muke, nego upravo zato što smo bili suviše sretni. U trenucima kad mi se činilo da je moja ljubav prema Minu suviše snažna, tako da sam se bojala da kasnije neću biti u stanju da ga isto toliko volim, ta misao o samoubojstvu udvoje rađala se u meni isto onako prirodno i s istom onom spontanošću kojom sam ga ljubila i milovala. Ipak mu nisam nikada o tome govorila, jer mi je bilo poznato da ljubavnici mogu izvršiti zajedničko samoubojstvo samo kad se podjednako vole. Mino, međutim, mene nije volio, a ukoliko me i volio, nije me toliko volio da više ne bi želio da živi.

Idući pognute glave prema svojoj kući, razmišljala sam veoma živo o svemu tome. Odjednom osjetih neku vrstu nesvjestice i istovremeno veliku muku i silnu slabost u čitavom tijelu. Jedva uspjeh da uđem u jednu mljekaru. Mada sam bila udaljena od kuće svega nekoliko koraka, nisam imala snage da pretrčim to kratko odstojanje, jer sam osjećala da bih se srušila.

Pošto me slabost sasvim savlada, sjedoh za jedan stolić iza staklenih vrata i sklopih oči. Stalno sam imala osjećaj draženja na povraćanje, a uz to mi se činilo da ću se onesvijestiti, taj osjećaj povećavala je i huka mašine za kavu, mada mi se činilo da dolazi iz izvjesne daljine, ta mi je huka bila ipak neprijatna. Na licu i na rukama, osjećala sam toplinu zatvorene i zagrijane prostorije, ali meni se ipak činilo da mi je veoma hladno. Mljekar, koji me je poznao, doviknu mi iza teze:

– Kavu, gospođice Adrijana? – Sklopljenih očiju klimnuh mu glavom.

Najzad osjetih da mi je bolje i popih kavu koju mi je mljekar bio stavio

na sto. Nije to, doduše, bilo prvi put što sam u posljednje vrijeme osjećala sličnu malaksalost, ali ta je malaksalost bila uvijek neznatna i jedva primjetna. Nisam na to obraćala pažnju, jer su me neobični i teški događaji i sprečavali da o tome mislim. Međutim, razmišljajući i dovodeći tu slabost u vezu s izvjesnim značajnim nepravilnostima u mom fizičkom životu, koje sam bila provjerila baš tog mjeseca, sad se uvjerih da moje stalne sumnje, koje sam inače gonila od sebe pa su postojale samo u najtamnijoj oblasti moje svijesti, odgovaraju stvarnosti.

– Nema sumnje, – pomislih odjednom – trudna sam.

Platih kavu i iziđoh iz mljekare. Ono što sam osjećala bilo je toliko zamršeno da i danas, poslije toliko vremena, nisam u stanju da to točno objasnim. Već sam ranije bila primijetila da nevolje nikad ne dolaze pojedinačno, a ta novost, koju bih inače u drugim prilikama bila s radošću dočekala, u sadašnjim je prilikama za mene bila upravo nova nesreća. Pa ipak, kako sam takve građe, mene izvjesne neodoljive i tajanstvene pobude moje duše navode da stalno otkrivam nešto privlačno, pa i u najneprijatnijim događajima. Ovoga puta, u tom novom događaju, zaista nije bilo teško pronaći tu privlačnu stranu, jer se ta privlačnost sastojala u nadi i u zadovoljstvu što ispunjavaju dušu svake žene kad dozna da je trudna. U stvari, teško je bilo zamisliti gore uslove od onih u kojima je ovo moje dijete trebalo da dođe na svijet, ali se ipak radilo o mom djetetu, o djetetu koje ću ja roditi, koje ću ja odgojiti i u kome ću ja uživati. Dijete je uvijek dijete, pomislih, i ne postoji takva bijeda, ne postoje tako strašni uslovi tako nesigurna budućnost, da bi to moglo da onemogući ženi, ma koliko ona bila siromašna i osamljena, da se ne rađuje na pomisao da će ga donijeti na svijet.

Te me misli umiriše, i ja sam se, poslije one trenutne strepnje i malodušnosti, ponovo osjećala kao obično, mirna i odlučna. Mladi ljekar koji me je bio pregledao pred toliko vremena, kad me je majka noću odvuksa u dežurnu apoteku da bi doznala da li sam imala snošaj s Đinom, imao je svoju ordinaciju u blizini mljekare. Odlučih da odem tamo na pregled. Još je bilo rano, u čekaonici nije bilo nikoga, a ljekar, koji me je odlično poznavao, primio me veoma srdačno. Čim zatvorih vrata, odmah mu rekoh sasvim mirno:

– Doktore, ja sam gotovo sigurna da sam u drugom stanju. Poče da se smije, jer je znao kakvim se zanatom bavim, ali me upita:

– Da li ti je to neprijatno?

– Ni najmanje, čak sam zadovoljna.

– Da vidimo.

Pošto mi prethodno postavi nekoliko pitanja, reče mi da se ispružim na

krevetu, pregleda me i zatim veselo reče:

– Ovoga puta zaista je tako.

Bila sam zadovoljna što su se moje sumnje obistinile, nije mi bilo ni najmanje neprijatno, i bila sam sasvim mirna. Rekoh:

– Ja sam to već znala... došla sam samo zato da bih se potpuno uvjerila.

– Možeš biti sasvim sigurna.

Trljao je radosno ruke, kao da je on otac, gegao se radosno sad na jednoj, sad na drugoj nozi, iskazujući mi najveću simpatiju. Mene je, međutim, mučila jedna sumnja pa sam htjela da izvedem stvar načisto.

Upitah:

– Otkada?

– Eh, skoro će biti dva mjeseca... malo više malo manje... zašto? Želiš li da znaš ko je otac?

– Ja to već znam.

Uputih se prema vratima.

– Ako ti što zatreba, samo dođi k meni –reče mi otvarajući mi vrata – a kad se približi trenutak, pobrinut ćemo se da se mladac rodi u najboljim uslovima.

Kao i komesar, i on je prema meni osjećao izuzetnu simpatiju, ali je razlika bila u tome što se on i meni svidao. Kao što sam ga ranije opisala, bio je lijep, izrazito crnomanjast, zdrav i jak, s crnim brkovima, sjajnim očima i bijelim zubima, živahan i veseo poput lovačkog psa. Često sam išla k njemu, bar jednom u četrnaest dana, a dva ili tri puta, iz zahvalnosti, jer nije nikada htio da mi naplati, pristala sam da imam snošaj, i to na onom istom krevetiću na kom sam maločas ležala ispružena. Bio je međutim, diskretan i, izuzev poneku ljubaznu šalu, nikada mi nije nametao svoje želje. Davao mi je savjete, a mislim da je, na svoj način, bio u mene pomalo i zaljubljen.

Rekoh ljekaru da znam ko je otac djeteta. U stvari, u tom trenutku radilo se više o izvjesnim pretpostavkama, i to više instinktivno nego neke materijalne prirode. Ali na ulici, brojeći dane i provjeravajući svoje uspomene, uvjerih se da su moje pretpostavke bile potpuno točne. Sjetih se one mješavine privlačnosti i gnušanja, koja mi je, upravo pred dva mjeseca, u mraku moje sobe bila istrkla dug i bolan krik agonije i zadovoljstva, i bila sam potpuno uvjerena da je otac upravo Sonconjo.

Bez svake sumnje strašno je imati dijete s neosjetljivim i nakaznim ubicom kakav je bio Conconjo, utoliko više ukoliko postoji opasnost da bi dijete moglo da liči na svog oca i da naslijedi njegove osobine. Pa ipak mi se činilo da postoji izvjesna privlačnost u tome što je upravo on otac djeteta. Između tolikih muškaraca koji su me imali, Sonconjo je bio jedini koji me je

stvarno posjedovao, iako bez trunke ljubavi u najtananijem i najtajanstvenijem dijelu moga tijela. Činjenica da sam ga se plašila, da mi je bio ogavan i da sam protiv svoje volje bila primorana da mu se podam, nije poricala već je naprotiv potvrđivala koliko je taj posjed bio dubok i potpun.

Ni Đino, ni Astarita, pa čak ni Mino, prema kome sam osjećala strast sasvim druge vrste, ni su u meni bili probudili osjećaj tako potpunog posjeda, iako mi je on bio odvratan. Sve je to izgledalo čudno, a istovremeno i užasno, ali su osjećaji jedino što se ne može ni odbaciti ni poreći, ni u izvjesnom smislu analizirati. Na kraju zaključili da su za ljubav potrebni jedni, a za rađanje drugi muškarci. Ali, ma koliko da je bilo pravo da upravo Sonconjo bude otac djeteta, smatrala sam da zato ipak nije ništa manje pravo da ja Sonconja mrzim, da od njega bježim, a da umjesto njega volim Mina, kao što sam ga zaista i voljela. Misleći na breme koje sam sada nosila u svojoj utrobi, popeh se polako uz stepenice svoje kuće. Kada uđoh u predsoblje začuh razgovor koji je dolazio iz radionice. Provirih, i, na svoje iznenađenje, vidjeh Mina kako sjedi uvrh stola i razgovara mirno s majkom, koja je u tom trenutku šila. Bilo je upaljeno samo glavno svjetlo, koje se po potrebi moglo regulirati, tako da je veći dio radionice tonuo u mrak.

– Dobro večer, rekoh idući tamo.

– Dobro večer, dobro večer, – reče Mino neprimjetnim glasom, oklijevajući. Zagledah mu se u lice, primijetih da su mu oči sjajne pa sam bila uvjerena da je pijan.

Jedan kraj stola bio je pokriven stolnjakom, a kako su na njemu bila postavljena dva pribora, shvatih da je drugi pribor, majka je uvijek jela sama u kuhinji, postavljen za Mina.

– Dobro večer, – ponovi Mino – donio sam kofere... tamo su... a sklopio sam prijateljstvo s tvojom majkom ... zar nije istina, gospođo, da se odlično razumijemo?

Kad čuh taj tako sarkastičan i tako žalosno veseo glas, osjetih kako mi se srce steže.

Slomljena, sjedoh na stolicu i načas sklopim oči.

Majka odgovori:

– To vi kažete da se mi razumijemo... ali ako budete o Adrijani govorili loše, onda se nikada nećemo razumjeti.

– A Što sam rekao? – uzviknu Mino glasom koji je odavao lažno čuđenje. – Rekao sam da je Adrijana kao stvorena za život kojim živi... da se Adrijana od lično snalazi u životu ... zar u tome ima nešto loše?

– To, međutim, nije istina – opovrgnu ga majka – Adrijani ne odgovara život kojim ona živi... sa svojom ljepotom ona je zaslužila da živi sasvim

drugim živo tom ... znate li vi da je Adrijana jedna od najljepših djevojaka u čitavom kvartu, da ne kažem Rimu?... Mnoge druge djevojke, mada su ružne prema njoj ipak su sretne... a Adrijana, mada je lijepa kao kraljica, ništa– ali ja znam zašto.

– Zašto?

– Zato što je suviše dobra ... eto zašto ... zato što je lijepa i dobra... da je lijepa i pakosna, vidjeli biste kako bi stvari drukčije stajale.

– De, de – rekoh, jer me je bila ozlovoljila ta prepirka, a naročito Minov ton i njegova želja da se, kako mi se učini, naruga majci – jako sam gladna... zar još nije gotova večera?

– Odmah će biti. – Majka ostavi rublje koje je, šila i odmah iziđe. Digoh se i pođoh za njom u kuhinju.

– Zar ćemo otvoriti pansion? – poče ona da gunda čim joj pridoh. – Došao je kao kakav gospodar... ostavio je kofere u tvojoj sobi... dao mi je novac za trg.

– Nisi, dakle, zadovoljna?

– Voljela sam kako je bilo ranije,

– Ta smatraj nas kao da smo vjereni... a zatim, to je samo privremeno, u pitanju je svega nekoliko dana, neće zauvijek ostati ovdje. – Dodadoh to i još ponešto da bih je odobrovoljila, a zatim je zagrlih i vratih se u radionicu.

Dugo ću se sjećati te večeri kad je Mino prvi put večerao u mojoj kući, sa mnom i s majkom. Stalno se šalio i jeo s apetitom. Meni su njegove šale izgledale hladnije od leda i oporije od limuna. Bilo mi je jasno da u njegovoj glavi postoji samo jedna misao, koja mu se zabola u svijest kao i u meso, i da te šale samo pomjeraju i još dublje potiskuju tu žaoku, izazivajući nov žestok bol.

Bila je to misao o onome što je bio ispričao Astariti. Zaista nikad nisam vidjela čovjeka koji bi se toliko kajao što je pogriješio, ali dok su mene, kad sam bila još mala, svećenici učili da kajanje otklanja svaku krivicu, meni se činilo da tom njegovu kajanju nema ni kraja ni konca i da ono ne djeluje nikako blagotvorno. Bilo mi je jasno da on strahovito pati, ali i ja sam patila isto toliko, a možda i više, jer sam patila ne samo zbog njegove patnje već i za to što sam bila nemoćna da je spriječim ili da mu je bar donekle ublažim.

U početku smo jeli šutke. Kad je majka, stojeći stalno na nogama i služeći nas, rekla, nešto u vezi s cijenom mesa, Mino, podigavši glavu, odgovori:

– Ne plašite se gospođo ... odsada ću se ja brinuti... dobit ću dobro mjesto.

Te me riječi ozariše izvjesnom nadom. Majka zapita:

– Kakvo mjesto?

– Dobit ću mjesto u policiji – odgovori Mino s izvjesnom pretjeranom i smjernom ozbiljnošću – isposlovat će mi ga jedan Adrijanin prijatelj... gospodin Astarita.

Odložih nož i viljušku oštro ga pogledah. On ipak nastavi:

– Pronašli su da raspolazem odličnim svojstvima za rad u policiji.

– Možda – odgovori majka – ali meni se policajci nikada nisu sviđali... i sin jedne pralje, koja stanuje ispod nas, postao je agent... a znate li Što su mu rekli mladi ljudi koji rade tu u blizini, u skladištima cementa?

– Tornjaj se, mi te više ne poznajemo– ... a i slabo su plaćeni. – Pri tom napravi grimasu i, pošto promijeni tanjur pruži mu poslužavnik s mesom.

– Ta ne radi se o tome – odgovori Mino služeći se – radi se o važnom mjestu ... povjerljivom... tajnom ... do đavola ... nisam uzalud studirao ... samo što nisam diplomirao... znam jezike ... u agente ide sirotinja, a ne ljudi kao što sam ja.

– Možda – ponovi majka. – Uzmi to – reče mi majka, gurajući u tanjur najveći komad mesa.

Mino reče:

– Ne možda... već sigurno.

Časkom zašutje a zatim nastavi:

– Vladi je poznato da posvuda ima zlonamjernih ljudi... ne samo u siromašnim, već i u imućnim slojevima... treba pripaziti i na bogate, a zato su potrebni lijepo odgojeni ljudi, koji govore kao što oni govore, koji se odijevaju kao oni, postupaju kao oni, koji im, ukratko, ulivaju povjerenje... eto, to ću ja raditi... imat ću dobru plaću, stanovat ću u prvim hotelima, putovat ću u spavaćim kolima, hranit ću se u najboljim restoranima, odijevat ću se kod najboljeg krojača, posjećivat ću luksuzna morska kupališta, najčulenija zimska odmarališta ...do đavola... ta za koga ste me vi to smatrali?

Majka ga je sad začuđeno gledala, jer ju je taj sjaj bio sasvim zasjenio:

– Kad je tako – reče konačno, – onda ne kažem više ništa.

Prestadoh da jedem. Odjednom mi postade nemoguće da i dalje prisustvujem toj žalosnoj komediji.

– Umorna sam – grubo rekoh – idemo tamo.

Digoh se i iziđoh iz radionice.

U sobi sjedoh na krevet i, skupljena, zaplakah u tišini, a suze su mi kapale kroz raširene prste kojima sam bila pokrila lice. Mislila sam na Minov bol, na dijete koje je trebalo da se rodi i učini mi se da i jedno i drugo, i bol i

dijete, rastu sami od sebe, potpomognuti nekom silom koja nije zavisila od mene i koju nisam uopće mogla da kontroliram, da su i bol i dijete živi i da mi je nemoguće da ma Što učinim. Malo zatim uđe i on, a ja se odmah digoh napravih nekoliko koraka po sobi, da on ne primijeti moje suzne oči i da bih imala vremena da ih utrem. On zapali cigaretu i baci se na krevet, legavši nauznak. Sjedoh pored njega i rekoh mu:

– Mino, molim te... ne govori onako s majkom.

– Zašto?

– Jer ona ništa ne razumije... ali ja razumijem, a na mene svaka tvoja riječ djeluje kao da mi zabadaš iglu u srce.

Ne reče ništa i šutke produži da puši. Izvadih iz komode jednu svoju spavaćicu, uzeh iglu i konac i, sjedeći na krevetu, pored lampe počeh da bez riječi šijem. Nisam htjela da govorim, jer sam se bojala da bi on, u razgovoru, mogao ponovo započeti da govori o istim stvarima, a ja sam se, međutim, nadala da će se on u onoj tišini umiriti da više neće o tome misliti. Pri šivenju naše se oči jako naprežu, ali, to znaju sve žene kojima je šivanje zanat, naš duh ostaje slobodan. Dok sam šila, misao je u mojoj glavi živo radila, odnosno, izgledalo je da i ona, kao i igla koju sam zajedno s koncem brzo uvlačila i izvlačila iz potke, kрпи neku podrtinu u mom duhu. Sada su i mene, kao i Mina, obuzimale iste bolne misli, pa sam neprestano morala da mislim na ono što je rekao Astarita i na posljedice koje će iz toga nastati. Kako, međutim, nisam htjela na to da mislim – već i zbog toga što sam se plašila da ću tako na neki misteriozan način i njega primorati da na to misli, a time bih i nehotice povećala i produžila njegovu patnju – poželjeh da mislim na nešto drugo, na nešto svijetlo, veselo i lako i zato, svom snagom svoje duše, prenesoh sve svoje misli na dijete koje je trebalo da se rodi i koje je među onim beskrajno tužnim stvarima predstavljalo jedinu svijetlu točku moga života. Zamišljala sam kako će izgledati kad mu budu dvije godine, pa tri, jer to je najljepše doba, doba kad su djeca najmilija i najdražesnija, što će ono tada raditi što će govoriti, kako ću ga odgojiti i, kako sam se i nadala osjetih ponovo da sam vesela i čak sam časkom bila zaboravila Mina i njegovu patnju. Završivši šivanje, uzeh da zakrpih drugi komad rublja, pa pomislih da ću idućih dana moći da ublažim dosadu dugih sati koje ću provoditi s Minom, šijući dječju opremu. Dakako, nisam smjela dozvoliti da on to primijeti, morala sam da pronađem neki izgovor. Smislih da mu kažem da to radim za jednu ženu iz naše kuće, koja je takođe očekivala dijete. Taj mi se izgovor učini zgodnim, toliko više što sam s Minom o toj ženi već govorila, aludirajući na njeno siromaštvo. Te su me misli bile toliko razonodile da sam, gotovo neprimjetno, tiho zapjevala. Nemam jak glas, ali

sam veoma muzikalna, a osim toga imam veoma nježan izgovor, što se primjećuje i kad govorim. Zapjevah pjesmicu koja je tada bila u modi:

– Tužna vila.

Kada, prekidajući zubima konac, podigoh oči, vidjeh da me Mino posmatra. Pomislih da bi mi mogao prigovoriti što pjevam u trenutku koji je za njega tako ozbiljan i zašutjeli.

Pogleda me i reče:

– Pjevaj.

– Voliš li da pjevam?

– Da.

– Ali ja ne pjevam naročito.

– Svejedno.

Nastavih da šijem i da pjevam za njega. Kao sve djevojke na svijetu, znala sam izvjestan broj pjesama, čak bih mogla reći da je moj repertoar bio bogat; imam odlično pamćenje pa se sjećam i onih pjesama koje sam naučila kao dijete. Pjevala sam mu najrazličitije pjesme.

Rimljanka Kad bih završila jednu, započinjala bih drugu. Isprva sam pjevala jednu, već sam mislila na drugu, koju ću i što sam mogla osjećajnije. Slijedila je pjesma za pjesmom, sve su se razlikovale jedne od drugih, pa dok sam pjevala jednu, već sam mislila na drugu, koju ću odmah poslije one zapjevati. Slušajući me, bio je prilično vedar, a ja sam bila sretna što mogu da ga razonodim. Ali dok sam tako pjevala, sjetih se kako je majka jednom, kad sam još kao djevojčica bila izgubila jednu igračku koju sam voljela i za kojom sam neutješno plakala, da bi me utješila, sjela na moj krevet i počela da pjeva pjesme koje je znala. Mada je slabo pjevala i čak griješila, ipak me je u početku bila razonodila i ja sam slušala upravo tako kao što je sada Mino mene slušao. Međutim, pomisao na gubitak omiljene igrčke počeo već u idućem trenutku da uliva kap po kap gorčine u taj napitak zaborava što mi ga je majka pružala. I ta pomisao na kraju mi sasvim zagorca napitak i on mi postade naprosto odvratn. Odjednom počeh ponovo da plačem, a majka onda izgubivši strpljenje prosto ugasi svjetlo i ostavi me u mraku da se do mile volje isplačem. Bila sam uvjerena da će i on, čim prestane varljivo djelovanje mog pjevanja, ponovo osjetiti isti bol i da će taj bol, s obzirom na suprotnost između njegova bola i mojih beznačajnih i sentimentalnih pjesmica, biti još i nepodnošljiviji. I ne prevarih se. Pjevala sam već gotovo jedan sat, kad me on odjednom prekinu riječima:

– Sad je dosta ... tvoje su mi pjesme dosadne. – Potom se skupi kao da hoće da spava i okrenu mi leđa. Predviđala sam da će tako svršiti pa se mnogo ne ražalostih. Uostalom, sada osim neprijatnosti nisam drugo ništa ni

očekivala; sve što bi bilo neprijatno samo bi me iznenadilo. Digoh se s kreveta da bih spremila zakrpljeno rublje, a zatim se šutke svukoh i, podigavši pokrivač, legoh na onu stranu koju je Mino bio ostavio slobodnu. Dugo smo ležali u tišini, okrenuti jedno drugom leđima. Znala sam da on ne spava i da misli uvijek na istu stvar. To saznanje, povezano s bolnim osjećajem moje nemoći, izazva u mojoj duši čitav vihor zbunjenih i očajnih misli. Ležala sam nagnuta na jednu stranu i, udubljena u misli, gledala ispred sebe, u jedan ugao sobe. Upade mi u oči jedan od ona dva kofera koje je Mino bio donio iz kuće udovice Medolagi. Bio je to jedan stari kofer od žute kože, sav izlijepljen šarenim etiketama raznih hotela. Pored ostalih, primijetih i jednu etiketu u obliku pravokutnika plavim morem, ogromnom crvenom liticom i natpisom: Kapri. U onom mraku, između blijedog i tamnog namještaja moje sobe, ta plava mrlja izgledala mi je svijetla i nije toliko ličila na mrlju koliko na neko mjesto s kojega sam posmatrala krajičak dalekog mora. Odjednom osjetih nostalgiju za onim tako veselim i uvijek živim morem u kom se svaki predmet, pa i najgori i potpuno izobličen, čisti, glača, zaobljava, istanjuje pa na kraju postaje lijep i čist. Uvijek sam voljela more, pa i ono naše domaće kod Ostije, koje je uvijek prepuno. Kad vidim more, uvijek imam izvjestan osjećaj slobode, ono ne opija toliko moje oči, koliko moje uši, kao da po njegovim talasima vječno putuju zvuči neke varljive i beskonačne muzike. Svom dušom mislila sam na more, čeznući za njegovim bistrim talasima, koji kao da peru ne samo naše tijelo, već i našu dušu, tako da ona postaje laka i radosna. Mislila sam da bi more, njegova ogromna snaga, njegovo vječno gibanje, neprekidni šum, samo kad bi Mina mogla da tamo odvedem, postigla možda ono što moja ljubav, sama, nije mogla da postigne. Odjednom ga upitah:

– Jesi li bio kad na Kapriju?

Odgovori mi, a da se nije ni okrenuo:

– Da, bio sam.

– Da li je lijepo tamo?.

– Da... divno je.

– Slušaj, – rekoh, okrenuvši se prema njemu i savivši mu ruku oko vrata – zašto ne bismo otišli na Kapri? ... Ili u neko drugo mjesto na moru? Ako ostaneš u Rimu, ti ćeš stalno misliti na neprijatne stvari... ako promijeniš mjesto, zrak, uvjerena sam da ćeš na sve drugačije gledati... toliko toga što sada ne vidiš, izgledat će ti... uvjerena sam da bi ti to mnogo koristilo.

Ne odgovori odmah, izgledalo je kao da razmišlja, a onda reče:

– Nemam nikakve želje da idem na more... i ovdje bih mogao, kako ti kažeš, da na sve drukčije gledam ... bilo bi dovoljno da se, kako mi ti

savjetuješ, pomirim s onim što sam učinio... i tada bih odmah uživao i u nebu, i u svijetu, i u tebi i u svemu ostalom .,. zar ti misliš da ja ne znam da je svijet lijep?

Na to mu ja čežnjivo reko:

– Pa pomiri se s tim, Što ti to smeta.

Poče da se smije:

– O tome je trebalo ranije misliti... trebalo je učiniti ono što si ti učinila unaprijed se sa svim pomiriti... Čak se i prosjaci, koji se, sjedeći na stepenicama crkve griju na suncu, unaprijed mire sa svojom sudbinom ... za mene je to sad suviše kasno.

– Ali zašto? – Ima ljudi koji mogu da se pomire s činjenicama, a ima i takvih koji ne mogu da se s njima pomire ... jasno, ja sam od tih drugih.

Zašutjeh, jer nisam znala Što da kažem. On malo zatim dodade:

– Sad ugasi svjetlo ... svući ću se u mraku . .. mislim da je vrijeme spavanja.

Poslušan ga, on se svuče u mraku i leže pored mene. Okrenuh se prema njemu da ga zagrlim, ali me on šutke odgurnu i skupi se u kraj kreveta, okrenuvši mi leđa. Ta njegova kretnja ispuni me gorčinom, i ja se šćućurih s gorkim osjećajem osamljenosti, čekajući san. Ponovo počeh da mislim na more i osjetih veliku želju da se u njemu utopim. Mislila sam kamo ću patiti samo jedan trenutak, a zatim će moje mrtvo tijelo dugo plivati pod nebom na morskoj površini, od talasa do talasa. Morske ptice isključati će mi oči, sunce će mi sažeti grudi i trbuh, a ribe oglodati leđa. Najzad ću potonuti, jer će me. glava povući u dubinu, u susret plavoj i hladnoj struji, s kojom ću mjesecima i godinama putovati po morskom dnu, između podmorskih litica, riba i alga, dok će golema količina prozirne i slane vode neprestano strujati preko mog čela, mojih grudi, mog trbuha, mojih nogu i polako odnositi sa sobom moje meso, uglačati me i spljoštiti. A kad na kraju od mene više ništa ne ostane, osim pregršti bijelih i lomnih kostiju, doći će ko zna otkud jedan talas i ko zna kog dana tutnjevći će me izbaciti na ko zna koju pješčanu obalu. Voljela sam da zamišljam kako me more odvlači za kosu u svoju dubinu, pa ću se jednog dana, izbačena među čisto kamenje na žalu, pretvoriti u gomilu kostiju, a onda će konačno neko stati, neprimjetno, na moje kosti i one će se pretvoriti u bijeli puhor. I tako zaspah s tim slatkim i tužnim mislima.

Iako sam slijedećeg dana silom nastojala da samu sebe uvjerim da je odmor i san unio izvjesnu promjenu u Minove osjećaje, ipak odmah primijetih da se on nije ni u čemu promijenio. Kao i prethodnog dana, on je najprije dugo i uporno šutio, a zatim je odjednom postao govorljiv pa je govorio zajedljivo i razuzdano o potpuno ravnodušnim stvarima. Međutim, kao što se kroz izvjestan papir stalno primjećuje jedna te ista slika, tako je i ta njegova govorljivost odavala da ga stalno muči jedna te ista misao. Kako mi se činilo, to se pogoršanje sastojalo u nekoj vrsti hotimične nepokretnosti, ravnodušnosti, nemarnosti, a to je kod njega, koji je uvijek bio aktivan i energičan, predstavljalo nešto novo i u izvjesnom smislu odavalo postepeno udaljavanje od svega što je dotada radio. Otvorih kofer i smjestih njegova odijela i njegovo rublje u moj ormar. Kad dođoše na red knjige iz kojih je učio, reče, pošto mu predložiti da ih privremeno poredam u komodi:

- Ostavi ih u koferu ... i tako mi više neće trebati.
- A zašto? – upitah ga – Zar nećeš diplomirati.
- Ne, neću da diplomiram.
- Zar nećeš više učiti?
- Neću.

Nisam navaljivala, jer sam se bojala da će ponovo početi da dovoli o stvarima koje su ga mučile pa ostavih knjige u koferu. Primijetih još nešto: mada je uvijek bio toliko čist i toliko pazio na sebe, nije se više umivao i nije više ni pomišljao da se obrije. Ležeći na krevetu i pušeći, ili hodajući zamišljeno gore dolje s rukama u džepovima, proveo u mojoj sobi čitav taj dan. Ipak, kako mi je bio obećao, za ručkom ne progovori uopće s majkom.

Uveče reče da će večerati napolju i iziđe sasvim sam. Ja se uopće ne usudih da mu predložim da ga pratim. Nisam znala kuda je otišao i već sam se spremala da legnem, kad se odjednom vrati. Odmah osjetih da je pio. Zagrlj me nekim pretjeranim i smiješnim kretnjama tražeći od mene da mu se podam. Morala sam da pristanem, iako mi je bilo jasno da je sada za njega ljubav isto što i piće, nešto neprijatno što se čini na silu, isključivo u cilju zamaranja i omamljivanja.

Kad mu rekoh:

- Tako bi isto mogao da ideš k nekoj drugoj ženi.

Nasmija se i odgovori:

- Točno... ali si ti tu, pod rukom.

Te me riječi uvrijediše, ali sam ipak bila više tužna nego uvrijeđena, jer

su one jasno odavale da me on malo, bolje reći, nimalo ne voli. Odjednom mi se učini, da sam progledala.

Okrenuvši se prema njemu, rekoh mu:

– Gledaj... znam da sam samo jedna od tolikih sirotih djevojaka... ali pokušaj da me zavoliš... ja to od tebe tražim tebe radi... kad bi ti pošlo za rukom da me zavoliš, uvjerena sam da bi na kraju zavolio i sama sebe.

Pogledao me, a zatim ponovi glasno i podrugljivo:

– Ljubav, ljubav – i ugasi svjetlo.

Ostadoh u mraku, razrogačenih očiju, ne znajući što da mislim. Slijedeći dani ne doniješe nikakvu promjenu, sve ostade pri starom. Činilo se da je umjesto ranijih stekao nove navike, to je bilo sve. Ranije je studirao, išao na univerzitet, viđao se u kavani sa svojim prijateljima, čitao; sad je pušio, ležeći ispružen na krevetu, hodao po sobi, vodio čudne i dvosmislene razgovore, opijao se i vršio snošaje. Četvrtog dana počeh stvarno da očajavam. Bilo mi je jasno da njegov bol uopće ne popušta, a činilo mi se nemogućim da se život dalje tako nastavi. Moja soba, stalno puna dima od cigareta, ličila mi je na neku tvornicu patnji koja radi i danju i noću, bez trenutka odmora, čak mi je i zrak koji sam udisala ličio na neku gustu smjesu tužnih i bolnih misli, koje su nas obuzimale. U tim trenucima često sam proklinjala svoju ograničenost i svoje neznanje, kao i činjenicu što je moja majka još ništavnija i još neukija od mene. Kad dospijemo u ozbiljnije teškoće osjećamo želju da potražimo savjet u starijih i iskusnijih. Ja, međutim, nisam poznavala nikoga s takvim osobinama a zatražiti pomoć u majke, bilo bi značilo isto kao zatražiti pomoć u nekog od onih mališana koji su se igrali u dvorištu naše kuće. Iako mi nije polazilo za rukom da prodrem u dubinu njegova bola, iako je mnogo štošta izmicalo mojoj pažnji, ipak se malo pomalo uvjerih da ga naročito muči pomisao da je ono što je rekao Astariti ostalo zabilježeno u policijskim aktima i sačuvano u arhivi kao vječit dokaz njegove slabosti. To moje uvjerenje potvrdiše i neke njegove rečenice, i zato mu tih dana, jedno popodne, rekoh:

– Ako ti je neprijatno što su zapisali sve što si rekao Astariti... Astarita će za mene sve učiniti... uvjerena sam da će, ako ga zamolim, uništiti akt o tvom saslušanju.

Pogleda me i upita me nekim naročitim tonom:

– Što te je navelo na tu misao?

– Pa to si mi ti i sam neki dan rekao ... kad sam ti rekla da bi trebalo da zaboraviš, odgovorio si mi da, kad bi ti i zaboravio, ne bi policija zaboravila.

– A kako ćeš ga za to zamoliti?

– Sasvim jednostavno... telefonirat ću mu i otići ću u ministarstvo.

Ne reče ni – da– ni – ne– . Nastavih uporno:

– Pristaješ li, dakle, da ga zamolim?

– Što se mene tiče, možeš.

Iziđosmo zajedno i telefonirismo iz mljekare. Odmah dobih vezu s Astaritom i rekoh mu da moram s njim govoriti, Iako zamuckujući, odgovori mi nekim naročitim naglaskom:

– Ili u tvojoj kući ili negdje.

Shvatih da želi da mu platim za uslugu koju namjeravam da od njega zatražim. Pokušah da se izvučem pa mu predložili:

– U nekoj kavani.

– Ili u tvojoj kući ili nigdje.

– Dobro – rekoh – onda u mojoj kući. – Dodadoh da ću ga istoga dana čekati u kasnim popodnevnim satima.

– Znam Što hoće – rekoh Minu dok smo ulazili u kuću – hoće da ima snošaj sa mnom ... ali niko ne može da primora ženu na snošaj, ako ona to neće... samo me je jednom ucijenio dok sam bila neiskusna, ali mu to više neće poći za rukom.

– A zašto nećeš da imaš s njim snošaj? – upita me rasijano.

– Zato što volim tebe.

– Ali ako ne budeš s njim imala snošaj – reče onim istim rasijanim glasom – može se desiti da on odbije da uništi ona akta o saslušanju ... a Što onda?

– Ne boj se, uništiti će ih.

– Ali ako ne bude htio, ako to postavi kao uslov?

Penjali smo se uz stepenice. Zastadoh i rekoh:

– Onda ću postupiti kako ti budeš želio.

Obuhvati me rukom oko struka i reče polako:

– Ja želim da udesiš da Astarita dođe i da ga pod izgovorom snošaja odvedeš u svoju sobu ... ja ću čekati iza vrata i onda ću ga, čim uđe, ubiti hicem iz revolvera... zatim ćemo ga gurnuti pod krevet i voljet ćemo se čitavu noć.

Oči mu zasjaše, prvi put je iz njih bila iščezla ona crna magla koja ih je zamračivala posljednjih dana. Uplaših se, jer sam osjećala da u njegovu prijedlogu ima izvjesne logike pa sam sada očekivala sve veće i sve teže nesreće i bojala se, rasuđujući po svemu, da bi do tog zločina moglo i doći.

– Sačuvaj bože, Mino! – uzviknuh. – Ne govori to ni u šali.

Iako nisam bila sigurna da li se šali ili ne, umirivala me pomisao da je revolver kojim bi se mogao poslužiti, bez njegova znanja ispražnjen, jer sam, kako već rekoh, bila izvadila iz njega metke.

– Budi miran – nastavih – Astarita će učiniti sve što zatražim da njega... ali nemoj više tako govoriti... silno si me uplašio.

Čim uđosmo u radionicu, primijetih da ga je odjednom obuzelo neko uzbuđenje. Kao obično, hodao je gore dolje, držeći ruke u džepovima, ali energičnije nego inače, pri čemu se po izrazu njegova lica koje nije više odavalo gadljivost vidjelo da razmišlja o nečem duboko i svjesno. Tu sam promjenu bila pripisala olakšanju što ga je osjećao na pomisao da će uskoro biti uništeni oni kompromitirajući spisi, pa se moje srce ponovo otvori spremno da primi u sebe tu nadu, i ja rekoh:

– Vidjet ćeš, sve će se dobro svršiti.

Duboko zadržta pri tom, pogleda me, kao da me više ne prepoznaje, a zatim mehanički ponovi:

– Da, svakako ... sve će se dobro svršiti.

Pod izgovorom da nabavi što je potrebno za večeru, rekoh majci da iziđe. Osjetih da me je obuzeo vedar zanos i pomislih da će se stvarno sve dobro svršiti, i to, možda mnogo bolje nego što sam se nadala. Astarita će, ako to nije i sam već učinio, učiniti ono što sam namjeravala da ga zamolim, Mina će pomalo minuti osjećaj kajanja, ponovo će osjetiti ljubav prema životu i gledat će s novim nadama u budućnost.

Svi ljudi imaju jednu zajedničku crtu, zadovoljni su, naime, ako, kad ih zadesi nesreća, ostanu bar živi, ali zato, čim vjetar drukčije dune, smjesta počinju da kuju dalekosežne i ambiciozne planove. Dva dana ranije činilo mi se da bih bila u stanju da se odrekнем Mina, samo da on bude sretan, ali sada, kad mi se činilo da ću mu uskoro moći da vratim sreću, ne samo da nisam više pomišljala na to da ga napustim, već sam čak smišljala na koji bih način mogla da ga što više vežem za sebe. Te sam planove pravila ne na osnovu nekih domišljenja mog razuma, nego što me na to podsticao izvjestan nejasan nagon moje duše koja nije u stanju da dugo podnosi patnju i bol. Činilo mi se da, s obzirom na sve činjenice, postoje samo dvije mogućnosti: ili da se konačno razidemo ili da se vežemo za čitav život. Kako na prvu mogućnost nisam htjela uopće ni da pomislim, pitala sam se postoji li neka mogućnost da onu drugu što prije ostvarim. Ne volim laž i mislim da iskrenost mogu da ubrojim u svoje malobrojne vrline, pa u njoj ponekad čak i pretjerujem. Ako sam u tom trenutku prevarila Mina, to sam učinila ne zato što sam htjela da mu lažem, već što mi se činilo da u stvari govorim istinu. Rekoh mu istinu istinitiju od same istine, jer je to bila istina prema ocjeni moje duše, a ne prema materijalnim činjenicama. Uostalom, ja tom prilikom nisam ništa ni mislila, to je bila neka vrsta nadahnuća.

On je hodao gore dolje, kao obično, a ja sam sjedila udno stola.

Odjednom mu rekoh:

– Čuj... stani... moram ti nešto reći.

– Ima neko vrijeme što se ne osjećam dobro ... bila sam kod ljekara... ja sam trudna.

On se zaustavi, pogleda me i ponovi:

– Trudna?

– Da, i apsolutno sam sigurna da si ti otac.

Bio je inteligentan, pa ipak nije mogao da nasluti da lažem, odmah shvati zašto sam mu to rekla. Uze stolicu, sjede pored mene, nježno me pomilova po licu i reče:

– Pretpostavljam da bi to morao da bude još jedan razlog, čak razlog u pravom smislu te riječi, koji bi me morao da podstakne da zaboravim što se desilo pa da i dalje živim ... zar ne?

– Što hoćeš time da kažeš? – upitah ga, praveći se kao da ga ne razumijem.

– Pa eto, postat ću pater famillias – na stavi – ono što nisam htio da učinim tebi za ljubav, sad bih, dakle, morao da učinim, kako vi žene to kažete, za ljubav tog djeteta.

– Postupi kako hoćeš – odgovorih mu slegavši ramenima – rekla sam ti istinu ... to je sve.

– Da, dijete – produži on, kao da glasno razmišlja ono može da predstavlja dobro opravdanje ... za dijete čovjek može i ... gotovo za sve ljude to je sasvim dovoljan razlog ... dijete predstavlja razlog da čovjek produži da živi... da krade, pa i da ubija.

– Ta ko od tebe zahtijeva da kradeš i da ubijaš – prekinuh ga s negodovanjem. – Ja bih samo željela da budeš zadovoljan ... ako nisi, strpi se.

Pogleda me, ponovo me nježno pomilova po licu i reče:

– Ako si ti zadovoljna, onda sam i ja zadovoljan ... jesi li ti zadovoljna?

– Svakako – odgovorih s uvjerenjem i s ponosom – prije svega zato što volim djecu, a zatim što si mu ti otac.

Nasmija se i reče:

– Ti si lukava...

– Zašto lukava... zar je to neko lukavstvo biti trudna?

– Nije ... ali moraš priznati da je to u ovom trenutku, u ovoj situaciji, zgodan potez ... trudna sam, dakle ...

– Dakle?

– Dakle, treba da se pomiriš s onim što si uradio odjednom povika veoma snažnim glasom, skaćući i mašući rukama – moraš, dakle, živjeti,

moraš živjeti, moraš živjeti.

Ne mogu da opišem ton njegova glasa. Srce mi se stegnu, a oči mi se napuniše suzama. Promucah:

– Radi Što hoćeš... ako hoćeš da me ostaviš, onda me ostavi... ja... ja ću otići.– izgledalo je kao da se pokajao zbog tog svog ispada, približi mi se, ponovo me pomilova i reče mi:

– Oprosti mi... neka te moje riječi ne zabrinjuju . . . misli na svoje dijete i ne brini za mene.

Uzeh njegovu ruku, pokrih njom svoje lice, obliveno suzama, i promucah:

– Ah, Mino, kako da se ne brinem zbog tebe?

Ostadosmo dugo, tako u tišini. On je stajao pored mene, a ja sam pritiskivala njegovu ruku na svoje lice, ljubila je i plakala. Odjednom čusmo kako je na vratima zazvonilo zvonce.

On se odmaknu od mene i, kako mi se učini, sav pobjede. Nisam mogla da shvatim zašto, a nisam tražila da mi to objasni. Skočih i rekoh mu:

– Bježi... evo Astarite ... izlazi.

On iziđe u pravcu kuhinje, ostavivši vrata pritvorena. Ja obrisah brzo oči, uredih stolice i iziđoh u predsoblje. Sad sam se ponovo osjećala potpuno mirna i sigurna u samu sebe. U onom mračnom predsoblju pomislih čak da bih mogla reći Astariti da sam trudna. Tako bi me ostavio na miru pa, ako mi uslugu za koju sam namjeravala da ga zamolim, ne bi učinio iz ljubavi, učinio bi je iz sažaljenja.

Otvorih vrata, ali odmah ustuknuh: umjesto Astarite na pragu je stajao Sonconjo.

Držao je ruke u džepovima, a kad gotovo mehanički napravih kretnju kojom sam htjela da mu zatvorim vrata u lice, on ih lagano odgurnu ramenima, otvori ih širom i uđe. Pođoh za njim u radionicu. Stajao je pored stola, blizu prozora. Bio je kao obično bez šešira. Čim uđoh osjetih smjesta na sebi one njegove oči koje su me uporno posmatrale. Zatvorih vrata i upitah ga, praveći se ravnodušnom:

– Zašto si došao?–

– Prijavila si me, dakle?

Slegoh ramenima, sjedoh uvrh stola i rekoh:

– Nisam te prijavila.

– Ostavila si me, izišla si i otišla si da pozoveš agente.

Bila sam potpuno mirna; ako sam u tom trenutku uopće nešto osjećala, to je više bio osjećaj srdžbe nego straha. Više ga se uopće nisam plašila, samo sam osjećala da se sve više ljutim na njega i na sve one koji su mi, kao

on, onemogućavali da budem sretna.

Rekoh:

– Ostavila sam te i izašla sam, jer volim drugoga i neću više da znam za tebe ... ali nisam pozvala agente ... ja nisam špijunka ... agenti su došli za svoj račun ... tražili su nekoga drugoga.–

Priđe mi, uhvati me s dva prsta za lice i stisnu ga strahovitom snagom, primoravši me da rastavim usta, podižući mi u isto vrijeme lice prema sebi.

Reče:

– Zahvali bogu što si žena.

I dalje mi je čvrsto držao lice, primoravajući me na ružnu i smiješnu grimasu. Osjetih neku vrstu bijesa, skočih, odgurnuh ga vičući:

– Odlazi, glupane.

On ponovo stavi ruke u džepove, priđe mi još bliže, upirući mi pogled, kao obično, pravo u oči. Ponovo viknuh:

– Ti si pravi glupan ... s tvojim mišićima... s tvojim očicama... s tvojom ošišanom tikvom ... odlazi, gubi se, glupane.

Zaista je pravi glupan, pomislih, vidjeći da ništa ne govori, nego ide prema meni s lakim osmijehom na tankim i iskrivljenim usnama, s rukama u džepovima, uporno me gledajući. Potrčah prema drugom kraju stola, zgrabih teško krojačko glačalo i povikah:

– Odlazi, glupane... ili ću ti ovim razbiti njušku.

On zastade časkom, oklijevajući. U tom istom trenutku, iza mojih leđa, otvoriše se vrata radionice a na pragu se pojavi Astarita. Okrenuh se prema njemu i povikah:

– Reci ovome da ode... ne znam Što hoće od mene... reci mu da se tornja.

Ne znam zbog čega osjetih veliko zadovoljstvo kad primijetih da je Astarita etegatno odjeven. Siv ogrtač na dva reda dugmadi, koji je imao na sebi, izgledao je sasvim nov. Svilena košulja s crvenim prugama na bijeloj podlozi i lijepa kravata srebrno sive boje koja mu se bila priljubila, uz nabore njegova tamnoplava odijela upotpunjavale su njegovu eleganciju. Ja sam još uvijek držala u ruci uzdignuto glačalo, on me pogleda, pogleda i Sonconju i reče mirnim glasom:

– Gospođica ti kaže da ideš ... e, pa Što čekaš?

– Ja i gospođica – odgovori sasvim tiho Sonconjo – imamo da porazgovaramo o izvjesnim stvarima ... biće bolje da vi odete.

Ušavši, Astarita je bio skinuo svoj svilom oivičeni sivi pusteni šešir. Polako ga stavi na sto, a zatim se uputi prema Sonconju. Njegovo me držanje iznenadi. Njegove se oči, obično sitne i tamne, u borbenom raspoloženju,

razbistriše, a velika mu se usta proširiše i iskriviše u izvjestan samozadovoljan i izazovan osmijeh. Vidjeli su mu se zubi. Naglašavajući pojedine slogove, reče:

– Nećeš, dakle, da iziđeš... ali ja ti kažem da ćeš izići... i to odmah.

U znak odbijanja Sonconjo odmahnu glavom, ali u isti čas na moje najveće iznenađenje ustuknu korak nazad, U tom trenutku ponovo se sjetih ko je Sonconjo i uplaših se, ne za sebe, već za Astaritu, koji ga je, ne poznavajući ga, tako neustrašivo izazivao. Osjetih isti onaj strah koji je u mojoj duši, kad sam bila djevojčica, u cirkusu bio izazvao jedan mali krotitelj, kada sam vidjela kako drži odvažno mu pristupajući ogromnog lava koji je na njega režao.

– Pazi – htjedoh da mu doviknem – to je zločinac, nakaza– , ali nisam imala snage da bilo što izgovorim. Astarita ponovo reče:

– Dakle, hoćeš li da iziđeš ... da ili ne?

Sonconjo mu ponovo dade znak glavom da neće, ali pri tom uzmaknu još jedan korak.

Astarita stupi jedan korak naprijed. Sad su stajali licem u lice, obojica podjednako visoki.

– A ko si ti – reče Astarita smijući se i dalje podrugljivo. – Tvoje ime ... brzo!

Sonconjo ne reče ništa.

– Nećeš da kažeš, je li – ponovi Astarita, gotovo s nekim pohotnim izrazom, kao da uživa u tome što Sonconjo šuti – nećeš da kažeš kako ti je ime i nećeš da odeš... je li tako?

Časkom pričekala, a zatim podiže ruku i udari Sonconja dva puta, najprije po jednom, a zatim po drugom obrazu. Pokrih usta šakom i ugrizoh se za prst. Sad će ga ubiti – pomislih sklopivši oči, i čuh Astaritu kako viče:

– Sad se tornjaj ... što brže možeš! – a kad otvorih oči, vidjeh Astaritu kako gura Sonconja prema vratima, vukući ga za okovratnik. Obraza još crvenih od šamara, Sonconjo se bar prividno ne usprotivi. Dozvoli da ga Astarita odvuče, kao da je pri tom mislio na nešto drugo. Astarita ga najzad izbacila iz radionice, a zatim čuh kako snažno zalupi kućnim vratima. Astarita se ponovo pojavi na pragu.

– Ko je to? – upita uklanjajući mehanički dlačicu s revera svog ogrtača i ogledajući se, kao da se boji da mu je težak napor pokvario eleganciju.

– Nikad nisam mogla da doznam njegovo prezime .., znam samo da se zove Karlo – slagah.

– Karlo – ponovi on smijući se podrugljivo i mašući glavom, a zatim mi priđe. Stajala sam u udubljenju kraj prozora i gledala napolje. Astarita mi

obuhvati rukom struk i upita me, izmijenivši izraz lica i glas:

– Kako si?

– Dobro – odgovorih, ne gledajući ga. Neko me je vrijeme uporno posmatrao, a zatim me bez riječi privi čvrsto uza se. Ja ga blago odgurnuh i dodadoh:

– Bio si prema meni vrlo ljubazan ... telefonirala sam ti, jer moram da te zamolim za još jednu uslugu.

– Da čujemo – reče. Uporno me je posmatrao, ali je izgledalo kao da me ne sluša.

– Onaj mladić koga si saslušao... – počeh.

– Ah da, – prekinu me iskrivivši pri tom usta – uvijek o njemu ... nije se baš herojski ponio.

Bila sam radoznala da doznam istinu o Minovu saslušanju. Upitah ga:

– Zašto? ... Zar se uplašio?

Odgovori mi mahnuvši glavom:

– Ne znam da li se uplašio... ali je već na prvo pitanje sve rekao... da je poricao, ne bih mu bio mogao ništa učiniti... nije bilo nikakvih dokaza.

Dakle, pomislih, sve se odigralo upravo onako kao što mi je bio rekao Mino. Neka vrsta odsutnosti duha, moralnog srozavanja, koje je nastupilo samo od sebe.

– Ah – nastavih – pretpostavljam da je zabilježeno sve što je rekao ... htjela bih da sve to uništiš. On se iskesi:

– Šalje li te on?

– Ja to želim – odgovorih, zaklinjući se svečano. – Dabogda odmah umrla ako nije istina.

On reče:

– Svi bi željeli da akti nestanu ... da nestanu policijski arhivi... to je njihova loša savjest... čim nestanu akti, prestane kajanje.

Sjetih se Mina i odgovorih:

– Kamo sreće da je to točno... ali se bojim da se ti u ovom slučaju varaš.

Ponovo me privuče k sebi, nasloni svoj trbuh na moj, a zatim me upita mucajući uzbuđeno:

– A Što ćeš mi dati kao nagradu?

– Ništa – odgovorih jednostavno – ovoga puta zaista ništa.

– A kad bih ja odbio?

– Uveliko bi me ražalostio, jer ja tog čovjeka volim ... sve što se njemu desi, isto je kao da se meni desilo.

– Pa rekla si da ćeš sa mnom biti ljubazna.

– Rekla sam ... ali sam se predomislila.

– Zašto? ';

– Tako... ne postoji tu nikakvo zašto.

Ponovo me stisnuo i, mucajući mi i govoreći mi na uho, počeo da me preklinje da pristanem na njegovu očajnu molbu, pa bilo to i posljednji put. Ne mogu da ponovim Što mi je sve rekao, jer se on moleći me izražavao riječima koje ne mogu da ponovim, riječima koje se govore ženama kakva sam ja i kojima se žene kakva sam ja izražavaju kad govore svojim ljubavnicama. Redao ih je pažljivo i veoma točno, ali bez onog razbludnog veselja koje obično prati takve izljevne, više s nekim mračnim zadovoljstvom čovjeka koji pati od neke fiksne ideje. Čula sam jednom u ludnici kako je jedan ludak – ubica opisivao bolničaru na kakve bi ga muke stavio kad bi mu dopao šaka. Činio je to isto tako nerazmetljivo, točno i ozbiljno, kao što je meni Astarita šaputao svoje bestidne riječi. On mi je na taj način opisivao svoju ljubav koja je bila razbludna i sumorna. Možda bi nekome drugome ta njegova ljubav ličila na izrazitu putenost, ali ja sam znala da je ona duboka, potpuna i na svoj način čista, kao i svaka druga ljubav. Kao uvijek, i sad osjetih prema njemu samilost, jer sam znala da ta njegova razbludnost u suštini prikriva duboku osamljenost i njegovu apsolutnu nesposobnost da iz nje izađe. Pustila sam ga da se iskali, a zatim mu rekoh:

– Iako nisam htjela da ti to kažem, ipak ću ti reći, jer me ti na to nagoniš... radi Što hoćeš ... ali ja više ne mogu da budem ona koja sam bila ... trudna sam.

Ne iznenadi se, ali isto tako ni za trenutak ne odustade od svoje namjere.

– Pa Što onda?

– Promijenit ću način života... udat ću se.

Otkrih mu svoje stanje najviše zbog toga da bih ga utješila što ne pristajem, ali primijetih u isto vrijeme da govorim u stvari ono što mislim i da mi te riječi dolaze iz srca.

Dodadoh uzdišući:

– I kad si me upoznao, i tada sam htjela da se udam ... nisam kriva što nisam uspjela da to ostvarim.

Još je držao ruku oko mog struka, ali me više nije stiskao kao ranije. Konačno se sasvim od mene odvoji i reče:

– Proklet bio dan u koji sam te upoznao.

– Zašto, ta volio si me.

Pijunu u stranu i reče:

– Proklet bio dan u koji sam te sreo i dan u koji sam se rodio.

Nije vikao, a nije izgledalo ni da daje oduška nekom trenutnom osjećaju. Govorio je mirno i uvjerljivo.

Dodade:

– Tvoj prijatelj nema čega da se plaši... nije sastavljen nikakav zapisnik ... uostalom, njegove informacije nisu uopće uzete u obzir... u spisima se i dalje vodi kao opasan političar... zbogom, Adrijana.

Stajala sam još uvijek pored prozora, uzvratih mu pozdrav izdaleka, gledajući ga kako odlazi. Uze šešir sa stola i izađe ne okrenuvši se.

Odmah se otvoriše vrata koja su vodila u kuhinju. Uđe Mino s revolverom u ruci. Pogledah ga preneraženo, šutke.

– Imao sam namjeru da ubijem Astaritu – reče osmjehujući se. – Zar misliš da mi je zaista stalo do toga da iščeznu akti koji se na mene odnose?

– A zašto ga onda nisi ubio? – rekoh rasijano.

Odmahnu glavom:

– Tako je lijepo prokleo dan kad se rodio... pustimo ga da ga kune još koju godinu.

Osjećala sam da me nešto muči, ali, ma koliko da sam se primoravala, nisam mogla da shvatim o čemu se radi.

– U svakom slučaju – rekoh – postigla sam sve što sam željela... u aktima nema ništa, baš ništa.

– Čuo sam, čuo sam – prekinu me Mino – stajao sam iza vrata, a vrata su bila samo pritvorena... a vidio sam i da je hrabar – dodade nemarno – tvoj Astarita ... pljus ... pljus ... prilijepio je Sonconju dva majstorska šamara... i pri šamaranju postoje različiti načini... bili su to šamari pretpostavljenog podčinjenom .. . gospodara, ili čovjeka koji se osjeća gospodarom prema sluzi... a kako ih je Sonconjo primio... nije ni pisnuo. – Nasmija se i ponovo turi revolver u džep.

Zbuni me što je toliko hvalio Astaritu. Dodadoh oklijevajući:

– A Što misliš da će učiniti Sonconjo?

– Eh, ko bi to znao.

Bila je već gotovo noć. Radionica je tonula u gust mrak. Bio se nagnuo nad sto i upalio svjetlo koje se moglo regulirati tako da je izvan osvijetljenog kruga bilo tamno. Na stolu su se nalazile majčine naočari i karte kojima je ona redala svoj uobičajeni pasijans. Mino sjede, uze karte, premetnu ih, a zatim reče:

– Hoćeš li da odigramo jednu partiju? ... Dok večera ne bude gotova?

– Kakva je to ideja? – povikah. – Da odigramo jednu partiju?

– Da ... jednu partiju ... hajde.

Poslušah ga, sjedoh i uzeh mehanički karte koje mi je bio pružio. Glava

mi je bila mutna, ruke su mi drhtale, ni sama ne znam zašto. Počeh da igram, ali mi se učini kao da karte imaju u sebi nešto zlobno što mi nije ulivalo povjerenje: pub, potpuno crn, zlokoban, s crnim okom i crnim cvijetom u ruci, dama herc pohotna, nepristojna, uspaljenica, kralj karo trbušast, hladan, neosjetljiv, nečovječan. Dok smo igrali, činilo mi se kao da neko sjedi između nas i vreba iz zasjede, ali nisam znala o kakvoj se zasjedi radi. Osjećala sam se beskrajno tužna i, igrajući dalje, lagano sam često uzdisala, jer sam htjela da se uvjerim da li mi još uvijek onaj teret pritiskuje grudi. Osjećala sam da me ne napušta i da postaje sve teži.

On dobi prvu partiju, a zatim i drugu.

– Što ti je? – upita miješajući karte – igraš zaista loše.

Bacih karte i rekoh:

– Ne muči me Mino... nisam zaista raspoložena za igru.

– Zašto?

– Ne znam.

Digoh se i krišom, kršeći ruke, napravih nekoliko koraka po sobi, a zatim predložih:

– Ako hoćeš, idemo onamo.

– Idemo.

– Kad uđosmo u predsoblje, obuhvati mi rukom struk i u mraku me poljubi u vrat. Sad mi se učini, i to možda prvi put, da i ja gledam kao i on na ljubav samo kao na neko sredstvo za omamljivanje koje nam pomaže da više ne mislimo, ali koje nije ni prijatnije ni bolje od bilo kojeg drugog. Rukama ga uhvatih za glavu i zanosno ga poljubih. Tako zagrljeni, uđosmo u moju sobu. Tonula je u mrak, ali ja to ne primijetili. Neka svijetlost, crvena kao krv, zasjenjivala mi je oči, a svaka naša kretnja sijala je kao plamen koji se brzo i neočekivano izdigao iz požara od kojega smo izgarali. Postoje trenuci kad nam se čini da osjećamo nekim šestim čulom koje se širi po čitavom našem tijelu; tada nam mrak postaje isto tako prislan kao i svijetlost sunca. Međutim, ponekad naša sposobnost da vidimo pojedine predmete ne prelazi granice fizičkog dodira. U tom trenutku ja sam vidjela samo naša dva tijela koja su se u noći ocrtavala poput tijela dvoje utopljenika što ih na morskom žalu oplakuje razbješnjeli talas. Odjednom primijetih da ležim ispružena na krevetu, a svijetlost lampe obasjava moj razgolićeni trbuh. Ne znam da li zato što mi je bilo hladno ili što sam se stidjela, stiskala sam bedra i objema rukama pokrivala krilo. Mino me je posmatrao, a zatim reče.

– Sad će se tvoj trbuh naduti... svakog mjeseca nadimat će se sve više... a onda će te jednog dana primorati bol da raširiš noge koje sada tako ljubomorno sastavljaš... pojavit će se dječja glava već obrasla kosom, ti ćeš

dijete gurnuti na svjetlost, drugi će ga prihvatiti i dati će ti ga u naručje... biti ćeš zadovoljna... još jedan čovjek doći će na svijet... nadajmo se da neće biti primoran da kaže ono što je rekao Astarita.

– Šta?

– Proklet bio dan u koji sam se rodio.

– Astarita je jadnik – odgovorih – a što se mog djeteta tiče, uvjerena sam da će biti savršeno sretno.

Uvih se u pokrivač pa sam, kako mi se čini, zadrijemala, ali je Astaritino ime ponovo izazvalo u mojoj duši onaj mučni osjećaj koji sam bila doživjela maločas poslije njegova odlaska. Odjednom čuh kako pored mog uha jedan nepoznat glas snažno viče:

– Bum, bum – kao kad želimo da oponašamo šum revolverskih hitaca. Uplašena i zabrinuta, skočih i sjedoh na krevet. Lampa je još uvijek gorjela, sidoh brzo s kreveta, pođoh prema vratima, da bih se uvjerila da su čvrsto zaključana, ali se sudarih s Minom, pa se, zbunjena, vratih krevetu i sjedoh na ivicu.

– Što misliš – upitah – Što će učiniti Sonconjo?

Pogleda me i odgovori:

– A otkud ja to mogu znati?

– Ja ga poznajem – rekoh, jer mi je na kraju bilo pošlo za rukom da izrazim riječima što me je mučilo – ništa to ne znači što je dozvolio da ga Astarita izbací iz radionice... on je u stanju da ga ubije... Što misliš ti?

– To se može vrlo lako desiti.

– Misliš li da će ga ubiti?

– Ne bih se iznenadio kad bi ga ubio.

– Treba ga upozoriti – povikah, digavši se, i odmah počeh da se odijevam – uvjerena sam da će ga ubiti... ah, što nisam ranije na to pomislila?

Obukoh se navrat nanos govoreći stalno o svom strahu i o svom predosjećanju. Mino nije ništa govorio, pušio je i hodao oko mene.

Najzad rekoh:

– Idem Astaritinoj kući... u to vrijeme on je kod kuće... ti me ovdje pričekaj.

– Idem i ja s tobom.

Nisam ga odvrćala, bilo mi je drago što će me pratiti, jer sam bila veoma uzbuđena pa sam se plašila da će mi pozliti. Navukoh ogrtač i rekoh:

– Moramo uzeti taksi... brzo.– – ! Mino obuče kaput, pa iziđosmo.

Na ulici sam išla brzim korakom, gotovo trkom, a Mino me je pratio držeći me ispod ruke i ubrzavajući korak. Malo zatim pronađosmo taksi, popesmo se brzo u nj, a ja doviknuh vozaču Astaritinu adresu. Bila je to

jedna ulica u četvrti Prati, nikada nisam bila tamo, ali sam znala da nije daleko od palače pravde.

Auto poče da juri, a ja sam nagnuta naprijed i gotovo van sebe, pratila njegovu vožnju i preko širokih vozačevih ramena posmatrala ulice. Odjednom čun kako Mino, iza mojih leđa, reče tiho, kao da govori sam sa sobom:

– Pa šta? Zmiju pojela zmija – ali ne obratih na to pažnju.

Kad stigismo do palače pravde, naredih vozaču da stane i mi siđosmo. Mino plati. Trkom predosmo preko parka, pošljunčenim stazama, između klupa i drveća. Odjednom se pred mojim očima ukaza ulica u kojoj je stanovao Astarita, duga i prava kao sablja, osvijetljena nizom velikih bijelih lampi dokle je oko dosegalo. Bila je to ulica s pravilnim i čvrsto građenim stambenim kućama, bez trgovačkih radnji, a izgledala je pusta. Astaritina kuća imala je visok broj, nalazila se vjerojatno na samom kraju ulice. U ulici je vladala takva tišina da ja rekoh:

– Možda se radi samo o mojoj fantaziji... u svakom slučaju treba ga upozoriti.

Kada predosmo tri četiri velike kuće i isto toliko pobočnih ulica, Mino reče mirnim glasom:

– Pa ipak mora da se nešto desilo ... pogledaj.

Podigoh oči i vidjeh kako se nedaleko, oko jedne od tih kapija, okupio svijet. Druga gomila ljudi stajala je u dugom redu na suprotnom pločniku i gledala u zrak, prema plavom nebu. Odmah sam bila sigurna da je to Astaritina kapija, potrčah, pa mi se učini da i Mino trči.

– Što je ... Što se desilo? – zadihano upitah prvog čovjeka na kojega naiđoh u onoj grupi koja se gurala oko kapije.

– Ne zna se točno – odgovori mi čovjek kome sam se bila obratila, jedan plavi mladić, bez šešira i bez ogrtača, koji je držao bicikl – izgleda da se neko bacio ... ili su ga bacili u otvor između stepeništa... policajci su se popeli na krov i traže nekoga.

Provukoh se kroz onu gomilu i gurajući se laktovima, uđoh u prostran i dobro osvijetljen trijem, prepun svijeta.

Nad glavama ljudi, u širokom luku, uzdizale su se bijele stepenice s ogradom od kovana gvožđa. Progurah se sasvim naprijed i iznad svih onih ramena, ispod stepeništa, ugledah prazan prostor. Na okruglom stupu od bijela mramora uzdizala se krilata i gola figura od pozlaćene bronzine s tamnom i staklenom bakljom u uzdignutoj ruci. U baklji se nalazila lampa. Pod samim stupom ležalo je ljudsko tijelo pokriveno plahtom. Pogledah u pravcu u kome su i drugi gledali i vidjeh da posmatraju nogu u crnoj cipeli,

koja je provirivala ispod plahte. U istom trenutku začuše se oštri glasovi:

– Natrag ... odlazite!

Zajedno s drugima, izguraše silom na ulicu i mene. Zatim se ulazna vrata odmah zatvoriše.

Prigušenim glasom rekoh:

– Mino, idemo kući– – ali kad se u istom trenutku okrenuh, ugledah iza mojih leđa sasvim nepoznato lice koje me je začuđeno posmatralo.

Svijet je glasno protestirao i uzalud udarao šakama po zatvorenim vratima, a onda se razišao ulicama komentarišući. Pristizali su, međutim, drugi, trčeći sa svih strana. Zaustaviše se nekoliko kola i mnogobrojni bicikli. Ljudi su se raspitivali, išla sam zabrinuta kroz onu gomilu, posmatrala pojedina lica, ali se nisam usuđivala da ma što kažem. Često mi se činilo kao da primjećujem Minov potiljak i Minova ramena, silom sam se probijala kroz pojedine skupine, ali sam stalno vidjela samo nepoznata lica koja su me posmatrala u čudu. Oko kapije bilo je još uvijek mnogo svijeta, više nego na drugim mjestima. Ljudi su znali da se u kući nalazi mrtvac pa su se nadali da će ga vidjeti. Stajali su stisnuti, čekajući strpljivo i ozbiljno kao da stoje u redu pred ulazom u kazalište. Neprestano sam se gurala kroz gomile ljudi, ali odjednom primijetih da sam ih već sve vidjela i da ponovo gledam ista lica. Učini mi se kao da čujem kako je neko u jednoj od tih gomila spomenuo Astaritino ime, ali odmah primijetih da mi više do njega nije stalo i da mislim samo na Mina. Najzad se uvjeriti da ga nema. Bio se vjerojatno udaljio dok sam ja nastojala da uđem u trijem. Ne znam zašto, ali mi se učini da sam morala da predvidim to bjekstvo. Začudih se što nisam ranije na to pomislila. Prikupivši svu snagu dovukoh se do trga, popeh se u taksu i dadoh adresu svoje kuće. Pomislih da me je Mino možda izgubio pa je sam otišao kući, ali sam bila gotovo uvjerena da nije tako.

Nije bio kod kuće, a ne dođe ni te večeri ni idućeg dana. Zatvorih se u svoju sobu, obuzeta nekom mučnom slabošću. I protiv svoje volje drhtala sam čitavim tijelom. Nisam imala groznicu, ali mi se činilo kao da više ne pripadam sebi, kao da živim u nekoj neprirodnoj i nepoznatoj sredini u kojoj me vrijeđa sve što vidim i čujem, svaki dodir, svaki šum, izazivajući u meni krajnju malaksalost. Ništa nije moglo da me razonodi, da odvrati moje misli od Mina, pa ni detaljni opisi novog Sonconjinog zločina što sam ih čitala u novinama koje mi je donosila majka. Izvršilac zločina bio je nesumnjivo Sonconjo. Možda su se nekoliko trenutaka borili pred vratima Astaritina stana, zatim je Sonconjo oborio Astaritu na ogradu, podigao ga i bacio u dubok otvor između stepeništa. Ta je okrutnost bila naročito značajna: samo je Sonconjo bio u stanju da na taj način ubije čovjeka. Ali, kako rekoh, mene

je bila obuzela samo jedna jedina misao; nisu me zanimali ni članci u kojima se govorilo kako je Sonconjo kasnije ubijen pušćanim hicem, dok je noću kao mačka bježao preko krova. Osjećala sam odvratnost prema bilo kakvom radu, bilo kakvoj razonodi, čak mi je bilo odvratno da mislim na išta što se nije odnosilo na Mina, ali sam u isto vrijeme, misleći na Mina, neizrecivo patila. Misao mi se nekoliko puta zaustavljala na Astariti, a kad se sjetih njegove ljubavi prema meni i njegove melankolije obuze me nemoćan osjećaj samilosti prema njemu. Pomislih da bih ga sigurno bila ožalila, da nisam bila tako zabrinuta zbog Mina, i da bih se bila pomolila za njegovu dušu koju nikad nije bila ozarila svjetlost, a sad tako naglo i na tako okrutan način bila rastavljena od tijela.

Tako provedoh taj dan i tu noć, pa i slijedeći dan i slijedeću noć. Ležala sam na krevetu ili sjedila u fotelji kraj kreveta. Držala sam u rukama i čvrsto stiskala Minov kratki kaput koji sam bila našla na vješalici i neprekidno ga strasno ljubila i grizla, da bih obuzdala svoju strepnju. čak i kad bi me majka primorala da nešto pojedem, jela sam samo jednom rukom, a drugom sam i dalje grčevito stiskala kaput. Kad je druge noći majka silom htjela da me legne u krevet, dopustih joj bez protivljenja da me svuče, ali kad je htjela da mi uzme iz ruke kaput, vrisnuh tako glasno da se strahovito uplaši. Majka nije ništa znala, ali je ipak pogađala da očajavam zbog Minove odsutnosti.

Trećeg dana pođe mi za rukom da formuliram neku misao za koju sam se čitavo jutro uporno hvatala, iako sam nesvjesno osjećala da je sasvim, neodrživa. Bila sam pomislila da se Mino uplašio kad je doznao da sam trudna, pa je, želeći da izbjegne svaku obavezu, pobjegao svojoj kući u unutrašnjost. To je bila ružna pretpostavka, ali mi je bilo milije da ga zamišljam podlacom nego da se pomirim s drugim pretpostavkama koje su mi se nametale. To su bile suviše tužne pretpostavke, njih su mi, kako mi se činilo, nametali uslovi koji su pratili njegov nestanak.

Tog istog dana, oko podne, majka uđe u sobu i baci mi na krevet jedno pismo. Prepoznah Minov rukopis i časkom se obradovah. Pričekah da majka iziđe, da se bar malo smirim. Onda otvorih pismo.

Evo ga u cijelosti:

Draga moja Adrijana,

U trenutku kad dobiješ ovo moje pismo, ja ću već biti mrtav. Kad sam otvorio revolver i otkrio da je prazan, odmah sam shvatio da si to ti uradila i pomislio sam na tebe s velikom ljubavlju. Jadna Adrijana, ti ne poznaješ

oružje i nisi znala da u cijevi ima još jedan metak. Činjenica da ti to nisi primijetila samo me je učvrstila u mojoj odluci. Uostalom, čovjek može na toliko načina da se ubije.

Kao što sam ti već rekao, ja ne mogu da se pomirim s onim što sam učinio. Posljednjih dana postalo mi je jasno da te volim. Međutim, ako bih htio da budem dosljedan, morao bih te mrziti, jer sve ono što ja u sebi mrzim i što mi je otkrilo moje saslušanje, to si uglavnom ti. Zaista, u tom trenutku uništen je čovjek kakav bi trebalo da budem, a ostao je samo čovjek kakav u stvari jesam. Nije bila u pitanju ni niskost karaktera, ni izdaja, već samo izvjestan tajanstven prekid volje. Uostalom, možda to i nije toliko tajanstveno, ali bi me suviše daleko odvelo da dalje o tome govorim. Dovoljno je ako kažem da, ubijajući se, dovodim ponovo sve u pravi red.

Ne plaši se, ne mrzim te, čak te toliko volim, da mi je dovoljno da samo na tebe pomislim pa da se pomirim sa životom. Da je bilo moguće, sigurno bih živio, oženio bih se tobom, i mi bismo, kako si često govorila, zajedno bili tako veseli. Ali to sad zaista nije moguće.

Mislio sam i na dijete koje će se roditi i napisao sam u tom smislu dva pisma, jedno mojoj porodici, a drugo mom prijatelju advokatu. Na kraju krajeva, oni su ipak dobri ljudi, pa, iako se ne možemo zavaravati u pogledu njihovih osjećaja prema tebi, uvjeren sam da će učiniti svoju dužnost. U slučaju, što ne vjerujem, da to odbiju, ne ustručavaj se i posluži se zakonom. Moj prijatelj advokat doći će da te posjeti, možeš se pouzdati u njega.

Misli ponekad na mene.

Grli te tvoj Mino.

P.S. Moj advokat zove se Frančesko Lauro.

Njegova adresa:

Ulica Kola di Rienzo 3.

Kada pročitah pismo, zavukoh se pod pokrivač, pokrih plahtom i gorko zaplakah. Ne mogu da kažem koliko sam dugo plakala. Svaki put, kad bi mi se učinilo da ću prestati, moje su se grudi ponovo gorko i žestoko kidale, i ja sam iznova počinjala da jecam. Nisam vriskala kao što sam željela, jer sam se plašila da ne privučem majčinu pažnju; plakala sam u tišini, osjećajući da plaćem posljednji put u svom životu. Oplakivala sam Mina, svu svoju prošlost i svu svoju budućnost.

Ipak se na kraju, stalno plaćući, digoh i suznih očiju, omamljena s pogledom zamagljenim suzama, brzo obukoh. Zatim umih oči hladnom

vodom našminkah na brzinu crveno i podbulo lice i onda krišom iziđoh, ne javljajući se majci.

Otrčah do rejona i najavih se komesaru. Saslušao moju priču, a zatim s izvjesnom sumnjom reče:

– Nama još ništa nije poznato ... vidjet ćeš da se predomislio.

Željela sam da on bude u pravu, ali se u isto vrijeme, mada ne znam zašto, mnogo razljutih na njega.

– Vi to govorite zato što ga ne poznajete – rekoh mu osorno – vi mislite da su svi kao vi. ali se mnogo bojim da je već...

– Želiš li, najzad – upita me – da ga pronađeš? – Živa ili mrtva? –

– Hoću da on živi – povikala sam – ali se jako bojim da je već mrtav.

Razmisli malo, a onda reče:

– Umiri se ... u trenutku kad je pisao to pismo, možda je zaista htio da se ubije... ali možda se kasnije pokajao ... to je ljudski... to se svakome može desiti.

– Da, to je ljudski – promucah. Više nisam znala što govorim.

– U svakom slučaju večeras dođi ponovo – dodade – možda ću biti u mogućnosti da ti nešto kažem. :

Iz komesarijata otiđoh pravo u crkvu. To je bila crkva u kojoj sam krštena, u kojoj sam krizmana i u kojoj sam se prvi put ispovjedila. Bila je to veoma stara crkva, duga i gola, s dva reda stupova od nebrušena kamena i s prašnjavim podom od sivih ploča. Međutim, s onu stranu tog dvostrukog reda stupova, u mraku bočnih lađa, vidjeli su se raskošni i pozlaćeni oltari, slični dubokim pećinama, punim svakakva blaga. Jedan od tih oltara bio je posvećen Gospi. Klekoh u tom mraku na pod, ispred malih rešetkastih vrata koja su zatvarala ulaz u oltar. Gospa je bila naslikana na velikoj tamnoj slici pred kojom su stajale mnogobrojne vaze pune cvijeća. U rukama je držala dijete, a pored njenih nogu klečao je sklopljenih ruku jedan svetac, odjeven kao kaluđer i pobožno se molio. Sagnuh se do zemlje i udarih snažno čelom o ploču na podu. Cjelivajući ploču čistim poljupcima, napravih krst u onoj prašini, zazvah Gospu i zavjetovah se. Obećah da nikada više neću dozvoliti da mi se približi bilo koji muškarac, pa ni Mino. Ljubav je bila jedina stvar na ovome svijetu do koje sam držala i u kojoj sam uživala, i zato mi se učini da za Minovo spasenje nisam mogla da podnesem veću žrtvu. Zatim sam se, i dalje sagnuta i s čelom čvrsto pritisnutim o pod, dugo molila bez riječi i bez misli, samo u svom srcu. Kad se digoh, učini mi se kao da me nešto zasjenilo, kao da se gusti mrak u koji je tonuo oltar razrijedio od iznenadnog sjaja. U toj svjetlosti vidjeh tada jasno Gospu koja me je nježno i milosrdno posmatrala, ali mi je ipak glavom davala znak, kao da je htjela da mi kaže da

neće uslišiti moju molitvu. To potraja samo jedan trenutak, jer već u idućem trenutku primijetih da stojim pored rešetkastih vrata, nasuprot oltaru. Više mrtva nego živa, prekinuh se i vratih se kući. Čekala sam čitav dan brojeći sekunde i minute, a onda se predvečer ponovo vratih u komesarijat. Komesar me nekako čudno pogleda i ja osjetih kako me hvata nesvijest i rekoh jedva čujnim glasom:

– Istina je, dakle, ubio se.

Komesar uze sa stola jednu fotografiju i pruži mi je govoreći:

– Jedan čovjek, čiji identitet nismo mogli da utvrdimo, zaista se ubio, u jednoj gostionici pored stanice ... pogledajte da li je to on.

Uzeh fotografiju i odmah ga prepoznah. Bili su ga fotografisali samo do struka i to, kako mi je izgledalo, ispružena na krevetu. Od slijepoočnice, u koju je pucao, vodile su mnogobrojne crne i krvave pruge i prelazile mu preko lica, ali je ispod tih pruga izraz njegova lica bio potpuno vedar; dok je bio živ, ne sjećam se da sam takav izraz ikad vidjela na njegovu licu. Rekoh prigušenim glasom da je to on i digoh se. Komesar je htio da kaže još nešto, vjerojatno da bi me utješio, ali se ja ne osvrnuh i iziđoh.

Otiđoh kući i bacih se u majčin zagrljaj, ali nisam plakala. Znala sam da ta priprosta žena ništa ne shvaća, ali je to ipak bila jedina osoba kojoj sam se mogla povjeriti. Sve joj ispričah: Minovo samoubojstvo, našu ljubav i da sam trudna. Ipak joj ne rekoh da je Sonconjo otac moga djeteta. Rekoh joj da sam se zavjetovala i odlučila da promijenim način života i da ću ponovo zajedno s njom šiti košulje ili otići u neku službu. Pošto pokuša da me utješi bezbrojnim glupim, ali ipak iskrenim riječima, majka mi reče da ne smijem prenagлити, jer sad treba vidjeti što će učiniti porodica.

– To se odnosi na moje dijete, a ne na mene – rekoh.

Slijedećeg jutra, sasvim neočekivano, pojaviše se ona dva Minova prijatelja, Tulio i Tomazo.

I oni su bili dobili od Mina pismo u kojemu im je saopćavao da će se ubiti i upozorio ih na ono što je on nazivao svojom izdajom i na posljedice koje iz toga mogu da nastupe.

– Ne bojte se – rekoh im grubo – ako se bojite, umirite se ... neće vam se uistinu ništa desiti.

Ispričah im sve o Astariti, kao i to da je Astarita, koji je jedini za to znao, mrtav, da ne postoji akt o saslušanju i da oni uopće nisu bili prokazani. Minova je smrt bila iskreno ražalostila Tomaza, kako mi se učini, ali onaj drugi se još nije bio oporavio od straha. Malo zatim Tulio reče:

– Pa ipak nas je doveo u nezgodnu situaciju ... ko se može pouzdati u policiju? Nikada se ne zna... to je zaista izdaja.

Protrlja ruke, a zatim, kao obično, počeo da se sasvim neprirodno smije, kao da je zaista sve to bilo vrlo smiješno.

Ogorčena digoh se i rekoh:

– Kakva izdaja, kakva izdaja ... ubio se, Što hoćete više? Nijedan od vas dvojice ne bi imao hrabrosti da uradi tako nešto... a reći ću vam još i to da vas dvojica nemate nikakvih zasluga, iako niste izdali... jer ste vi dva nesretnika, dva uboga đavola, dva bijednika, nikad niste imali ni prebijene pare, vaše porodice su porodice nesretnika, pukih siromaha, jadnika; ako se sve dobro svrši, vi ćete konačno dobiti ono što niste nikada imali i živjet ćete dobro i vi i vaše porodice ... ali on je bio bogat, rodio se u bogatoj porodici, bio je gospodin, a ako je radio, radio je samo zato što je u to vjerovao, a ne zato što je od toga nešto očekivao, on bi, da je ostao živ, sve izgubio, dok se vi, naprotiv, možete nadati da ćete sve dobiti... eto, to vam ja kažem ... trebalo bi da se stidite što ste došli da mi govorite o izdaji.

Mali Tulio otvori ona svoja ogromna usta kao da hoće da mi odgovori, ali ga onaj drugi, koji me je bio shvatio, zaustavi jednom kretnjom i reče mi:

– U pravu ste... ali umirite se ... bar što se mene tiče, ja ću o Minu uvijek misliti samo dobro.

Činilo mi se da je uzbuđen; osjetih prema njemu simpatiju, jer mi je bilo jasno da je on zaista volio Mina. Nakon toga me pozdraviše i otiđoše.

Kad ostadoh sama, učini mi se da mi je laknulo od riječi koje sam bila rekla onoj dvojici. Pomislih na Mina, a zatim na svoje dijete. Pomislih da će to biti dijete zločinca i prostitutke, ali svakom se čovjeku može desiti da ubije, a svakoj ženi da se poda za novac. Sad je bilo najvažnije da se to dijete sretno rodi i da odraste zdravo i snažno. Odlučih da ću mu, ako bude muško, dati ime Đakomo, u spomen na Mina: bude li djevojčica, dat ću joj ime Leticija, jer sam željela da se njen život razlikuje od moga, da bude veseo i sretan, a bila sam sigurna da ću, uz pomoć Minove porodice, to i postići...

Sken, NN

Obradila, *Agata*

ALBERTO MORAVIJA

(pravo ime Alberto Pincherie, 1907 –), italijanski književnik; u svojim romanima daje vernu sliku života i lucidno promatra stvarnost, ali i bez neke posebne angažovanosti. Zapažena djela ovog pisca su: „Čočara“, „Rimske priče“, „Konformist“, „Pažnja“, „Ravnodušni ljudi“, „Dosada“, „Rimljanka“, „Prezir“, „Bračna ljubav“ i dr.